

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Historické vědy – dějiny a kultury zemí Asie a Afriky

Petra K a r l o v á

**K otázce vztahu Japonska a Indočíny
na začátku 20. století**

vedoucí práce – Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

2006

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Karlouš

Obsah

Poznámka k cizím jménům	4
Poznámka k výslovnosti vietnamštiny	5
Tabulky fonetického přepisu vietnamštiny	7
Název vietnamského státu a jeho rozdělení	9
Úvod.....	11
Prameny a literatura.....	13
Prameny japonského ministerstva zahraničí	13
Prameny v Tójó bunko, Tokio.....	14
Ostatní prameny ve francouzštině	14
Vietnamské prameny	15
Literatura zabývající se Phan Bội Châuem a hnutím Đông Du	16
1. Historické události do konce 19. století.....	21
Vietnam do začátku francouzského dobývání (do roku 1858).....	21
Japonsko před modernizací (do roku 1853)	25
Otevření země v polovině 19. století.....	28
Dobývání Vietnamu (1858–1885).....	28
Cesta Japonska mezi velmoci a rozdíly mezi Japonskem a Vietnamem.....	32
2. Dálný východ ve druhé polovině 19. století	39
Čína a západní velmoci.....	39
Japonsko-čínské vztahy do roku 1894.....	43
Čínsko-japonská válka.....	45
Japonská zahraniční politika vůči Číně.....	45
Intervence tří v roce 1895.....	47
Důsledky čínsko-japonské války.....	49
Sféry vlivu a doktrína otevřených dveří.....	54
Čínské reformy a boxerské povstání	55
Čínští reformátoři a jejich vliv ve Vietnamu.....	55
Boxerské povstání v Číně.....	57
Oslabení Číny, nástup Ruska	59
Britsko-japonská aliance a rusko-japonská válka.....	61

Britsko-japonská aliance	61
Dopad britsko-japonské aliance na mezinárodní vztahy	65
Rusko-japonská válka.....	65
Důsledky války pro Japonsko	69
Vliv rusko-japonské války na mezinárodní vztahy	70
Teorie žlutého nebezpečí a panasijská myšlenka	71
3. Francouzská koloniální správa ve Vietnamu a vlastenecké hnutí do roku 1904	77
Koloniální správa a postavení Vietnamců v rámci Indočíny	77
Změny ve Vietnamu vlivem francouzské správy	82
Vietnamské vlastenecké hnutí	86
Hnutí Cần Vương	86
Phan Bội Châu a Phan Chu Trinh	89
Vliv čínských obrozenců na vietnamské vlastenecké hnutí	94
4. Vztahy Japonska a Indočíny na počátku 20. století	97
Oficiální vztahy Japonska a Francouzské Indočíny	97
Phan Bội Châu v Japonsku	101
Vznik hnutí Đông Du	103
Rozvoj hnutí Đông Du	107
Spojení s čínským národním hnutím.....	113
Japonsko-francouzská dohoda.....	117
Události ve Vietnamu v roce 1908	120
Rozpad hnutí Đông Du	125
Francouzsko-japonská spolupráce.....	132
5. Význam hnutí Đông Du a vývoj myšlení Phan Bội Châu	141
Vlastenectví, sociální darwinismus a reformy	141
Panasiatismus.....	143
Nový výklad panasiatismu.....	146
Phan Bội Châu a vietnamské národní hnutí.....	149
Závěr	154
Použitá literatura	162

Prameny	162
Literatura k činnosti Phan Bội Châu a hnutí Đông Du	167
Literatura k vývoji Vietnamu a Francouzské Indočíny	169
Literatura k Japonsku a jeho politice	171
Ostatní literatura	171
Přílohy	173
Tabulka osobních a místních jmen	174
Tabulka názvů.....	175
Generální guvernéři Francouzské Indočíny do roku 1911	176
Dohoda mezi Francií a Japonskem, 1907	177
Paměti Phan Bội Châu	178

Poznámka k cizím jménům

Cizí jména jsou v této práci uvedena v jejich českém přepisu. Jelikož se v současnosti u čínských slov používá čínský přepis pchin-jin (pinyin), uvádím jej v závorce za českým přepisem. Pro vietnamštinu nebyl český přepis dosud kodifikován, proto jsou zde vietnamská jména zapsána v jejich původní grafické podobě, za níž následuje fonetický přepis do češtiny, který je vyložen v Poznámce k výslovnosti vietnamštiny.

Osobní jména jsou u vietnamských a čínských jmen uvedena v tradičním pořadí: tj. příjmení (rodové jméno) a osobní jméno (např. Phan Bội Châu, Liang Čchi-čchao). U evropských a japonských jmen osobní jméno předchází příjmení (např. Paul Doumer, Šigenobu Ókuma).

Na konec této práce je připojena tabulka jmen a jejich zápisu v různých jazycích v českém přepisu a zápisu čínskými znaky. A to z toho důvodu, že vietnamské prameny obvykle uvádějí čínská jména a často i japonská jména v jejich sinovietnamském znění zapsané latinkou,¹ a proto často bývá obtížné dohledat, o kterou osobu se jedná (např. Lương Khải Siêu=Liang Čchi-čchao, Đại Ôi Trọng Tín=Ókuma Šigenobu). Naopak některé japonské prameny uvádějí vietnamská jména pouze v jejich znakové podobě, podle níž lze vietnamskou výslovnost dosti úspěšně vyhledat s pomocí sinovietnamského znakového slovníku (např. 潘佩珠=Phan Bội Châu), i když někdy může mít několik variant. Nejnepříjemnější a nejobtížnější pro dohledání je asi japonský přepis vietnamštiny zapsaný japonskou slabičnou abecedou katakana, který je často značně vzdálený grafické i fonetické podobě vietnamštiny (např. ジャラム (Džaramu)=Gia Lâm [Za Lam]). Proto není ve zmíněné tabulce uveden.

¹ Současná vietnamština již nepoužívá čínské znaky.

Poznámka k výslovnosti vietnamštiny

V současnosti neexistuje kodifikovaný přepis vietnamštiny do češtiny. Poněvadž se vietnamština zapisuje latinkou, v poslední době se vietnamská slova uvádějí v evropských textech v jejich původní grafické podobě, přičemž jsou vynechána veškerá diakritická znaménka, která mnohé evropské jazyky nepoužívají: například „princ Cường Đê“ přepsáno jako [princ Cuong De], „hnutí Đông Du“ přepsáno jako [hnutí Dong Du] apod. Tento způsob je jistě nejjednodušší a ve velké míře zachovává podobu vietnamského originálu, avšak často neodráží skutečnou výslovnost vietnamského slova, jak je tomu například u slovního spojení „Đông Du“, jehož výslovnosti je nejbližší zápis [Dong Zu].

Diakritická znaménka ve vietnamštině slov označují tóny, krátkost, zavřenost a nezaokrouhlenost samohlásek, které v češtině neexistují, avšak ve vietnamštině mají základní rozlišující význam. Mimoto ve vietnamštině existuje tzv. napjaté či nenapjaté spojení u slov končících polosamohláskou -i/-y [-i/-j] nebo -o/-u [-o/-u], při němž je výslovnost rozlišena délkou slabikotvorné samohlásky: u slov končících na -i/-o se čte samohláska dlouze a u slov končících na -y/-u krátce (Hải [Hái] x Tây [Taj]; Châu [Čau] x Cao [Káo]). Dále se koncové samohlásky -p [-p], -t [-t], -c [-k], -ch [-tʰ] na rozdíl od češtiny nečtou s koncovou explozí, tj. prakticky se téměř nevyslovují. V mnoha případech je tedy nemožné stanovit přepis, který by věrně odrážel vietnamský originál a přitom byl vyslovitelný pro běžného českého mluvčího.

Z tohoto důvodu jsem se rozhodla ve své práci uvádět v hranatých závorkách za úplnou grafickou podobou vietnamských slov jejich fonetický přepis do češtiny, například: Phan Bội Châu [Fan Boi Čau]. Vzhledem k tomu, že se názory vietnamských i ne-vietnamských lingvistů na skladbu vietnamské slabiky a jejího vztahu k výslovnosti často liší a také představy českých vietnamistů, s nimiž jsem problém českého přepisu vietnamštiny konzultovala, jsou různé, tento můj přepis je zamýšlen čistě jako pomůcka čtenářům neznalých pravidel vietnamské výslovnosti.

Tento fonetický přepis se řídí následujícími zásadami:

1. Vynechání veškerých diakritických znamének nad slovy:

- a) Zanedbání tónů, které ostatně v češtině neexistují, tj. vynechání diakritických znamének označujících tóny: například „Kỳ“ přepisovat jako [Ky].
- b) Zanedbání otevřenosti/uzavřenosti samohlásek, tj. vynechání diakritických znamének označujících uzavřenost samohlásek: například „Đông Phong“ přepisovat jako [Dong Fong].
- c) Napjaté/nenapjaté spojení samohlásky s koncovou polosamohláskou rozlišit v případě polosamohlásky /-i/ (psána jako „y“ u napjatého spojení a jako „i“ u nenapjatého spojení) zápisem [-i] nebo [-j]: například „Hải“ psáno jako [Hai] a „Tây“ psáno jako [Taj].

2. Zápis souhlásek a souhláskových spřežek na základě jejich fonetické výslovnosti českou souhláskou: například „Châu“ psáno jako [Čau], „Đông Du“ jako [Dong Zu], „Bình“ jako [Biň] apod.

Mimo uvedené jevy existují ve vietnamštině další faktory rozhodující o výslovnosti, avšak jejich rozbor není předmětem této práce. Stručný přehled o fonetickém přepise jednotlivých jevů ve vietnamštině je podán v tabulkách uvedených níže.

Na závěr této poznámky je třeba upozornit, že tento fonetický přepis vychází ze standardní spisovné vietnamštiny, tj. severovietnamského dialektu, což znamená, že výslovnost v jiných regionech – zejména ve středním a jižním Vietnamu – může být odlišná. Dále tento fonetický přepis není uplatněn na slova ustálená v češtině jako „Hanoj“ (Hà Nội), „Ho Či Min“ (Hồ Chí Minh) apod.

Tabulky fonetického přepisu vietnamštiny

HLÁSKA/PÍSMENO		PŘÍKLAD	
Vietnamský zápis	Český přepis	Vietnamský zápis	Český přepis
SOUHLÁSKY A SOUHLÁSKOVÉ SPŘEŽKY			
c	k	Cường Đê	Kuong De
d	z	Đông Du	Dong Zu
đ	d	Đông Dương	Dong Zuong
gh	g		
gi-	z-	Gia Long	Za Long
ch	t'	Phan Ch âu Trinh	Fan T au T'inh
kh	ch	Lương Nghị Khanh	Luong Ngì Ch anh
ng	ng	Đặng Ngô Lân	Dang Ngo Lan
ng	ng	Nghệ An	Nge An
nh	ñ	Bính Ngô Hiên	Biñ Ngo Hien
ph	f	Phan Bội Châu	Fan Boi T'au
q	k	Đàm Quốc Khí	Dam K uok Chi
r	z		
s	s	Đàm Kỳ Sinh	Dam Ky Siñ
th	th	Nguyễn Thái Bạt	Nguyen T hai Bat
tr	t'	T rần Đông Phong	T an Dong Fong
x	s		

HLÁSKA/PÍSMENO		PŘÍKLAD	
Vietnamský zápis	Český přepis	Vietnamský zápis	Český přepis
SAMOHLÁSKY A DVOJHLÁSKY			
a	a	Nam Định	Nam Diň
ã	a	Trần Văn Định	Ťan Van Diň
â	a	Đặng Tử Mãn	Dang Tu Man
e	e		
ê	e	Nguyễn Kế Chi	Ngujen Ke Ťi
i	i	Hoàng Văn Hùng	Hoang Vi Hung
y	y	Phan Thế Mỹ	Fan The My
o	o	Trần Đông Phong	Ťan Dong Fong
ô	o	Côn Lôn	Kon Lon
ơ	o	Tây Sơn	Taj Son
u	u	Vũ Quán	Vu Kwan
ư	u	Hoàng Hưng	Hoang Hung
ia	ia	nghĩa dân	ngĩa zan
iê	ie	Nguyễn Thành Hiến	Ngujen Thaň Hien
ya	ja		
yê	je	Phạm Chấn Yên	Fam Ťan Jem
uô	uo	Đàm Quốc Khí	Dam Kuok Chi
ua	ua	vua	vua
ươ	uo	Cần Vương	Kan Vuong
ưạ	ua	lời tựa	loi tua

HLÁSKA/PÍSMENO		PŘÍKLAD	
Vietnamský zápis	Český přepis	Vietnamský zápis	Český přepis
POLOSAMOHLÁSKY (VČETNĚ PRETONÁLY)			
-o	-o	Cao Trúc Hải	Kao Ťuk Hai
-u	-u	Phan Bội Châu	Fan Boi Ťau
-i	-i	Ngư Hải	Ngu Hai
-y	-j	Tây Sơn	Taj Son
o (pretonála)	o	Hoàng Hoa Thám	Hoang Hoa Tham
u (pretonála)	u	Nguyễn	Ngujen
u (pretonála v qu-)	w	Hoàng Quang Thành	Hoang Kwang Thaň

Název vietnamského státu a jeho rozdělení

Název vietnamského státu jako „Vietnam“ známe především v souvislosti s Vietnamskou válkou, avšak v době své nadvlády jej Francouzi nazývali „Annam“, například ve smlouvách uzavřených mezi Francií a Vietnamem počínaje rokem 1862, v názvu Maybonovy knihy *Histoire moderne du pays d'Annam (1592–1820)* apod. V češtině se o Vietnamu jako součásti francouzské koloniální říše píše jako o „Annamu“. Pojmenování „An Nam“ (安南) je čínského původu, vůči vietnamskému státu je poprvé užili Číňané v době jejich tisícileté nadvlády ve Vietnamu (603–939). Doslovný význam tohoto slova je „pacifikovaný jih“, což vyjadřuje podrobení Vietnamců vůči Číně. Není tedy divu, že si jej zvolili také Francouzi.²

Avšak vzhledem k tomu, že název Annam v dané době označoval také pouze střední oblast kolem tehdejšího hlavního města Huế [Hue], považují jej za nevhodný, neboť nerozlišuje označení celého vietnamského státu od označení jeho střední oblasti. Oficiální název vietnamského státu byl v letech 1820–1945 Đại Nam [Dai Nam], což znamená „Velký jih“. Toto označení je u nás neznámé, z tohoto důvodu v této práci budu používat slova „Vietnam“, jehož současné území odpovídá vietnamskému území v období, jímž je vymezena tato práce. Oficiální název státu Việ̣t Nam [Viet Nam]³ vyhlásil v roce 1802 císař Gia Long [Za Long], zakladatel poslední vietnamské dynastie Nguyệ̃n [Nguyen], a tento název se opět začal používat v roce 1945. Takto nazýval svou vlast vietnamský patriot Phan Bội Châu [Fan Boi Āau] (1867–1940), jenž je jednou z hlavních postav této práce – například v názvu jednoho ze svých prvních děl Việ̣t Nam vong quộ́c sũ [Viet Nam vong kuok su] (Dějiny ztracené vlasti Vietnam). Naopak v japonských pramenech

² DeFrancis, John. *Colonialism and Language Policy in Vietnam*. The Hague 1977, s. 70, pozn. 1.

³ Zápis čínskými znaky 越南. Việ̣t [Viet] znamená národnost Việ̣t (nazývanou také Kinh [Kiň]), která vždy tvořila převážnou většinu (téměř 90 %) obyvatel vietnamského státu. Nam znamená „jih“. Z etnického hlediska bychom tedy Vietnamcům měli říkat „Vietové“. Viz Vasiljev, Ivo. *Za dědictvím starých Vietů*. Etnologický ústav AV ČR, Praha 1999, s. 14 a 20.

z tohoto období se vyskytuje pouze označení Annam (安南 Annan), a nikoliv Vietnam (越南 Betonamu).⁴

V období francouzské nadvlády (1859–1945) byl Vietnam rozdělen na tři části: severní oblast Tonkin (Tonkin), střední oblast Annam (Annam) a jižní oblast Kočičína (Cochinchine). Ve skutečnosti území Kočičíny patřilo coby kolonie Francii, ale oblast Tonkinu a Annamu byla oficiálně nezávislá, ačkoliv Francouzi zde měli protektorát. Phan Bội Châu ve svých dílech chápe všechny tři oblasti v rámci jednoho celku – své vlasti, protože zde všude žili jeho krajané Vietnamci. Phan Bội Châu dělí Vietnam ze zeměpisného hlediska na tři části, které jsou totožné s Tonkinem, Annamem a Kočičínou, a nazývá je: Severní kraj Bắc Kỳ [Bak Ky], Střední kraj Trung Kỳ [Trung ky] a Jižní kraj Nam Kỳ [Nam Ky].⁵

Kvůli složitému skloňování vietnamských slov jsem se rozhodla v této práci používat českého označení Tonkin, Annam a Kočičína pro vyjádření územního rozdělení Vietnamu. Následně Vietnamce jako obyvatele příslušných oblastí nazývám Tonkinci, Annamci a Kočičiňany.

⁴ Například Různé dokumenty k francouzské vládě, kolonie, Indočína 14. 6. 1909–19. 10. 1909: Annamci, Francouzská Indočína, Hanoj. Japan Center for Asian Historic Records (dále jen JACAR): B02032273000, A-10120205 až A-10120258 (54 stran).

⁵ Zápis čínskými znaky 北圻 Bắc Kỳ, 中圻 Trung Kỳ, 南圻 Nam Kỳ.

Úvod

K napsání této práce mě přivedl můj zájem o Japonsko a Vietnam. Začátek 20. století jsem si zvolila proto, že je to období mnoha změn nejen v Japonsku a Vietnamu, ale ve světě jako takovém. Studie zabývající se tímto obdobím ve východní Asii se obvykle soustředí na vývoj vztahů západních velmocí s Japonskem a Čínou, na postoj Japonska ke Koreji a Číně apod. Avšak vztahy Japonska a Francie, která ovládala tehdejší Vietnam v rámci Francouzské Indočíny, jsou dosti opomíjeny.

Domnívám se, že je to proto, že pozornost japonské vlády byla v té době zaměřena více na sever – na Koreu a Mandžusko, kde Francie neměla žádné ambice. V otázce Koreje a Číny se naopak střetávaly zájmy Ruska a Japonska. V jižní oblasti Japonsko sice mělo záchytný bod – Tchaj-wan, avšak zatím zde vůbec nepomýšlelo na další postup. To by mohlo vyvolat dojem, že vztahy mezi Japonskem a Indočínou v tomto období byly nevýznamné nebo nevyhraněné. Studiu japonsko-indočínských, respektive japonsko-vietnamských vztahů v tomto období se věnují především vědci z těchto obou zemí, avšak jejich bádání se často soustředí kolem osoby vietnamského vlastence Phan Bội Châua [Fan Boi Ťau] a hnutí Đông Du [Dong Zu] (Cesta na východ), které organizoval v letech 1905–1909 a jež spočívalo v tajném vysílání vietnamských mladíků do Japonska a zajištění jejich studia na japonských školách. Toto hnutí bylo přirozeně ovlivněno mezinárodním děním ve světě, proto jsem se rozhodla tyto japonsko-vietnamské či japonsko-indočínské vztahy studovat v kontextu mezinárodním vztahů dané doby. Proto jsem se je své práci pokusila spojit s významnými historickými událostmi jako čínsko-japonská válka, boxerské povstání, britsko-japonská aliance, rusko-japonská válka, japonsko-francouzská dohoda apod., které provázely vzestup postavení Japonsko, a uvést je do souvislosti s událostmi méně významnými pro světové dění, které však byly důležité pro hnutí Đông Du jako aféra Gilbert Chiêu [Ťieu], aféra Kodama, teorie žlutého nebezpečí, vyhoštění Vietnamců z Japonska apod.

Poněvadž Vietnam byl součástí Francouzské Indočíny, máme zde tři hlavní aktéry: Japonsko, Vietnam (či spíše Vietnamce) a Francii, jejichž vztahy byly ovlivňovány vztahy s ostatními velmocemi a vztahy ostatních velmocí ve východní Asii, především Velkou Británií, Ruskem, USA a Německem, a také vztahy jednotlivých aktérů s Čínou a Číňany, tj. čínskými obrozenci, reformátory a revolucionáři. Na první pohled je to spleť různých zájmů a ambic: západní velmoci usilovaly o zachování a posílení svých akvizic, což předpokládalo dobré vztahy s Japonskem. Japonsko usilovalo o upevnění své pozice ve světě a o expanzi svých zájmů stejně jako velmoci, proto mělo rovněž zájem o dobré vztahy s velmocemi, ale také o dobré vztahy s asijskými národy, které by japonskou expanzi usnadnily. Francie si tedy přála uchovat si Indočínu, zatímco Vietnamci toužili po nezávislosti. Právě tato situace vedla Phan Bội Châu [Fan Boi Āau] do Japonska, aby zde žádal o vojenskou pomoc, která by pomohla vyhnat Francouze z Vietnamu.

V mé práci se projevuje několik rovin japonsko-indočínských vztahů. Japonsko-vietnamské vztahy chápu z užšího hlediska jako vztahy Japonců a Vietnamců. V té době Vietnam prakticky neexistoval jako samostatný nezávislý stát, proto japonsko-vietnamské vztahy nemohly být mezivládní vztahy na úrovni států. Ve srovnání s tím japonsko-indočínské vztahy měly oficiální povahu jako vztahy japonské vlády a indočínských úřadů, které byly řízeny francouzským ministerstvem kolonií, a jsou to tedy ve své podstatě japonsko-francouzské vztahy.⁶ Vedle této roviny oficiálních a neoficiálních vztahů existuje rovina vnitropolitická a zahraničně politická, kdy vnitropolitické události měly vliv na zahraniční politiku – například: nepokoje ve Vietnamu v roce 1908 vyvolaly napětí v japonsko-francouzských vztazích, nebo japonská vláda spolupracovala s francouzskými úřady v aféře vietnamských aktivistů a studentů v Japonsku jen do té míry, aby proti sobě nepopudila opozici a aby informace o podpoře vlivných Japonců protifrancouzskému hnutí nezpůsobily nejpříjemnosti v zahraniční politice.

⁶ Proto se jedno z prvních děl Phan Bội Châu nazývá „Việt Nam vong quốc sử“ – „Dějiny ztracené vlasti Vietnam“.

Prameny a literatura

Pro tuto práci jsem použila prameny a odbornou literaturu dostupné v Tokiu, v Hanoji a v Praze.

Prameny japonského ministerstva zahraničí

Jedná se o různé prameny k francouzské vládě, kolonie, Indočína⁷ z období 1908–1909, především korespondence ministerstva zahraničí Japonska s velvyslanectvím Francie v Tokiu a s Úřadem generálního guvernéra Francouzské Indočíny, dopisy a díla Vietnamců archivovaná japonským ministerstvem zahraničí a archivované články francouzského a japonského tisku. Japonsky psané prameny jsou v japonštině, která se od současného jazyka dosti liší. Tyto prameny jsou volně dostupné na internetové adrese www.jacar.go.jp (Japan Center for Asian Historic Records – National Archives of Japan) a uložené v Archivu ministerstva zahraničí Japonska (外務省資料館).

Dále jsou to Diplomatičké dokumenty Japonska (Nihon gaikó mondžo 日本外交文書),⁸ které obsahují smlouvy a korespondenci japonského ministerstva zahraničí se zastupitelstvími Japonska v různých zemích týkající se především vztahů s velmocemi a dění na Dálném východě (akvizice velmocí v Číně v roce 1898, problematika japonské imigrace, rusko-japonská jednání, práva na železnice v Číně atd). Je zajímavé, že v nich není žádná zmínka o vietnamských studentech nebo Vietnamcích v Japonsku, což naznačuje, že pro japonskou vládu nebyla tato záležitost příliš důležitá.

⁷ JACAR: B02032272600, A-10120006 až A-10120415.

⁸ Nihon gaikó mondžo, 31. svazek 1. a 2. díl (1898), 41. svazek 1. a 2. díl (1908) 43. svazek 1. díl (1910). Tokio.

Prameny v Tójó bunko, Tokio

V knihovně Tójó bunko (東洋文庫) jsou archivovány záznamy z vojenské školy Šimbu gakkó (振武学校), v nichž je uveden mj. rozvrh hodin (1906) a seznam absolventů včetně tří vietnamských studentů (1908). Zde jsem se setkala s podobně obtížným jazykem jako u výše uvedených pramenů japonského ministerstva zahraničí, ale naštěstí písmo pramenů z Šimbu gakkó je dobře čitelné.

Ostatní prameny ve francouzštině

Jedná se o dobové publikace francouzských autorů publikované v tomto období či knihy autorů působících v tomto období, které se nalézají v archivech Tójó bunko (Tokio), v knihovně Waseda University (Tokio) a ve Vietnamské státní knihovně (Hanoj). Tyto prameny lze rozdělit podle jejich postoje k Japonsku a k Vietnamcům (či obyvatelstvu Indočíny obecně). V tomto vymezeném rámci můžeme vidět dva hlavní tábory francouzské zahraniční politiky: protijaponský postoj koloniální kliky a projaponský postoj hlásající politiku dohody (francouzské ministerstvo zahraničí). Nepříznivé stanovisko vůči Japonsku zauímají autoři Dorient (*Le Japon et la politique française*, Paris 1906), Castex (*Le péril japonais en Indo-chine*, Paris 1903?) a Moreau (*L'alliance anglo-yankee-japonaise. Maitresse de l'Indochine*, Paris 1904). Jejich postoj je vyvolán obavami o osud Francouzské Indočíny, jež je vystavena nebezpečí japonského útoku, který by možná podpořily Velké Británie i USA.

Naopak díla francouzského velvyslance v Tokiu Augusta Gérarda propagují přátelské vztahy s Japonskem a jejich přínos pro Francii (*La Triple entente et la guerre*, Paris 1918; *Nos alliés d'Extrême-Orient*, Paris 1918; *Ma mission au Japon (1907–1914)*, Paris 1919). Mezi těmito extrémí stojí Ajalbertovo dílo *L'Indochine en péril* (Paris 1906), které kritizuje konkrétní chyby francouzské politiky v Indočíně a právě v nich vidí hlavní příčiny jejího

ohrožení, nikoliv v Japonsku. Za povšimnutí stojí skutečnost, že protijaponsky laděná díla byla publikována před uzavřením francouzsko-japonské dohody v roce 1907, zatímco Gérardovy knihy vyšly bezprostředně po 1. světové válce, v níž Japonsko na Dálném východě podpořilo Velkou Británii a Francii proti Německu. Tato japonská podpora byla pro Francii zjevně důležitější než několik Vietnamců v Japonsku, o nichž se Gérard nezmínil ani ve své knize *Ma mission au Japon (1907–1914)*, ačkoliv sám podepsal dopisy adresované japonskému ministru zahraničí týkající se pobytu Phan Bội Châu [Fan Boi Ātau], prince Cường Đêho [Kuong Deho] a dalších Vietnamců v Japonsku.

Vietnamské prameny

Z vietnamských pramenů jsem čerpala z děl vietnamského vlastence Phan Bội Châu [Fan Boi Ātau]: jeho autobiografie *Niên biếu* [Nien bieu] (Chronologie)⁹ a *Việt Nam vong quốc sử* [Viet Nam vong kuok su] (Dějiny ztracené vlasti Vietnam)¹⁰. Obě tyto díla napsal Phan Bội Châu v klasické čínštině a později byla vydána ve vietnamském překladu. Phan Bội Châu psal *Niên biếu* (Chronologie) v letech 1928–1929 jako svou druhou autobiografii, předcházelo jí *Ngục trung thư* [Nguc t'ung thu] (Zápisky z vězení) z roku 1917¹¹. Rozdíly mezi těmito dvěma životopisy analyzuje Nguyễn Khắc Kham [Ngujen Chak Cham],¹² podle jehož názoru nelze jednoznačně doporučit pouze jedno z těchto děl jako autentičtější, protože Zápisky z vězení vzhledem k jejich dřívějšímu jsou důvěryhodnější v dataci a sledu událostí a uvedení jmen, zatímco Chronologie podává zralejší Phan Bội Châuovo hodnocení událostí.¹³

⁹ Phan Bội Châu *Niên biếu* (Phan Bội Châuova chronologie, vietnamštiny z klasické čínštiny přeložili Phạm Trọng Diễm a Tôn Quang). Hanoi 1957.

¹⁰ Chương Thâu. *Những tác phẩm của Phan Bội Châu*. Tập 1. *Việt Nam vong quốc sử* (Díla Fan Boi Ātau. 1. svazek. Dějiny ztracené vlasti Vietnam). Hanoi 1982, s. 9–141.

¹¹ Japonský překlad Minamiho Džúdžiseie *Ngục trung thư* je uveden na s. 85–156 v knize Phan Bội Châu. *Betonamu bókokuši* (Dějiny ztracené vlasti Vietnam). Tokio 1997.

¹² Nguyễn Khắc Kham. „Discrepances between *Ngục trung thư* and Phan Bội Châu *Niên Biếu*“ in Vinh Sinh. *Phan Bội Châu and the Đông-du Movement*. Yale Southeast Asia Studies, The Lạc-Việt Series no. 8. New Haven 1988, s. 22–51.

¹³ Tamtéž, s. 34.

Část mého překladu Chronologie je uveden ke konci mé práce v přílohách. Vzhledem k obtížnosti vietnamštiny přeložené z klasické čínštiny jsem přihlížela k anglickému překladu Vĩnh Sínhe a Nicholase Wickendena „Phan Bội Châu. Overturned Chariot. The Autobiography of Phan Bội Châu“¹⁴ a volném převyprávění japonského autora Sanbačiróa Ucumiho¹⁵ zejména pro správné znění zejména japonských a čínských jmen, které jsou ve vietnamském překladu uváděny v jejich sinovietnamském čtení. Současná vietnamština používá latinku, nikoliv čínské znaky, a to činí dohledání původního znění cizích jmen velmi složitým a zdoluhavým. Poslední čtvrtinu Ucumiho knihy tvoří čínský originál Chronologie (zde pod názvem Tụ phán [Tu fan] – Sebehodnocení), který jsem vzhledem ke své neznalosti čínštiny nemohla využít.¹⁶

Literatura zabývající se Phan Bội Châuem a hnutím Đông Du

Ve Vietnamu je Phan Bội Châu studován především jako autor vlasteneckých děl, populární jsou zejména jeho básně apelující na vlastenecké cítění Vietnamců. Specialistou na Phan Bội Châua v tomto ohledu je profesor Chương Thâu [Tuong Thau], který jej začal studovat v roce 1956 jako lektor na fakultě dějin bývalé Hanojské univerzity (v současnosti zaměstnán v Ústavu vietnamských dějin v Hanoji) a který je autorem mj. mnohasvazkové knihy Dila Phan Bội Châua, z jejíhož prvního svazku Việt Nam vong quốc sử (Dějiny ztracené vlasti Vietnam)¹⁷ jsem ve své práci čerpala. Dalším plodným vietnamským autorem je Vĩnh Sinh [Viñ Siñ], profesor historie na University of

¹⁴ Phan Bội Châu. Overturned Chariot. The Autobiography of Phan Bội Châu. Přeložili Vĩnh Sinh a Wickenden, Nicholas. Honolulu 1999.

¹⁵ Ucumí, Sanbačiró. Betonamu undóka Phan Bội Châu den (Příběh Phan Bội Châua, aktivisty hnutí za vietnamskou nezávislost). Tokio 1999. Ucumí Sanbačiró (1891–1986) v letech 1915–1916 pobýval ve Francouzské Indočině na praxi francouzštiny a obchodu, do 2. světové války působil v obchodu s Francií, od 1945 pracoval pro severovietnamskou vládu a v letech 1953–1957 působil v jižním Vietnamu.

¹⁶ Ucumí, c. d. s. 240–317.

¹⁷ Những tác phẩm của Phan Bội Châu. Việt Nam vong quốc sử (Dila Phan Bội Châua. Dějiny ztracené vlasti Vietnam). Hanoi 1982, s. 9–141.

Alberta.¹⁸ Editoval sborník Phan Bội Châu and the Đông-du Movement¹⁹, podílel se na překladu Phan Bội Châuovy Chronologie (Phan Bội Châu Niên biểu, Tự phán)²⁰ a ve Vietnamu byla vydána jeho kniha Việt Nam và Nhật Bản Giao Lưu Văn Hoá (Vietnamsko-japonské kulturní vztahy).²¹

Japonské studie o Phan Bội Châuově činnosti mají širší záběr a poskytují hlubší vhled do problematiky. Jednou z prvních významných publikací o Phan Bội Châuovi v japonštině je překlad Phan Bội Châuových Dějin ztracené vlasti Vietnam (Betonamu bókokuši ヲエトナム亡国史) z roku 1966, doprovozený podrobnými komentáři od překladatelů Kunieho Kawamota a Šindžiróa Nagaoky. Tato kniha byla důležitým pramenem pro další studium vietnamského národního hnutí. Především z ní čerpala například Izumi Sakai, která ve své bibliografii uvádí pouze Kawamota.²² Vietnamista Kawamoto, který je v současnosti emeritním profesorem na Univerzitě Keiό (慶応大学) v Tokiu, k tématice Phan Bội Cháua dále publikoval v roce 1980 práci pod názvem Kolaps hnutí Đông Du (Tóju undó no zasecu 東遊運動の挫折).²³

Z další generace japonských vietnamistů nelze opomenout profesory Masaju Širaišiho a Motoa Furutu. Masaja Širaiši v současnosti přednáší mezinárodní vztahy v oblasti Asie a Tichomoří na Ústavu pro studium Asie a Tichomoří na Univerzitě Waseda (早稲田大学アジア太平洋研究センター).²⁴

¹⁸ University of Alberta, Faculty of Arts, Department of History and Classics. V roce 1972 vystudoval Tokyo International Christian University a v roce 1979 získal doktorát na University of Toronto.

¹⁹ Vĩnh Sinh. Phan Bội Châu and the Đông-du Movement. Yale Southeast Asia Studies, The Lạc-Việt Series no. 8. New Haven 1988.

²⁰ Phan Bội Châu. Overturned Chariot. The Autobiography of Phan Bội Châu. Přeložili Vĩnh Sinh a Wickenden, Nicholas. Honolulu 1999.

²¹ Vĩnh Sinh. Việt Nam và Nhật Bản Giao Lưu Văn Hoá (Vietnamsko-japonské kulturní vztahy). Ho Chi Min City 2001.

²² Sakai, Izumi. „Betonamu ni okeru 20 seiki šotó no kó-Bucu tósó. Phan Bội Châu no šisó to undó“ (Protifrancouzský boj ve Vietnamu na začátku 20. století. Myšlení a činnost Phan Bội Cháu) in Bulletin of Afro-Asian Studies, no. 133 (s. 16–33) a 134 (s. 20–37). Tokio 1972.

²³ Kawamoto, Kunie. „Tóju undó no zasecu“ in Tónan Adžia, Indo no šakai to bunka („Kolaps hnutí Đông Du“ in Společnosti a kultury jihovýchodní Asie a Indie: Výročí 70. narozenin doktora Tacuróa Jamamota. 1. díl), s. 415–439. Tokio 1980.

²⁴ Waseda University, Graduate School of Asia Pacific Studies. Waseda University Institute of Asia-Pacific Studies.

Svůj první článek o Phan Bội Châuovi publikoval v roce 1975²⁵ a výsledky svého mnohaletého bádání shrnul v rozsáhlé studii *Vietnamské národní hnutí a Japonsko a Asie – Revoluční myšlení Phan Bội Châu a jeho povědomí o zahraničí* (ベトナム民族運動と日本・アジア：ファン・ボイ・チャウの革命思想と対外認識),²⁶ která představuje dosud nejobsáhlejší a nejzevrubnější dílo zabývající se Phan Bội Châuem a hnutím Đông Du s použitím pramenů v japonštině, vietnamštině, francouzštině, čínštině a angličtině. Tato kniha byla publikována ve vietnamštině v roce 2000.²⁷

Motoo Furuta je profesorem na katedře kulturologie Tokijské univerzity (東京大学総合文化研究科教養学部) se specializací na současné dějiny Vietnamu. Pro mou práci byla přínosem jeho studie *Vietnam v kontextu světových dějin* (ベトナムの世界史),²⁸ která sleduje vývoj Vietnamu na základě povědomí o okolním světě. Kromě toho profesor Furuta přispěl do Vĩnh Sínhova souboru článkem o hnutí Đông Du po Phan Bội Châuově vyhoštění z Japonska.²⁹

Z anglicky píšících autorů je třeba zmínit Davida G. Marra a Josepha Buttingera. Podle mně dostupných informací ani jeden z nich nepublikoval studii zaměřenou pouze na problematiku Phan Bội Châu a hnutí Đông Du. Nicméně David G. Marr tomuto tématu věnoval tři kapitoly ve své knize *Vietnamese Anticolonialism, 1885–1925*.³⁰ Marr je emeritním profesorem na Australské národní univerzitě a specializuje se na dějiny Vietnamu 20. století a komparatistiku revolucí v Asii.³¹ Joseph Buttinger je ještě více zapálený pro

²⁵ Shiraishi. „Phan Bội Châu in Japan“ in Vĩnh Sính. Phan Bội Châu and the Đông-du Movement, s. 53.

²⁶ Širaiši, Masaja. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia: Phan Bội Châu no kakumei šisó to taigai ninšiki (Vietnamské národní hnutí a Japonsko a Asie – Revoluční myšlení Phan Bội Châu a jeho povědomí o zahraničí). Tokio 1993.

²⁷ Shiraishi, Masaya. Phong trào dân tộc Việt Nam và quan hệ của nó với Nhật Bản và Châu Á. Tập 1, 2. (Vietnamské národní hnutí a jeho vztahy a Japonskem a Asií, 1. a 2. díl). Hanoi 2000. 487 a 521 s.

²⁸ Furuta, Motoo. Betonamu no sekaiši (Vietnam v kontextu světových dějin). Tokio 1995.

²⁹ Furuta, Motoo. „The Vietnamese Political Movement in Thailand: Legacy of the Đông-du Movement“ in Vĩnh Sính. Phan Bội Châu and the Đông-du Movement. Yale Southeast Asia Studies, The Lạc-Việt Series no. 8. New Haven 1988, s. 150-181.

³⁰ Chapter Six: The Dong Du Movement, s. 120–155; Chapter Seven: The Dong Kinh Nghia Thuc, s. 156–184; Chapter Eight: Nighteen-eight and the Historical Implications of Failure, s. 185–211 in Marr, David. G. Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925. Berkeley 1971.

³¹ The Australian National University, Research School of Pacific and Asian Studies.

sociální revoluci než Marr.³² Jeho knihy o vietnamské historii jsou vášnivou obhajobou vietnamského boje za nezávislost a kritikou nespravedlivé války ve Vietnamu. Přesto přináší mnoho zajímavých a historicky doložených faktů – ve své práci jsem čerpala především z jeho knih *The Smaller Dragon. A Political History of Vietnam* a *Vietnam: A Dragon Embattled*, v nichž píše také o Phan Bội Châuově hnutí.³³

Publikací francouzských autorů na toto téma je nesrovnatelně méně než publikací ve vietnamštině, japonštině nebo angličtině. Setkala jsem se pouze s několika články nebo kapitolami knih v bibliografii výše uvedených autorů.³⁴

Je vcelku přirozené, že tuto problematiku zkoumají především lidé ze zainteresovaných zemí, tj. Vietnamu a Japonska. Ve Vietnamu je Phan Bội Châu uctíván jako bojovník za nezávislost, a proto je mu a jeho hnutí snad v každé knize o vietnamských moderních dějinách věnováno až několik desítek stran, ať již byla vydána na severu v Hanoji nebo na jihu v Saigonu.³⁵ K významu Phan Bội Châua přispěl i fakt, že byl přítelem Ho Či Minova otce a sám Ho Či Min si ho vážil.³⁶

V češtině jméno Phan Bội Châu zmiňuje Rudolf Mrázek v knize *Jihovýchodní Asie ve světové politice 1900–1975*.³⁷ Na první pohled je však patrné, že je Mrázek zaměřen spíše na Indonésii a indonéské revoluční hnutí, které porovnává s vietnamským hnutím, přičemž jeho hlavním pramenem je Marrova kniha *Vietnamese Anticolonialism, 1885–1925*. Následkem toho jsou fakta o Phan Bội Châuovi a vietnamském hnutí spíše útržkovitá. Rudolf Mrázek je v současnosti profesorem historie na Michiganské univerzitě se specializací na jihovýchodní Asii a moderní Indonésii.³⁸ Mimo to se o Phan Bội Châuovi

³² Američan australského původu, který v roce 1954 přicestoval do Jižního Vietnamu, aby pomáhal uprchlíkům ze severního Vietnamu. Jeden ze zakladatelů organizace proti válce ve Vietnamu „American Friends of Vietnam“.

³³ *The Smaller Dragon. A Political History of Vietnam*. Atlantic Book. London 1958, s. 425–434. *Vietnam: A Dragon Embattled*. 1. díl (From Colonialism to the Viet Minh). London 1967.

³⁴ Například: Vĩnh Sinh. Phan Bội Châu and the Đông-du Movement, s. 193–194.

³⁵ *Lịch sử Việt Nam gần yêu*. Hanoi 2000, s. 383–398. *Đại cương lịch sử Việt Nam*. 2. díl. Hanoi 2000, s. 137–182. Phan Khoang. *Việt Nam Pháp thuộc sử, 1884-1945*. Saigon 1961, s. 448–459.

³⁶ Duiker, William J. *Ho Či Min. Životopis*. Praha 2003, s. 31.

³⁷ Mrázek, Rudolf. *Jihovýchodní Asie ve světové politice 1900–1975*. Praha 1980, s. 76, 130, 132–136.

³⁸ University of Michigan, Department of History.

dočteme v českém překladu Duikerovy knihy Ho Či Min a zmínky o něm jsou i životopise Ho Či Min, jehož autorem je Rudolf Mrázek.³⁹

³⁹ Duiker, William J. Ho Či Min. Životopis. Praha 2003. Duiker je emeritní profesor na Pensylvánské státní univerzitě a specializuje se na moderní dějiny Číny a Vietnamu v kontextu světových dějin.

1. Historické události do konce 19. století

Cílem této kapitoly není pouze nastínit události ve východní Asii, které předcházely 20. století, ale především poukázat na hlavní rysy japonského a vietnamského státu, které utvářely jejich vztahy v období, jemuž je věnována tato práce, tj. v první dekádě 20. století. Srovnáním historického vývoje v obou zemích a zejména jejich reakcí na západní agresi chce poukázat na odlišnosti, které vedly ke ztrátě nezávislosti Vietnamu na jedné straně a modernizaci Japonska na straně druhé.

Koncem 18. století byla vietnamská armáda reorganizována podle francouzského vzoru (včetně dělostřelectva) a vybavena na tehdejší dobu moderními zbraněmi.⁴⁰ Vietnam jako nejbližší soused Číny věděl o jejich porážkách v opiové válce se západními velmocemi. Teoreticky by měl být připraven na francouzskou agresi. Proč se tedy nakonec stal součástí francouzské koloniální říše?

Japonsko se v polovině 17. století uzavřelo světu. Jeho armáda nedržela krok se světovým vývojem a japonskou vládu ze spánku neprobudilo ani přátelské upozornění nizozemského krále na dění ve východní Asii (1844). Jak si tedy Japonsko jako jediné z asijských zemí dokázalo uchovat svou samostatnost a nezávislost?⁴¹ Co jej přivedlo na cestu modernizace?

Vietnam do začátku francouzského dobývání (do roku 1858)

Od 16. století Vietnamem zmítal vnitropolitický zmatek. Oficiálně vládli panovníci dynastie Pozdní Lê [Pozdní Le] (1533–1788), avšak skutečná moc v zemi byla rozdělena mezi rody, jež mezi sebou vedly neustálé boje o císařský

⁴⁰ V té době působilo v kočičínské armádě asi 100 Francouzů, z nichž 14 byli důstojníci. Buttinger. *The Smaller Dragon*, s. 241 a 266, pozn. 87–88. Gen. Lemonnier. *L'éducation militaire de Gia Long. Édition de l'I.P.P. du Tonkin. Hanoi 1943.* Maybon, Charles B. *Histoire moderne du pays d'Annam (1592–1820).* Paris 1919, s. 289–350.

⁴¹ Siam (Thajsko) sice byl nezávislým státem, ale na rozdíl od Japonska se nacházel pod značným vlivem Velké Británie a Francie, protože fungoval jako nárazníkový stát mezi britskou a francouzskou koloniální říší.

trůn, zatímco se stavěly do role ochránce práv panovníka Lê. Takto koncem 17. století „patřila“ severní část Vietnamu rodu Trịnh [Tiň], zatímco jih ovládal rod Nguyễn [Ngujen]. V roce 1771 do těchto bojů zasáhlo rolnické povstání bratrů Tây Sơn [Taj Son], kteří pod novým jménem Nguyễn⁴² založili vlastní dynastii Tây Sơn (1778–1802) a stali se rozhodující vojenskou silou ve Vietnamu.

V tomto období vedl francouzský misionář Pigneau de Béhaine, biskup adranský (1741–1799), seminář v městě Hà Tiên [Ha Tien] na území rodu Nguyễn.⁴³ Po vítězství bratrů Tây Sơn rozhodl získat si důvěru prince Nguyễn Ánh [Ngujen Aň] (budoucí císař Gia Long [Za Long], vládl 1802–1819, žil 1762–1819), aby si s jeho pomocí splnil sen o křesťanské zemi v Asii.⁴⁴ Princ jako jediný z tohoto královského rodu přežil tâysonský útok na kočínčinské⁴⁵ hlavní město Gia Định [Za Diň] (Saigon) a přirozeně toužil pomstít své zavražděné předky a získat zpět trůn. Ačkoliv mu pomoc nabízely i jiné státy, biskup jej nakonec přesvědčil o výhodách francouzské pomoci. Pigneau de Béhain spolu s Anhovým nejstarším synkem Cảnh [Kaň] odplul do Francie, kde v roce 1787 jménem kočínčinského prince skutečně podepsal ofenzivní a defenzivní alianci, v níž se Francie zavázala poskytnout vojenskou pomoc.⁴⁶ Avšak ta byla anulována čtyři dny po podpisu na základě tajných pokynů francouzské vlády, která dospěla k názoru, že kočínčinský princ nemá dostatek prostředků, aby byl schopen dostát závazkům smlouvy. Biskup de Béhaine, jenž alianci dojednal a podepsal, se o jejím zrušení dověděl až v dubnu 1789, tedy

⁴² Toto jméno nijak nesouvisí s následující dynastií Nguyễn [Ngujen].

⁴³ V roce 1771 byl bulou papeže Klementa XIV. jmenován biskupem adranským (évêque d'Adran) a pomocníkem apoštolského vikáře v Kočínčině Piguela. Adranská kolej (Collège d'Adran) byla založena v roce 1761 kněžími z pařížské Société des Missions Etrangères a pojmenována na jeho počest.

⁴⁴ Buttinger. *The Smaller Dragon*, s. 234

⁴⁵ V této době byl Vietnam (nazývaný Đại Việt [Dai Viet]) rozdělen na dvě části nazývané Đàng Ngoài [Dang Ngoai] (Vnější strana) nebo také Đông Kinh [Dong Kiň] (Východní hlavní město, z čehož vzniklo francouzské označení pro Tonkin) označující sever, a Đàng Trong [Dang Trong] (Vnitřní strana), označující jih, a Francouzské prameny nazývají jižní část Vietnamu té doby Kočínčina (Cochinchine), ačkoliv její území zcela neodpovídá pozdější francouzské kolonii téhož jména.

⁴⁶ Abour, Raoul. *Conventions et traités de droit international intéressant l'Indochine*. Smlouva o ofenzivní a defenzivní alianci uzavřená ve Versailles 28. listopadu 1787 mezi Francií a Kočínčinou. Éditeurs, Hanoi 1926, s. 5.

několik měsíců před vypuknutím Velké francouzské revoluce.⁴⁷ Od tohoto okamžiku téměř až do poloviny 19. století byla Francie natolik zaneprázdněna vnitropolitickými a evropskými záležitostmi, že se ani nemohla zabývat vzdáleným Vietnamem, o němž měla jen málo informací pocházejících především od misionářů, případně obchodníků.

Navzdory zklamání ze své vlasti se adranský biskup nevzdal. Ve francouzském městě Pondichéry v Indii získal půjčky na účet „kočinčinského krále“, díky nimž najal obchodní lodě, a přesvědčil zde část posádky francouzské fregaty včetně několika důstojníků, aby vstoupila do služeb jeho chráněnce. Tito mladí Francouzi, kteří se nechali zlákat dobrodružstvím a vidinou rychlého zbohatnutí, se stali základem reformované kočinčinské armády, jež princ Nguyen Anh [Nguyen Aň] nejen vrátila ztracenou vlast, ale učinila jej i vládcem celého Vietnamu.⁴⁸ Tato flotila dorazila do Vietnamu v červenci 1789, tedy krátce před dvacetiletým obdobím vojenských úspěchů Francie v evropských válkách (1792–1812). Nová kočinčinská armáda a také nově vybudované pevnosti byly tedy dílem důstojníků ze země, která měla jednu z nejmocnějších armád na světě té doby. Generál Lemonnier ve své knize oceňuje vojenské umění kočinčinské armády a její postup v bitvě v červnu 1802 dokonce připodobňuje manévru francouzských vojsk v bitvě o Cannes.⁴⁹ To samozřejmě neznamena, že by kočinčinská armáda dosahovala kvalit francouzské armády. Avšak na poměry jihovýchodní Asie měla vysokou úroveň a dovedla končinčinského prince až na vietnamský trůn.

Gia Longovo [Za Longovo] vítězství však nepřineslo žádný zisk ani Francouzům, ani biskupovi Pigneau de Béhaine, jenž zemřel v roce 1799. O dva roky později zemřel i korunní princ Cánh [Kaň], jehož si biskup pěstoval jako budoucího křesťanského panovníka. Gia Long si tohoto francouzského misionáře nesmírně vážil, avšak sám nepřestoupil na křesťanskou víru a jako nástroj k upevnění své moci a obnovy země po dvou století válek použil přežilý

⁴⁷ Maybon, c. d. s. 204–214, 232–234, 409–411. Buttinger. *The Smaller Dragon*, s. 266, pozn. 89.

⁴⁸ Maybon, c. d. s. 275–288.

⁴⁹ Gen. Lemonnier. *L'éducation militaire de Gia Long*. Édition de l'I.P.P. du Tonkin. Hanoi 1943, s. 34.

konfucianismus. Jeho zákoník z roku 1815 se v podstatě nijak nelišil od čchingského zákoníku ze 17. století.⁵⁰ Buttinger hodnotí Gia Longův přínos vietnamskému státu následovně: „Vietnam by pokročil rychleji, kdyby režim Tâỵ Son [Taj Son] přežil. Režim založený Nguyễn Ánhem byl přísně konzervativní a pro jeho následníky byla politika inovace totěz, co vzdát se agresivně postupujícímu Západu.“⁵¹

Gia Long doporučil svým potomkům, aby se k Evropanům, zejména Francouzům, chovali zdvořile. Namísto toho se Vietnam pronásledováním misionářů uzavíral do stále větší izolace a dával tak západu záminku pro případnou agresi. Na jeho obranu je třeba uvést, že myšlenka spolupráce se západem patří do pozdějšího období, kdy si Vietnam uvědomil své postavení v rámci celého světa a nejen světa „čínské civilizace“. Čína, dosavadní vládce podstatné části asijského kontinentu, začala brát hrozbu evropských mocností vážně až po několika opakovaných porážkách, které nejprve považovala za „náhodu v dějinách“, protože její dosavadní zkušenost s cizinci a z ní vycházející víra ve vlastní nadřazenost založená na konfucianismu ji vedla k přesvědčení, že něco takového je zcela nemožné. Čínská dynastie Čching si tuto hrozbu a potřebu modernizace nepřipustila ani po prohrané 1. opiové válce a podpisu Nankingské smlouvy v roce 1842, jejíž článek o exteritorialitě a doložka nejvyšších výhod ji uvrhly do polokoloniálního postavení vůči západním velmocím.⁵² Je tedy logické, že tuto předvídatost nelze očekávat o čtyřicet let dříve od vietnamského císaře Gia Longa, který neměl osobní zkušenost s evropskou agresí, nebyl v Evropě, aby se mohl bezprostředně seznámit s tamním pokrokem, a jehož prvořadou starostí bylo zajistit si kontrolu ve své vlasti, následkem čehož se tolik nevěnoval zahraniční politice.

Jakkoliv tedy reformování armády v mnoha případech (Japonsko, Čína apod.) souviselo s počátkem celostátních reforem, u Vietnamu to bylo víceméně důsledkem okolností, které vedly ke sjednocení země. O podmínkách v zemi

⁵⁰ Müllerová, Petra. „Dějiny státního zřízení a pramenů práva ve Vietnamu od prvopočátku až do roku 1945“ in Kapitoly z dějin státu a práva zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Plzeň 1997, s. 142. Müllerová, Petra. Vietnam. Stručná historie států. Praha 2004, s. 60.

⁵¹ Buttinger. *The Smaller Dragon*. s. 240.

⁵² Hsü, Immanuel. *The Rise of Modern China*. New York 1975, s. 240–241.

vypovídá také situace zemědělství: „Zemědělství, v němž nedošlo k žádnému technickému pokroku po staletí, bylo ekonomickou základnou Vietnamu v roce 1500. V roce 1850 zůstávalo základní a technicky stále nezměněné, a to navzdory třem stoletím, během nichž byl Vietnam předmětem vlivu západních myšlenek a lákadel zahraničního trhu, a navzdory teritoriálnímu růstu země.“⁵³

Jak už bylo tedy řečeno, Vietnam na začátku 19. století nebyl připraven ke spolupráci se západem, natož pak k reformě země podle evropského vzoru. O tom také vypovídá také nevráživost vietnamských úředníků vůči francouzským důstojníkům v královských službách Gia Longa a pozdější vraždění křesťanů a evropských misionářů, které bylo typickým projevem asijského odporu vůči čemukoliv západnímu.

Japonsko před modernizací (do roku 1853)

Od 17. století v Japonsku vládli šógunové rodu Tokugawa (1603–1868), kteří tak nahradili císaře, jehož moc byla po staletí pouze nominální. V roce 1603 Iejasu Tokugawa dosáhl sjednocení země po půlstoletí trvajících bojích a jeho nástupce v průběhu 30. a 40. letech 17. století zakázal křesťanství a veškerý kontakt s okolním světem s výjimkou několika málo nizozemských a čínských lodí, jejichž pobyt byl omezen na ostrůvek Dedžima u Nagasaki na ostrově Kjúšú. Důvodem tohoto extrémního opatření byly zprávy o conquistě v Americe a jiných částech světa a chování misionářů v Japonsku. Tokugawové pochopili, že Evropané používají křesťanství jako nástroj k dobývání, a proto od roku 1639 bylo jejich jedinou zahraniční politikou uzavření země (sakoku 鎖国, 1641–1853).⁵⁴

Japonsko sice nebylo otevřeno cizincům, avšak v roce 1720 byl zrušen zákaz na západní knihy, a tak vedle tradičního učení získalo své místo cizí učení neboli „holandské vědy“ (rangaku 蘭学), jež se rozvinulo díky kontaktům

⁵³ Buttinger. *The Smaller Dragon*, s. 282.

⁵⁴ Nizozemci měli přístup do Japonska, protože jako jediní z Evropanů s sebou nevozili misionáře a dávali přednost obchodu.

s Nizozemci, kteří jako jediní z Evropanů měli přístup do Japonska. V roce 1811 byl oficiálně zřízen Institut pro studium barbarských knih. Větší rozsah však mělo oživení zájmu o vlastní dějiny a kulturu z doby před čínským vlivem doprovázeného vznikem nových škol šintoismu (国学 kokugaku, škola Mito atd.), jejichž stoupenci často napadali buddhismus a konfucianismus, které byly ideologickou oporou šógunátu. Tato národní hnutí obracela pozornost Japonců k císaři, což uvítala západní knížata (zejména Sacuma, Čošú, Hizen, Tosa), která byla koncem 16. století Tokugawy poražena.⁵⁵ Japonské národní cítění se tedy probouzelo již před otevřením Japonska v roce 1853. Toto období učeneckého zájmu podle výkladu Miroslava Hrocha odpovídá první fázi národního hnutí, jehož výsledkem je moderní národ.⁵⁶

Pokud bychom posuzovali situaci Japonska počátkem 19. století pouze podle stavu jeho vojenských sil, bezpochyby by se nám jevila jako beznadějná. Počátkem 19. století po dvou stoletích nepřetržitého míru japonské ozbrojené síly značně zaostávaly za Evropou i Vietnamem. Z evropských mocností bylo Japonsku zeměpisně nejbližší Rusko, které se neúspěšně pokoušelo o navázání obchodních a diplomatických vztahů od konce 18. století. S postupem expanze přes Sibiř dále na východ Rusko kolonizovalo také Sachalin, ostrov severně od Hokkaidó, prosazovalo svůj vliv na Kurilských ostrovech a 1857 dokonce obsadilo i ostrůvek Cušima ležící mezi Japonskem a Koreou, což samozřejmě ještě více posílilo nedůvěru šógunátu vůči cizincům. Také Velká Británie, která ovládla zahraniční obchod Číny, projevila zájem o Japonsko. V roce 1808 její válečná loď Phaeton vzbudila pozdvižení v nagasackém přístavu. O tři roky později šógunátní úřady zatkly a uvěznilí část posádky ruské lodě Diana, která prováděla průzkumnou plavbu v oblasti Kuril. Tyto zahraniční „nájezdy“ přiměly šógunát k tomu, aby v roce 1825 vyhlásil příkaz k okamžitému zahnání cizích lodí palbou.

⁵⁵ Allen, G. C. A Short Economic History of Modern Japan 1867–1937. London 1962, s. 22.

⁵⁶ „Fáze A byla obdobím učeneckého zájmu, kdy se jazyk etnické skupiny, její minulost, kultura, životní způsob...stávaly předmětem osvíceneckého vědeckého studia. Tento zájem byl motivován osvíceneckou touhou po poznání, ale také (a snad většinou) osvíceneckým patriotismem, láskou k vlasti a etnické skupině, která ji obývala.“ Hroch, Miroslav. V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha 1999, s. 15.

Nicméně počet cizích lodí požadujících doplnění paliva a vody v japonských přístavech rostl. Japonské úřady se obvykle snažily je odehnat, a teprve když nebylo zbylí, nechaly je doplnit si zásoby a ihned je přiměly odplout.⁵⁷ Značný vliv na dění ve východní Asii měla porážka Číny v 1. opiové válce (1839–1842), jež povzbudila zájem západních velmocí o tuto část světa, a zastaralé zařízení pobřežních pevností je přirozeně nemohlo odradit. Šógunát byl Nizozemci informován o západní expanzi v Asii, avšak nebyl schopen nalézt reálné řešení. Ani japonský šógun, ani japonský císař neměli prostředky na to, aby odrazili mocnosti silou a udrželi zemi v izolaci. Nicméně pro budoucí vývoj Vietnamu a Japonska hrála rozhodující skutečnost, která měla větší význam než pouhá existence reformované armády.

Především se japonský stát a vietnamský stát nacházely v rozdílné fázi vývoje. V Japonsku se stále více projevoval úpadek zastaralého systému šógunátu, který ani po několika reformách nestačil držet krok s rozvojem japonské společnosti. Ze samurajů žijících převážně ve městech a představujících nejvyšší vrstvu japonské společnosti se po staletích míru stala z ekonomického hlediska parazitická třída, protože k boji neměli příležitost a obchodování nebo řemeslo zase nebylo hodno jejich postavení. Naopak obchodníci, kteří stáli na nejnižším stupínku japonské společnosti, s rozmachem peněžního hospodářství hráli stále větší roli. Renta byla samurajům vyplácena v rýži, kterou bylo třeba směnit za peníze, což v konečném důsledku znamenalo, že samurajové byli závislí na obchodnících a jejich finanční situace se měnila podle vývoje ceny rýže.⁵⁸

Někteří historikové tedy zastávají názor, že prapůvodní příčinou následného pádu a zrušení instituce šógunátu nebyla vnější agrese, ale tlak vnitřních společensko-ekonomických změn a zejména růstu kapitalistické třídy obchodníků.⁵⁹

Naopak na počátku 19. století ve Vietnamu vznikla nová císařská dynastie Nguyễn [Ngujen] (1802–1945), která byla na počátku svých sil. Tento stav

⁵⁷ Storry, Richard. *A History of Modern Japan*. Penguin Books, London 1988, s. 71–72.

⁵⁸ Allen, c. d. s. 26.

⁵⁹ Storry, c. d. s. 94–95.

Vietnamu lze přirovnat k nástupu Tokugawů v 17. století po období Válčících států (sengoku džidai 戦国時代), v němž velcí vojevůdci také využili vojenské pomoci Evropanů, ačkoliv v menším rozsahu než Nguyenh Ánh. Toto dvoustleté „zpoždění“ oproti Japonsku dokládá také Gia Longův [Za Longův] zákoník, který spočíval v převzetí čínského zákoníku ze 17. století.⁶⁰ Zatímco v Japonsku společenský vývoj směřoval ke změnám, ve Vietnamu byl upevňován nově nastolený pořádek starobylými prostředky.

Závěrem lze tedy říci, že vývoj v Japonsku byl příznivě nakloněn změnám, které nastaly v polovině 19. století v důsledku následného otevření země, což bylo důležitým předpokladem pro vybudování postavení Japonska v moderním světě. Naopak ve Vietnamu po období válečného chaosu lidé toužili po míru a stabilitě, proto není divu, že se dynastie Nguyenh [Ngujen] (1802–1945), snažila potlačit cokoliv, co narušovalo její těžce nastolený pořádek.

Otevření země v polovině 19. století

Japonsko i Vietnam byly přinuceny otevřít se Západu v téměř stejnou dobu, ale opět následný vývoj každé ze zemí byl ovlivněn různými faktory, a proto toto otevření proběhlo odlišně a jeho následky byly v konečném důsledku rozdílné, ačkoliv měly některé rysy společné.

Dobývání Vietnamu (1858–1885)

Do poloviny 19. století ve Vietnamu pobývalo jen několik nepříliš úspěšných obchodníků a především misionářů, kteří sem shodou okolností začali přijíždět počátkem 17. století po uzavření Japonska, jak tomu bylo v případě francouzského misionáře Alexandra de Rhodes (1593–1660).⁶¹ Křesťanství bylo ve Vietnamu zakázáno již za jeho pobytu, ale cizinci zde byli tolerováni díky

⁶⁰ Müllerová. „Dějiny státního zřízení a pramenů práva ve Vietnamu od prvopočátku až do roku 1945“, s. 142. Müllerová. Vietnam, s. 60.

⁶¹ Taboulet, Georges. „Alexandre de Rhodes, pionnier du rapprochement Orient-Occident“ in Indochine Sud-est asiatique, no. 22, říjen 1953.

svým dodávkám zbraním, jak dosvědčuje případ biskupa Pigneau de Béhaine. S obnovením pořádku a nástupem dynastie Nguyễn cizinci ztratili pro Vietnam význam. Gia Longův [Za Longův] následník Minh Mạng [Miň Mang] (vládl 1820–1840) zakázal křesťanství a pronásledoval křesťany. Když mu byl v prosinci 1824 doručen dopis z Francie se zbožím a žádostí o navázání obchodních vztahů, vše odmítl. Téhož roku vyslal loď do Singapuru a Jakarty, kde jednou za čas nakupoval mj. evropské zbraně.⁶² Vietnamský císař tedy sice měl jakýsi zájem o evropské výrobky, ale nehodlal se kvůli tomu „zaplést“ s Evropany.

V březnu 1847 jako odplatu za zavraždění francouzských misionářů dvě válečné lodě Francie bombardovali Đà Nẵng [Da Nang] (Tourane), důležitý přístav ve středním Vietnamu, který se nachází v relativní blízkosti Hué [Hue], tehdejšího hlavního města a sídla císaře. Nejednalo se však o začátek realizace promyšleného plánu dobývání a ovládnutí Vietnamu. Počátkem roku 1848 vypukla revoluce ve Francii i v jiných zemích Evropy a Velká Británie s Ruskem se snažily zabránit tomu, aby z revolucí nevznikla evropská válka.⁶³ Poté následovala Krymská válka (1853–1856), v níž Velká Británie a Francie porazilo Rusko. Evropské záležitosti dovolily obnovit francouzskou agresi ve Vietnamu až v roce 1858, kdy francouzský viceadmirál Rigault de Genouilly v čele francouzsko-španělské expedice dobyl koncem srpna Đà Nẵng a v únoru následujícího roku byl obsazen Saigon.⁶⁴ Španělé měli k účasti na tomto tažení stejný důvod jako Francouzi – popravy jejich misionářů. Vojenské operace však byly přerušeny válkou o Itálii (1859–1861) a společným britsko-francouzským tažením v Číně, kdy vojska obou velmocí v srpnu 1860 obsadila Peking a zničila Letní palác, čímž vyděsila a ponížila čchingský dvůr.⁶⁵

⁶² Đỗ Đức Hùng. *Biên niên sử Việt Nam* (Vietnamská kronika od počátků do roku 2000). Hanoi 2002, s. 120 a 124.

⁶³ Skřivan, Aleš. *Evropská politika 1648–1914*. Praha 1999, s. 193.

⁶⁴ Rambaud, Alfred. *La France coloniale: histoire–géographie–commerce/ouvrage publié sous la direction de Alfred Rambaud*. Paris 1895, s. 482.

⁶⁵ Následně Čína prostřednictvím Ruska uzavřela s oběma velmocemi Pekingskou konvenci (24. 10. 1960), v níž přiznala Velké Británii právo mít v čínském hlavním městě zástupce, souhlasila s vyplacením reparací oběma zemím a s otevřením Tiencinu pro obchod a pobyt cizinců. Navíc Velká Británie získala poloostrov Kau-lun naproti Hongkongu a Francie dosáhla toho, aby katoličtí misionáři měli právo na vlastnění majetku v čínském vnitrozemí. Hsü, c. d. s. 265.

Zmíněné vítězství v Krymské válce upevnilo postavení Francie a ta se „na půl druhého století stala první velmocí na evropském kontinentě.“⁶⁶ Po podpisu Pekingské smlouvy již ovládnutí Vietnamu nebránily žádné vážnější překážky. V únoru 1861 francouzským jednotkám v Saigonu připluly posily na 12 lodích a odtud postupovaly na sever do středního Vietnamu, kde leželo sídlo císařského dvora Hué [Hue]. Boje v jižní části země připravily Tonkin o dodávky rýže, na nichž byl závislý. Proto císař Tỵ Đức [Tu Duk] (1848–1883) z obavy, aby na severu nevypuklo povstání, podepsal 5. června 1862 smlouvu o míru a přátelství.⁶⁷ Touto smlouvou 1. Francii a Španělsku přiznal právo na volné působení křesťanů z těchto zemí ve Vietnamu a Vietnamcům právo stát se křesťany; 2. Francii předal tři kočínčinské provincie Định Tường [Diñ Tuong] (oblast města Mỹ Tho [My Tho]), Biên Hoá [Bien Hoa], Saigon (Gia Định [Za Diñ]) a oblast ostrova Poulo Condore (Con Lôn [Kon Lon]); 3. přislíbil Francii volný obchod a navigaci na řece Mekong; 4. otevřít Francouzům a Španělům přístavy Đà Nẵng [Da Nang], Balat, Quảng Nam [Kwang Nam] pro obchod; 5. zavázal se zaplatit Francii a Španělsku reparace ve výši 4 milióny dolarů (20 miliónů franků) atd.⁶⁸

Přestože francouzské obyvatelstvo ve třech kočínčinských provinciích tvořili převážně vojáci, již 1. ledna 1864 vyšlo první číslo listu *Le Courier de Saigon*.⁶⁹ Následující dějiny dobývání Vietnamu až do vytvoření unie Francouzské Indočíny v roce 1887 byly především o vojenských operacích Francie. Vietnamský vicekrál Phan Thanh Gián [Fan Thaň Zan] v provinciích sousedících s francouzským územím neudržel pod kontrolou protifrancouzské hnutí na svém panství, a tak v červnu 1867 Francie připojila k dobytému území tři východní provincie Vĩnh Long [Viñ Long], Châu Đốc [Čau Dok] a Hà Tiên [Ha Tien], čímž vznikla francouzská kolonie Kočínčina (1867–1945). Ještě předtím

⁶⁶ Skřivan, c. d. s. 203.

⁶⁷ Rambaud, c. d. s. 483.

⁶⁸ Abour, c. d. s. 28–9 (Smlouva o míru a přátelství uzavřená v Saigonu 5. června 1862 mezi Francií, Španělskem a Vietnamem).

⁶⁹ Đỗ Đức Hùng. *Biên niên sử Việt Nam*, s. 136.

srpnu 1863 získala protektorát nad Kambodžou, o niž se dosud přel Vietnam se Siamem.⁷⁰

Po bojích v Hanoji v roce 1873 dosavadní francouzské územní zisky potvrdila smlouva o míru a alianci v březnu 1874, po níž v srpnu následovala obchodní smlouva. Významným bodem této politické smlouvy bylo to, že se vietnamský císař výměnou za francouzskou pomoc při udržení pořádku a klidu v zemi zavázal přizpůsobit svou zahraniční politiku zahraniční politice Francie.⁷¹ Devět let poté následovala smlouva s Annamem.⁷² Zbývající část Vietnamu byla k francouzským držávám připojena smlouvou z června 1884, která potvrdila francouzský protektorát a rozšířila jeho platnost i na Tonkin.⁷³ V roce 1893 Francie ovládla i sousední Laos, čímž ukončila conquistu své koloniální říše na poloostrově Zadní Indie: Francouzské Indočíny, která se skládala z jedné kolonie Kočínčiny a čtyř protektorátů Annam, Tonkin, Kambodža a Laos.

Přelom v dobývání Vietnamu znamenala čínská prohra ve válce s Francií (1884–1885) a porážka hnutí císaře Hàm Nghi [Ham Ngi] (1885), známého jako roajalistické hnutí Cần Vương [Kan Vuong]. První článek smlouvy uzavřené mezi Francií a Annamem 25. srpna 1883 obsahoval větu, jež porušila čínskou svrchovanost ve Vietnamu jako jejího vazalského státu: „Annam uznává a přijímá protektorát Francie se všemi důsledky ve vztazích z hlediska evropského diplomatického práva, to jest, že Francie bude řídit vztahy annamské vlády vůči všem cizím mocnostem včetně Číny, annamská vláda bude moci komunikovat s řečenými velmocemi jedině prostřednictvím Francie.“⁷⁴ S postupující francouzskou agresí viděl vietnamský dvůr záchranu pouze v čínské pomoci, proto vyjádřil své vazalské pouto k Číně obnovením tributárních misí

⁷⁰ About, c. d. s. 30–31 (Smlouva o přátelství a obchodu uzavřená 11. srpna 1863 v Udongu mezi Francií a Kambodžou).

⁷¹ Tamtéž, s. 34–37 (Smlouva o míru a alianci uzavřená 15. března 1874 v Saigonu mezi Francií a Vietnamem), s. 37–42 (Smlouva o obchodu uzavřená v Saigonu 31. 8. 1874 mezi Francií a Vietnamem). Rambaud, c. d. s. 485–492.

⁷² About, c. d. s. 43–45 (Smlouva o míru uzavřená v Hué 25. srpna 1883 mezi Francií a Annamem).

⁷³ Tamtéž, s. 47–49 (Smlouva uzavřená v Hué 6. června 1884 mezi Francií a Annamem).

⁷⁴ Tamtéž, s. 43–45 (Smlouva o míru uzavřená v Hué 25. srpna 1883 mezi Francií a Annamem).

k čchingskému dvoru.⁷⁵ V roce 1881 čínský velvyslanec v Paříži protestoval proti smlouvě, kterou Francie uzavřela s Vietnamem v roce 1874, a přitom úmyslně vietnamského císaře nazýval „princem“, aby zdůraznil podřízený vztah Vietnamu k Číně.⁷⁶ Bojů proti Francouzům ve Vietnamu se mimo čchingské armády účastnili i čínští rebelové zvaní „Černé vlajky“ vedené Liu Jung-fuem (Liu Yongfu), kteří způsobovali francouzským vojskům značné potíže. Přestože francouzské bojové akce nebyly příliš úspěšné, nakonec byla Čína poražena a v červnu 1885 přinucena vzdát se suverenity ve Vietnamu a navíc otevřít svou jižní hranici pro obchod z Vietnamu a zřídit francouzské konzuláty na svém území.⁷⁷

Když dvůr Nguyễn [Ngujen] takto ztratil poslední naději, vietnamská armáda pod vedením císařského regenta Tôn Thất Thuyết [Ton That Thujet] v noci ze 4. na 5. července 1885 neúspěšně zaútočila na francouzské vojsko v Huế a regent nakonec prchl do hor i s mladým císařem Hàm Nghi (vládl v letech 1884–1885). Vzpurný císař byl sesazen, o tři roky později zajat a poslán do vyhnanství v Alžíru.⁷⁸ Konečné ovládnutí Vietnamu Francií přineslo až potlačení rojalistického hnutí Cần Vương [Kan Vương] a především porážka jeho pozdějšího vůdce Phan Đình Phùng [Fan Diň Fung] v polovině 90. let 19. století.⁷⁹ Francie tedy získala celé území Vietnamu přibližně po půl století vojenského dobývání.

Cesta Japonska mezi velmoci a rozdíl mezi Japonskem a Vietnamem

V roce 1853 připlula do Edského zálivu (dnes Tokijský záliv) americká válečná flotila, jejíž velitel komodor Matthew Calbraith Perry žádal jménem prezidenta USA o otevření přístavů americkým lodím. Následujícího roku

⁷⁵ Furuta, Motoo. *Betonamu no sekaiši* (Vietnam v kontextu světových dějin). Tókjó daigaku šuppankai. Tokio 1995, s. 39–40.

⁷⁶ Rambaud, c. d. s. 492, pozn. 2.

⁷⁷ Abour, c. d. s. 52–54 (Smlouva o míru a obchodě uzavřená v Tiencinu 9. června 1885 mezi Francií a Čínou).

⁷⁸ Rambaud, c. d. s. 519. Quỳnh Cư a Đỗ Đức Hùng. *Các triều đại Việt Nam* (Vietnamské dynastie). Hanoi 2001, s. 377–380.

⁷⁹ Đỗ Đức Hùng. *Biên niên sử Việt Nam*, s. 164.

Japonsko s USA podepsalo v Kanagawě smlouvu o míru a přátelství, v níž se zavázalo otevřít dva přístavy Šimoda a Hakodate, umožnit americkým lodím doplnění zásob, navázání obchodu, zřízení úřadu konzula v Šimodě atd.⁸⁰ V průběhu let 1854–1857 následovaly konvence obdobného obsahu s Velkou Británií, Ruskem, Francií a Nizozemím, které pro svou nerovnou povahy byly nazývány „nerovnoprávné smlouvy“: obsahovaly nízké celní poplatky, právo exterritoriality a jurisdikci cizinců mimo japonský zákon.

Japonsko i Vietnam byly tedy nuceny pod tlakem síly vyhovět požadavkům cizinců. Avšak na rozdíl od Vietnamu Japonsko nebylo dobýváno. Při jeho otevření Perrym nezazněl jediný výstřel. Bombardování Kagošimy a Šimoseki v roce 1863 a 1864 jako odvěta za útoky knížectví Sacuma a Čošú na cizince bylo ojedinělým úkazem a navíc se z nich Japonci poučili. Kagošima se stala centrem studií angličtiny, nizozemštiny a různých západních věd a sacumské knížectví tajně vysílalo studenty do zahraničí a obchodovalo s cizinci. V roce 1867 dokonce mělo svůj samostatný stánek na světové výstavě v Paříži.⁸¹ Zatímco tato západní knížectví byla podporována Velkou Británií, Francie měla v období Bakumacu (konec šógunátu) ze západních zemí největší vliv a pomáhala šógunátu s reformou armády.⁸²

Hlavní rozdíl mezi přístupem Japonska a Vietnamu k velmocím byl, že Japonsko s nimi do jisté míry spolupracovalo, učilo se od nich, ale přitom jim neposkytlo žádné územní zisky. Díky tomu velmoci neměly moc příležitostí k vojenským akcím v Japonsku. Co do všeobecné reakce na otevření země obyvatelstva se Vietnam a Japonsko nelišilo. Oba národy si přály co nejdříve vyhnat cizí „barbary“ a toto proticizinecké hnutí se soustředilo kolem osoby císaře: ve Vietnamu hnutí Cần Vương [Kan Vương] (úcta k císaři) a v Japonsku hnutí Sonnó džói (ctít císaře a vyhnat barbary 尊皇攘夷). Avšak hnutí Cần Vương (1885–1893) bylo organizováno omezenou skupinou aristokracie a učenců okolo císaře Hàm Nghi [Ham Nghi] a nikdy nenabýlo podoby celostátního hnutí. Naopak Sonnó džói bylo nacionalistické hnutí samurajské vrstvy, jehož

⁸⁰ Storry, c. d. s. 85–90.

⁸¹ Allen, c. d. s. 22.

⁸² Allen, c. d. s. 30. Storry, c. d. s. 100.

hlavní aktéři – knížata ze západních provincií – svrhli šógunát a celkovou reformou Japonsko dovedli mezi moderní velmoci. „Když byl šógun přinucen k dohodě s cizinci a takto to vypadalo, že obětoval Japonsko a císaře barbarům, [západní knížata] mohla požadovat jménem vlastenectví změnu vlády, kterou jejich zájmy a jejich ambice vyžadovaly.“⁸³ Restaurace císařské moci byla výsledkem politické chytrosti, prozřetelnosti a rozhodnutí velmi schopných mladých mužů ze západních rodů Sacuma, Čóšú, Tosa a Hizen spolu s několika kjótskými šlechtici a obchodnickými rodinami z Ósaky.⁸⁴

Samozřejmě zde sehrála svou roli také geografická izolovanost Japonska. Naopak Vietnam ležící na křižovatce cest mezi Indií a Čínou (odtud název Indočína) byl přinejmenším ze strategického hlediska lákavější. Navíc když byla Francie vytlačena Anglií z Indie, její zájem se obrátil k Vietnamu, který současně představoval přístupovou cestu k Číně, jež od počátku 19. století stála v popředí zájmů velmocí ve východní Asii. Právě zájem o jižní Čínu vedl Francii k ovládnutí celého Vietnamu.⁸⁵

Americký zájem o obchod s Čínou a geografická poloha Japonska byly příčinou toho, proč se iniciátorem otevření Japonska staly USA.⁸⁶ Japonsko leželo mezi USA a Čínou a pro americké lodě plující do čínského Kantonu představovalo důležitý dopravní uzel.⁸⁷ Na rozdíl od Francie se USA nepustily do dobývání Japonska z několika důvodů. Prvním z nich byla zmíněná spolupráce Japonska – šógunát v podstatě vyhověl americkým požadavkům bez jakéhokoliv vojenského odporu. Dále se USA lišily od Francie tím, že v té době ještě neměly důležité politické postavení ve světě, byly spíše zemí s rozvinutým hospodářstvím. Navíc občanská válka 1861–1865 USA na čas odvrátila americký zájem od zahraničních záležitostí, takže se ani nemohly zabývat případným ovládnutím Japonska. S přitažlivostí obou zemí pro západ souvisí také informovanost. O Japonsku kvůli jeho izolovanosti bylo málo známo, někteří obchodníci

⁸³ Allen, c. d. s. 22.

⁸⁴ Storry, c. d. s. 95.

⁸⁵ Roberts, c. d. s. 422–423.

⁸⁶ Jeho strategickou polohu dokazuje dodnes existence americké vojenské základny na Okinawě (Rjúkjú).

⁸⁷ Storry, c. d. s. 85.

pochybovali, zda má vůbec co nabídnout.⁸⁸ Naopak o vietnamském bohatství měla Francie informace od svých misionářů, kteří tam přes zákaz křesťanství léta pobývali.

Další rozdíl v otevření Japonska a Vietnamu byl ten, že ve Vietnamu se angažovala jediná země, zatímco šógunát podepsal smlouvy hned s několika velmocemi, jež následkem toho měly v Japonsku víceméně stejná práva. Vietnam sice svou první smlouvu v roce 1862 podepsal se dvěma zeměmi, ale hlavní roli v ní hrála Francie.⁸⁹ Moc Španělska, jež bylo druhým signatářem této smlouvy, byla na ústupu, a proto nemohlo konkurovat Francii. Velká Británie měla zajištěné zájmy v Indii a Číně, Nizozemci ovládali Batávii (Indonésie) a Rusové se zajímali spíše o expanzi na Sibiř než o vzdálený Vietnam.

Druhá část mota národního hnutí „vyhnání barbarů“ nebyla naplněna ani v Japonsku. Ačkoliv zde byla vždy přítomná militantní skupina požadující válku s velmocemi, ve vládě získali převahu lidé, kteří znali situaci ve světě a uvědomovali si, že odpor vojenskou silou znamená dát západním velmocím záminku k útoku, jemuž se Japonsko nebylo schopno ubránit.⁹⁰ Nakonec japonská vláda vpustila cizince do vnitrozemí výměnou za zrušení nerovnoprávných smluv od roku 1894. Tomuto předcházely rozsáhlé politické, společenské, ekonomické a jiné reformy počínaje zrušením sedmisetleté instituce šógunátu a správní reformou, po nichž následovalo zrušení dosavadního třídního rozdělení společnosti (včetně zákazu nošení meče, který odlišoval samuraje od ostatních tříd), reforma armády, školství atd. Z hlediska mezinárodních vztahů hrály důležitou roli přijetí ústavy, zřízení parlamentu, vznik politických stran a reforma občanského a trestního práva.

Ovšem, že tyto změny nebyly radikální natolik, aby se Japonsko stalo světovým příkladem moderního státu, ale splnily svou úlohu v přetvoření země

⁸⁸ Storry, c. d. s. 72.

⁸⁹ Abour, c. d. s. 28–9 (Smlouva o míru a přátelství uzavřená v Saigonu 5. června 1862 mezi Francií, Španělskem a Vietnamem).

⁹⁰ Například Tomomi Iwakura po svém návratu ze své mise do Evropy a USA (1871–1873), jejíž cílem bylo jednání o revizi smluv, na poslední chvíli zabránil expanzionistům v uskutečnění jejich plánu zaútočit na Koreu, která odmítala navázat styky s Japonskem. Po své cestě po světě si byl vědom, že by tažení na Koreu vyvolalo vážné důsledky ze strany velmocí. Nish, Ian H. *Japanese Foreign Policy, 1869–1942*. Kasumigaseki to Miyakezaka. London 1985, s. 13 a 21.

tak, aby její podmínky byly přijatelné pro občany cizích velmocí. Díky těmto reformám se velmoci v čele s Velkou Británií vzdaly exteritoriality výměnou za volný pohyb svých občanů na japonském území, přičemž jejich občané podléhali japonským zákonům stejně jako občané Japonska.⁹¹ Toto je důležitý rozdíl mezi Japonskem a Vietnamem, ale i mezi Japonskem a Čínou. Čchingský dvůr se ve své krátkozrakosti domníval, že velmoci upustí od dalších požadavků, když jim poskytne exteritorialitu a nejvyšší výhody. Naopak zarputile trval na dodržování starobylého ceremoniálu při audienci u císaře, které mělo ve srovnání s tím zanedbatelný význam, a bránil se zřízení zastupitelství velmocí v čínském hlavním městě, ačkoliv to byla v západním světě naprostá samozřejmost.⁹²

Přestože japonská vláda věděla, že se nemůže měřit se západními velmocemi, současně si s hrdostí uvědomovala, jakého pokroku dosáhla. Iwakurova mise do Evropy a USA v letech 1871–1873 sice nesplnila svůj cíl revize nerovnoprávných smluv, ale „Iwakura se nevrátil jako shrbený, ale sebejistý muž, uvědomoval si, že Japonsko se s výzvou západu vyrovnalo efektivněji než Čína.“⁹³ Také významný japonský státník Hirobumi Itó v roce 1895 (čínsko-japonská válka 1894–1895) vyjádřil svou lítost čínskému protějšku Li Chung-čchangovi (Li Hongchang), že si nepovšimnul jediné známky reformy od své poslední návštěvy, načež Li vyslovil obdiv nad japonským pokrokem.⁹⁴

Úplné otevření země cizincům a zavedení západních způsobů přirozeně vzbudilo odpor místního obyvatelstva. Japonské vládě bylo zejména v době jednání o nerovnoprávných smlouvách často vyčítáno, že je tvrdá vůči vlastní zemi, ale vstřícná vůči cizincům. Jiní zase považovali politickou reformu za nedostatečnou, protože volební právo měla pouze hrstka lidí, parlament neměl téměř žádnou moc a vládu realizovala skupina státníků (genró 元老), jejichž postavení v politickém systému nebylo nijak určeno a jejichž moc se zakládala pouze na jejich osobním vztahu s císařem. Přesto lze říci, že Japonsku se podařilo

⁹¹ Nish. *Japanese Foreign Policy*, s. 29–33. Dyer, Henry. *Japan in the World Politics. A Study of International Dynamics*. London 1909, s. 50–51. Revon, Michel. „La politique étrangère du Japon contemporain“ in *Revue de politique extérieure*, Paris 1909, s. 7–8.

⁹² Hsü, c. d. s. 259–260.

⁹³ Nish. *Japanese Foreign Policy*, s. 24.

⁹⁴ Teng, Ssu-yü, a Fairbank John K. *China's Response to the West*. Cambridge 1982, s. 126.

naplňovat jeho základní politiku fukoku kjóhei (bohatá země a silná armáda 富国強兵). V Číně reformy probíhaly v podobě hnutí sebeposilování (1860–1895), to však bylo omezené co do svého rozsahu i obsahu: na několik provincií, jejichž vícekrálové se soustředili především na reformu armády a později na převzetí západních technologií v průmyslu, zejména ve zbrojním průmyslu a loděřství.⁹⁵ Z výše uvedené analýzy tedy vyplývá, že Japonsko si dokázalo uchránit svou nezávislost díky své schopnosti učit se.

Zde se opět ukazuje, že ve vietnamském, ani v čínském případě reformování armády nezachránilo nezávislost země. „[Japonci] ve svých dějinách ukázaly dar rychle asimilovat nové myšlenky a postupy, smělost v uskutečňování velkých projektů a především vytrénovanou a často uplatňovanou schopnost organizovat.“⁹⁶ Tato modernizace v druhé polovině 19. století proběhla v obdobném duchu jako přejímání čínského vzoru v 6. století, kdy Japonsko z vlastní vůle přijalo prvky čínské kultury (znakové písmo, buddhismus, atd.) a čínský model vlády. Oproti tomu se počínšťování ve starověkém Vietnamu dělo za čínské nadvlády (111 př. n. l. –938 n. l.) násilným vnucováním čínských zvyků a kultury zejména v 1. století našeho letopočtu.⁹⁷ Toto počínšťování Vietnamu bylo prováděno z pozice silnějšího, zatímco Japonci se sami dobrovolně rozhodli přijmout prvky čínské civilizace, kterou považovali za vyspělejší, aby pokročili ve svém kulturně-spoločenském vývoji. Tato skutečnost opět souvisí s geografickou polohou obou zemí: Vietnam se nacházel v bezprostředním kontaktu se silnou čínskou říší, avšak Japonsko bylo souostrovím odděleným od asijského kontinentu mořem.

Možná právě to, že se Japonsko po celou svou historii vyvíjelo v relativní izolaci, vedlo k tomu, že se spoléhalo na sebe sama. Japonci byli (a jsou) přesvědčeni, že problémům Japonska nikdo nemůže rozumět tak jako oni sami, a proto se snažili situaci řešit co nejvíce vlastními silami. Naopak ve Vietnamu se králové v obtížné situaci obraceli na Čínu či na jiného souseda se žádostí o vojenskou pomoc, což potvrzuje případ císaře Gia Longa [Za Longa], ale i případ

⁹⁵ Hsü, c. d. s. 317–354.

⁹⁶ Allen, c. d. s. 13, pozn. 1 cit. J. Murdoch. A History of Japan, 1910. Vol. 1, s. 1–30.

⁹⁷ Buttlinger, Joseph. Dragon Defiant. A Short History of Vietnam. London 1973, s. 33–34.

vietnamského učenca a vlastence Phan Bội Châua, ktorý v roce 1905 požádal o vojenskou pomoc proti francouzským kolonialistům mezi jinými i jednoho z nejvýznamnějších japonských politiků Šigenobua Ókumu. Koneckonců nebylo to ve vietnamských dějinách poprvé ani naposledy, kdy cizí armáda obsadila Vietnam, a cizinci vládli Vietnamcům.⁹⁸

⁹⁸ 111 př. n. l.–938. n. l. Vietnam čínskou provincií; 1407–1427 nadvláda čínské dynastie Ming; 1862–1940 francouzská navláda; 1940–1945 japonská okupace; 1950–1954 francouzská agrese; 1957–1976 americká agrese.

2. Dálný východ ve druhé polovině 19. století

Čína a západní velmoci

V první kapitole jsem se věnovala událostem v Japonsku a Vietnamu spojeným s otevřením země a jejich reakci na pokusy západních mocností o navázání kontaktů a následné získání výhod k nelibosti místních obyvatel těchto dvou zemí. Nicméně středem zájmu mocností na Dálném východě byla mnohem dříve Čína, která byla považována za východoasijskou mocnost a skýtala mnoho obchodních, hospodářských a politických možností.

Hlavním činitelem v této oblasti byla Velká Británie, jež během 19. století dobudovala celek Indie a v roce 1842 navázala oficiální vztahy s Čínou, kterou porazila v 1. opiové válce 1839–1842. Čchingská vláda se podpisem Nankingské smlouvy tohoto roku mj. zavázala otevřít pět přístavů (Kanton, Amoj, Fu-čou, Ning-po a Šanghaj)⁹⁹ k pobytu a obchodu cizincům a předat Velké Británii ostrov Hongkong nedaleko Kantonu, který byl do té doby jediným místem přístupným evropským obchodníkům. Odtud britský vliv směřoval na sever a ovládl údolí řeky Jang-c'. Zde je nutno podotknout, že britské zájmy byly veskrze obchodní.¹⁰⁰ Toto potvrzuje také uvedená opiová války, kdy opium – jeden z hlavních obchodních artiklů z Britské Indie – posloužilo jako záminka k prosazení požadavků pro uvolnění britského obchodu, které pekingská vláda neustále odmítala. Tento postoj k Číně zaujímala londýnská vláda i během čínsko-japonské války (1894–1895), kdy její podíl na čínském zahraničním obchodu přesahoval 65 %.¹⁰¹

⁹⁹ Tyto přístavy a další přístavy, jejichž otevření bylo na čínské vládě vynucenou smlouvou, se nazývají „otevřené přístavy“ (open ports) nebo „smluvní přístavy“ (treaty ports). Tai, En-Sai. *Treaty Ports in China. A Study in Diplomacy*. New York 1918. 202 s.

¹⁰⁰ Whyte, Frederick. *China and Foreign Powers. An Historical Review of Their Relations*. London 1928, s. 2.

¹⁰¹ Joseph, Philip. *Foreign Diplomacy in China, 1894–1910. A Study in Political & Economic Relations with China*. London 1928, s. 73. Podrobněji o postupu britské politiky v Číně viz Morse, Hosea Ballou, a MacNair, Harley Farnsworth. *Far Eastern International Relations*. Cambridge 1931. Kapitoly IV–XV (s. 52–289).

Výjimečnost postavení Velké Británie v Číně v této době odrážela její výjimečnou pozici ve světě, kterou získala díky plodům průmyslové revoluce (1760–1830),¹⁰² jejíž se stala kolébkou. Byla považována za „královnou moří“, které nemohla ještě žádná země konkurovat. Také vzhledem k ostrovnímu charakteru svého území vůči ostatním evropským státům uplatňovala „politiku skvělé izolace“, což znamenalo, že se odmítala angažovat v aliancích a podobně zavazujících smlouvách, aby nebyla zatažena do konfliktů, které by jí jen uškodily.

Jako druhá velmoc v Číně hrálo významnou roli carské Rusko, jež jako první z evropských zemí s ní v roce 1689 podepsalo smlouvu (týkala se poddaných žijících podél společné hranice). Od svého rivala Velké Británie se lišilo následujícími rysy: Velká Británie byla průmyslovou zemí, měla jako ostrovní stát silnou flotilu a její zájmy v Číně byly čistě obchodní. Naopak Rusko bylo zemědělským státem, kontinentální mocností s velkou armádou a s politickými zájmy na Dálném východě. Rusko nemělo bohaté zámořské kolonie jako Indii. Mělo Sibiř, jejíž východní část uzmulo Číně, a chtělo víc: expanzi dál na jih k moři, aby získalo nezamrzající přístav pro své loďstvo ve východní Asii a díky tomu nebylo v nevýhodě oproti ostatním velmocím.

Klíčovou roli pro ruskou politiku v Číně hrála Transsibiřská dráha, jejíž stavba začala v roce 1891. Konečnou stanicí se měl stát přístav Vladivostok, který nechal car založit v roce 1860 na tichomořském pobřeží v souvislosti se zamýšlenou kolonizací východní části Sibíře.¹⁰³ Transsibiřská dráha tedy znamenala obrat ruského zájmu nejen na Dálný východ a především obrat směrem k Číně a Koreji, v blízkosti jejichž hranic se Vladivostok nacházel. Tehdejší ministr financí Sergej Juljevič Witte (1893–1903),¹⁰⁴ vůdčí představitel tzv. mírového pronikání, nejprve Číně zprostředkoval půjčku na reparace pro vítězné Japonsko, podílel se na založení Rusko-čínské banky a získal čínský souhlas s vedením posledního úseku této železnice přes čínské území (střední

¹⁰² Abbot, James Francis. *Japanese Expansion and American Policies*. New York 1916, s. 107.

¹⁰³ Akagi, Roy Hidemichi. *Japan's Foreign Relations, 1542–1936*. Tokio 1979, s. 132.

¹⁰⁴ Žil v letech 1849–1915.

Mandžusko).¹⁰⁵ Jmenovanou banku kvůli jejím neobvykle širokým pravomocem baron Roman Rosen označil za „hybridní politicko-finanční instituci, jež je ve skutečnosti jen lehce maskovanou větví ruského ministerstva financí“.¹⁰⁶ S její pomocí si carská vláda zajistila kontrolu nad částí čínských financí a železnice zase umožnila kontrolu nad čínským územím, jímž procházela.

Rusko své plány na expanzi přirozeně tajilo a od počátku se snažilo stavět se do pozice dobrého souseda a ochránce Číny. Jednou z takových příležitostí byla mírová jednání mezi Čínou a Velkou Británií s Francií v Pekingu (1860), kde ruský vyslanec Ignatěv působil jako prostředník. Výměnou za tuto prokázanou službu Rusko získalo další území na Sibiři a legalizovalo své předchozí koncese. Zatímco Velká Británie musela o prosazení svých požadavků bojovat, Rusko získalo výhody bez jediného výstřelu a navíc díky doložce nejvyšších výhod mělo prospěch i z Pekingské konvence.¹⁰⁷ Je vcelku pochopitelné, že za těchto okolností Čína vnímala Rusko pozitivněji než Velkou Británii a Francii, které proti ní použily vojenskou sílu.

Číně i přes neustálé pronikání západních velmocí unikala spousta skutečností. Tou bylo například spojení Ruska a Francie. Francie v Krymské válce (1854–1856) bojovala po boku Británie proti Rusku, v roce 1860 britská a francouzská vojska společně vydrancovala Peking a následná jednání přiměla čínskou vládu svolit k zřízení diplomatických zastupitelství přímo v hlavním městě. Na základě těchto událostí se mohli Čchingové domnívat, že Velká Británie a Francie jsou spojenci na Dálném východě proti Číně a Rusku, které tehdy vystoupilo jako prostředník při jednání. Avšak v 90. letech 19. století byla mezinárodní situace odlišná. Konvence podepsaná v reakci na obnovení Trojspolku Německa, Rakouska-Uherska a Itálie (srpen 1891) posílila dobré vztahy mezi Ruskem a Francií, která během krátké doby poskytla petrohradské vládě půjčku 3,5 miliardy franků.¹⁰⁸ Díky tomu carská vláda mohla uskutečnit

¹⁰⁵ Skřivan, c. d. s. 236.

¹⁰⁶ Joseph, c. d. s. 154. Později v roce 1905 baron Rosen jako ruský velvyslanec v USA jednal spolu s hrabětem Witte o japonských mírových podmínkách v Portsmouthu.

¹⁰⁷ Hsü, c. d. s. 264-268.

¹⁰⁸ Skřivan, c. d. s. 232.

svůj nákladný projekt Transsibiřské dráhy,¹⁰⁹ což prakticky znamenalo, že se Francie stala bankéřem pro ruské ambice na Dálném východě.

Nejprve Francie ve válce v letech 1884–1885 připravila Čínu o její tributární stát Vietnam a po ovládnutí Tonkinu se zaměřila na upevnění svého vlivu směrem na sever do jihočínských provincií Jün-nan (Yunnan), Kuang-tung (Guangdong) a Kuang-si (Guangxi) sousedících s Vietnamem. Po válce uzavřela s čchingskou vládou v letech 1885, 1886 a 1887 smlouvy o vytýčení nových hranic a o pohraničním obchodě včetně ustanovení o případné stavbě železnice ve svůj prospěch¹¹⁰ a dosáhla i uplatnění doložky nejvyšších východ pro jižní a jihozápadní hranici Číny.¹¹¹ Lze tedy říci, že Vietnam byl výchozí základnou pro francouzskou expanzi do jižní Číny. Podle Robertse byly tyto ambice pařížské vlády jedním z hlavních a původních důvodů ke kolonializaci Vietnamu.¹¹²

Oproti třem uvedeným velmocím Německo vstoupilo na scénu východní Asie se značným zpožděním. Příčinou byla situace samotné země, kterou sjednotil Bismarck až v roce 1871. Vznik nového státu změnil rozložení sil v Evropě, protože „Německo představovalo velmoc prvořadého významu, s níž bylo nutno počítat při všech kombinacích.“¹¹³ Vzhledem k tomu, že z geografického hlediska leželo mezi Francií a Ruskem, těžiště jeho zahraniční politiky bylo v Evropě. V tomto období Německo sledovalo v Číně a obecně na Dálném východě jen obchodní zájmy podobně jako Velká Británie.

Postoj Spojených států Amerických vůči Číně začátkem druhé poloviny 19. století se v mnoha ohledech podobal Německu. Občanská válka v letech 1861–1865 odsunula zahraniční zájmy do pozadí. Navíc na rozdíl od Německa se Spojené státy nemusely obávat hrozby od evropských mocností a v podstatě ani neměly významný vliv na dění v Evropě nebo v Asii.

¹⁰⁹ Nish, Ian H. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Island Empires, 1894–1907*. London, Dover 1985, s. 16.

¹¹⁰ Abour, c. d. s. 52 (Smlouva o obchodu a přátelství uzavřená v Tiencinu dne 9. června 1885 mezi Francií a Čínou), s. 54 (Obchodní konvence podepsaná v Tiencinu dne 25. dubna 1886 mezi Francií a Čínou), s. 62 (Obchodní konvence, dodatečná ke konvenci z 25. dubna 1886, podepsaná v Pekingiu dne 26. června 1887 mezi Francií a Čínou) a s. 63 (Konvence o vymezení čínsko-tonkínských hranic podepsaná v Pekingiu 26. června 1887 mezi Francií a Čínou).

¹¹¹ Joseph, c. d. s. 47–48.

¹¹² Roberts, c. d. s. 422–423.

¹¹³ Skřivan, c. d. s. 219.

Shrneme-li tedy počínání západních velmocí v Číně, Velká Británie se zde věnovala především obchodním aktivitám. Mimo Indii měla zájmy také v Barmě a Siamu. Naopak ruský obchod příliš nekvetl a petrohradskou vládu zajímaly spíše politické cíle v severovýchodní Číně. Pro jejich uskutečnění získala Francii, která měla ambice v jižní Číně a ruským plánům nekonkurovala. Oblast britských aktivit se takto ocitla mezi sférami zájmů Francie a Ruska. Německo tehdy ještě nemělo výraznější ambice ve východní Asii, avšak jako evropská mocnost ovlivňovalo mezinárodní vztahy v Evropě a jeho zahraniční politika tedy měla dopad na zahraniční politiku Velké Británie, Ruska a Francie a naopak.

Japonsko-čínské vztahy do roku 1894

Hodnocení japonsko-čínských vztahů jsem nezařadila do předchozí kapitoly z následujícího důvodu: Čína i přes reformy Meidži vnímala Japonsko stále jako svůj vzdálený tributární stát, přestože i během předchozího období Edo (1603–1868) byly oficiální kontakty mezi oběma zeměmi přerušeny. Není tedy divu, že čchingský císař nepovažoval japonského císaře za sobě rovného. Rovněž západní velmoci i přes úspěšně postupující modernizaci země k němu přistupovaly spíše jako k prostoru pro realizaci svých zájmů, což mj. dosvědčovala jejich neochota zrušit tzv. „nerovnoprávné smlouvy“. Tuto situaci změnila až čínsko-japonská válka (1894–1895).

Japonsko vidělo, jak Čína neustále ustupuje požadavkům velmocí, a uvědomovalo si nebezpečí západního vměšování. Povraždění rjúkjúských rybářů ztroskotavších na čínské Formose (Tchaj-wanu) v roce 1871 znamenalo pro Japonsko příležitost, jak vyjasnit dosud dvoustranný statut souostroví Rjúkjú, které platilo tribut Číně i jihojaponskému knížectví Sacuma. Japonsko naléhalo na Čínu, aby mu přiznala právo vyslat trestnou výpravu proti tchajwanským domorodcům, protože zabití rjúkjúští rybáři jsou poddaní japonského císaře. Čína

však neustále odmítala a ani nehodlala vyhovět troufalému požadavku, přiznat Japonsku stejná práva, jaká měly v Číně západní velmoci.¹¹⁴

Dalším čínským tributárním státem, který znepokojoval tokijskou vládu, byla Korea, jež pro svou uzavřenost před ostatním světem získala přívlastek Hermit Kingdom (Poustevnícké království). Vzhledem k bezprostřednímu sousedství a strategickému významu Koreje pro japonskou obranu ihned po změně vlády Japonsko vyslalo v roce 1869 misi s cílem navázat obchodní a diplomatické styky, avšak korejský dvůr ji ani nepřijal a tvrdě se bránil dalším pokusům.¹¹⁵ Japonská veřejnost pobouřená opakovaným neúspěchem volala po řešení silou a obviňovala vládu z „váhavé politiky“. V roce 1873 se podařilo tokijské vládě získat od Číny ústní vyjádření, že Rjúkjúany uznává za japonské poddané a že Korea je sama zodpovědná za svou vnitřní politiku a v otázce míru či války.¹¹⁶

V roce 1874 čchingský dvůr Pekingskou smlouvou uznal oprávněnost japonského tažení na Tchaj-wan pro ochranu japonských poddaných. Ještě téhož roku tokijská vláda vyslala výpravu s cílem potrestat tchajwanské domorodce a získat záruky bezpečí pro své lodě a námořníky, z nichž další čtyři byli předchozího roku zavražděni. Tato výprava potvrdila japonské svrchované právo nad souostrovím Rjúkjú a současně posloužila k částečnému utišení nespokojených samurajů.¹¹⁷ Otevření Koreje však Japonsko dosáhlo až v roce 1876, čímž se stalo vůbec prvním státem, se kterým Korejské království navázalo oficiální vztahy, a zároveň tak definovalo svou zahraniční politiku vůči této zemi.¹¹⁸ V Kanhwaské smlouvě, kterou tyto dva státy spolu uzavřely, bylo výslovně uvedeno, že Korea je nezávislý stát se stejnými právy jako Japonsko, což znamenalo popření jejího vazalského vztahu k Číně.¹¹⁹

K reálnému naplnění tohoto významu smlouvy však přirozeně nedošlo. Vnitřní politiku v Koreji ovládal chaos a korupce a v zahraničních záležitostech

¹¹⁴ Akagi, c. d. s. 60–61.

¹¹⁵ Abbot, c. d. s. 42. Kawakami, Kiyoshi K. *American-Japanese Relations. An Inside View of Japan's Policies and Purposes*. London a Edinburgh 1912, s. 144–145.

¹¹⁶ Akagi, c. d. s. 59 a 115. Nish. *Japanese Foreign Policy*, s. 13 a 22.

¹¹⁷ Dyer, c. d. s. 56.

¹¹⁸ Akagi, c. d. s. 116–118. Nish. *Japanese Foreign Policy*, s. 23–24.

¹¹⁹ Dyer, c. d. s. 56.

korejský dvůr hledal i nadále podporu v Číně, která ji ve svém vlastním zájmu poskytla. V roce 1882 v reakci na pronikání cizího vlivu došlo v Soulu k nepokojům, při nichž bylo zapáleno i japonské vyslanectví. Japonsko i Čína do Koreje ihned vyslaly svá vojska, aby zde nastolila pořádek. Poté Čchingové přiměli korejský dvůr, aby přistoupil na japonské podmínky, k nimž patřily mj. odškodnění, právo vybudovat kasárna u vyslanectví a v případě potřeby vyslat vojsko na korejské území. Později tokijská vláda vrátila větší část reparací výměnou za doložku nejvyšších výhod.¹²⁰

Ani nejvyšší výhody nezlepšily japonské postavení v Koreji, neboť v jejím vazalském vztahu k Číně neměl tento nástroj diplomacie žádný význam. Korejský dvůr byl rozdělen na pročínskou kliku spolupracující se zástupcem čchingské vlády v Koreji Jüan Š'-kchajem (Yuan Shikai) a na projaponskou kliku, která propagovala reformu země s japonskou pomocí. V roce 1884 se čínská a japonská vojska opět setkala za napjaté situace v Soulu, kde došlo k palácovému převratu. Tentokrát byla Čína zaneprázdněna válkou s Francií v Tonkinu, a proto ji Japonsko snadno přimělo k podpisu Tiencinské smlouvy ze dne 18. dubna 1885, která z Koreje učinila společný čínsko-japonský protektorát.¹²¹ Ani ta však nevedla k nastolení vnitřního pořádku v zemi a k vzájemné dohodě pekingské a tokijské vlády.

Čínsko-japonská válka

Japonská zahraniční politika vůči Číně

K vyhocení japonsko-čínského soupeření v Koreji došlo v roce 1884 za dalších nepokojů způsobených náboženským hnutím Tonghak (Východní učení), které bylo zaměřeno proti křesťanství a cizincům obecně. Když hnutí ohrozilo i autoritu korejského krále, ten se obrátil na Čínu o pomoc. Pekingský dvůr o vyslání svých vojsk informoval tokijskou vládu, jak určovala Tiencinská smlouva.

¹²⁰ Morse a MacNair, c. d. s. 392. Hsü, c. d. s. 400–401.

¹²¹ Hsü, c. d. s. 402.

Když čínská vojska povstání potlačila, dorazila do Koreje i japonská armáda. Japonsko trvalo na bezodkladném zahájení reform, aby bylo dosaženo trvalého pořádku, avšak Čína podmiňovala reformy stažením japonských vojsk. Dále se snažila získat podporu velmocí, aby Japonsko přiměly k dohodě. Japonsko-čínská jednání však nikam nevedla. V srpnu 1894 mezi oběma zeměmi vypukla válka, kterou Akagi nazývá bojem „za nezávislost a reformu proti vazalství a konservatismu.“¹²² Hlavním důvodem pro vstup Japonska do války však byla bezpochyby otázka národní bezpečnosti. Korea svou zeměpisnou polohou představuje „dýku směřující z pevniny do srdce Japonska.“¹²³

Dva měsíce od vypuknutí války se čchingský dvůr obrátil se žádostí o intervenci na západní velmoci, především na Velkou Británii. Japonsko však jejich zprostředkování odmítlo s tím, že nesloží zbraně, dokud o mír nepožádá sama Čína. Čchingská vláda však stále čekala, že velmoci rázně zakročí v její prospěch, tak přímé jednání s Japonskem oddalovala všemi možnými prostředky. Když jednání konečně začala, Japonsko je přerušilo kvůli nedostatečným pravomocím čínských vyslanců. Nakonec byl čchingský dvůr nucen vyslat Li Chung-čchanga (Li Hongzhang), kterému byla za tím účelem vrácena jeho hodnost, o niž přišel kvůli prohrané válce. Jednalo se na prvním místě o nezávislost Koreji; dále o akvizici poloostrova Liao-tung (Liaodong), Tchaj-wanu (Taiwan, Formosa) a Pescadorských ostrovů; válečné reparace; revizi čínsko-japonské smlouvy doplněním o doložku nejvyšších výhod atd. Podepsání mírové smlouvy v Šimonoseki 17. dubna 1905 nezhatil ani neúspěšný atentát na Liho, kvůli němuž byla tokijská vláda nucena snížit výši reparací.¹²⁴

Pro Japonsko znamenala čínsko-japonská válka nesporný úspěch jako důkaz o účinnosti reform Meidži a dodala mu prestiž na mezinárodní scéně. Pro velmoci se stalo státem, s nímž je třeba v otázkách Dálného východu počítat. Potvrdila to také série revidovaných smluv počínaje britsko-japonskou smlouvou z července 1894, jež v roce 1899 oficiálně postavily Japonsko na stejnou úroveň se západními velmocemi. Navíc podpisem šimonosecké smlouvy Japonsko

¹²² Akagi, c. d. s. 147.

¹²³ Morse a MacNair, c. d. s. 4. Akagi, c. d. s. 136.

¹²⁴ Hsü, c. d. s. 406–408. Akagi, c. d. s. 151–160. Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 23–26.

získalo i kolonii Tchaj-wan a strategicky významné území na asijské pevnině (Liao-tung). Nicméně kýžených reforem a stabilizace situace v Koreji nedosáhlo.

Naopak pro Čínu výsledek války znamenal velkou potupu. Říši středu porazil sousední stát, který po staletí považovala za svého vazala. Právě podcenění soupeře bylo jednou z příčin čínské prohry. Čchingský dvůr pověřil vedením války Li Chung-čchanga, jednoho z nejmocnějších čínských politiků druhé poloviny 19. století, který tehdy spravoval severovýchod Číny. Přestože Liovo loďstvo i armáda patřily k nejmodernějším v Číně jako výkvět tzv. hnutí sebeposilování, přece jen bylo od pekingské vlády nedbalé, že válku proti ozbrojeným silám celého státu nechalo na bedrech jednoho provinčního hodnostáře. Navíc byl postup modernizace v Číně nesrovnatelně pomalejší než v Japonsku a rozpadající se systém feudální vlády Čchingů ostře kontrastoval se situací v Japonsku a s vůdčí rolí tokijské vlády v boji o japonskou bezpečnost.¹²⁵

Intervence tří v roce 1895

Po vyhlášení čínsko-japonské války Velká Británie, USA, Itálie, Německo, Španělsko, Portugalsko, Dánsko, Švédsko a Norsko vyhlásily neutralitu. Rusko, Francie a Rakousko-Uhersko ujistily tokijskou vládu, že neutralitu dodrží bez jejího vyhlášení.¹²⁶ Stejně tak si Japonsko ověřilo stanovisko velmocí ke svým mírovým podmínkám ještě předtím, než je předložilo zástupcům Číny. Akagi upozorňuje, že po oznámení japonských požadavků Rusko 6. dubna nic nenamítalo, avšak o dva dny později již navrhlo evropským velmocím intervenci s odůvodněním, že získání přístavu Port Arthur (Lu-šan, Lushan) na poloostrově Liao-tung Japonci by ohrozilo dobré vztahy s Čínou a mír ve východní Asii.¹²⁷

Iniciátorem intervence však nebylo pouze samo Rusko, jehož zájmy by japonským ziskem v Mandžusku utrpěly. Významnou roli hrálo Německo, které se snažilo podpořit zájem carského Ruska na Dálném východě, aby mělo volné ruce v Evropě. K těmto dvěma zemím se připojila Francie jakožto spojenec

¹²⁵ Hsü, c. d. s. 408–410. Fairbank, John King. Dějiny Číny. Praha 1998, s. 254.

¹²⁶ Akagi, c. d. s. 147.

¹²⁷ Akagi, c. d. s. 161–162. Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 27–29.

Ruska i s ohledem na Indočínu a své zájmy v jižní Číně. Poněvadž Velká Británie kladla na první místo zajištění svého obchodu, ruský návrh ke společné intervenci opakovaně odmítla.¹²⁸ Na japonské požadavky na otevření dalších čínských přístavů se totiž vztahovala doložka nejvyšších výhod, a tak díky šimonosecké smlouvě západní velmoci získaly stejné obchodní výhody jako Japonsko bez jakéhokoliv přičinění.

Takto představitelé zemí tzv. „dálnévýchodního trojspolku“, tj. Ruska, Francie a Německa, 23. dubna 1895 předali japonskému ministerstvu zahraničí nótu obsahující „přátelskou radu“, aby se v zájmu zachování míru vzdala poloostrova Liao-tung. Ruské válečné loďstvo ve Vladivostoku bylo připraveno vyplout.¹²⁹ Z ostatních velmocí Velká Británie, Itálie a Spojené státy chovaly k Japonsku sympatie, ale neodvážily se v jeho prospěch zasáhnout. Nakonec byla tokijská vláda nucena zřici se nejvýznamnějšího zisku čínsko-japonské války a vrátit Liao-tung Číně za další reparace, což přirozeně znamenalo velké ponížení a vyvolalo mezi Japonci nesmírné rozhořčení. Rozhodnutí o vrácení poloostrova oznámil sám císař Mucuhito osobně, aby ho byla japonská veřejnost schopna přijmout.

Pekingská vláda však nebyla s výsledkem intervence tří evropských velmocí spokojena a snažila se připravit Japonsko i o Tchaj-wan. Když postupně Velká Británie a Francie odmítly její žádost, aby z Tchaj-wanu učinily svůj protektorát, vyvolala na ostrově hnutí za nezávislost, jejímž výsledkem bylo vyhlášení republiky. Poté, co Japonsko Tchaj-wan oficiálně převzalo, vyslalo tam svá vojska a do pěti měsíců získalo nad ostrovem kontrolu.¹³⁰

Čchingové si již od počátku čínsko-japonského soupeření v Koreji zjevně neuvědomovali, že svou opozicí proti Japonsku nahrávají ambicím západních velmocí.¹³¹ Vytlačováním japonského vlivu z Koreje otvírali cestu ruskému pronikání, což později vyústilo v rusko-japonskou válku. Navíc bylo nasnadě, že

¹²⁸ Morse a MacNair, c. d. s. 408. Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 28–29.

¹²⁹ Hsü, c. d. s. 412. Akagi, c. d. s. 162. Joseph, c. d. s. 128–130.

¹³⁰ Hsü, c. d. s. 408. Akagi, c. d. s. 167–168. Morse a MacNair, c. d. s. 409–410.

¹³¹ Hsü, c. d. s. 402.

účastníci tzv. intervence tří dříve či později požádají Čínu o vyjádření „vděku“ za poskytnutou pomoc.

Důsledky čínsko-japonské války

Čínsko-japonská válka měla dopad nejen na její účastníky, ale přinesla s sebou také změnu mezinárodní situace. Na Dálném východě Japonsko vystřídalo v pozici asijské velmoci Čínu, která se propadla do ještě větší závislosti na velmocích. Až do konce čínsko-japonské války měla Velká Británie hlavní vliv na vývoj na Dálném východě, „její převaha v Tichomoří byla uznávaná a nezpochybněná.“¹³² Avšak intervence tří ukázala, že Británie není schopná čelit ruským ambicím podporovaným Francií a Německem. Čínsko-japonská válka odhalila slabost Číny a Velká Británie nebyla schopna ji ochránit před tlakem ostatních velmocí. Ze všech západních vlád totiž pouze londýnská vláda měla zájem na zachování současného stavu.

Od roku 1895 byla válkou i vnitřním chaosem oslabená Čína vystavena vzrůstajícím požadavkům západních mocností. Šimonosecká smlouva ji zavázala k zaplacení válečných reparací Japonsku, na něž nemohla získat finance již z toho důvodu, že její státní příjmy byly zčásti pod kontrolou cizinců. Rusko ihned využilo situace a společně s Francií v červenci 1895 podepsalo s Čínou smlouvu o půjčce, v níž se pekingská vláda zavázala, že nesvěří správu svých příjmů žádné velmoci, pokud se na ní nebude podílet Rusko. Třebaže většinu finančních prostředků poskytla Francie a půjčka byla uzavřena na úrovni bank, politicky z ní těžilo Rusko. Navíc byl tento požadavek v rozporu s uváděným důvodem intervence tří, tedy se zachováním politické rovnováhy na Dálném východě.¹³³ Vyloučení Německa z této transakce bylo jen výsledkem situace v Evropě, která

¹³² The Problem of Japan. A Political Study of Japan and of Her Relations with Russia, Great Britain, China, Germany, the United States, the British Colonies, and Netherlands, and of the World Politics of the Far East and the Pacific. Amsterdam, Rotterdam 1919, s. 104.

¹³³ Joseph, c. d. s. 134–135.

v letech 1893–1894 vedla ke vzniku rusko-francouzské aliance uzavřené 4. ledna 1894.¹³⁴

Od tohoto okamžiku se stala kombinace zájmů ruské politiky a francouzských financí významným faktorem v mezinárodním dění na Dálném východě. Rusko navíc posílilo svůj vliv uzavřením tajné rusko-čínské aliance (smlouva Li-Lobanov) v červnu 1896. V čínsko-japonské válce se totiž Peking spoléhal na britskou ochranu, ale Velká Británie nepomohla Číně ve válce a nepodílela se ani na intervenci po uzavření šimonosecké smlouvy, a tak se jako vhodný spojenec proti Japonsku nabízelo Rusko, které mělo zájmy v severovýchodní Číně i v Koreji. Knížeti Lobanovovi Rostovskému se dokonce podařilo Li Chung-čhanga přesvědčit, že stavba ruské železnice do Vladivostoku přes mandžuské území je v zájmu čínské obrany před japonskou agresí.¹³⁵ Tato dohoda rozšířila ruské pole působnosti až do Koreje tím, že dala Rusku právo využívat v případě války pevnost Port Arthur na Liao-tungu a další čínské přístavy,¹³⁶ což prakticky znamenalo, že si Rusko nárokovalo to, čeho se Japonsko nedávno vzdalo.

Dva měsíce poté přednesla Francie svůj požadavek na práva na stavbu své železnice z Tonkinu do jižní Číny. Pekingská vláda si zřejmě uvědomila, že jednou z příčin její porážky ve válce s Japonskem byl nedostatek komunikací, a proto tomuto požadavku v březnu 1896 vyhověla. Takto Francie získala první koncesi na stavbu železnice v Číně a to se podle Josepha stalo precedentem pro další postup velmocí. V srpnu 1896 Čína podepsala oficiální kontrakt na avizovanou železnici v Mandžusku, jejíž stavbu financovala Rusko-čínská banka a realizovala Společnost Východočínské dráhy.¹³⁷ Současně s tím tato společnost získala privilegované právo na držení ozbrojených sil v oblasti železniční dráhy a na výstavbu telegrafického vedení, čímž Rusko posílilo svou pozici v Mandžusku a severní Číně. Díky tomu měly Rusko a Francie na oblasti svého zájmu mezinárodně platné smlouvy s Čínou a britské zájmy v údolí řeky Jang-c' a

¹³⁴ Skřivan, c. d. s. 233.

¹³⁵ Joseph, c. d. s. 160–162. Nish, I. H. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 41.

¹³⁶ MacMurray, John V. A. *Treaties and Agreements With and Concerning China 1894–1919*, Vol. I *Manchu Period (1894–1911)*. New York 1921, s. 81. Whyte, c. d. s. 10.

¹³⁷ MacMurray, c. d. s. 78. Viz kapitola Čína a západní velmocí.

Barmy, které doposud zajišťovala pouze převaha Velké Británie, se ocitly v sevření mezi ruskou a francouzskou sférou. Tato situace vedla k uzavření francouzsko-britské dohody (dohoda Salisbury-Cource, 15. ledna 1896), která upravila vztahy obou zemí na Dálném východě, avšak francouzský postup do jižní Číny nezastavila.¹³⁸

Poskytnuté železniční koncese byly jen předeheurou ke skutečnému dělení „čínského melounu“, tj. k pronájmům čínského území velmocím.¹³⁹ Německo povzbuzovalo Rusko v jeho aktivitách na Dálném východě proto, aby oslabilo vliv rusko-francouzské aliance v Evropě. Kromě toho chtělo získat ruský souhlas se svými plány na Dálném východě, k čemuž měla přispět návštěva německého císaře Viléma II. a jeho ministra zahraničí Büllowa v Petrohradě v srpnu 1897. Na rozdíl od ostatních západních velmocí Německo nemělo ve východní Asii žádný opěrný bod, a tak usilovalo o získání přístavu na čínském pobřeží. Za tímto účelem německý císař dokonce diskutoval s ruskými představiteli o oživení bloku kontinentálních mocností, přestože s tím nesouhlasilo jeho ministerstvo zahraničí, ani jeho kancléř. Proto když Rusové začali hovořit o uzavření defenzivní aliance, Němci jejich návrh nepřijali a navíc o tom informovali britského premiéra Salisburyho.¹⁴⁰

Po pečlivém zvažování několika možností se Německo rozhodlo pro přístav Čching-tao (Chingdao) na jižním pobřeží poloostrova Šan-tung (Shandong), který nabízel příznivé podmínky z hlediska námořní strategie. V září 1897 předložil německý vyslanec v Pekingy požadavek na pronájem oblasti s tímto přístavem čínské vládě. K souhlasu měly Číňany přimět i německé lodě, které se zde chystaly přezimovat. Avšak pekingská vláda odmítla s odůvodněním, že by ostatní velmoci ihned žádaly kompenzaci. Podíl na tom měl také ruský vyslanec v Pekingy hrabě Cassiny, který Číňany povzbuzoval v jejich odporu. Vývoj situace urychlilo zavraždění dvou německých misionářů na jihu Šan-tungu začátkem listopadu 1897. Německá vláda využila tohoto nevýznamného

¹³⁸ Les grands traités politiques. Principaux textes diplomatique depuis 1815 jusqu'à nos jours. Svazek II, s. 471–475. Joseph, c. d. s. 149–151.

¹³⁹ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 51.

¹⁴⁰ Büllow ministerstvu zahraničí, 13. září 1897. Die Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1922–1927. Berlin 1924. No. 3451. XIII, s. 88–89.

incidentu jako záminky k vyslání vojsk do zálivu Ťiao-čou (Jiaozhou). Ve vztahu k Rusku se německý císař odvolával na srpnová jednání, v nichž mu car vyjádřil svou podporu. Čína pod tlakem nakonec ustoupila a 6. března 1898 uzavřela s Německem smlouvu o pronájem oblasti Ťiao-čou včetně přístavu Čching-tao, kterou v té době německá vojska již okupovala. V této smlouvě se Čína mj. zavázala k respektování tzv. neutrální zóny v šíři 50 km kolem zálivu Ťiao-čou, v níž Německo mohlo mít své ozbrojené síly. Číňané zde mohli zasáhnout jen s německým souhlasem. Dále Německo získalo koncese na stavbu dvou železnic spojujících Ťiao-čou s hlavním městem šantungské provincie Ťi-nan (Jinan), přičemž německo-čínská Šantungská železniční společnost mohla pro své potřeby volně čerpat uhlí v pásu 15 km podél železnice.¹⁴¹

Německá okupace Ťiao-čou odstartovala závod velmocí o koncese a pronájmy v Číně, který měl za následek tzv. krájení čínského melounu. Tento vývoj znamenal hrozbu pro dosavadní ruskou politiku na Dálném východě. Witteho plán mírového pronikání prostřednictvím Transsibiřské dráhy vedle německého aktu agrese pozbyl aktuálnosti. Počátkem prosince 1897 se ruské loďstvo přesunulo do Port Arthuru (Lu-šan, Lushan), ačkoliv obvykle přezimovalo v čínských smluvních přístavech. Tento fakt Japonsko silně znepokojil, avšak ministru zahraničí Nišimu se dostalo z ruské strany vysvětlení, že je to opatření v reakci na obsazení zálivu Ťiao-čou německou flotilou. Japonský vyslanec v Petrohradu Hajaši v tom viděl vhodnou příležitost pro dojednání nové smlouvy o Koreji, čímž Japonsko přišlo o možnost oficiálního protestu proti ruské okupaci přístavů Port Arthur a Ta-lien (Dalnyj, Dairen).¹⁴² 27. března 1898 Čína formálně pronajala Rusku poloostrov Liao-tung s uvedenými přístavy na 25 let a dále souhlasila s prodloužením Východočínské dráhy z Mukdenu až do Port Arthuru a Ta-lienu,¹⁴³ což představovalo realizaci ruského cíle získat nezamrzající přístav. Zpočátku Rusko prohlašovalo, že oba přístavy

¹⁴¹ MacMurray, c. d. s. 112–116.

¹⁴² Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 50–51. *Nihon gaikó bunšo*, svazek 30, č. 241. Akagi, c. d. s. 178–180. Joseph, P. s. 224.

¹⁴³ *Les grands traités politiques*, s. 476–478. MacMurray, c. d. s. 119–122.

budou otevřeny zahraničnímu obchodu, avšak již samotná jejich poloha tuto možnost značně zpochybňovala.

Po Rusku realizovala své ambice Francie. 10. dubna získala od Číny potvrzení svých práv na stavbu železnice z Tonkinu do Jün-nanu a s tím související slib, že pekingská vláda nepředá provincie Jün-nan (Yunnan), Kuang-tung (Quangdong), Kuang-si (Quangxi) a ostrov Chaj-nan (Hainan) jiné mocnosti, a dále pronájem zálivu Kuang-čou-wan (Guangzhouwan) na 99 let.¹⁴⁴

Tento vývoj představoval ohrožení zájmů Velké Británie a Japonska. Podle Nishe to byla první příležitost, kdy obě námořní mocnosti mohly jednat společně, ale zvolily oddělené jednání s Ruskem, a když neuspěly, požádaly Čínu o kompenzaci.¹⁴⁵ Velká Británie získala slib, že údolí řeky Jang-c' nebude předáno jiné zemi (únor 1898), pronájem nových území kolem Kau-lunu (Gaolun) naproti Hongkongu (červen 1898) a nakonec pronájem námořní základny Wej-chaj-wej (Weihaiwei) na poloostrově Šan-tung, jež se nacházela v půli cesty mezi Ťiao-čou a Port Arthurem. O převzetí Wej-chaj-weje se musela londýnská vláda dohodnout s Japonskem, protože jeho vojska zde ještě pobývala do druhé poloviny května 1898 v souvislosti se splácením čínských reparací. Rusko se snažilo japonského ministra zahraničí přimět, aby tomu zabránil, ale ten odmítl.¹⁴⁶

Japonsko v dubnu 1898 požádalo o slib, že Čína nepředá jiné zemi provincii Fu-t'ien (Fujian), která ležela naproti jeho kolonii Tchaj-wan. Z tohoto hlediska bylo neskromnější, protože oproti ostatním velmocím nepožadovalo pronájem území a Fu-t'ien jinak neměl zvláštní politický význam.¹⁴⁷ Pouze Francie mohla být znepokojena, protože tato provincie přímo sousedila s provincií Kuang-tung, která spadla do sféry francouzského zájmu. Pozici Japonska na Dálném východě nezlepšila ani nová smlouva o Koreji s Ruskem (dohoda Niši-Rosen, 25. dubna 1898), která jen znovu potvrdila rovnost zájmů obou zemí v této zemi.

¹⁴⁴ Joseph, c. d. s. 264. Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 49.

¹⁴⁵ Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 53.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 58–61. Akagi, c. d. s. 187.

¹⁴⁷ MacMurray, c. d. s. 126.

Sféry vlivu a doktrína otevřených dveří

Až do roku 1897 Velká Británie odmítala uznat existenci sfér vlivu a prohlašovala, že v Číně je dostatek místa pro všechny. Cílem její politiky bylo otevřít Čínu co nejvíce zahraničnímu obchodu, avšak ostatní velmoci, zejména Rusko, se snažily svou zájmovou oblast uzavřít před jakoukoliv konkurencí.¹⁴⁸ Nakonec byla Velká Británie nucena zapojit se do dělení Číny, aby uhájila dosavadní pozici. Přiznané koncese si pak nechala potvrdit od soupeřů v dubnu 1898 v podobě britsko-německé a britsko ruské dohody, v nichž si smluvní strany navzájem uznaly sféry svého vlivu.¹⁴⁹ Jinými slovy řečeno postup Ruska, Francie a Německa ohrožoval britské zájmy, jimiž bylo uchování stávajícího stavu, tj. integrity Číny, což bylo náplní tzv. doktríny otevřených dveří, kterou v roce 1900 vyhlásily Spojené státy americké.

Spojené státy se dosud stranily zasahování do diplomatických záležitostí Evropy i Dálného východu. Situace se však změnila poté, co v roce 1898 porazily Španělsko a získaly Filipíny a Havajské ostrovy. Od roku 1896 se Čína stala centrem zájmu západních mocností a Spojené státy jako země s rozvíjejícím se průmyslem přirozeně nechtěly přijít o případné možnosti. Proto státní tajemník John Hay počínaje 6. září 1899 předal velvyslancům velmocí a dalších států nótu, v níž vyzýval, aby oficiálně zaručili v rámci svých sfér vlivu následující: „1. že žádným způsobem neporuší práva smluvního přístavu nebo nezadané právo v tzv. „sféře zájmu“ nebo na pronajatém území, které mají v Číně; 2. že jediné čínská vláda bude vybírat cla a to na základě čínských smluvních tarifů; 3. že nezavede žádná preferenční přístavní cla nebo železniční poplatky, které by zvýhodňovaly pouze jejich občany.“ V březnu následujícího roku pak mohl oznámit, že všechny oslovené země návrh přijaly.¹⁵⁰

Doktrína otevřených dveří sice navenek hájila práva Číny, ale ve skutečnosti byla jen diplomatickým prostředkem pro vzájemné urovnání vztahů velmocí při sledování jejich ambicí v Číně. Následkem toho mezinárodní dohody

¹⁴⁸ Joseph, c. d. s. 301.

¹⁴⁹ Akagi, c. d. s. 182–183. Joseph, c. d. s. 293–301.

¹⁵⁰ Morse a MacNair, c. d. s. 439. Akagi, c. d. s. 184–185.

uzavřené od konce 19. století zavazovaly smluvní strany k respektování „integrity Číny“ a „stávajícího pořádku na Dálném východě“, avšak skutečnost byla dosti odlišná.

Čínské reformy a boxerské povstání

Čínští reformátoři a jejich vliv ve Vietnamu

Zesílení cizího vlivu stále více zvýrazňovalo zaostalost a bezmocnost Číny vůči velmocím. Autoritativní císařovna-vdova Cch'-si (Cixi) (1862–1908) nadále odmítala vést s mocnostmi politiku vzájemné dohody a současně se stavěla proti reformnímu hnutí čínských učenců z obavy, že by příliš velký vliv schopných Číňanů ohrozil moc mandžuské dynastie Čching. V roce 1898 Cch'-si dovolila mladému císaři Kuang-sü (Guangxu) (1875–1908), aby s podporou čínského reformisty Kchang Jou-weje (Kang Yuwei) (1858–1927) vyhlásil na padesát reformních dekretů týkajících se vzdělávacího systému, administrativy, průmyslu a mezinárodní kulturní výměny.¹⁵¹ Kchang Jou-wej ve svém myšlení vyšel z konfuciánské školy Nového textu, která prohlašovala dosavadní klasické texty za podvrh. Přijal teorii sociálního darwinismu, na jejímž základě vyvozoval z uznávaných konfuciánských tezí myšlenky propagující vývoj a pokrok.¹⁵² Spolu se svým žákem Liang Čchi-čchaem (Liang Qiqao) (1873–1929) šířil toho nové myšlení a propagoval reformu po vzoru Ruska za vlády Petra Velikého a Japonska za vlády císaře Mucuhita, přičemž poukazoval na nepříznivý osud zemí, jako byly Indie a Turecko, které se staly obětí ambicí evropských mocností.¹⁵³

Císařovna-vdova vnímala reformy vyhlášené císařem jako hrozbu po staletí existujícímu řádu a moci Čchingů, ačkoliv byly ve srovnání s reformami Meidži značně umírněné a jejich realizaci bránili konzervativní hodnostáři. Proto

¹⁵¹ Hsü, c. d. s. 446.

¹⁵² Idea pokroku byla svou podstatou v rozporu s konfuciánskou tradicí, jejíž ideál ležel v pradávne minulosti, takže usilování o dosažení tohoto ideálu znamenalo návrat k minulosti, a nikoliv pokrok vpřed.

¹⁵³ Fairbank. Dějiny Číny, s. 264–265. Morse a MacNair, c. d. s. 445–451.

v září 1898 po 103 dnech existence tohoto reformního hnutí zosnovala palácový převrat, jenž z císaře Kuang-sü učinil bezmocnou loutku v jejích rukou a navrátil převahu konzervativní klíče. Reformátoři, které se podařilo zatknout, byli uvězněni a díla Kchanga a Lianga, kteří uprchli Japonska, byla zakázána.

Z hlediska dobrých úmyslů však císařovna-vdova Cch'-si vystoupila proti Kchang Jou-wejovi nespravedlivě. Cílem jeho snažení byla sice konstituční monarchie (po vzoru Japonska, které Čínu porazilo), ale neupíral Mandžům právo na čínský trůn. Jinými slovy prosazoval reformu shora vedenou čchingskou vládou. V exilu usiloval o finanční podporu obchodníků a bankéřů, aby mohl císaře Kuang-sü osvobodit z jeho domácího vězení. Na rozdíl od Kchanga Liang Čchi-čchao nelpěl na dynastii Čching a věřil, že nejdůležitější pro reformu Číny je vzdělání a povědomí čínského lidu jako moderního národa (zastával tedy myšlenku reformy zdola).¹⁵⁴ Tento Liangův postoj k reformě se projevuje také ve Phan Bội Châuově myšlení po jeho příjezdu do Japonska a v samotném smyslu hnutí Đông Du.

Vzhledem ke geografické blízkosti a tradičnímu kulturnímu spojení Vietnamu s Čínou nové myšlenky čínských reformátorů pronikly i mezi okruh vietnamských učenců-konfucianců v podobě tzv. nových knih či nových textů „tân thư“ (新書). „Po historické stránce [tyto texty] představovaly ideologický, kulturní, historický, vědecký a především politický, kulturní a společenský fenomén. Co do významu tân thư navíc odrážely kulturní výměnu reformy myšlení, připravenost na pád společnosti a následné úsilí o pokrok.“¹⁵⁵ Pro vietnamské učence byly cenným zdrojem zprostředkovaných myšlenek významných osobností západu, jako byli Rousseau, Montesquie, Spencer, Adam Smith atd., a také učení japonských myslitelů doby Meidži jako Šónina Jošidy a Jukičiho Fukuzawy.¹⁵⁶

Ve svých pamětech Phan Bội [Châu Fan Boi ��au] uvádí, že právě Liangova a Kchangova díla mu umožnila v roce 1897 plně pochopit situaci ve

¹⁵⁴ Fairbank. Dějiny Číny, s. 258.

¹⁵⁵ Nguyễn Văn Hồng, „Tân thư, tân học thời đại và nhận thức lịch sử“ in Tân Thư và xã hội Việt Nam cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX. Hanoi 1997

¹⁵⁶ Tân Thư và xã hội Việt Nam cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX, s. 7 a 540.

světě a tragédii vietnamského národa, který ztratil svou nezávislost.¹⁵⁷ Později tânthur spolu s Phanovými díly tvořily hlavní myšlenkový zdroj vietnamského reformního hnutí v podobě tzv. Tonkinské školy (Đông Kinh Nghĩa Thục [Dong Kiñ Nghia Thuk]) v roce 1908.¹⁵⁸ Za povšimnutí stojí skutečnost, že ačkoliv Vietnam tehdy patřil k držávám Francie, kde se tyto nové myšlenky zrodily, jejich šířitelé ve Vietnamu se nestali Francouzi, ale Číňané, Vietnamci a Japonci. Dělo se tak z pochopitelného důvodu, a sice proto, že Francie potřebovala Vietnamce jako poslušné poddané a nikoliv jako nespokojence a buřiče, kteří mají povědomí o základních občanských právech a chtějí se jich domáhat.

Boxerské povstání v Číně

Nenávist proti západnímu vlivu narušující nezávislost země i její tradiční hodnoty byla společná Vietnamcům a Číňanům. Avšak situace těchto dvou zemí byla odlišná: Vnitřní i zahraniční politika Vietnamu se nacházela zcela v rukou Francie, zatímco samostatná Čína se nedokázala vymanit z kolotoče neustálých požadavků skupiny velmocí. Zesílení západního tlaku od roku 1897 doprovázené přírodními pohromami jen více podněcovalo nenávist čínského lidu vůči cizincům. Jelikož čchingská vláda nedokázala hájit své poddané před útlakem cizinců, po celé zemi vznikly místní milice spojené s tajnými společnostmi tvořené tamní elitou. Takové byly okolnosti vzniku tzv. boxerského povstání, které vypuklo v provincii Šan-tung ve sféře německého vlivu.

Název boxerské povstání byl odvozen od tajné společnosti I-cho-čchuan (Ihochuan, Pěst harmonie a spravedlnosti) spojující tradiční bojové umění a šamanské praktiky. Konflikt původně vznikl kvůli rozepřím s šantungskými křesťany, kteří byli díky svému spojení s cizinci úředníky protěžováni na úkor ostatního obyvatelstva. Povstání se rychle rozšířilo, v červnu 1900 zasáhlo i Tiencin a Peking, kde se nacházela vyslanectví zahraničních států. Cílem boxerů bylo vyhnat cizince a odstranit vše, co představovali. Proto zabíjeli cizince a

¹⁵⁷ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 32.

¹⁵⁸ Marr, c. d. s. 165.

křesťany, ničili železnice, elektrické vedení atd. Mocnosti byly masovým hnutím alarmovány a v květnu 1900 čchingskému dvoru adresovaly společnou nótu, aby proti boxerům rázně zakročil. Avšak císařovna-vdova ve své zaslepenosti vnímala tento živelný projev národní nespokojenosti jako podporu čchingského dvora proti cizím vetřelcům, a proto v červnu 1900 vyhlásila velmocím válku a požádala zahraniční zástupce, aby opustili Peking. Li Chung-čchang a několik dalších provinčních guvernérů však dokázali odhadnout situaci, ignorovali vyhlášení války a ve svých oblastech zaručili cizincům mír.¹⁵⁹

Vzhledem k početní převaze boxerů pouze ruské a japonské ozbrojené síly byly schopny rychle a účinně reagovat. Britské síly byly v té době vázány v búrské válce v jižní Africe a k tomu se londýnská vláda se obávala, že by Rusko této příležitosti využilo k rozšíření svého vlivu. Proto naléhavě žádala Japonsko o vyslání vojsk. Avšak tokijská vláda poučená zkušeností s intervencí tří po válce s Čínou byla odhodlaná vyčkat žádostí od všech zainteresovaných velmocí. Navíc boxerské povstání bylo namířeno proti západnímu pronikání, a tak Japonsko při něm neutrpělo vážnější ztráty mimo zabití tajemníka vyslanectví v Pekingu. Japonská vláda váhala kvůli neshodě mezi velmocemi, protože Rusko i Německo ji podezřívaly z nekalých úmyslů a nechtěly, aby její vojska získala převahu. Současně si Japonsko uvědomovalo, že by se mělo podílet na lekci, kterou se západní mocnosti rozhodly dát Číně za její opovážlivost, aby se nepřišlo o svůj díl. Proto počátkem července vyslalo dalších 20000 mužů.¹⁶⁰ Britská vláda však na Tokio dále naléhala a dokonce otevřeně nabídla zaplacení finančních nákladů na vyslání další divize, protože sama nemohla síly pro Čínu uvolnit.¹⁶¹ To Japonsko odmítlo. Nakonec spojenecká armáda díky japonské účasti s přehledem obsadila Tiencin a 14. srpna 1900 osvobodila obléhaná vyslanectví v Pekingu. Následujícího rána čchingský dvůr včetně císařovny-vdovy a císaře prchl do Si-anu (Xian) v Šen-si (Shenxi).

Účast na potlačení boxerského povstání přinesla Japonsku značnou prestiž, protože jeho vojska byla příkladnou ukázkou vojenských schopností. Hlavní

¹⁵⁹ Hsü, c. d. s. 465–470. Fairbank. Dějiny Číny, s. 267–268. Morse, MacNair, c. d. s. 462–475.

¹⁶⁰ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 52–53. Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 84–87.

¹⁶¹ Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 88.

význam spočíval v tom, že západní velmoci povolaly Japonce do společného boje jako své partnery.

Oslabení Číny, nástup Ruska

Boxerské povstání především vytvořilo novou situaci v Číně, k níž muselo Japonsko stejně jako ostatní velmoci zaujmout stanovisko. V tomto smyslu se iniciativy chopilo Rusko, které 25. srpna 1900 oznámilo, že stáhne svá vojska z Pekingů do Tiencinu. Tímto strategickým krokem se petrohradská vláda pokusila navodit zdání, že nemá v úmyslu ze vzniklé situace těžit. Avšak směr stažení do Mandžuska k Port Arthuru spíš vypovídal o opaku. Poté učinilo stejný krok Japonsko. Vydržování tak velké armády bylo velkou finanční zátěží a navíc rychlé stažení mělo dosvědčit upřímnost japonských úmyslů v Číně.¹⁶²

Pekingská vláda byla vydána na milost a nemilost velmocím. Avšak oproti čínsko-japonské válce nyní neměla koho požádat o pomoc proti pokořujícím podmínkám. K vyjednávání s mocnostmi opět povolala Li Chung-čhanga, ale ten se přes opakované doprošování zdráhal. Důvodů měl hned několik. Ačkoliv se snažil císařovnu-vdovu přesvědčit o nesmyslnosti rozhodnutí podpořit boxery proti cizincům, nevyslyšela jej a nyní jej dokonce pověřila, aby řešil následky tohoto chybného rozhodnutí. Dále Li věřil, že velmoci nevyslaly svá vojska, aby válčily s Čínou, ale proto, aby potlačily povstání a ochránily své občany. Z tohoto důvodu se rozhodl čekat až do osvobození vyslanectví a naléhání čchingské vlády uposlechl, až když Rusko oznámilo stažení vojsk.¹⁶³ Velmoci však odmítly jednat, dokud se čchingský dvůr nevrátí do Pekingů nebo dokud nebudou potrestáni provinční guvernéri a jiní hodnostáři, kteří se připojili k boxerům. Částečně se tak stalo, ale hlavní viník císařovna-vdova Cch'-si trestu unikla.

Při jednání se Velká Británie postavila po bok Německu, protože doufala, že jí pomůže zastavit ruský nástup v Číně. Naopak Rusko i Japonsko se snažily

¹⁶² Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 90–91.

¹⁶³ Hsü, c. d. s. 478.

naklonit si Číňany návrhem na stažení vojsk. Po vzájemném dohadování mocností v prosinci 1900 předaly pekingské vládě společnou nótu, v níž byly uvedeny škody, jež velmoci utrpěly, a jim odpovídající opatření a odškodnění, jež musí Čína provést.¹⁶⁴ Z hlediska výše odškodnění je zajímavé, že největší podíl na něm získaly Rusko (29 %), Německo (20 %) a Francie (15,75 %), pak teprve následovaly Velká Británie (11,25 %) a Japonsko (7,7 %) a ostatní státy.¹⁶⁵ Tento poměr neodráží vojenské náklady, které každá velmoc musela vynaložit na účast ve společném tažení, ale spíše rozsah škod, které vlivem povstání utrpěla, protože boxeři zpustošili především oblasti německého a ruského zájmu (Šan-tung, severní Čína, vnitřní Mongolsko a Mandžusko).

V japonské vládě vyvolala účast na tažení diskuzi o budoucím vývoji zahraniční politiky. V čínsko-japonské válce získala Tchaj-wan a v roce 1898 záruku na provincii Fu-t'ien, dále však intervence tří zhatila akvizici poloostrova Liao-tung a ruský vliv bránil prosazení vlivu v Koreji. To vše předurčovalo zaměření expanze na jih (japonsky nampó keiron, 南方討論), proto stoupenci této politiky chtěli využít vyslání japonských vojsk z Tchaj-wanu za účelem získání pozice ve Fu-t'ien.¹⁶⁶ Tokijská vláda to však považovala za daných okolností za nevhodné už jen proto, že Fu-t'ien se nacházel v těsném sousedství zóny francouzského vlivu. Současně nemohla ani posílit svůj vliv v Koreji, protože si uvědomovala, že britská pomoc je značně nejistá a Japonsko ještě není schopno Rusku se postavit. Místo toho raději usilovala o dorozumění s petrohradskou vládou a navrhla mu vzájemné uznání sfér vlivu: japonské sféry v Koreji a ruské sféry v Mandžusku (japonsky Man-Kan kókan 滿韓交換, doslova výměna Koreje za Mandžusko).¹⁶⁷

Rusko však nebylo svolné k žádným kompromisům ohledně své expanze na severovýchod Číny. Pod záminkou obnovy míru a pořádku vyslalo začátkem července 1900 do Mandžuska 200000 mužů a k 1. říjnu jej celé ovládalo. V polovině srpna 1900 obsadilo hlavní přístav Newchwang (Jing-kou) v této

¹⁶⁴ Džójaku isan, Ippan kokusai džójaku, Šina kankei šodžójaku. Tokio 1925, s. 2564–2566.

¹⁶⁵ Hsü, c. d. s. 481.

¹⁶⁶ Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 90. Nish. Japanese Foreign Policy, s. 55.

¹⁶⁷ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 54–55. Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 90.

oblasti a následujícího roku nutilo pekingskou vládu k podpisu smlouvy, která by Mandžusko nominálně vrátila Číně, ale navíc legalizovala jeho okupaci ruskými vojsky.¹⁶⁸ Japonský ministr zahraničí Šúzó Aoki (1844–1914, v úřadě 1896–1901), který byl ochotný naslouchat expanzionistickým plánům armádních špiček a nacionalistických organizací (např. společnosti Genjōša Společnost temného oceánu, Kokurjúkai Společnost řeky Amur, Kokumin dómeikai Nacionální liga apod.) zamýšlel čelit ruskému postupu snahou o posílení japonského vlivu v Koreji prostřednictvím půjčky (29. září 1900) a případným uzavřením obranné aliance. Vzhledem ke svým osobním vztahům v Německu se současně ujistil o německé neutralitě v případě s konfliktem s Ruskem.¹⁶⁹ Avšak vláda jeho politiku odmítla jako neuváženou, takže Rusko zůstalo jedinou zemí, která z boxerského povstání skutečně vytěžila.

Britsko-japonská aliance a rusko-japonská válka

Britsko-japonská aliance

Boxerské povstání znovu ukázalo, že Velká Británie nebyla schopná zabránit boji o koncese a sféry vlivu, který následovalo po porážce Číny Japonskem, a ani nedokázala zastavit ruské ambice v Mandžusku. Navíc další mocnosti jako Francie, Německo a Spojené státy americké nastartovaly svůj program v námořním zbrojení. Od podzimu 1899, kdy vypuklo povstání v severní Číně, byla zaneprázdněna válkou v jižní Africe, a proto mohla proti povstalcům poslat pouze ozbrojené síly z Indie. Naopak Rusko přesunulo významnou část svého válečného loďstva do Vladivostoku a Port Arthuru, což naznačovalo, kde leží těžiště carských zájmů.¹⁷⁰

Za této situace Velká Británie byla nucena přehodnotit svou dosavadní politiku tzv. „skvělé izolace“, která již nedržela Británii stranou zbytečných

¹⁶⁸ Hsü, c. d. s. 482.

¹⁶⁹ Nish, *Japanese Foreign Policy*, s. 55–56.

¹⁷⁰ Nish, *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 93–94.

konfliktů, ale spíše stranou rozhodování o budoucím vývoji nejen na Dálném východě. Proto se nejprve obrátila na Německo, jehož vazby s Ruskem a Francií nebyly již pevné jako v době intervence tří. Jednání však ztroskotala na německé neochotě otevřít britskému podnikání jakýkoliv další prostor v Šan-tungu mimo hlavní město Čching-tao (Qingdao), i když londýnská vláda opět zaručila, že přístavy na řece Jang-c' zůstanou otevřeny německému obchodu. Výsledkem byla nakonec vágní dohoda mezi Británií a Německem (16. října 1900) v duchu politiky otevřených dveří, v níž se oba státy zavázaly, že nevyužijí stávajících komplikací ve svůj prospěch a vybídnou ostatní zainteresované velmoci, aby se k dohodě připojily.¹⁷¹ Británii se tedy nepodařilo získat vyjádření Německa k otázce spolupráce proti ruské expanzi.

Japonský ministr zahraničí Takaaki Kató (v roce 1901 vystřídal Aokiho) tuto dohodu pochopil jako příležitost postavit se po bok Velké Británie a Německa, proto se k ní ihned připojil a doufal, že na jejím základě vyřeší problém vztahu s Ruskem. Japonské vládní kruhy byly v té době rozpolcené na dvě skupiny podle názoru na řešení korejské otázky a situace na Dálném východě obecně: to jest dohodou s Ruskem, které má v této oblasti zvláštní zájmy, nebo s Velkou Británií, jejíž zájmy nekolidují s japonskými. Petrohradská vláda na japonskou politiku „výměny Koreje za Mandžusko“ reagovala v říjnu 1900 návrhem na neutralizaci Koreje. Po dotazu na konkrétním obsahu tohoto návrhu se ukázalo, že Rusko upevňuje svou pozici v Mandžusku, ale v Koreji nehodlá ustoupit. Nacionalistické skupiny pobouřené ruským postupem naléhaly na vládu, aby vojska v Číně přesunula ke korejské hranici, což za daných okolností nebylo možné. Nakonec byla rusko-japonská jednání odložena na dobu, kdy bude situace v oblasti stabilizovaná.¹⁷²

Jelikož Velká Británie stále doufala v dohodu s Německem, ocitlo se Japonsko osamoceno ve své opozici proti Rusku. Nejprve se tokijská vláda ujistila o neutrálním postoji Británie a Německa v případném konfliktu s Ruskem, a poté otevřeně protestovala proti rusko-čínské konvenci o formálním navrácení

¹⁷¹ Džójaku isan, s. 2542–2543.

¹⁷² Nish. The Anglo-Japanese Alliance, s. 110.

Mandžuska a podpořila čínské provinční guvernéry, aby ruské požadavky odmítli. Řečeno slovy britského historika Nishe: „To Japonsko se postavilo do čela tažení proti Rusku a snažilo se na svou stranu získat Velkou Británii, nikoliv naopak.“¹⁷³ Katóna pobouřily zejména výroky ruského ministra zahraničí knížete Vladimíra Nikolajeviče Lamsdorfa (1845–1904, v úřadě 1900–1906), že zmíněná konvence je záležitostí rusko-čínských vztahů a Japonska se podle jeho názoru netýká.¹⁷⁴ Jinak řečeno, otázku Mandžuska Petrohrad chápal jako problém čistě mezi Ruskem a Čínou a Japonsko ani jiná velmoc nemá právo se do něj vměšovat.

Rusko nemělo zájem, aby se o mandžuské otázce jednalo na konferenci v Pekingu, jak v březnu 1901 navrholo Japonsko, proto od smlouvy upustilo. Pro tokijskou vládu to znamenalo velké vítězství, protože nejenže se Rusko ustoupilo kvůli japonské opozici, ale navíc se jí podařilo to, o což Velká Británie neúspěšně usilovala. Tento fakt bezpochyby významně přispěl k britsko-japonskému sblížení.

Londýnská vláda se stále nevzdávala možnosti dorozumění s Německem, které se vzhledem ke své tradiční politice poutat ruskou pozornost na východě nemohlo otevřeně postavit proti Rusku a současně chtělo zabránit rusko-japonské dohodě o otázce Koreje a Mandžuska.¹⁷⁵ Z tohoto důvodu v oblasti Dálného východu pobízelo Británii ke spolupráci s Japonskem. Tokijská vláda také nejprve očekávala trojstrannou dohodu i za účasti Německa, a navíc skupina preferující dohodu s Ruskem v čele s vlivným markýzem Hirobumim Itóem (premiérem 19. 10. 1900–10. 5. 1900) i přes pokročilá jednání s Británií stále doufala v porozumění s petrohradskou vládou. Avšak Německo bylo odhodláno nepřipojit se a sám markýz Itó se na osobní návštěvě v Petrohradě přesvědčil, že se car nehodlá Koreje vzdát. Výsledkem tedy byla britsko-japonská aliance uzavřená 30. ledna 1902, jejíž nejdůležitější body obsahovaly vzájemnou pomoc v případě napadení jedné ze smluvních stran dvěma státy, vzájemné uznání

¹⁷³ Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 117.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 118.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 125.

zvláštních zájmů v Číně a v Koreji a slib vzájemné konzultace při uzavírání smlouvy s jinou zemí a při ohrožení zájmů.¹⁷⁶

Britsko-japonská aliance potvrdila, že Japonsko je velmoc, s níž je třeba na Dálném východě počítat. Tento fakt byl o to významnější, že se stalo první zemí, s níž Velká Británie uzavřela spojeneckou smlouvu, a tím ukončila svou dosavadní politiku izolace. Tedy nejen uznala Japonsko za rovnocenného partnera, ale tato volba současně znamenala důležitý předěl v britské zahraniční politice. Navíc bylo toto spojenectví významným přínosem pro japonsko-britskou spolupráci v dalších oblastech, důležitá byla zejména spolupráce v oblasti námořnictva, průmyslu atd. Například byla dohodnuta vzájemná výměna námořních odborníků, díky níž Japonci studovali na britských námořních akademiích.¹⁷⁷ Britskými půjčkami byl financován rozvoj japonské železniční sítě a obecně se zvýšila důvěryhodnost Japonska pro zahraniční investory.¹⁷⁸

Z hlediska mezinárodní situace byla aliance přirozeným výsledkem vývoje od konce čínsko-japonské války. Japonsko i Velká Británie byly nuceny čelit tlaku Ruska, Francie a Německa v Číně, Velká Británie navíc cítila oslabení svého postavení i v Evropě. K jejich vzájemnému porozumění a následnému uzavření spojenectví vedly zejména ruská expanze v Číně a v Koreji a neochota Německa zaujmout jasný postoj ve své politice vůči velmocím. Například v letech 1897 a 1901 Británie opakovaně čelila ruskému pokusu nahradit britského finančního poradce korejského krále a šéfa korejské správy celníc stoupencem militantního kurzu Alexejevem, kterého car později jmenoval do nově zavedeného úřadu vicekrále pro Dálný východ.¹⁷⁹

Bylo zcela jasné, že kdyby Rusko obsadilo Koreu, znamenalo by to bezprostřední ohrožení Japonska a současně i britských zájmů v Číně, protože s pomocí pozice v Mandžusku a Koreji by Rusko získalo klíčový vliv na pekingský dvůr.

¹⁷⁶ Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 216–217. Akagi, c. d. s. 214.

¹⁷⁷ Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 251–253.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 254–256.

¹⁷⁹ Morse a MacNair, c. d. s. 504 a 507.

Dopad britsko-japonské aliance na mezinárodní vztahy

Při uzavření aliance se Japonsko a Velká Británie dohodly na způsobu jejího zveřejnění v nejbližších dnech po jejím podpisu. V únoru japonský vyslanec v Petrohradě Kurino vysvětlil Lamsdorfovi okolnosti uzavření aliance s Británií. Ruský ministr zahraničí byl silně zklamán, že jej Německo o tom neinformovalo, ačkoliv o průběhu britsko-japonském jednání velmi dobře vědělo.¹⁸⁰ I přes přetrvávající japonský zájem o dohodu v otázce Koreje Rusko vnímalo alianci jako ohrožení svých zájmů a společně s Francií 16. března 1902 vydalo prohlášení o Číně a Koreji, v němž tyto dvě země rozšířily své spojení na oblast Dálného východu.

Nezávislé manévrování Německa ukázalo, že existence tzv. „dálnévýchodního trojspolku“ druhé poloviny 90. let 19. století je minulostí a na mezinárodní scéně Dálného východu vznikly dva opoziční mocenské bloky: Rusko a Francie versus Japonsko a Velká Británie. Pro japonsko-indočínské vztahy to znamenalo, že Vietnam se ocitl v opozici proti Japonsku, protože vietnamskou zahraniční politiku určovala pařížská vláda. Samozřejmě, že místní obyvatelé vnímali jako svého nepřítele spíše francouzské kolonialisty než vzdálené Japonce, kterým se podařilo dosáhnout úrovně velmocí a kteří se navíc podle jejich představ zastávali Číny a Koreje proti agresí spojence Francouzů, Ruska.

Rusko-japonská válka

Počátkem roku 1902 Rusko vojensky ovládalo celé území Mandžuska, ale uzavření britsko-japonské aliance jej přimělo opatrnosti. Proto začátkem dubna podepsalo s pekingskou vládou konvenci, v níž uznalo suverenitu Číny v této oblasti a souhlasilo s navrácením celého území ve třech šestiměsíčních fázích.¹⁸¹ V říjnu proběhla první fáze stažení vojsk bez jakýchkoliv potíží a druhá fáze měla

¹⁸⁰ Akagi, c. d. s. 215.

¹⁸¹ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 69. Morse a MacNair, c. d. s. 510.

být dokončena k 8. dubnu 1903. To se však nestalo a navíc se objevila zpráva o tom, že carská vláda předložila Čchingům další konvenci obsahující další podmínky pro stažení ruských vojsk, jež fakticky ustanovila ruskou kontrolu v Mandžusku.

Velmoci, zejména Velká Británie, Japonsko a Spojené státy, důrazně varovaly pekingskou vládu před touto konvencí, neboť by mj. znemožnila jejich přístup do již otevřených smluvních přístavů a působnost zahraničních konzulů v Mandžusku.¹⁸² Japonsko dokonce podalo oficiální protest a koncem dubna se diskutoval tento problém na konferenci genrů (seniorů)¹⁸³ a představitelů vlády, jejímž výsledkem bylo opět rozhodnutí nabídnout Rusku „výměnu Koreje za Mandžusko“.¹⁸⁴ Ruský ministr zahraničí kníže Lamsdorf a další představitelé carské vlády několikrát ujistili, že žádná tajná konvence neexistuje a Rusko nemá v úmyslu uzavřít přístup do Mandžuska. Avšak car byl v této době nakloněn ambiciózním plánům militantní kliky a často jednal bez vědomí svých ministrů. V červenci jmenoval admirála Alexejeva vicekrálem Dálného východu a v září byla Číně předložena umírněnější verze konvence.¹⁸⁵

Začátkem října petrohradská vláda odpověděla na japonskou nótu ze 12. srpna. V odpovědi Rusko sice uznalo japonský vliv v jižní části Koreje, ale navrhovalo neutralizaci severní části země a navíc nezaručilo stažení svých vojsk z Mandžuska. Pokrok v rusko-japonských jednání neustále brzdila neochota petrohradské vlády ustoupit v Koreji, což v Japonsku vyvolalo válečné nálady.¹⁸⁶ Genrůvé usilovali o dovršení korejské otázky, avšak ruská neochota je vedla k tomu, že 24. prosince dali souhlas k válečným přípravám a 6. února 1904 Japonsko přerušilo diplomatické styky s Ruskem.¹⁸⁷

¹⁸² Morse a MacNair, c. d. s. 511.

¹⁸³ Genró 元老 – vlivní státníci, kteří se podíleli na reformách Meidži a budování moderního Japonska. Jejich moc pramenila z jejich osobního vztahu s císařem, kdy vystupovali jako jeho poradci, ale jejich pozice nebyla nikde oficiálně ukotvena. Takto mohli zasahovat do důležitých rozhodnutí na poslední chvíli, čímž často působili v japonské politice jako usměrňující faktor. Nish. Japanese Foreign Policy, s. 6, 62–63.

¹⁸⁴ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 69.

¹⁸⁵ Morse a MacNair, c. d. s. 511–512.

¹⁸⁶ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 70. Morse a MacNair, c. d. s. 512.

¹⁸⁷ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 71.

O dva dny později japonská flotila zaútočila na ruské lodě u přístavu Port Arthur. Korea a Čína stejně jako Francie, Velká Británie a Spojené státy vyhlásily neutralitu. Japonská vojska se i přes korejskou neutralitu vylodila v Čemulpchu, odkud postupovala směrem na sever, až 1. května překročila řeku Ja-lu. Koncem měsíce obsadila Dalnyj (Ta-lien, Dairen) a 31. července začalo půlroční obléhání Port Arthuru, během něhož utrpěla 3. armáda generála Nogiho velké ztráty. V říjnu se Rusům podařilo na čas japonský postup zastavit. Avšak od listopadu však Japonci znovu začali nabývat převahy a 2. ledna 1905 přiměli posádku Port Arthuru ke kapitulaci.¹⁸⁸ Díky tomu mohla japonská vojska zasadit rozhodující úder v bitvě u Mukdenu (od 21. února do 10. března), která byla svým rozsahem největší bitvou v dosavadních dějinách.¹⁸⁹ Mezitím Baltské loďstvo doplulo do jihovýchodní Asie, 10. května se spojilo s Něbogatovou eskadrou a 27. května se spojené ruské loďstvo u Cušimy utkalo s flotilou admirála Tógóa, který jej zničil.¹⁹⁰ 31. července obsadili Japonci i Sachalin.

Půlroční plavba Baltského loďstva byla nejen strastiplná pro ruské námořníky, ale způsobila také napětí v mezinárodních vztazích. Nejprve krátce po svém odjezdu, 21. října 1904, omylem bombardovala britské rybáře (tzv. Hullský incident) a 12. dubna následujícího roku pobouřila japonskou veřejnost zpráva, že ruská flotila zakotvila v annamském přístavu Cam Ranh, aby doplnila své zásoby.¹⁹¹ Francie tím neporušila pravidla neutrality, přesto japonský tisk vyžadoval okamžitý útok na tuto ruskou flotilu. Obchodní komora zase žádala přerušování obchodních vztahů s Francií (8. 5. 1905).¹⁹² Nic z toho však učiněno nebylo a veškeré boje rusko-japonské války se odehrály daleko od indočínského pobřeží. Nicméně obava francouzské koloniální vlády z japonské vojenské síly nabývala na intenzitě a rozvinula se diskuze o obranyschopnosti Indočíny.

Již začátkem dubna Francie projevila snahu přispět k ukončení války, když ministr zahraničí Théophile Delcassé (1852–1923) informoval Japonsko, že carská vláda je připravena jednat o míru. Také tokijská vláda kvůli k značnému

¹⁸⁸ Chéradame, André. *Le monde et la guerre russo-japonaise*. Paris 1906, s. 231–234.

¹⁸⁹ Skřivan, c. d. s. 245.

¹⁹⁰ Morse a MacNair, c. d. s. 512–513. Chéradame, c. d. s. 287.

¹⁹¹ Chéradame, c. d. s. 235 a 287.

¹⁹² Dorient, Roger. *Le Japon et la politique française*. Paris 1906, s. 266–267.

vyčerpání zdrojů měla zájem o mír, ale o zprostředkování raději požádala amerického prezidenta Theodora Roosevelta (1858–1912, v úřadě prezidenta 1901–1909). V reakci na zprávu o Rooseveltově zprostředkování německý císař Vilém II. a britský král Eduard VII. stejně jako francouzský prezident Émile Loubet vyslovili podporu mírovému úsilí. Jakmile i Rusko vyjádřilo svou připravenost jednat o míru, americký prezident zaslal oběma stranám notu vyzývající ke jmenování zmocněnců a stanovení mírových podmínek. V srpnu pak v Portsmouthu probíhala mírová jednání, v nichž Rusko uznalo převahu japonských politických, vojenských a ekonomických zájmů v Koreji, uznalo suverenitu Číny v Mandžusku, které mělo být vráceno Číně s výjimkou poloostrova Liao-tung s přístavem Port Arthur a jihomandžuské železnice (Port Arthur–Čang-čun), které připadly Japonsku.¹⁹³

Tímto se Japonsku podařilo dosáhnout primárních cílů, které si stanovilo. Druhotné požadavky jako získání reparací a ostrova Sachalin nebyly splněny. Carská vláda trvala na tom, že nebyla poražena, protože japonská vojska se nedostala do nitra ruského území. Navíc bylo Rusko oslabeno i hrozbou revolučního hnutí v zemi,¹⁹⁴ ostatní velmoci nechtěly dopustit rozklad carské říše, aby to nemělo nebezpečný dopad na rovnováhu sil ve světě. Z tohoto důvodu prezident Roosevelt doporučil tokijské vládě, aby se vzdala válečných reparací a severní půli ostrova Sachalin vrátila Rusku za rozumnou částku. Japonský zmocněnec a ministr zahraničí Džútaró Komura (1855–1911, ministr zahraničí v letech 1901–1906 a 1908–1911) byl připraven za těchto podmínek jednání přerušit, ale tokijská vláda rozhodla svolit ke kompromisu.¹⁹⁵ Takto byla 5. září 1905 podepsána mírová smlouva mezi Japonskem a Ruskem v Portsmouthu.

¹⁹³ Chéradame, c. d. s. 289–297. Morse a MacNair, c. d. s. 515–513.

¹⁹⁴ Chéradame, c. d. s. 38–44.

¹⁹⁵ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 75.

Důsledky války pro Japonsko

Reakce japonské veřejnosti na uzavření mírové smlouvy za daných podmínek byla bouřlivá. Ve městech po celé zemi vypukly nepokoje požadující, aby císař odmítl ratifikaci. Komura a Takahira, kteří mírovou smlouvu podepsali, měli po návratu oprávněné obavy o svůj život, neboť obecně nebyly známy přesné informace o dosažených pozicích japonské armády, ani to, že konečné rozhodnutí o přijetí podmínek padlo v Tokiu a nikoliv v Portsmouthu.¹⁹⁶ Válečné výlohy způsobily navýšení dluhů japonského státu o 1,3 miliardy jenů.¹⁹⁷ Není tedy divu, že zpráva o tom, že Rusko nezaplatí válečné reparace, vyvolala značné rozhořčení.

Hlavním přínosem války bylo, že Japonsko konečně získalo volnou ruku v Koreji. Velká Británie zde neměla velké zájmy a Američané v Koreji investovali japonským prostřednictvím, protože samostatné podnikání se jim jevilo kvůli nestabilnímu prostředí příliš riskantní.¹⁹⁸ Navíc vzhledem k nečekanému japonskému vítězství Spojené státy cítili potřebu uzavřít s Japonskem dohodu kvůli Filipínám, a proto se v memorandu z 29. července 1905 obě země vzájemně ujistily o absenci nepřátelských úmyslů vůči zájmovým oblastem druhé strany.¹⁹⁹ Svou pozici u královského dvora v Soulu si tokijská vláda zajistila krátce po zahájení války s Ruskem v podobě protokolu o japonsko-korejském přátelství (23. února 1904), který stanovil do určité míry protektorát nad korejskou vládou. K němu byla koncem srpna připojena dohoda, jež konečně umožnila provedení reforem pod japonským dohledem.²⁰⁰ Následující smlouva ze 17. listopadu 1905 ustanovila instituci japonských rezidentů v Koreji včetně generálního rezidenta u soulského dvora, jejichž prostřednictvím se Korea dostala pod kontrolu tokijské vlády.²⁰¹

¹⁹⁶ Nish. *Japanese Foreign Policy*, s. 76–77. Chéradame, c. d. s. 297.

¹⁹⁷ Chéradame, c. d. s. 373.

¹⁹⁸ Morse a MacNair, c. d. s. 504–505.

¹⁹⁹ Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 329. Akagi, c. d. s. 272–273.

²⁰⁰ Akagi, c. d. s. 266–267.

²⁰¹ Chéradame, c. d. s. 386–387.

Převedení ruských akvizic v Mandžusku do japonských rukou stvrdila pekinská smlouva z 22. prosince 1905. Takto Japonsko získalo kýžený Liao-tung, o nějž jej připravila intervence tří v roce 1895. Zatímco získání přístavu s pevností Port Arthur na poloostrově Liao-tung bylo významné především z hlediska vojenské strategie, Mandžusko představovalo nové možnosti v oblasti průmyslu i zemědělství a současně i řešení emigrační otázky, která komplikovala japonské vztahy s Velkou Británií, Spojenými státy, Kanadou, Austrálií a dalšími zeměmi. Využití těchto možností však vyžadovalo značné investice, které tokijská vláda kvůli válečnému zadlužení země mohla stěží podniknout. Této příležitosti se chopil americký obchodník Edward H. Harriman a přesvědčil japonského ministra financí Inoueho a premiéra Kacuru o výhodách společného vlastnictví Jihomandžuské železnice (Memorandum Kacura–Harriman 12. 10. 1905). Ministr zahraničí Komura však po svém návratu z Portsmouthu zabránil realizaci této prozatímní dohody argumentem, že by se Japonsko nemělo jen tak vzdát hlavního výtěžku z války a že je schopné samo získat finance na její rozvoj.²⁰²

V konečném důsledku tedy rusko-japonská válka soustředila japonskou zahraniční politiku na sever, kde získala nový prostor pro realizaci svým ambic a zajistila si porozumění velmocí pro tuto novou situaci. Obecně lze říci, že Japonsko vstoupilo do války s Ruskem z obav o vlastní bezpečnost a výsledky této války představovaly pouze zažehnání nebezpečí ruské agrese, ale také základní podmínky pro realizaci pozdější japonské expanze.

Vliv rusko-japonské války na mezinárodní vztahy

Velká Británie přirozeně uvítala japonské vítězství, které konečně zastavilo ruský postup v Číně a uklidnilo její obavy z ruského útoku na Indii. 12. srpna 1905 ještě před podpisem portsmouthské smlouvy podruhé uzavřela alianci s Japonskem, která dala Japonsku volnou ruku v Koreji a jejíž platnost byla

²⁰² Nish. Japanese Foreign Policy, s. 79–80. Akagi, c. d. s. 283.

rozšířena i na Indii.²⁰³ Za stávající situace se však takováto aliance jevila jako zbytečná, protože pozice carského Ruska byla oslabena jak na Dálném východě, tak v Evropě a na Blízkém východě. Následkem toho se Francie ocitla v nezáviděníhodné pozici spojence poraženého. Své vztahy s Velkou Británií urovnala hned na začátku války uzavřením tzv. srdečné dohody 8. dubna 1904, která pro ni znamenala podporu v následných konfliktech s Německem (zejména v tzv. první marocké krizi od března 1905).²⁰⁴

Oslabení Ruska bylo výhodné právě pro Německo, jehož pozice v Evropě díky tomu posílila. Nový pořádek vedl velmoci k závodům ve zbrojení, které se projeví zejména v námořním. To zahájila Velká Británie reorganizací svého loďstva a zavedením nového typu bitevní lodě (dreadnought). Pozadu nezůstali ani Němci, kteří pokračovali v programu admirála Alfreda von Tirpitze, jenž založil hodnocení síly německého loďstva na riziku, které mělo v případném střetnutí představovat pro britskou flotilu. Rostoucí tlak Německa nakonec vedl 31. srpna 1907 k uzavření dohody mezi Velkou Británií a Ruskem.²⁰⁵ Necelé dva měsíce předtím (10. června 1907) spolu podepsaly dohodu francouzská a japonská vláda.

Lze říci, že právě oslabení Ruska v důsledku rusko-japonské války bylo jednou z hlavních příčin sblížení Ruska a Francie s jejich rivalem Velkou Británií.

Teorie žlutého nebezpečí a panasijská myšlenka

Nečekaný úspěch Japonska ve válce vyvolal mezi západními velmocemi obavy z tzv. „žlutého nebezpečí“, a to nejen v otázce jejich držav na Dálném východě. Myšlenka „žlutého nebezpečí“ představovala obavu bílé rasy, že se Japonsko spojí s Čínou a s dalšími asijskými národy, povede boj žluté rasy proti bílé, v němž asijské národy společně vyženou všechny bělochy z Asie a nakonec dokonce napadnou Evropu, jak to učinili Mongolové ve 13. století. Zárodky teorie o žlutém nebezpečí se objevily již v roce 1895 po čínsko-japonské válce,

²⁰³ Nish. *The Anglo-Japanese Alliance*, s. 331–333. Chéradame, c. d. s. 456–458

²⁰⁴ Skřivan, c. d. s. 246.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 246–247.

kdy se ruský ministr zahraničí princ Lobanov a britský tajemník pro zahraniční záležitosti lord Kimberley shodli na tom, že by měl případný vznik japonsko-čínské aliance „dopad na obecné zájmy evropských národů.“²⁰⁶ Opodstatnění britských obav potvrdil Aokiho výrok, že Japonsko nemá v úmyslu Čínu zničit, ale naopak pozvednout. Přičemž bylo patrné, že v roli Japonsko učitele Velkou Británií předčí.²⁰⁷

Šúzó Aoki (ministr zahraničí 1898–1900), který se významným dílem zasloužil o zrušení nerovnoprávných smluv počínaje rokem 1894, byl současně představitelem expanzivního proudu japonské zahraniční politiky.²⁰⁸ Ambiciózní skupiny japonské politiky spojené s armádními kruhy navenek usilovaly o šíření japonského vlivu nenásilnou formou. Například v roce 1898 nacionalistický politik Acumaro Konoe (1863–1904)²⁰⁹ založil Tóa dóbunkai (東亜道同文会, Společnost příbuzných východoasijských kultur), aby posílil panasijské citění mezi Číňany a Japonci. Následující rok společnost otevřela školu v Nankingu, jež se přesunula v roce 1901 do Šanghaje a v roce 1902 v Tokiu založila speciální školu pro Číňany (Dóbun šoin, 同文書院).²¹⁰ Podle Dorienta byla Tóa dóbunkai vojensko-kulturní organizace. Dále v Šanghaji vycházely překlady japonských děl do čínštiny, jednalo se především o učebnice japonštiny, díla z oblasti vojenství, mezinárodního práva, dějiny Evropy atd., jež se po Číně prodávaly za relativně nízké ceny. Japonsko jmenovalo své zástupce v oblasti vzdělávání ve čtyřech západočínských provinciích (Č'-li, Chu-pej, Chu-nan, S'-čchuan). V roce 1902 v základních školách provincie S'-čchuan působilo na čtyřicet japonských instruktorů.²¹¹

Díky porážce ve válce s Japonskem si mnoho Číňanů uvědomilo, že tentokrát je Japonci ve vývoji předstihli, a proto neváhalo využít této nabídky ke vzdělání. V letech 1896–1906 v Japonsku studovalo na 8000 čínských

²⁰⁶ Joseph, c. d. s. 82–83.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 82–83.

²⁰⁸ Nish. Japanese Foreign Policy, s. 46 a 56.

²⁰⁹ Acumaro Konoe (近衛篤磨 1863–1904) založil pravicovou stranu Kokumin dómeikai koncem doby Meidži, jeho smýšlení o zahraničních záležitostech bylo velmi radikální. Nish. Japanese Foreign Policy, s. 219–220.

²¹⁰ Vinh Sinh a Wickenden, c. d. s. 107–108, pozn. 41. Dorient, c. d. s. 225–227.

²¹¹ Dorient, c. d. s. 231.

studentů.²¹² K japonské popularitě přispěla i skutečnost, že tokijská vláda vzala pod svou ochranu čínské reformátory, zejména Liang Čchi-čchaa, který začal v roce 1901 v Jokohamě vydávat čínské noviny Nový lid (Sin-min ž'-pao 新民叢聞).²¹³ Útočiště v Japonsku našel i revolucionář Sunjatsen a na vojenské škole zde studoval i Čankajšek, který ji v roce 1908 absolvoval spolu se třemi vietnamskými studenty.²¹⁴

Podrobnosti o těchto japonských aktivitách byly známy i francouzskému ministru zahraničí Delcassému, jež byl v roce 1901 upozorněn, že velitel japonských vojsk vyslaných proti boxerům armádní generál Jasumasa Fukušima (1852–1919) propaguje studium čínských studentů na japonských vojenských, humanitních nebo obchodních školách.²¹⁵ Toto spojení expanze s hlásáním osvěty bylo jedním z projevů sociálního darwinismu, který západní velmoci uplatňovaly v mimoevropských zemích, což mohlo Japonsko sledovat velmi zblízka. Brzy po nuceném navázání kontaktu se západem Japonci pochopili, že slabší se stane potravou silnějšího (džakuniku kjóšoku 弱肉強食) a že kolonie jsou znakem velmoci.²¹⁶

Ve své politice vůči asijským národům se Japonci inspirovali evropskou politikou vůči jejich držávám. Ovládané území obývaly dvě odlišné entity: nadřazení kolonialisté a podřazené místní obyvatelstvo, přičemž osvícená koloniální správa měla civilizovat domorodce, jejichž společnost byla oproti západní civilizaci zaostalá.²¹⁷ V konkrétní podobě slovo „civilizovat“ znamenalo „asimilovat“, protože bílí kolonialisté na ovládnutém území zaváděli svou kulturu, zvyky, jazyk, zákony atd. namísto místní kultury, kterou považovali za podřadnou, namísto místních zvyků, které odsuzovali, namísto místního jazyka, kterému nerozuměli atd. V podstatě se tedy jednalo o prosazování vlastní

²¹² Tân Thu và xã hội Việt Nam cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX. Úvod, s. 21.

²¹³ DeFrancis, John. Colonialism and Language Policy in Viet Nam. Hague 1977, s. 160. Phan Bội Châu. Betonamu bókokuši. Tokio 1997, s. 297.

²¹⁴ Phan Bội Châu zajistil Luong Lập Nhamovi, Nguyễn Điénovi a Trần Hữu Côngovi studium na stejné akademii v roce 1905. Šimbu gakkó „Gakusei taikó džiken“, 1908, 6945.

²¹⁵ Lévy, Roger. Relation de la Chine at du Japon. Centre d'études de politique étrangère, no. 8. Paris 1938, s. 34. Dubail Delcassému z Tokia 1901.

²¹⁶ Whyte, c. d. s. 12.

²¹⁷ Myers, Ramon H.; Peattie, Mark R. The Japanese Colonial Empire, 1895–1945. New Jersey 1984, s. 14.

nadřazené civilizace na úkor méně rozvinuté civilizace domorodců. Tuto politiku asimilace (neúspěšně) uplatňovali také Francouzi v Indočíně, zejména v Kočínčině v počáteční fázi dobývání Vietnamu.

Inspiraci v koloniální politice západních velmocí dokládá studie japonského poslance Josaburóa Takekošiho „Japonská vláda na Formose“ z roku 1905, který zde mj. porovnává japonskou správu Formosy s administrativními systémy západních velmocí²¹⁸ a dokonce cituje z knihy generálního guvernéra Indočíny de Lanessana.²¹⁹ Z toho je patrné, že Japonci měli přehled o koloniální politice ve světě. Tchaj-wan, který se stal japonskou kolonií po čínsko-japonské válce v roce 1895, přinesl Japoncům první zkušenosti s rolí správce a učitele. Již v roce 1904 Takekoši psal s hrdostí o japonském úspěchu „na Formose jako o důkazu způsobilosti [Japonska] pro přijetí do komunity světových koloniálních velmocí.“²²⁰

Oproti Evropanům měli Japonci v šíření své civilizace jednu důležitou výhodu. Japonsko bylo ve svých dějinách jako mnoho jiných asijských států ovlivněno čínskou kulturou, a proto mělo s kulturami ostatních asijských národů mnoho společného. Typickým příkladem toho je čínské písmo, jež bylo po staletí více než nástrojem vzdělávání v Japonsku, Koreji, Vietnamu apod.²²¹ Jak napovídá název Konoeho společnosti (Společnost příbuzných východoasijských kultur), Japonci využili své rasové a kulturní příbuznosti s asijskými národy k prosazování vlivu ve východní Asii. V roli učitele v podstatě vystupovali již ve své politice vůči Koreji, kdy žádali provedení reforem, které by zaručily stabilitu země, jež měla zásadní význam pro otázku japonské bezpečnosti. Můžeme tedy říci, že až do rusko-japonské války byla panasijská myšlenka součástí japonské zahraniční politiky jako obrana proti aktivitám západních velmocí (hlavně Ruska a Francie). Přitom však není sporu o tom, že propagátory této myšlenky byli japonští nacionalisté a expanzionalisté (tedy zejména armáda), jež měli na mysli

²¹⁸ Takekoshi, Yosaburo. *Japanese Rule in Formosa*. Taipei 1996, s. 12–43. Poprvé vydáno v anglickém překladu v roce 1907.

²¹⁹ Tamtéž, s. 6.

²²⁰ Tamtéž, s. 2.

²²¹ Jiný výklad znaků *dóibun* 同文 „příbuzná kultura“ může být „stejně písmo“. Znak 文 je mj. součástí slov *kultura* 文化 a *civilizace* 文明, jež ve východoasijských jazycích původně neexistovaly a vytvořili je právě Japonci při přijímání západního myšlení v době Meidži.

především osud své vlasti. Tato skutečnost je viditelná také v případě hnutí vietnamských patriotů (hnutí Đông Du apod.).

Je třeba upozornit, že panasijská myšlenka byla pouze jedním z aspektů japonské zahraniční politiky a byla uplatňována vůči asijským národům. Jistě by nebylo od tokijské vlády moudré, aby západním velmocím jen naznačila, že její úsilí šířit osvětu má pomoci asijským národům zbavit se západní nadvlády. K vlně obav ze „žlutého nebezpečí“ v důsledku rusko-japonské války Chéradame připomíná, že před vypuknutím války byli Evropané v Japonsku v bezpečí, a to včetně Rusů.²²² Je pravda, že v té době mezi mocenskými skupinami v Japonsku byli také radikální nacionalisté žádající expanzi severním či jižním směrem, avšak ani mezinárodní, ani vnitropolitická situace zatím nepřála uskutečnění jejich smělých plánů.

Podle slov amerického autora Millarda z roku 1906 záleželo na vývoji východních národů, do jaké míry a jakým způsobem budou moci zasáhnout západní civilizaci. Podle něj Čína skrývala nové příležitosti v podobě velkého bohatství a obchodního umu místních obyvatel, čehož chce Japonsko využít, a závisí jen na západních velmocích, kolik prostoru mu ponechají na Dálném východě. Každopádně „není pochyb, že [Japonsko] půjde tak daleko, jak jen bude moci.“²²³ Nicméně Millard věřil, že Japonci mají pevnou pozici v Číně jen díky politickému tlaku, a nikoliv proto, že by byli schopnější než Číňané. Za jádro celého problému „žlutého nebezpečí“ a otázky Dálného východu obecně považoval existenci sfér vlivu, které byly základem zahraniční politiky většiny velmocí a podlamovaly sílu Číny.²²⁴

Jak bylo vysvětleno v předchozích dvou podkapitolách, hlavní roli v následujícím vývoji na Dálném východě hrála změna rozložení sil ve světě způsobená výsledkem rusko-japonské války: oslabením Ruska a nástupem Japonska na světovou scénu. Snahou každé velmoci tedy bylo zajistit si co nejlepší místo v tomto novém uspořádání světa, což znamenalo vzájemnou dohodu s ostatními velmocemi – a tedy i s Japonskem.

²²² Chéradame, c. d. s. 12.

²²³ Millard, Thomas F. *The New Far East*. New York 1906, s. 279.

²²⁴ Tamtéž, s. 282.

V této rozsáhlé kapitole jsme mohli sledovat vývoj mezinárodních vztahů na Dálném východě, zejména vývoj postavení Japonska v této oblasti a jeho vztahu se západními velmocemi. Jako jediná z asijských zemí Japonsko předčilo do té doby nezpochybněného hegemonu východní Asie, Čínu, a o deset let později ve válce s Ruskem dokázalo, že se vyrovná i západním velmocím. Následující dvě kapitoly jsou věnovány vývoji vnitřní situace v Indočíně a jejích vztahů s Japonskem zejména ve spojení s osobou konfuciánského učence Phan Bội Châua a jeho hnutí Đông Du.

3. Francouzská koloniální správa ve Vietnamu a vlastenecké hnutí do roku 1904

Koloniální správa a postavení Vietnamců v rámci Indočíny

Francie završila fázi dobývání poloostrova Zadní Indie připojením Laosu a Kambodže k Vietnamu a v roce 1893 vytvořila tzv. Francouzskou Indočinu. Indočina se skládala z pěti zemí: čtyř protektorátů (Annam, Tonkin, Kambodža a Laos) a jedné kolonie (Kočinčina). To znamenalo, že do jednoho politického celku spojila tři státy s odlišnou kulturní tradicí a politickým uspořádáním. Zatímco vietnamské státy Kočinčina, Annam a Tonkin vycházely z čínské tradice, Kambodža a Laos byly založeny na poměrně rigidnějším indickém vzoru. Tento rozdíl se projevil také v rozvoji jednotlivých zemí v rámci Indočíny, kdy Kambodža a Laos na rozdíl od vietnamských států zůstaly i nadále nerozvinutými zeměmi.²²⁵ Také z tohoto důvodu je tato práce pojata jako japonsko-vietnamské vztahy v tom smyslu, že zkoumá vztahy Vietnamu jako části Indočíny vůči Japonsku a nezahrnuje nevietnamské státy Kambodžu a Laos.

Dále se postavení každé ze součástí Indočíny odvíjelo od postupu francouzského dobývání. Kočinčina byla dobyta jako první, proto se v roce 1867 stala francouzskou kolonií a pařížská vláda zde uplatňovala politiku asimilace podobně jako ve svých afrických koloniích (zejména v Alžiru). To znamená, že Kočinčina byla podřízena přímo francouzskému parlamentu a finanční radě úředníků v této kolonii. Naopak dobývání severu bylo odloženo o více než dvacet let kvůli odsuzování samotné myšlenky kolonizace ve Francii. Annam, který byl ovládnut jako druhý, se stal ještě vlivem protikoloniálního hnutí protektorátem. Pojetí vlády v poslední dobyté části Vietnamu, v Tonkinu, bylo výsledkem soupeření politiky anexe s politikou protektorátu.²²⁶ V obou vietnamských protektorátech, v Tonkinu a Annamu, nominálně vládl vietnamský císař, který sídlil v Hué (Annam). Skutečnou hlavou správy v obou oblastech však byl

²²⁵ Roberts, c. d. s. 432–434 a 457. Müllerová. „Dějiny státního zřízení...“, s. 142–143.

²²⁶ Roberts, c. d. s. 9–12, 237.

francouzský rezident. Vláda celé Indočíny sjednocena pod úřadem generálního guvernéra, jenž sídlil v Saigonu v Kočínčíně (od roku 1902 v Hanoji, Tonkin) a podléhal ministru kolonií Francouzské republiky.

Situace ve Vietnamu byla o to složitější, že byl rozdělen na tři části (Kočínčina, Annam a Tonkin), přičemž správu v Kočínčíně tvořili pouze Francouzi. V Tonkinu a Annamu byla vietnamská administrativa formálně zachována, ale rozhodující pravomoc měli francouzští funkcionáři. Mimo francouzských úředníků byli do systému koloniálních úředníků indočínské vlády jmenováni pouze Vietnamci. Důvodem nebyla početní jejich převaha (Vietnamci tvořili 70 % obyvatelstva Indočíny), ale především jejich zkušenosti se státní správou, jež dosahovala vysoké úrovně.²²⁷ Na nejvyšší úrovni byli Vietnamci voleni do Rady hodnostářů, jíž předsedal literát s nejvyšším vzděláním, avšak z celkového hlediska byla jejich politická role zanedbatelná.

Ve Vietnamu, Kambodže i Laosu byla formálně zachována instituce původního vládce, který však neměl prakticky žádnou moc. Francouzská koloniální správa stanovila rentu, kterou jednotlivým panovníkům pravidelně vyplácela pro potřeby jejich dvora. Veškeré vladařovy výnosy podléhaly francouzské cenzuře stejně jako audience, které musel předem schválit francouzský rezident.²²⁸ V roce 1899 vietnamský císař ztratil právo vybírat daně a platit své hodnostáře, čímž v podstatě přišel o zdroj svých příjmů a ztratil kontrolu nad svými poddanými.²²⁹ „Současný vietnamský císař se nazývá Thanh Tháí [Thaï Thai]. Francouzi mu ponechali jako sídlo pouze vnitřní palác a zachovali mu insignie císaře. K tomu francouzské vojsko hlídá okolí vnitřního paláce. K povinnostem této části francouzské armády patří dohlížet na kohokoliv, kdo vychází, nebo vchází. I císař, vyjde-li na jediný krok z brány, musí poslechnout příkazu Francouzů. Naprosto každý císařský edikt musí nejprve oznámit Francouzům a může je vyhlásit teprve se souhlasem Francouzů.... Císař

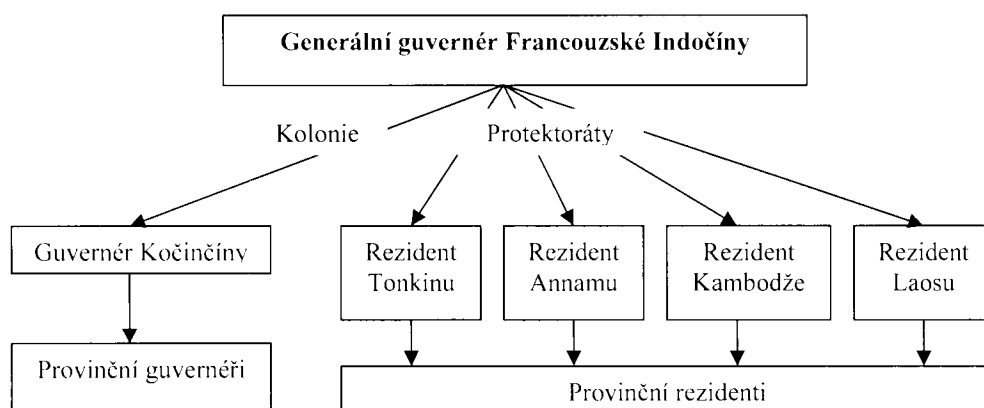
²²⁷ Furuta, c. d. s. 42. Roberts, c. d. s. 434, 470.

²²⁸ Ajalbert, c. d. s. 23–24.

²²⁹ Müllerová. „Dějiny státního zřízení...“, s. 143.

také jen spojuje ruce v úkloně a přitakává... Tak jaký to má význam? Než mít takového císaře, to se jej Francouzi mohou klidně vzdát.²³⁰

Koloniální správa Francouzské Indočíny

Až do nástupu Paula Doumera do úřadu generálního guvernéra v roce 1897 v Indočíně prakticky neexistovala jednotná politika. Francouzští úředníci, kteří přijeli do Vietnamu, měli zkušenosti s kolonizací v Alžíru, tj. prostřednictvím anexe a asimilace, a stejné postupy se snažili uplatňovat v Indočíně, tedy i ve Vietnamu. Proto usilovali o vymýcení vietnamského tradičního systému a snažili se prosadit francouzské zákony a francouzský způsob vlády.²³¹ Přitom zde od počátku existovala teorie tolerance vůči místní tradici, která hlásala, že je zapotřebí jen uznat místní vládu, mít pod kontrolou nominálního vládce země a získat vládnoucí hodnostáře pro rozvoj. Původcem této myšlenky protektorátu byl francouzský expanzionista a republikán Jules Ferry (1832–1893),²³² který v letech 1883–1885 působil ve funkci ministra kolonií. Ferry ve svém pojetí kolonialismu zdůrazňoval její ekonomický motiv a vzájemnou ekonomickou závislost mateřské země a kolonie.²³³ Tuto koloniální

²³⁰ Phan Bội Châu. Việt Nam vong quốc sử. In Chương Thâu. Những tác phẩm của Phan Bội Châu, Tập 1. Hanoi 1982, s. 92–93.

²³¹ Roberts, c. d. s. 457–459. Ennis, Thomas E. French Policy and Developments in Indochina. Illinois 1936, s. 65–67.

²³² Jules Ferry podal 30. března 1885 demisi po francouzském debaklu u Lạng Sơn v Tonkinu.

²³³ Roberts, c. d. s. 17.

politiku vzájemnosti uplatňoval Paul Bert (1833–1887), který do Indočiny přijel v roce 1886 jako rezident Annamu a Tonkinu. Při svém nástupu vyložil důvody ke své politice, proč francouzští rezidenti v Annamu mají pouze politické pravomoci, zatímco rezidenti v Tonkinu řídí politické i ekonomické záležitosti (až do počátku 90. let neměli Francouzi Tonkin zcela pod kontrolou).²³⁴ Antoine de Lanessan (1843–1911), který se stal v roce 1891 generálním guvernérem Indočiny, měl ve své funkci oproti Bertovi volné ruce. Avšak svou politiku získání Vietnamců ke spolupráci založil na mylné domněnce, že vietnamští úředníci jsou mezi lidem nenáviděni, a proto by bylo vhodné posílit pozici vietnamského císaře na jejich úkor. To však byla „politická sebevražda“, protože „literáti byli jediní školení úředníci a jako jediní měli podporu lidu.“²³⁵ Vietnamský úředník byl „otcem a matkou svých svěřenců.“²³⁶

Tato zásadní chyba francouzské koloniální politiky se projevila zejména v Kočínčině, kdy kompletní zrušení tradičního systému úředníků přivedlo Francouze k přímému kontaktu s jejich vietnamskými poddanými, přičemž Francouzi neznali jazyk ani zvyky Vietnamců, stejně jako Vietnamci nerozuměli počínání Francouzů v Indočíně. Z tohoto důvodu Lanessan vrátil vietnamským úředníkům v Tonkinu jejich dřívější pravomoci. Dále uznal suverenitu vietnamského císaře v Tonkinu a vietnamským hodnostářům dokonce svěřil vedení místních milic, protože jeho prioritou bylo nastolení míru. Výměnou za to se císař zavázal k loajalitě vůči Francii. V Kočínčině, která byla pod přímou francouzskou správou, nebyl tento návrat možný, protože původní hodnostáři odešli do Annamu a v Kočínčině zůstali jen tlumočníci a lidé bez vzdělání, tj. bez společenské prestiže a schopností úředníka.²³⁷

Francouzské ministerstvo kolonií však bylo odhodláno uplatňovat ve všech svých koloniích jednotnou politiku. V roce 1889 byla asimilace vyhlášena univerzálním principem francouzské politiky v Indočíně²³⁸ a zůstala jím až do roku 1905, tj. do rusko-japonské války. To ovšem neznamená, že by francouzská

²³⁴ Roberts, c. d. s. 445. Opt. cit. Chailey J., Bert. Paul Bert au Tonkin. 1887, Appendix F, s. 329.

²³⁵ Roberts, c. d. s. 447.

²³⁶ Tamtéž, s. 448.

²³⁷ Tamtéž, s. 448.

²³⁸ Tamtéž, s. xiv a 436.

politika v Indočíně byla po celou dobu jednotná a plánovaně prováděná. Dokládá to skutečnost, že v letech 1883–1891 se v Tonkinu vystřídalo na dvacet francouzských rezidentů, kteří často využívali svého postavení na úkor vietnamských úředníků.²³⁹ Znatelná byla také propast mezi finančním ohodnocení francouzských a vietnamských úředníků. Zatímco nejvýše postavený vietnamský úředník (tông đốc [tong dok]) měl plat tři tisíce franků, mzda francouzského hodnostáře 1. třídy činila 25.000 franků.²⁴⁰

Antoine de Lanessan, který navázal na Bertovu politiku, propagoval respekt k místní kultuře a zajištění soběstačnosti kolonie jako základní princip moderní kolonizace. Přestože se jeho úspěch se projevil i ve znásobení příjmů z daní a poplatků, v roce 1894 byl odvolán z důvodu vedení neslučitelné politiky, přičemž jeho nástupce měl v této politice pokračovat, protože neexistovala jiná varianta.²⁴¹

Úplnou reorganizaci francouzské vlády v Indočíně provedl až generální guvernér Paul Doumer (1857–1932, v úřadu 1897–1902), který měl zásluhu na budování účinného správního systému, jež bez podstatných změn přetrval až do roku 1945. Vzhledem ke svým zkušenostem v oblasti správy veřejných financí se soustředil na účinnost finanční politiky. Jeho přínos spočíval již v tom, že se jednalo o kontinuální a ucelenou politiku. Avšak i ta měla své slabé stránky. Doumer ve svých plánech vycházel z předpokladu dobré úrody a nebral v úvahu všeobecně bující korupci, což v konečném důsledku způsobilo neúnosné daňové zatížení místního obyvatelstva. Dále nedostatek vzdělaných Vietnamců v Tonkinu vedl ke přímějšimu francouzskému dohledu, což znamenalo, že francouzští úředníci vykonávali práci, jež byla původně určena vietnamským úředníkům. Tímto se Tonkin co do způsobu vlády spíše blížil kolonii po vzoru Kočínčiny než uvolněnému protektorátu Annamu. Propast mezi francouzskou vládou a místním obyvatelstvem se rozšířila natolik, že vláda ztratila kontakt a

²³⁹ Roberts, s. 449.

²⁴⁰ Ennis, c. d. s. 18–19.

²⁴¹ Roberts, c. d. s. 449–450. Opt. cit. Journal officiel, Deps., 3/3/95.

místní obyvatelstvo pro ni představovalo jen „amorfní masu 20 miliónů nepřátelsky naladěných nespokojenců.“²⁴²

Změny ve Vietnamu vlivem francouzské správy

V předchozí podkapitole jsem se zabývala především vývojem francouzské koloniální správy v Indočíně a jejího vztahu k místnímu obyvatelstvu. V této kapitole bych chtěla vyložit, jaké to mělo důsledky pro místní společnost, systém vzdělávání, hospodářství apod.

Jak bylo řečeno výše, i v Annamu a Tonkinu, které byly protektoráty, Francouzi se postavili do role vládců, potlačili tradiční vietnamské instituce a namísto nich zaváděli francouzské zákony a zvyky, které neodpovídaly vietnamským potřebám. Francouzské novoty podryvaly základ vietnamské společnosti: vzájemně propojený systém státní správy a vzdělávání. Zavedení latinizované vietnamštiny (chữ quốc ngữ [ču kuok ngu]) a systému francouzsko-vietnamského vzdělání spolu s narušením autority vietnamských úředníků znamenalo konec po staletí platné „rovnice gramotná elita=nositel čínské civilizace“.²⁴³ Vietnam byl v roce 1885 od Číny odloučen politicky, a poté následovalo oddělení tradiční vládnoucí třídy od moci. Cílem nového vzdělávacího systému bylo především vychovávat tlumočníky a úředníky pro potřeby koloniální správy, přičemž se latinizovaná vietnamština stala druhým úředním jazykem po francouzštině. Ajalbert tento přístup ke vzdělávání v Indočíně kritizoval, navrhoval obohatit tradiční vzdělání o francouzskou výuku podle potřeb země a zejména požadoval založení univerzity, aby se předešlo snaze Vietnamců studovat v Číně nebo v Japonsku.²⁴⁴

V oblasti hospodářství přinesla francouzská správa radikální nárůst daní, neboť ty byly hlavním zdrojem příjmů pro indočínskou pokladnu. Velké finanční investice vyžadovaly především veřejné stavby jako železnice, mosty, přístavní

²⁴² Roberts, c. d. s. 467. Situace v roce 1913.

²⁴³ Furuta, c. d. s. 43.

²⁴⁴ Ajalbert, c. d. s. 26–32.

zařízení, nemocnice atd., výstavba francouzských domů, divadla, náklady administrativy. Úskalí hospodářské politiky spočívalo v samotném jejím plánování, což dokládá nelogický fakt, že rozpočet Indočíny byl vždy počítán ve francouzských francích, ačkoliv indočínským platidlem byl piastr. Hodnota indočínského piastru byla vázána na stříbro a nikoliv na francouzský frank, což znamenalo, že hodnota příjmů kolísala podle stávajícího kurzu piastru.²⁴⁵ Navíc francouzská správa nemohla mít úplnou kontrolu nad výběrem daní, protože v Tonkinu a Annamu neexistoval katastr a katastr v Kočíně byl nepřesný. Ajalbert uvádí kuriózní případ, kdy částka vybraná v roce 1900 v provincii Nam Đinh [Nam Diň] odpovídala 122 tisícům hektarů, přičemž výměra zemědělské půdy v této provincii nedosahovala ani 120 tisíc hektarů. Podle tohoto výpočtu tedy rolníci v Nam Đinh zaplatili daň z půdy, která neexistovala.²⁴⁶

Významnou součástí indočínského rozpočtu (33 %) byly nepřímé daně placené ze soli, tabáku, alkoholu, areku, bavlny, dřeva apod. Příjmy pocházely zejména z francouzského monopolu na tři komodity: sůl, opium a alkohol, který zavedl v roce 1897 generální guvernér Paul Doumer. Toto opatření bylo spojeno s nařízením o minimálním odběru jednotlivé komodity na osobu. Tento monopol vedl nejen k mnohonásobnému nárůstu cen zmíněných komodit, ale navíc poškodil vietnamskou produkci. Monopol na sůl nenávratně poškodil rybáře, neboť produkce soli byla často součástí jejich obživy. Správa solnic nebyla schopna vypočítat objem spotřeby soli v Indočíně. V důsledku toho na nadprodukcii v roce 1900 reagovala snížením počtu solnic, což nejen zničilo vietnamský export soli, ale Indočína navíc byla nucena dovážet sůl z Číny, jež byla dražší a nižší kvality.²⁴⁷ Phan Bội Châu líčí monopol na sůl následovně: „Výrobu soli řídí sami Francouzi, nutí soláře těžce pracovat a platí jim jen malou mzdu. Když je sůl vyrobena, přijdou obchodníci se solí a koupí ji u Francouzů. Francouzi jim podle zaplacené částky předají sůl, a pak jim vydají průkaz. Za každý průkaz se platí podle nakoupeného množství, přičemž to nezahrnuje peníze

²⁴⁵ Ajalbert, J. s. 69–70. Piastr se používal v celé oblasti Tichomoří, a proto jeho hodnota neustále kolísala. V roce 1884 činil 1 piastr=4,65 franku a v roce 1900 už to bylo pouze 2,57 franku za 1 piastr. Chesneau, Jean. *Contribution à l'Histoire de la Nation Vietnamienne*. Paris 1955, s. 146.

²⁴⁶ Ajalbert, J. s. 37–38.

²⁴⁷ Ajalbert, J. s. 39–41. Roberts, c. d. s. 463–464.

na nákup soli, a tak se za sůl platí dvakrát: jednou daň ze solnice a podruhé poplatek za průkaz o nákupu soli. Když někdo nakoupí sůl na solnici, musí to jít nahlásit na francouzský celní úřad a zažádat o registraci. Celní úřad zváží hmotnost nakoupené soli a dotyčný pak musí zaplatit poplatek za doklad o dani z prodeje soli. Výše uvedené daň a poplatek mají zabránit nelegální výrobě soli. Samotná sůl je předmětem až následujících plateb, a tak se za danou sůl až do tohoto okamžiku platí celkem třikrát. Až po zaplacení této daně a obou poplatků je možné přinést ji na trh. Při vstupu na trh se musí zaplatit daň z tržiště, čímž se za sůl platí počtvrté.... Není tedy divu, že cena soli neustále roste... Vietnamci, kteří obývají mořské pláže, opravdu žijí z výroby soli, jsou tak utlačováni, že je to žalostné jako nebe v ohni, jako oceán utrpení. Vietnamci jsou nekoneční ubožáci."²⁴⁸

Další důležitou komoditou pro Vietnamce byl alkohol vyráběný z rýže, který představoval nezbytnou součást rodinných, náboženských a politických obřadů. Od vyhlášení monopolu byla jeho výroba místním obyvatelům zakázána a alkohol mohla vyrábět pouze lihovarnická společnost v Tonkinu, která přitom používala evropské postupy. Výsledný výrobek pak představoval alkohol o síle 72–80 %, který se dolitím vody upravoval na čtyřicetiprocentní nápoj. Takovýto samozřejmě nemohl odpovídat vietnamským zvykům a chuti, přesto byl v roce 1903 oficiálně stanoven nápoj o obsahu 40 % alkoholu a jeho cena byla zvýšena o 10 %. Následující rok se cena alkoholu zvýšila o dalších 20 %, přestože by měla spíše klesat, protože měla odrážet pohyb ceny rýže, která byla v roce 1904 nízká.²⁴⁹

Opium se původně ve Vietnamu příliš nekonzumovalo, vyskytovalo se pouze u vyšších společenských vrstev. V samotné Francii bylo opium zakázáno, ale v Indočíně Francouzi jej prosazovali, protože znamenalo významný zdroj příjmů do státní pokladny. Například v roce 1911 přineslo opium zisk téměř 9 miliónů piastrů.²⁵⁰

²⁴⁸ Phan Bội Châu. Việt Nam vong quốc sử. In Chương Thâu. Những tác phẩm của Phan Bội Châu. Tập 1, s. 107–108.

²⁴⁹ Ajalbert, J. s. 45–48.

²⁵⁰ Ajalbert, J. s. 41–42. Roberts, c. d. s. 463–464.

Z hlediska Francie byla Indočína užitečná, jen pokud jí přinášela prospěch. Hlavním cílem indočínských guvernérů bylo tedy učinit ji soběstačnou. Podle Doumera „kolonie by měla smět vyrábět obilniny a nerostné suroviny, které potřebuje mateřská země [tj. Francie] a neměla by se nikdy zabývat průmyslem.“²⁵¹ Jinými slovy kolonie měla vyrábět především pro export, například rýži, čaj, uhlí, kaučuk, rudy atd. V tomto duchu jeho předchůdce Antoine de Lanessan odmítl podpořit rozvoj bavlnářského průmyslu v Hanoji. Není tedy divu, že se Doumerova reforma správního systému omezila pouze na finance a zcela vynechala průmysl a zemědělství, které bylo hlavním zdrojem těchto financí. Doumer odmítal průmysl v Indočíně nejen kvůli investicím, které by to vyžadovalo, ale kvůli konkurenci, kterou by představoval pro francouzské výrobky. Takto byly otevřeny uhelné doly Hồng Gai [Hong Gai] a cementárna v Hải Phòngu [Hai Fongu].²⁵² Tomu předcházelo založení Société Française de charbonnages du Tonkin v Paříži (1888). S rozvojem využívání bohatství Indočíny francouzská správa budovala dopravní cesty. V roce 1900 započala stavba prvního úseku tonkínské železnice (Lạng Thương–Lạng Sơn), v roce 1898 Paul Doumer nechal postavit most přes Rudou řeku v Hanoji (most Long Biên).

Mimo to se Francouzi v Indočíně věnovali i výzkumným činnostem. V roce 1895 doktor Alexander Yersin (1863–1943), Pasteurův chránělec, založil Bakteriologický ústav v Nha Trangu [Nha Trang] (Kočinčína).²⁵³ Podobný institut již existoval v Saigonu. Dále byla zřízena francouzsko-vietnamská Státní škola v Hué (1896). V roce 1904 byla otevřena meteorologická stanice (Réseau Météorologique) a lékařská škola (École Médecine de l'Indochine). Zásadní význam pro nejen výzkum Indočíny mělo založení trvalé archeologické mise v lednu 1900 pod názvem Francouzská škola Dálného východu (École Française d'Extrême-Orient),²⁵⁴ jejímž cílem bylo studovat dějiny, jazyk a archeologii států Indočíny a dalších zemí východní Asie jako Indie, Číny, Japonska apod.²⁵⁵

²⁵¹ Roberts, c. d. s. 29.

²⁵² Tamtéž, s. 465.

²⁵³ Jiný název Pasteurův ústav Nha Trang.

²⁵⁴ Vietnamsky Trường Viễn Đông bác cổ [Trường Viễn Đông Bak Kô].

²⁵⁵ Đỗ Đức Hùng. Biên niên sử Việt Nam, s. 162–166.

Není pochyb o tom, že Francouzi přinesli do Vietnamu vymoženosti evropské civilizace a že projeví i snahu studovat místní kulturu. Avšak většina Vietnamců neměla příležitost jejich přínos ocenit, protože z celkového hlediska jim v tom bránil francouzský postup v podobě agrese a vnucování cizích a nepochopitelných zvyklostí namísto zavedených tradic. Roberts to vysvětluje následovně: „Oni [Vietnamci] arogantně nepohrdali novými zvyky, ale byli zvědaví a pozorní. Měli nespornou moc asimilace a touhu učit se a napodobovat. Ale ačkoliv byli krajně citliví a jemní, byli zvláště připoutáni ke svým tradicím a civilizaci. Jakmile však byla dotčena jejich rasová pýcha, byli vzdorně neústupní vůči západním vlivům a naplněni hořkou zuřivou, ač potlačovanou, nenávisťí.“²⁵⁶

Vietnamské vlastenecké hnutí

Hnutí Cần Vương

Vietnamci bránili svou vlast od samého počátku francouzské agrese. Nejprve se dobyvatelům postavila vietnamská armáda, a když neuspěla, požádala o pomoc svého tradičního ochránce – Čínu. Do boje proti francouzské armádě se začátkem 70. let 19. století zapojili jihočíňští povstalci známí pod jménem Černé vlajky také jako bandité a nakonec i čínská císařská armáda. Ani to však nezastavilo francouzský postup a Čína se musela v tiencinské smlouvě vzdát svrchovaného práva ve Vietnamu (1885).

V průběhu bojů císař Tỵ Đứrc [Tu Duk] (vládl v letech 1848–1883) zemřel a Francouzi sesadili jeho nástupce z trůnu, aby jimi vybraný následník Hiệp Hoà [Hiep Hoa] (1846–1883) podepsal 25. srpna 1883 smlouvu o protektorátu nad Annamem a Tonkinem. Protifrancouzsky naladěni regenti jej koncem listopadu téhož roku přinutili spáchat sebevraždu. Poté, co nechali otrávit dalšího císaře, v srpnu 1884 dosadili na trůn třináctiletého Tỵ Đứrcova synovce Hạm Nghiho

²⁵⁶ Roberts, c. d. s. 468.

[Ham Nghi] (vládl v letech 1884–1885).²⁵⁷ Když Čína v souladu s tiencinskou smlouvou začala stahovat svá vojska z Tonkinu, francouzské jednotky se počátkem července 1885 přesunuly do Hué. Regent mladého císaře Tôn Thất Thuyết [Ton That Thujet] se pokusil o převrat a zaútočil na ně. Byl však poražen a přiměl Hàm Nghiho k útěku do Quảng Trị [Kuang Ěi] (Annam). Tam císařovna Từ Dụ [Tu Zu] svolala vojska, která měla napadnout Hué. Tôn Thất Thuyết přesvědčil císaře o nutnosti postavit se na odpor a Hàm Nghi vydal císařské prohlášení Cần Vương [Kan Vuong] („Zachraňte císaře“), aby se lid a učenci celé země spojili v boji proti Francouzům.²⁵⁸

Po Hàm Nghiho útěku francouzská správa v září dosadila na trůn jednadvacetiletého prince pod jménem Đông Khánh [Dong Chaň] (vládl v letech 1885–1888), jehož jméno mělo symbolizovat jednotu dvou národů: Francouzů a Vietnamců. Jeho regentem se stal Nguyễn Hữu Độ [Nguyen Huu Do], který prokázal Francouzům loajalitu, a pak provdal svou dceru za císaře. Boj císaře Hàm Nghi netrval dlouho, v únoru 1888 byl zajat a poslán do vyhnanství v Alžíru, kde strávil zbývajících 47 let svého života.²⁵⁹ Jeho regent Tôn Thất Thuyết prchnul do Číny, kde neúspěšně usiloval o pomoc čchingského dvora, a tak alespoň zajišťoval dodávky povstalcům přes vietnamsko-čínskou hranici.²⁶⁰

K hnutí Cần Vương se připojil slavný učenec Phan Đình Phùng [Fan Đin Fung], (1847–1895), který získal doktorský titul ve státních zkouškách v roce 1877. Je o něm známo, že zkoušky složil i přes svůj odpor ke klasickému vzdělání s vyznamenáním a když se ho císař nakonec zeptal na příčiny rychlého postupu západních vojsk, Phan Đình Phùng uvedl, že Japonsko dokázalo jako východní země, co by mohl Vietnam učinit, kdyby chtěl.²⁶¹ Poté pracoval na Císařském cenzorátu. V roce 1883 byl zbaven úřadu, protože odmítl uznat Francouzi dosazeného císaře Hiệp Hoà.

²⁵⁷ Quỳnh Cư a Đỗ Đức Hùng. Các triều đại Việt Nam, s. 373–375. Buttinger. The Smaller Dragon, s. 383.

²⁵⁸ Quỳnh Cư a Đỗ Đức Hùng. Các triều đại Việt Nam, s. 377–378.

²⁵⁹ Quỳnh Cư a Đỗ Đức Hùng. Các triều đại Việt Nam, s. 379–381. Rambaud, c. d. s. 519.

²⁶⁰ Marr, c. d. s. 69.

²⁶¹ Marr, c. d. s. 61. Opt. cit Dao Trinh Nhat. Phan Đình Phùng (1847–1895). Saigon 1957, s. 96.

Po návratu do své rodné provincie Hà Tĩnh [Ha Tiň] na výzvu císaře Hàm Nghi zde v říjnu 1885 zahájil povstání a společně s Cao Thánghem [Kao Thang] (1864–1893) vedl po deset let boj proti Francouzům v oblasti provincií Hà Tĩnh, Nghệ An [Nge An], Thanh Hoá [Thaň Hoa] a Quảng Bình [Kwang Biň]. V letech 1891–1892 francouzská armáda postupně ovládla provincie Hà Tĩnh a Nghệ An. Po Cao Thánghově smrti v roce 1893 povstalecké armádě ubývaly síly. V říjnu následujícího roku Phan Đình Phùngovi zvítězil v důležité bitvě u Vụ Quang [Vu Kwang] v Hà Tĩnh, ale 28. prosince 1895 zemřel a během následujícího roku byla jeho armáda zcela rozprášena.²⁶²

Další vůdčí osobností protifrancouzského odporu byl Hoàng Hoa Thám [Hoang Hoa Tham], původem rolník, známý také pod jménem Đê Thám [De Tham] (polovina 19. století–1913), který se ve svém kraji Yên Thế [Jen The] (horská oblast na severozápadě Tonkinu) proslavil jako vietnamský Robin Hood, díky čemuž vždy získal podporu místních obyvatel. V Yên Thế u jihočínské hranice působily jednotky Černých vlajek ještě před zahájením bojů o Tonkin, v nichž se Đê Thám postavil po bok čínských povstalců bojujících za Vietnam. Zesílení francouzského pronikání počátkem 90. let zahnilo povstalce dále do hor navzdory dodávkám čínských zbraní a munice. Zejména plukovník Joseph Gallieni v roce 1893 dosáhl oslabení Đê Thámovy armády. Avšak v prosinci následujícího roku se Đê Thámovi podařilo obnovit síly opakovanými útoky na zásobovací konvoje jedoucí po železnici Lạng Sơn [Lang Son], a tak s ním civilní správa uzavřela příměří.²⁶³ Hoàng Hoa Thám se však spojil s dalšími osobnostmi protifrancouzského hnutí a pokračoval v odporu až do roku 1913, kdy byl zabit. Ve svém životopise Phan Bội Châu líčí jeho moc a odhodlání následovně: „Když jsem poprvé vstoupil do tábora a rozhlédl se kolem, poprvé jsem si uvědomil, že Hoàngovo velení zahrnující několik okresů vysočiny je jako ostrov nezávislosti od doby, co jsme přišli o svou vlast.“²⁶⁴ „Po porážce hnutí Cần Vương se mnozí

²⁶² Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 79–84.

²⁶³ Marr, c. d. s. 71–74. Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 85–89.

²⁶⁴ Při návštěvě Yên Thế na podzim 1903. Phan Bội Châu Niên biểu, s. 35.

vzdali nepříteli. Některým bylo odpuštěno, někteří se stali úředníky jako Đê Kiêu [De Kieu]. Jedině Đê Thám a Đê Công [De Kong] se nevzdali.“²⁶⁵

Hnutí Cần Vương [Kan Vương] představovalo několik skupin protifrancouzského odporu soustředěných kolem významných osobností. První skupinu, jež zahájila boj proti Francouzům jménem císaře, vedl císař Hàm Nghi a jeho regent Tôn Thất Thuyết [Ton That Thujet]. Na císařovu výzvu se slavný učenec Phan Đình Phùng postavil do čela postání v provincii Hà Tĩnh, který bojoval s Francouzi i po zajištění císaře a jeho vyhoštění do Alžiru až do roku 1895. Ještě před Phan Đình Phùngovou porážkou se v Tonkinu objevil další vůdce protifrancouzského odporu Đê Thám. Všechny tyto tři skupiny jednaly samostatně a každá v jiné oblasti: císař Hàm Nghi v Annamu, Phan Đình Phùng v jižní části Tonkinu a Đê Thám na severu při hranicích s Čínou, což znamená, že název Cần Vương v podstatě sdružuje několik povstaleckých hnutí hlásících se k výzvě císaře Hàm Nghi. Jelikož se jednalo o samostatné skupiny, podle vývoje protifrancouzského boje neměla francouzská vláda pod kontrolou několik oblastí: například koncem 80. let 90. století Phan Đình Phùngova armáda ovládala čtyři provincie. Nicméně bylo jen otázkou času, kdy bude mít indočínská vláda situaci pevně v rukou. Porážce Đê Thámovy armády přispěl zejména rozvoj komunikační sítě, která usnadnila francouzský přístup i do horských oblastí.²⁶⁶

Phan Bội Châu a Phan Chu Trinh

K nejvýznamnějším osobnostem hnutí za vietnamskou nezávislost na počátku 20. století bezesporu patří Phan Bội Châu (1867–1940) a Phan Châu Trinh [Fan Āu Ānh] (1872–1926). Zatímco Phan Bội Châu cestou ozbrojeného odporu navázal na hnutí Cần Vương, Phan Châu Trinh zastával myšlenku postupného osamostatnění Vietnamu modernizací prostřednictvím spolupráce s Francouzi.

²⁶⁵ Při návratu do Vietnamu roku 1907. Phan Bội Châu Niên biểu, s. 82.

²⁶⁶ Le Thanh Khoi. Le Viet-Nam: Histoire et civilisation. Paris 1955, s. 384.

Phan Bội Châu (jiným jménem Sào Nam [Sao Nam])²⁶⁷ pocházel z rodiny konfuciánského učence v provincii Nghệ An [Nge An], kde se odehrávaly boje Phan Đình Phùngovy armády s Francouzi. Vyrůstal tedy v protifrancouzsky orientovaném prostředí. V roce 1883 vyvěsil na strom u cesty pamflet vyzývající k vyhnání Francouzů, aby vyjádřil svůj protest proti dobytí Hanoje a přiměl krajany k jednání. V roce 1885 se odpověděl na výzvu císaře Hàm Nghiho vytvořením studentského vojska, avšak jeho vesnice byla vypálena, aniž by mohl cokoliv vykonat. Kvůli svému ovdovělému otci udržoval své vlastenecké aktivity v tajnosti až do svých 31 let, kdy jeho otec podlehl dlouhé nemoci. Tentýž rok se mu na šestý pokus podařilo složit provinční zkoušky na titul bakaláře. Důvodem opakovaného neúspěchu u úřednických zkoušek nebyla údajně Phan Bội Châuova neschopnost, ale naopak příliš vysoká úroveň jeho stylu, která byla vyžadována až u metropolitních nebo dvorských zkoušek. „To napovídá, že Phan byl sice vysoce schopný, ale příliš rozhodný a nezávislý na to, aby se vyhovoval omezeným a stereotypním předpokladům většiny zkoušejících.“²⁶⁸

Od roku 1901 cestoval po celé zemi, aby získal stoupence pro svůj plán vyjádřený ve třech bodech: 1. s pomocí bývalých členů hnutí Cần Vương vytvořit povstaleckou armádu, 2. nalézt muže císařského rodu, který by se stal vůdcem nového Vietnamu, 3. vyhledat vojenskou pomoc v zahraničí. V roce 1903 nastoupil do Národní akademie (Quốc tử giám [Kuok tu zam])²⁶⁹ v Hué, aby získal jméno v učeneckých kruzích.²⁷⁰ Navázal kontakty s významnými úředníky na vietnamských ministerstvech, s vietnamskými katolíky, i s důležitými osobami u čínských hranic apod., například na podzim 1903 zavítal do vojenského tábora Đê Tháma. V březnu 1903 navštívil v Hué prince Cường Đê [Kuong De] (1882–1951), přímého potomka zakladatele dynastie Nguyễn Gia Longa [Nguyen Za Long] a získal jej pro své plány na osvobození vlasti.²⁷¹ V březnu 1904, krátce po

²⁶⁷ Anh-Minh, Ngô-Thành-Nhân. Những chí-sĩ cùng học-sinh du-học Nhật-Bản dưới sự hướng dẫn của cụ Sào-Nam Phan Bội Châu. Hué 1952, s. 9.

²⁶⁸ Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 7.

²⁶⁹ První vietnamská univerzita, Quốc tử giám, byla založena v roce 1076 v Hanoji.

²⁷⁰ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 46. Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 139.

²⁷¹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 35–37.

vypuknutí rusko-japonské války, napsal Novou knihu krve a slz souostroví Rjúkjú (Lư Cầu huyết lệ tân thư), jíž chtěl oslovit vzdělané vlastence u dvora, mezi něž patřil i Phan Chu Trinh. Phan Bội Châu měl spojení i s vietnamskými důstojníky koloniální armády a zamýšlel ozbrojené operace proti Francouzům, avšak jeho plány neměly reálnou šanci na úspěch.

Proto v říjnu 1904 se svými druhy založil v provincii Quảng Nam [Kwang Nam] společnost (později nazvaná Společnost obnovy, Duy Tân Hội [Zuy Tan Hoi]), jejímž předsedou byl jmenován princ Cường Đệ. Dále byl Phan Bội Châu zvolen, aby jel do Japonska požádat o vojenskou pomoc proti Francouzům. Phan Bội Châu vyrazil v prosinci 1904 a cestou do Japonska v Hongkongu se zastavil v redakci čínských novin. Šéfredaktor listu čínské monarchické strany Obchodní noviny (Šang-pao, Shangbao) jej odmítl přijmout, a tak se setkal pouze s vydavatelem revolučních novin Deník Čína (Čung-kuo ž'-pao, Zhongguo cibao) Feng C'-jou (Feng Ziyou). Feng však Phanovi vysvětlil, že revoluční strana bude moci podpořit Vietnam až zhruba za deset let, kdy se jí podaří svrhnout Mandžuy a vypudit je z Číny, a proto mu doporučil obrátit se na guvernéra Kuang-tungu, který má k Vietnamu bližší vztah. Phan Bội Châu tedy odeslal guvernérovi Šenovi (Shen) dopis, ale jeho odpovědi se nedočkal.²⁷² Z Hongkongu odjedl do Šanghaje, kde musel čekat na loď do Japonska více než jeden měsíc, dokud rozhodující námořní bitva rusko-japonské války (u Cušimy 27. května 1905) nezklidnila situaci na Dálném východě. Na přelomu května a června 1905 dorazil do přístavu Kóbe. Navzdory přátelskému přijetí japonskými politiky a opakovanému pobytu v Japonsku však své poslání nenaplnil tak, jak by si přál.

Phan Châu Trinh [Fan Āu Āi] (nebo také Phan Chu Trinh [Fan Āu Āi]) (1872–1926) nazývaný Tây Hồ [Taj Ho] pocházel z rodiny konfuciánského úředníka v provincii Quảng Nam [Kwang Nam]. Jeho otec se po roce 1885 připojil k hnutí Cần Vương a vzal jej s sebou, aby se naučil bojovat, jezdit na koni apod. Ale jejich boj proti Francouzům nebyl úspěšný, a tak se v roce 1887 vůdci povstaleckého vojska vzájemně obviňovali ze zrady, následkem čehož byl

²⁷² Phan Bội Châu Niên biểu, s. 51–52. Phan Khoang. Việt Nam Pháp thuộc sử, 1884–1945. Saigon 1961, s. 449–450.

Phan Châu Trinhův otec spolu s několika dalšími patrioty zavražděn.²⁷³ Od roku 1892 se Phan Châu Trinh věnoval studiu, v roce 1900 získal titul bakaláře, o rok později titul mladšího doktora. Poté byl jmenován do funkce na ministerstvu obřadů, kde mohl na vlastní oči sledovat bující korupci vysokých úředníků. Dokonce se kvůli znechucení z této situace několik měsíců neukázal v úřadě.²⁷⁴ Proto se podobně jako Phan Bội Châu družil s lidmi stejného smýšlení a studovali vietnamskou a čínskou literaturu hledající řešení na stávající problémy (tân thư, nové texty).

V roce 1904 Phan Châu Trinh zaujala Phan Bội Châuova Kniha krve a slz souostroví Rjúkjú, která apelovala na čtenáře, zejména úředníky, aby se zapojili do boje za vlast. Ještě téhož roku se Phan Châu Trinh setkal s Phan Bội Châuem krátce před jeho odjezdem ze země. Když mu Phan Bội Châu pověděl o svém plánu odjet do Japonska, stejně jako ostatní přítomní se tomu jen zasmál a popřál mu hodně štěstí.²⁷⁵

Phan Châu Trinh se s Phan Bội Châuem sice ztotožňoval v myšlence záchrany vlasti, ale nesouhlasil s programem Společnosti obnovy, která zamýšlela osvobodit Vietnam ozbrojenou silou se zahraniční pomocí a do jeho čela pak postavit Cường Đễho jako osvětleného císaře. Když se však doslechl o Phan Bội Châuových aktivitách v Japonsku, na jaře 1906 s ním odjel do Kuang-tungu, odkud společně odpluli do Jokohamy. Po celou dobu kritizoval císaře a monarchickou vládu ve Vietnamu, že přináší národu jen utrpení. V Japonsku jej vlídně přijali japonští politici Ókuma, Inukai a Fukušima a také princ Cường Đễ. Phan Châu Trinh navštívil školy v Tokiu a všímal si politické situace v zemi. Avšak z hlediska jeho představ o obnovení nezávislosti Vietnamu to na něj neudělalo velký dojem. V národním osvobození přikládal velký význam kultuře a ekonomice, a proto pouze oceňoval Phan Bội Châuovu roli v organizaci studia vietnamských mladíků v Japonsku, které umožňovalo pěstování talentů potřebných pro reformu země. Proto před svým odjezdem do Hongkongu Phan Bội Châuovi řekl: „Měl byste se o sebe dobře pečovat. Nyní naděje naší vlasti

²⁷³ Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 147. Marr, c. d. s. 59–60.

²⁷⁴ Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 147.

²⁷⁵ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 45.

spočívá pouze na vás, u prince nemůžeme doufat v nic.“²⁷⁶ Ve svém dopise Cường Đêmu znovu zdůraznil jeho bezvýznamnost pro Vietnam slovy: „Kdyby nebyl národ, k čemu by byl vládce?“²⁷⁷

Po svém návratu do vlasti Phan Châu Trinh napsal v srpnu 1906 dopis generálnímu guvernérovi Paulu Beauovi, v němž vedle zásluh o rozvoj země v určitých oblastech hospodářství kritizoval konkrétní nedostatky francouzského protektorátu a na závěr nabídl osobní diskuzi o těchto problémech.²⁷⁸ Generál guvernér jej přirozeně k diskuzi nepozval, ale Phan Châu Trinhův ohlas mezi lidmi vzbuzoval pozornost indočínských úřadů. Phan Châu Trinh propagoval mezi lidmi „civilizování vlastní silou“²⁷⁹, kterému dal konkrétní podobu v roce 1907. Generální guvernér Beau preferoval politiku asociace, a proto dal v březnu svolení k otevření školy, kterou Phan Châu Trinh založil spolu s dalšími vlastenci-reformátory (Lương Văn Can [Luong Van Kan], Nguyễn Quyên [Nguyen Kwujen] atd.). Tonkinská škola (Đông Kinh Nghĩa thực [Dong Kiñ nghĩa thuk] 東京義塾) v Hanoji, která se stala první moderní univerzitou ve Vietnamu, vycházela z modelu tokijské univerzity Keiō gidžuku (慶応義塾) založené slavným reformátorem Jukičim Fukuzawou (福沢諭吉, 1835–1901), kterou Phan Châu Trinh s největší pravděpodobností osobně navštívil při své cestě do Japonska.²⁸⁰

Tato vietnamská škola poskytovala široké veřejnosti včetně žen bezplatné vzdělání na různé úrovni, se speciálními hodinami ve vietnamštině s použitím latinizovaného písma (chữ quốc ngữ [ču kuok ngu]), ve francouzštině a čínštině. Používaly se čínské překlady anglických učebnic o praktických vědách (matematice, geometrii atd.) a dokonce i Phan Bội Châuova díla přeložená do latinizované vietnamštiny. Francouzské hodiny však nebyly plnohodnotnou součástí jejího programu, protože probíhaly ve večer a vyžadovaly platbu školného. Škola získávala finance na výuku především od rodin studentů nebo od

²⁷⁶ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 73.

²⁷⁷ Phan Khoang, c. d. s. 452.

²⁷⁸ Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 149–150. Marr, c. d. 159–163.

²⁷⁹ Vietnamsky: tự lực khai hoá [tu luk chai hoa]. Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 150.

²⁸⁰ Sinovietnamské spojení Đông Kinh (čínskými znaky psáno 東京) může mít význam Tonkin nebo Tokio (Tókjó). Japonské čtení čínských znaků pro zápis nghĩa thực 義塾 je gidžuku.

bohatých mecenášů. Mimo výuku se její aktivita projevovala vydáváním publikací v čínštině, v Jižních znacích²⁸¹ a v latinizované vietnamštině.²⁸²

Používání latinizované vietnamštiny, zaváděné Francouzi, bylo předmětem sporů mezi vietnamskými vlastenci. Zatímco Phan Châu Trinh tvrdil, že Vietnam nebude zachráněn, dokud se nezbaví čínských znaků, Phan Bội Châu naopak trval na tom, že je třeba zdokonalit čínské kulturní a morální dědictví.²⁸³ Z tohoto hlediska reformisté Tonkinské školy odsuzovali čínské instituce a mravy, které byly Vietnamcům vnuceny v dobách čínské nadvlády, a vybízeli k přijetí západních způsobů. To se mj. projevilo i stříháním dlouhých vlasů, které symbolizovalo osvobození od čínských tradic.²⁸⁴ Propagace západních způsobů a latinizované vietnamštiny byly v souladu se zájmy indočínských úřadů, a proto Francouzi neměli důvod bránit vietnamským reformistům v jejich osvětových aktivitách. Naopak Phan Bội Châuovo hnutí (Společnosti obnovy) zamýšlející obnovu nezávislosti vojenskou silou namířenou proti Francii bylo pro ně nežádoucí a nebezpečné.

Vliv čínských obrozenců na vietnamské vlastenecké hnutí

Phan Bội Châu, Phan Châu Trinh a další vietnamští vlastenci se ve svém pojetí boje za nezávislost své vlasti inspirovali především čínským reformátorským hnutím, díky němuž získali nové informace o světě i o myšlenkových směrech mimo Vietnam. Západní myšlenky se dostávaly do Vietnamu složitou cestou v podobě „nových textů“ (tân thư), v nichž čínští obrozenci jako Liang Čchi-čchao a Kchang Jou-wej prezentovali svůj výklad postavení asijských národů ve světě na základě pramenů pocházejících z Japonska nebo z čínských překladů západních děl.

²⁸¹ Vietnamsky chữ Nôm 字喃, znakové písmo založené na čínských znacích, které se přibližně od 10. století používalo pro zápis vietnamštiny.

²⁸² Marr, c. d. s. 164–165. DeFrancis, c. d. s. 164.

²⁸³ Marr, c. d. s. 169. DeFrancis, c. d. s. 167.

²⁸⁴ Marr, c. d. s. 170.

Japonské vítězství v čínsko-japonské válce (1894–1895) vyvolalo velký zájem čínských mladíků o studium moderních věd v Japonsku, což podporovali zejména stoupenčí politiky japonské expanze. Útočiště v Japonsku našly v roce 1898 i vůdčí osobnosti poraženého reformního hnutí Liang Čchi-čchao a Kchang Jou-wej, které čchingský dvůr odsoudil v jejich nepřítomnosti ke smrti.²⁸⁵ Po jejich útěku z Číny se Japonsko stalo Liangovou základnou pro šíření myšlenky reformy jako jediného způsobu k záchraně vlasti (Číny) před západními agresory. V letech 1901–1904 měli vietnamští vlastenci příležitost seznámit se především s Liangovými díly, která vycházela od roku 1902 v Tokiu. Jednalo se především o Reformní hnutí roku 1898 (Wu-su čeng-pien 戊戌政變記), Čínský duch (Čung-kuo chun 中國魂), výtisky deníku Deník nového lidu (Sin-min cchung-pao 新民報) atd.²⁸⁶

Jak bylo řečeno výše, Phan Bội Châu i Phan Châu Trinh se inspirovali „novými texty“ a přijali myšlenku reformy za svou. Svědčí o tom také skutečnost, že Phan Bội Châu použil v názvu svého prvního díly znaků „nové texty“ 新書 (Nová kniha krve a slz souostroví Rjúkjú 琉球血淚新書) a v něm interpretoval Liangovy darwinistické myšlenky na příkladu Rjúkjú. Ve svém plánu na záchranu vlasti vytýčil tři základní požadavky: 1. rozšíření inteligence národa, 2. pozvednutí ducha národa, 3. výchova talentovaných lidí.²⁸⁷ Jednalo se přesně o tytéž hodnoty, které Liang Čchi-čchao zdůraznil při svém prvním setkání s Phan Bội Châuem: „Skutečná síla vaší země je: inteligence národa, duch národa a talenty národa.“²⁸⁸

Vliv Liang Čchi-čchaa na Phan Bội Châua se projevoval ještě více po jeho příjezdu do Japonska v roce 1905, kdy právě Phanovo osobní spojení s Liangem umožnilo vznik hnutí Đông Du [Dong Zu]. Právě Liang jej vybízel, aby se soustředil na výchovu. Ačkoliv vietnamské prameny přičítají autorství

²⁸⁵ Gaikó mondžo vol. 31/1, Hajaši to Ókumovi 2. 10. 1898, s. 669. Podrobně viz kapitola Čínští reformátoři a jejich vliv ve Vietnamu.

²⁸⁶ Vĩnh Sinh, „Phan Bội Châu and Fukuzawa Yukichi: Perceptions of National Independence” in Vĩnh Sinh, Phan Bội Châu and the Đông-du Movement, s. 108. Phan Bội Châu Niên biểu, s. 52.

²⁸⁷ „.... một là mở mang dân trí, hai là chấn hưng dân khí, ba là bồi dưỡng nhân tài.” Phan Bội Châu Niên biểu, s. 38–39.

²⁸⁸ „Thực lực của quý quốc tức là: dân trí, dân khí và nhân tài.” Phan Bội Châu Niên biểu, s. 55–56.

knihy Dějiny ztráty vlasti Vietnam (Việt Nam vong quốc sử) pouze Phan Bội Châuovi, je jasné, že ji Phan napsal po diskuzi s Liangem a pod jeho vlivem. Dokazuje to Liangovo doporučení Phanovi poté, co japonští politici odmítli poskytnout vojenskou pomoc Vietnamu: „Ať přemýšlím sebevíc, došel jsem k tomu, že vám mohu doporučit pouze dvě věci: 1) Musíte napsat mnoho burčujících a srdceryvných děl líčících tragédii zániku vaší vlasti... 2) Můžete se vrátit domů nebo odeslat tato díla do vlasti, abyste povzbudil mnoho mladíků, k jejich cestě za studiem do zahraničí...“²⁸⁹

Nové texty měly samozřejmě velký význam i pro Tonkinskou školu (Đông Kinh Nghĩa thực [Dong Kiñ ngĩa thuk]), jejíž aktéři ve své tvorbě čerpali právě z těchto čínských překladů západních děl, jako byla Rousseauova Společenská smlouva, Spencerova Evoluce, Montesquieuův Duch zákonů, stejně jako z děl čínských obrozenců Kchang Jou-weje a Liang Čchi-čchaa.²⁹⁰ Jejich vliv je patrný zejména u děl Kniha nového učení o civilizaci, Žaloba zastaralých zvyků, Píseň k probuzení národního ducha, Píseň o železných penězích.²⁹¹ Významným počinem Tonkinské školy bylo také vydávání novin napůl v čínských znacích a napůl v latinizované vietnamštině Đãng cổ tũng báo [Dang ko tung bao].²⁹²

V reakci na francouzskou agresi se Vietnamci chopili nových myšlenek, které jim přineslo čínské obrozenecké hnutí, jež reagovalo stejně jako oni na ohrožení země zahraniční agresi v důsledku její zaostalosti. Těmito myšlenkami byl ovlivněn i Phan Bội Châu o to více, že se po svém příjezdu do Japonska osobně setkal s Liang Čchi-čchaem, který se od té doby stal jeho poradcem ve věcech „záchrany vlasti“.

²⁸⁹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 58.

²⁹⁰ Marr, c. d. s. 172–173.

²⁹¹ Văn minh tân học sách, Cao hũ lậu văn, Tinh quốc hồn ca, Thiết tiền ca. Marr, c. d. s. 173–178.

²⁹² Marr, c. d. s. 171. DeFrancis, c. d. s. 166.

4. Vztahy Japonska a Indočíny na počátku 20. století

Oficiální vztahy Japonska a Francouzské Indočíny

Od roku 1893 byl Vietnam součástí tzv. Francouzské Indočíny a jeho zahraniční politiku řídila Francie.²⁹³ Za těchto okolností lze říci, že Japonsko nepřímo navázalo vztahy s Vietnamem prostřednictvím Smlouvy o míru a přátelství, kterou podepsalo s Francií 4. srpna 1896. Tato smlouva byla jednou z revidovaných smluv, které Japonsko uzavřelo s velmocemi na bilaterální bázi, proto v něm ani nebyla zmínka o Vietnamu. Nicméně s rozvojem zahraniční politiky Japonsko rozšířilo pole působnosti svých vztahů s Francií i na Indočínu. Zatímco Francie v době reformu Meidži vystupovala jako nositel moderních technologií a představitel západní civilizace, Indočína pro Japonsko představovala relativně blízký zdroj potravin a surovin, které nutně potřebovalo pro rozvoj svého průmyslu.

Již před svým otevřením v roce 1853 se Japonsko potýkalo s vážnými hospodářskými problémy, které mimo jiné způsobil značný nárůst obyvatelstva. Z tohoto důvodu bylo nuceno dovážet rýži z Britské Indie, Koreje a Francouzské Indočíny. Právě tato komodita tvořila 90 % japonského obchodu s Indočínou, její podíl na celkovém objemu zahraničního obchodu Japonska však nebyl významný.²⁹⁴ Koncem 19. století Japonsko vystupovalo jako solventní a stálý klient Indočíny. Pařížská vláda měla zájem na udržení těchto dobrých obchodních vztahů o to více, že indočínské zboží se vyváželo především do Francie, a proto každé jiné odbytí bylo vítáno.²⁹⁵ Japonsko-indočínské obchodní vztahy na počátku 20. století ovlivnila japonsko-britská spolupráce od roku 1902, kdy objem dovozu z Indočíny postupně klesal vzhledem k nárůstu zboží z britských

²⁹³ Abour, c. d. s. 43–45 (Smlouva o míru uzavřená v Hué 25. srpna 1883 mezi Francií a Annamem). Viz kapitola Dobývání Vietnamu (1858–1885).

²⁹⁴ Dorient, c. d. s. 262–263.

²⁹⁵ Archimbaud, c. d. s. 17.

držav, jako byly Indie a Hongkong. K jeho poklesu přispěl i japonský postup v Koreji, která v roce 1905 pokrývala přibližně polovinu japonské spotřeby rýže.²⁹⁶

Přímé kontakty Japonska s Vietnamem se týkaly výhradně obchodu, který probíhal mezi Japonci a Francouzi. Z hlediska mezinárodních vztahů byl rozhodující politický vývoj na Dálném východě, a proto tokijská vláda respektovala francouzské nároky v Indočíně i v jižní Číně a neměla spojení s vietnamským dvorem. Veškeré oficiální kontakty Vietnamu a Vietnamců s Japonskem v té době tedy probíhaly prostřednictvím Francie.

Jak bylo vyloženo v poslední části 2. kapitoly, začátek rusko-japonské války představoval výrazný mezník v otázce vztahů jednotlivých velmocí ve východní Asii. Urychlil pokrok britsko-francouzských jednání o otázce mimoevropských území, jež probíhala od roku 1902. Srdečná dohoda z 8. dubna 1904 tak urovnala spory Francie a Velké Británie zejména v oblasti Egypta, Maroka a v Asii pak v Siamu. S Japonskem však žádné dorozumění tohoto typu nebylo dosaženo. Francouzská Indočína stejně jako jihočínské provincie ve sféře francouzského vlivu se nacházely dostatečně daleko od Mandžuska a Koreje, které byly oblastmi bojů. Rovněž všechny válečné operace se odehrávaly daleko od francouzských území. Francie stejně jako ostatní velmoci vyhlásila neutralitu, takže jí nehrozilo nebezpečí japonského útoku.

Přesto se během války koloniální kruhy obávaly o osud Indočíny kvůli nedostatečnému zajištění její obrany. J. Servigny, jeden z představitelů této skupiny, ve svém článku publikovaném v únoru 1905 v *Revue française* spekuluje, že pokud Rusko zabrání Japonsku na severu zmocnit se Mandžuska a Koreje, útok na slabou Indočínu by se jevil jako vhodná náhrada.²⁹⁷ Jako důkaz japonských plánů v Indočíně odkazuje na informace francouzského listu *L'Echo* z ledna 1905, že generální guvernér ostrova Tchaj-wanu Gentaró Kodama (1852–1906, v tomto úřadě 1898–1900) ve své zprávě v únoru 1900 navrhoval premiérovi Kacurovi útok na Indočínu. Japonský vyslanec v Paříži Motono tuto situaci vysvětlil ministru zahraničí Komurovi: „Jelikož je zjevné, že tento

²⁹⁶ *Dorient*, c. d. s. 263.

²⁹⁷ Servigny, J. *L'Indo-chine et les visées japonaises*. In *Revue française*, no. 314. Paris 1905, s. 65.

takzvaný dokument je čistý výmysl, nepovažoval jsem za nutné Vám to nahlásit.... Poukázal jsem na několik nepřesností a chyb obsažených v tomto dokumentu, abych dokázal absurdnost takového dokumentu, který byl publikován v tisku 12. ledna a reprodukován ve většině hlavních novin.“²⁹⁸ Ačkoliv tyto informace byly klamně, způsobily velký rozruch i z toho důvodu, že Kodama se v roce 1900 stal ministrem války a během rusko-japonské války byl členem generálního štábu armády v Mandžusku. Kodama ze své pozice generálního guvernéra údajně žádal, aby japonská armáda zaútočila co nejdříve na Rusko a z Tchaj-wanu učinila základnu pro svůj postup na jihu do Indočíny.²⁹⁹

Japonský velvyslanec v Paříži Motono se snažil Francouze přesvědčit, že Kodamův dokument neexistuje. Jelikož nebyly předloženy důkazy o jeho existenci, zůstala nakonec tato otázka nezodpovězená. Nicméně obava ze „žlutého nebezpečí“ vyvolaného rusko-japonskou válkou jen tak neutichla. Koloniální kruhy, jež nejvíce živily obavy z japonské agrese, svůj názor opíraly o zprávy, že Japonsko vyslalo do různých zemí Asie špióny, aby podněcovali lid proti vládě. Jules Harmand (1845–1921), významný představitel francouzského kolonialismu a expanzionalismu té doby,³⁰⁰ z Tokia od roku 1901 průběžně informoval ministra zahraničí Delcassého o japonských aktivitách v Číně: „Krátce řečeno japonská vláda v tuto chvíli vyvíjí obrovské úsilí o spojení dvou asijských imperií [tj. Japonska a Číny] v alianci, jejímž vůdcem se hodlá stát.“³⁰¹ Po kapitulaci Port Arthuru Dubail píše Delcassému, že válka s Ruskem slouží tokijské vládě k tomu, aby mohla vyvíjet větší nátlak na Peking a že má v Číně své agenty, kteří propagují spíše revoluci než reformy.³⁰² Také autor další protijaponské publikace R. Castex tvrdí, že v Hanoji působí několik dokonale utajených japonských špiónů, kteří se vydávají za japonské úředníky na služební cestě. Své tvrzení dokládá článkem v *Courrier Saïgonnais* o tom, že v Indočíne

²⁹⁸ Telegram č. 26, Motono Komurovi 14. ledna 1905 (přijat 15. ledna), JACAR: B03030316100, 1-00970065.

²⁹⁹ Servigny, c. d. s. 66–75. *Dorient*, c. d. s. 259.

³⁰⁰ Harmand, Jules. *Domination et colonisation*. Paris 1910. 370 s.

³⁰¹ Lévy, c. d. s. 34: Harmand Delcassému 12. ledna 1901.

³⁰² Lévy, c. d. s. 35–36: Dubail Delcassému 11. ledna 1905.

pobývalo několik japonských osobností, které se „příliš zajímaly o její postoj [Indočíny] vůči dobývání a o politiku více než o indočínskou ekonomiku.“³⁰³

Oprávněnost obav z japonského útoku Francouzům potvrdila nepřátelská reakce japonského tisku na poskytnutí zásob baltské flotile v přístavu Cam Ranh v dubnu.³⁰⁴ Jean Ajalbert (1863–1947), advokát a spisovatel, který opakovaně pobýval v Indočíně, ve své knize *L'Indochine en péril* (tedy „Indočína v nebezpečí“) spatřuje příčinu nebezpečí nikoliv v japonské agresii, ale ve způsobu vedení francouzské politiky, který vzbuzuje odpor místního obyvatelstva: „Jedno je jisté: naučili jsme je [Vietnamce] jen ovládat naše pušky. Netřeba Japonců, aby nás vyhodili ven. Pořád se mluví o japonské, čínské, siamské hrozbě. Ale to je na nás příliš: nám úplně stačí vietnamská hrozba.“³⁰⁵

V každém případě nečekané vítězství Japonska nad Ruskem vyvolalo ve Francii diskuse o bezpečnosti Indočíny, jejichž závěrem bylo, že Francie není připravena ubránit Indočínu při případném napadení Japonskem. Z toho důvodu koloniální kruhy vyžadovaly posílení její obrany.³⁰⁶ Přitom mj. argumentovaly informacemi deníku *L'Avenir du Tonkin*, že japonská armáda o síle 60000 mužů se dokáže vylodit u vietnamského pobřeží během několika týdnů.³⁰⁷ Nicméně, jak uvádí Ajalbert, Indočína nestojí za to, aby se Francie pro ni obětovala, tj. aby přesunula ozbrojené síly potřebné v evropských vodách do jihovýchodní Asie.³⁰⁸ Navíc Japonsko bylo válkou s Ruskem natolik vyčerpáno, že nemělo ani pomyšlení bojovat s další mocností, a obavy francouzských koloniálních kruhů v této době byly zbytečné.

³⁰³ Castex, R. *Le péril japonais en Indo-chine*. Paris 1903 (?), s. 18–19.

³⁰⁴ Chéradame, c. d. s. 235 a 287. *Dorient*, c. d. s. 266–267.

³⁰⁵ Ajalbert, Jean. *L'Indochine en péril*. Paris 1906. s. 68.

³⁰⁶ Ajalbert, c. d. s. 10–19. *Dorient*, c. d. s. 292, 308, 325. Moreau, Henri. *L'alliance anglo-yankee-japonaise*. *Maitresse de l'Indochine*. Paris 1904, s. 9–10.

³⁰⁷ Castex, c. d. s. 18–19.

³⁰⁸ Ajalbert, c. d. s. 13.

Phan Bội Châu v Japonsku

Období rusko-japonské války je současně obdobím rostoucí aktivity vietnamských vlastenců. Phan Bội Châu si v průběhu roku 1904 vytvořil ve své vlasti zázemí v podobě osobních kontaktů s podobně smýšlejícími muži více či méně vlivného společenského postavení. Mezi nimi byl i člen císařského rodu princ Cường Đê, který formálně stanul v čele Phan Bội Châuovy organizace bojující o nezávislost Vietnamu. Pro dosažení tohoto cíle neměli dostatek prostředků, proto byl Phan Bội Châu vyslán, aby získal pomoc v zahraničí. Po diskusi se svými přáteli a stoupenci se rozhodl obrátit se na Japonsko, protože Čína podle jejich mínění nechala Vietnam napospas Francii a jiná než asijská země by Vietnamcům nepomohla: „I kdyby Japonci nevyslali svá vojska, jejich finanční pomoc by jistě usnadnila nákup zbraní.“³⁰⁹

S tímto jasným rozhodnutím Phan Bội Châu v únoru 1905, tj. ještě před koncem rusko-japonské války, tajně opustil svou vlast, aby se v Šanghaji nalodil na loď do Kóbe. Vzhledem k náročnosti svého poslání měl však Phan Bội Châu i ostatní členové Společnosti obnovy dosti vágní představu o tom, co je vše potřeba pro jeho naplnění. Byly to: finance, muž diplomatických schopností a průvodce.³¹⁰ Kromě toho však neměly konkrétní plán, jakým způsobem kontaktovat japonskou vládu a předložit jí požadavky.

Phan Bội Châu ve svých pamětech píše, že adresu čínského reformátora Liang Čchi-čchaa (Liang Qiqao) v Jokohamě získal shodou okolností na lodi cestou ze Šanghaje od Číňana jménem Čao (Zhao), který se vracel ze svých studií ve Spojených státech.³¹¹ Liang Čchi-čchao byl významnou osobností, jejíž díla značně ovlivnila vietnamské vlastenecké hnutí. Proto Phan Bội Châu využil výše zmíněné náhody a za Čaova doprovodu pokračoval z Kóbe do Jokohamy, kde začátkem léta 1905 Lianga osobně kontaktoval. Jelikož z cizích jazyků Phan ovládal pouze klasickou čínštinu v písemné formě, veškerá jeho konverzace s Liangem a s dalšími cizinci (Číňany a Japonci) probíhala písemně nebo

³⁰⁹ Phan Bội Châu *Niên biêu*, s. 44.

³¹⁰ Tamtéž, s. 44.

³¹¹ Tamtéž, s. 52.

prostřednictvím tlumočnicka. Po tomto úvodním setkání došlo následující den k hlubší diskusi, která odhalila rozdíly mezi Liangovými a Phanovými názory. Phan Bội Châu trval na vojenské pomoci Japonska, ale Liang Čchi-čchao zastával názor, že Vietnamci by měl získat nezávislost vlastní silou, kterou je třeba pěstovat, a požádat Japonsko, aby následně uznala nezávislý Vietnam. Podle Lianga „jakmile japonská vojska jednou vstoupí do vaší země, pak nebude možné najít důvod pro to, aby se odtud stáhla; takto naopak přispějete ke své záhubě.“³¹²

Phan Bội Châu však nedbal na Liangovy rady a požádal jej o zprostředkování setkání s japonskými politiky, kteří podporovali Liangovy aktivity. Liang Čchi-čchao mu tedy zajistil setkání s knížetem Šigenobuem Ókumou (大隈重信 1838–1922), vůdcem jedné z hlavních opozičních stran (Pokroková strana Šimpotó), který byl jednou z nejvýznamnějších osobností Japonska doby Meidži. Ókuma ze svého úřadu ministra zahraničí, který zastával od června do listopadu 1898, zajistil Liangův útěk z Číny po kolapsu reformního hnutí a stal se jeho patronem v Japonsku.³¹³

Liang Čchi-čchao zařídil Phan Bội Châuovo setkání s knížetem Ókumou prostřednictvím Cujošiho Inukaie (1855–1932), bývalého ministra výchovy a stávajícího předsedy Pokrokové strany, který mj. podporoval čínského revolucionáře Sunjatsena (1866–1925) po dobu jeho přerušovaného exilu v Japonsku v letech 1897–1911. Oba japonští představitelé se přirozeně zajímali o oficiální statut Phan Bội Châua jako zástupce Vietnamu. Když jim Phan ukázal cestovní povolení pro prince Cường Đê jako svého vládce, doporučili mu, aby princ v zájmu bezpečnosti opustil svou zemi.³¹⁴ Co se týče hlavního cíle Phanovy cesty do Japonska, sdělili mu, že za stávající mezinárodní situace mohou pomoci jménem Pokrokové strany, ale nemohou poskytnout vojenskou pomoc: „Pokud by v současné době vypukla válka, nebyl by to pouze japonsko francouzský problém, ale zasáhlo by to celou Evropu.“³¹⁵ Navíc se názory Ókumy a Inukaie shodovaly s Liangovými v tom smyslu, že naděje na nezávislost Vietnamu

³¹² Phan Bội Châu Niên biêu, s. 55.

³¹³ Hajaši Ókumovi 2. října 1898, Gaikó mondžo, svazek 31/1, s. 669. V letech 1914–1916 byl Ókuma opět premiérem.

³¹⁴ Phan Bội Châu Niên biêu, s. 56.

³¹⁵ Tamtéž.

spočívá ve vietnamských intelektuálech, v jejich schopnostech sledovat světové dění a učit se, takže Phanova očekávání zůstala nenaplněna.

Phan Bội Châu přijel do Japonska inspirován Liangovými díly, která líčila úspěchy japonské modernizace a japonskou politiku přátelství vůči asijským zemím na základě teorie o příbuznosti kultury a rasy.³¹⁶ O této myšlence se Phan zmiňuje ve svých pamětech v souvislosti se svým rozhodnutím hledat pomoc v Japonsku: „Pokud nám nepomůže země příbuzné kultury a rasy, pak už není vůbec nikdo, kdo by nám mohl pomoci.“³¹⁷ Phan se tedy obrátil na představitele japonské vlády v reakci na tuto japonskou politiku šířící panasijskou myšlenku.

To, že v Japonsku nenalezl očekávanou odezvu, bylo způsobeno především mezinárodní situací po rusko-japonské válce. Bez ohledu na tento výsledek je však třeba si uvědomit, v jakém postavení Phan Bội Châu žádal o vojenskou pomoc Japonska. Phan Bội Châu byl v podstatě vyslancem nevýznamné skupiny vlasteneckých učenců, kteří legitimitu svého boje opírali o osobu prince Cường Đệ. Ten sice pocházel z císařského rodu, ale neměl žádný vliv na dění ve Vietnamu, ani významné postavení u císařského dvora v Hué [Hue]. Stručně řečeno v očích japonských politiků nebyl Phan Bội Châu zástupcem vietnamského národa, za něhož se vydával. Proto následné japonsko-vietnamské vztahy nemohly existovat na vládní úrovni a Japonci k Phan Bội Châuovi zaujali podobný postoj jako k Liang Čchi-čchaovi, který jim ho přestavil a stal se tak jeho ochráncem a poradcem v Japonsku.

Vznik hnutí Đông Du

Namísto vojenské pomoci japonští politici Phan Bội Châuovi nabídli pomoc v oblasti vzdělání včetně finanční podpory pro studium a ubytování. Kníže Ókuma řekl: „Nemusíte si dělat starosti ani o prostředky na živobytí. Pro Japonce je totiž charakteristické, že si váží a oceňují takové vlastence.“³¹⁸ Účastníkem tohoto setkání byl mimo jiné i Buntaró Kašiwabara (柏原文太郎

³¹⁶ Viz kapitola Teorie žlutého nebezpečí a panasijská myšlenka.

³¹⁷ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 44.

³¹⁸ Tamtéž, s. 57.

1869–1936), poslanec Sněmovny reprezentantů, který byl i zakladatelem Tóa dóbun šoin (東亜同文書院 Institut příbuzných kultur) a který se následně ujal péče o většinu vietnamských studentů.³¹⁹

Takto se Phan musel vzdát svého cíle v Japonsku a s Liangovoou pomocí si vytvořil základní představu o vysílání vietnamských studentů do Japonska. Z něj byla důležitá především propagace této myšlenky, a proto mu Liang Čchi-čhao podrobně vysvětlil, jakým způsobem má psát díla apelující na vlastenecké cítění krajanů, aby se zapojili do Phan Bội Cháuova hnutí. Výsledkem byly Dějiny ztráty vlasti Vietnam (Việt Nam vong quốc sử [Viet Nam vong kuok su]), které Phan Bội Cháu dokončil před svou cestou do Vietnamu koncem června 1905.

Cílem jeho cesty nebylo jen zajistit tajnou distribuci zmíněného díla po vlasti, ale především doprovodit prince Cường Để do Japonska a s ním přivést několik nadaných mladíků, aby zde mohli studovat.³²⁰ Po příjezdu do vlasti se setkal se svými kolegy a připravil s nimi plán na vysílání nadaných studentů do Japonska. Prvními z nich se stali tři mladíci jménem Nguyễn Thúc Canh [Nguyen Thuk Kaň], Nguyễn Điền [Nguyen Dien] a Lê Khiết [Le Chiet].³²¹

Přestože Phan Bội Cháu na základě domluvy s japonskými politiky a Liangem zahájil přípravy pro studium, nevzdal se přesvědčení, že nezávislost lze získat jen ozbrojeným bojem. Svědčí o tom jeho cesta do Kuang-tungu (Guangdong), kde se v srpnu 1905 setkal se slavným vůdcem Černých vlajek Liu Jung-fuem (Liu Yongfu) (1837–1917).³²² Armáda banditů zvaných Černé vlajky bojovala proti Francouzům během jejich války s Čínou o Vietnam (1884–1885).³²³ Phan Bội Cháu se ve svých pamětech nezmiňuje, že by s Liuem jednal o konkrétní vojenské podpoře. Avšak z faktu, že s ním strávil tři měsíce čekáním na odpověď od prince, můžeme soudit, že je pojilo přátelství mužů, kteří mají podobné smýšlení a cíle.

³¹⁹ JACAR: B02032272700; 27. 1. 1909–21. 2. 1909, A-10120051 až A-10120054, Tóa dóbun šoin, Kašiwabara Buntaró o vietnamských studentech.

³²⁰ Phan Bội Cháu Niên biểu, s. 58–59.

³²¹ Phan Bội Cháu Niên biểu, s. 60. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 93.

³²² Phan Bội Cháu Niên biểu, s. 60.

³²³ Po porážce Liu Jung-fu přehl na Tchaj-wan. Do Kuang-tungu se přesunul poté, co se Tchaj-wan v roce 1895 stal japonskou kolonií.

Když se Phan Bội Châu dověděl, že princ Cường Đê nemůže odcestovat před koncem roku 1905, rozhodl se ihned odjet do Japonska, aby tam odvedl výše jmenované mladíky. Když v únoru 1905 přijel do Jokohamy, nejprve zamířil k Liangovi, aby se s ním poradil o způsobu hrazení cestovních nákladů pro studenty. Kníže Ókuma totiž přislíbil finanční pomoc pro jejich studium a pobyt v Japonsku, ale jejich dopravu do Japonska nechal na Vietnamecích. Z tohoto důvodu Phan Bội Châu napsal další propagační dílo vybízející k podpoře studentů (Výzva krajanům, aby finančně podpořili studium v zahraničí, Khuyến quốc dân trợ trợ du học vãn). První studenti, kteří opustili vlast ještě před odesláním této výzvy, připlouvali do Jokohamy zcela bez peněz.³²⁴ Jednomu z nich, Lương Lập Nhamovi [Luong Lap Nam], lístek z Jokohamy do Tokia dokonce zaplatila japonská policie, když jí písemnou čínštinou vysvětlil svou situaci.³²⁵

V únoru 1906 Phan Bội Châu obdržel dopis o tom, že princ Cường Đê odjel z Vietnamu. Proto Phan ihned odcestoval do Hongkongu, kde byl princ ubytován v hostinci kantonského obchodníka Janga (Yang), s jehož synovcem se Phan setkal v Jokohamě.³²⁶ Právě okamžik princova odjezdu z Vietnamu Phan Bội Châu považuje za začátek velkého hnutí.³²⁷ Po příjezdu do Jokohamy v březnu 1906 se nastěhovali do domu Bính Ngô Hiên [Biň Ngo Hien], který se od toho okamžiku stal střediskem vietnamských studentů v Japonsku.³²⁸ O svém a princově příjezdu Phan Bội Châu informoval vikomta Cujoshiho Inukaie a požádal jej o zajištění studia pro vietnamské mladíky, kteří do té doby přijeli do Japonska. Za tímto účelem jej Inukai představil markýzi Morišigemu Hosokawovi (細川 1868–1914), který byl ředitelem Tóa dóbun šoin (Institutu příbuzných kultur), generálu Jasumasovi Fukušimovi (福島安正 1852–1919), který byl členem generálního štábu japonské armády a ředitelem Šimbu gakkó (振武学校), a s majorem Hadžimem Nezuem (根津一 1860–1927), který byl

³²⁴ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 60–61.

³²⁵ Tamtéž, s. 63.

³²⁶ Tamtéž, s. 68–69.

³²⁷ Tamtéž, s. 69.

³²⁸ Bính Ngô Hiên znamená „Dům ohnivého koně“, protože se do něj nastěhovali na začátku lunárního roku ve znamení ohnivého koně a ohnivý kůň ve Vietnamu implikoval zářivou budoucnost. Phan Bội Châu Niên biểu, s. 71. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 106.

generálním tajemníkem Tóa dóbunkai (東亜同文会 Společnost příbuzných kultur).³²⁹

Jak bylo vyloženo v podkapitole Teorie žlutého nebezpečí a panasijská myšlenka generál Fukušima byl v Číně znám nejen jako velitel japonských vojsk vyslaných proti boxerům, ale také jako propagátor studia na japonských školách. Pro posílení čínsko-japonského přátelství japonští nacionalisté založili v roce 1898 Tóa dóbunkai, která pak v roce 1902 založila Tóa dóbun šoin, školu určenou čínským studentům. Také vojenská škola Šimbu gakkó sloužila čínským studentům. Byla založena v roce 1903 na základě dohody mezi Japonskem a čínským konzulátem, přičemž školné hradila čínská vláda. Na rozdíl od Tóa dóbun šoin, která fungovala jako přípravná škola pro vysoké školy, byl zde kromě japonštiny a praktických předmětů součástí výuky také vojenský výcvik a její absolventi po jeden a půlletém studiu nastupovali do japonské armády.³³⁰

Právě díky tomuto setkání Phan Bội Châu s japonskými propagátory panasijské myšlenky byli tři studenti Lương Lập Nham [Luong Lap Nam], Trần Hữu Công [Trần Huu Kong]³³¹ a Nguyễn Điền [Nguyen Dien] přijati na Šimbu gakkó a Lương Nghị Khanh [Luong Nghi Chañ] na Dóbun šoin.³³² Když princ Cường Đê přicestoval do Japonska, představili jej řediteli vojenské školy Fukušimovi. Jelikož však princ neměl povolení francouzských úřadů, nedostalo se mu oficiálního přijetí odpovídajícího jeho císařskému původu a na Šimbu gakkó nastoupil jako běžný student. Zatímco dva jeho krajané školu úspěšně dokončili, princ zanechal studia po několika měsících.³³³

Tímto započalo hnutí zvané Đông Du,³³⁴ „Cesta za studiem na východ“, v němž Phan Bội Châu vystupoval jako hlavní organizátor studia vietnamských studentů v Japonsku. Phanovi se podařilo toho dosáhnout díky osobnímu

³²⁹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 71.

³³⁰ Shiraishi, Masaya „Những hoạt động Phan Bội Châu trong thời kỳ phong trào Đông Du: nhân tài, dân trí và tổ chức“ in Hội thảo khoa học Quan hệ văn hoá, giáo dục Việt Nam-Nhật Bản và 100 năm phong trào Đông Du“, Hanoi 2005, s. 28.

³³¹ Jiné jméno Lương Lập Nham bylo Lương Ngọc Quyền [Luong Ngoc Kujen], jiné jméno Trần Hữu Công bylo Nguyễn Thúc Canh [Nguyen Thuk Kañ].

³³² Phan Bội Châu Niên biểu, s. 71. Šimbu gakkó „Gakusei taikó džiken“. 1908, 6945.

³³³ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 72–73. Shiraishi, „Những hoạt động ...“, s. 29.

³³⁴ Vietnamsky phong trào Đông Du, vzniklo ze spojení slov studovat v zahraničí „du học“ a východ „đông“. Japonsky Tójú undó 東遊運動.

kontaktem s Liang Čchi-čchaem, který měl podporu japonských politiků Pokrokové strany, jež měli spojení s japonskými expanzionalisty propagujícími panasijskou myšlenku prostřednictvím škol pro čínské studenty.

Rozvoj hnutí Đông Du

V polovině roku 1906 Phan Bội Châu opět odjel do Hongkongu, kde vyzvedl další dva zájemce o studium v Japonsku. Ti mu předali dopis od Tiêu Laa [Tieu La], který mu psal o úspěšném vývoji jejich hnutí ve Vietnamu.³³⁵ Pro další podporu Phan Bội Châu napsal 1. část *Knihy psané krví ze zámoří* (Hải ngoại huyết thư, 1906) a dále *Uctívou výzvu starším v celé naší zemi* (Kính cáo toàn quốc phụ lão vãn, 1906), která měla napomoci rozšíření hnutí zejména v bohaté Kočínčině. Krátce poté byla obě díla tajně dopravena do Vietnamu a distribuována mezi učenci. Výtisky *Knihy psané krví ze zámoří* doručil do Hongkongu, kde je předal svým krajanům k převezení do vlasti.³³⁶

V Hongkongu se Phan Bội Châu setkal s přibližně čtyřiceti Vietnamci, kteří zde studovali angličtinu nebo zde byli ve službách Francouzů jako kuchaři, sluhové, tlumočníci apod., aby je získal pro hnutí Đông Du. V jejich přesvědčování nebyl příliš úspěšný, nicméně založil *Vietnamskou obchodní asociaci* (Việt Nam thương đoàn công hội [Viet Nam thuong doan kong hoi]), jejímž předsedou byl místní úředník původem z Kočínčiny.³³⁷ Tato obchodní organizace jednak fungovala jako kontaktní bod mezi Vietnamem a Japonskem, ale především zajišťovala finanční prostředky pro hnutí Đông Du.³³⁸ Phan Bội Châu ve svých pamětech dokládá její úspěchy tvrzením, že jí peníze přispěli i vietnamští námořníci, kteří sloužili na francouzských válečných lodích. Druhou

³³⁵ Jiným jménem Nguyễn Hàm [Nguyen Ham] nebo Nguyễn Thành [Nguyen Thanh]. Žil v letech 1874–1911. Byl synem vysokého úředníka z provincie Quảng Nam, kde se podílel na hnutí Cần Vương až do jeho porážky v roce 1897. S Phan Bội Châu se seznámil v roce 1903, byl stratégem Duy Tân Hội. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 55, pozn. 20.

³³⁶ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 73–74.

³³⁷ Tamtéž, s. 76–77.

³³⁸ Sakai, c. d. 2. díl, s. 25. Shiraishi, „Những hoạt động ...“, s. 31.

polovinu roku 1906 Phan strávil cestami mezi Jokohamou a Hongkongem, aby měl přímý dohled nad aktivitami hnutí v Japonsku i mimo něj.³³⁹

Jeho díla kolující mezi učenci celého Vietnamu se stala součástí literatury vietnamského národního hnutí. V březnu 1907 vietnamští vlastenci Lương Văn Can [Luong Van Kan], Nguyễn Quyèn [Nguyen Kwujen], Hoàng Tạng Bí [Hoang Tang Bi], Dương Bá Trạc [Zuong Ba Ěak] atd. v Hanoji založili Đông Kinh Nghĩa Thục [Dong kiñ nghĩa thuk], Tonkinskou školu, jejímž posláním bylo šířit vzdělání a nové myšlení mezi lid a pozdvihnout tak jeho intelektuální úroveň a vlastenecké cítění.³⁴⁰ Tato škola je také nazývána první vietnamskou či indočínskou univerzitou, protože jí dostalo oficiálního schválení generálního guvernéra Paula Beaua. Lương Văn Can (1854–1927), který byl rektorem Tonkinské školy, byl rovněž otcem dvou vietnamských mladíků Lương Lập Nhama a Lương Nghị Khanhe, kteří přijeli do Japonska mezi prvními.³⁴¹

Z toho jasně vyplývá, že mezi Phan Bội Châuovým hnutím Đông Du a Tonkinskou školou existovalo přímé spojení. Dokládá to také fakt, že mnohá Phanova díla jako Dějiny ztráty vlasti Vietnam se zde používala jako učební materiál³⁴² a stala se tak významným zdrojem nového myšlení vedle knih čínských reformátorů.

Sám Phan Bội Châu se na založení Tonkinské školy nepodílel. Přesto je zajímavé, že právě v této době pobýval krátce ve Vietnamu. V lednu 1907 jej znepokojoval nízký počet vietnamských mladíků v Japonsku, a proto se rozhodl odjet do vlasti. V jeho návratu mu napomohl příjezd pěti nových studentů, kteří s sebou přivezli dostatek finančních prostředků.³⁴³ Koncem ledna opustil Japonsko a do Vietnamu vstoupil ze severu z čínské provincie Kuang-tung. V Hanoji však pobyl pouze jeden den a jednu noc v únoru 1907 a koncem února nebo března zamířil zpět do Číny. Pak pokračoval do Hongkongu, odkud

³³⁹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 77.

³⁴⁰ Đỗ Đức Hùng. Biên niên sử Việt Nam, s. 170–171.

³⁴¹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 62. Více k Tonkinské škole viz kapitola Phan Bội Châu a Phan Châu Trinh.

³⁴² Marr, c. d. s. 164–165. DeFrancis, c. d. s. 164.

³⁴³ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 77–78.

začátkem dubna odplul do Japonska.³⁴⁴ Toto období Phan Bội Châu ve svých pamětech věnoval popisu setkání s několika osobami, mj. o setkání s vůdcem banditů na vysočině Thái Nguyên [Thai Nguyen], jehož vojenskou podporu chtěl získat. Ve spojitosti s Tonkinskou školou se nezmiňuje o žádné osobě, pouze jednou větou oznamuje, že tato škola byla založena.³⁴⁵

Po Phanově návratu do Japonska v dubnu 1907 se základna hnutí Bình Ngô Hiên přesunula z Jokohamy do Tokia. Díky rozvoji aktivit vlasteneckých učenců ve Vietnamu začalo do Japonska odplouvat více studentů a to nejen z Tonkinu, ale i z Annamu. Tehdy Phan Bội Châu napsal další dvě propagační díla Nový Vietnam (Tân Việt Nam [Tan Viet Nam], 1907) a Naléhavá výzva starším z jihu (Ai cáo Nam kỳ phụ lão [Ai kao Nam ky fu lao], 1907), která měla přilákat další studenty ze všech oblastí Vietnamu. Na přílivu mladíků z Kočičíny měl hlavní podíl člen správní rady Saigonu Gilbert Chiếu (vietnamským jménem Trần Chánh Chiếu [Trần Chánh Tiểu]), jehož syn Trần Văn Tuyết [Trần Văn Tuyet] studoval na katolické škole v Hongkongu. Trần Văn Tuyết byl jedním z mladých Vietnamců, na jejichž vlastenecké citění Phan Bội Châu apeloval, až přiměl jeho otce přijet do Hongkongu a zapojit se do hnutí Đông Du.³⁴⁶ Gilbert Chiếu byl bohatý a vlivný Vietnamec, který za své zásluhy v obchodu a v průmyslu získal francouzské občanství. Vlastnil hotel Nam Trung [Nam Trung] v Saigonu, hotel Minh Tân [Minh Tan] v Mỹ Tho [My Tho] a továrnu na mýdlo Minh Tân v Chợ Lớn [Chợ Lớn] (čínská čtvrť v Saigonu) a současně vydával saigonské noviny Le Moniteur de Provinces a Lục tỉnh tân văn [Lục tỉnh tân văn] (Noviny šesti provincií).³⁴⁷ Podle francouzského tisku dokonce zajišťoval studium vietnamských mladíků ve Francii.³⁴⁸ Přínos kočičínských studentů pro Phanovu činnost nespočíval pouze v tom, že přijeli do Japonska studovat, ale v tom, že jejich rodiny jim byly schopny poskytnout dostatečné finanční zajištění, zatímco u studentů z chudších oblastí musel tento problém řešit sám: „Dostatek peněz na

³⁴⁴ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 84–85.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 84.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 88.

³⁴⁷ Marr, c. d. s. 144.

³⁴⁸ Le Temps 3. listopadu 1908, Les mennées japonais en Indochine. JACAR: B02032272600, A-10120026 až A-10120027.

studium bylo pouze z Kočinčiny. Díky tomu jsme mohli z této sumy kompenzovat jiné náklady, proto bylo třeba pozorně sledovat dění v Kočinčině. V tu dobu bylo nejvíce studentů právě z Kočinčiny, proto jsme se zaměřili především na pomoc z Kočinčiny.³⁴⁹

Zájem kočinčinských Vietnamců o hnutí Đông Du byl natolik silný, že jich několik přicestovalo do Hongkongu, aby si zde promluvílo s Phan Bội Châuem. Ten počátkem září 1907 odplul z Jokohamy vybaven několika stovkami výtisků svých vlasteneckých děl. Za několik týdnů Phanově setkání s těmito představiteli tří kočinčinských měst do Japonska připlulo více než čtyřicet nových studentů z této oblasti.³⁵⁰ Takto podle pamětí Phan Bội Châua v říjnu 1907 dosáhl počet Vietnamců v tokijském Bính Ngô Hiên více než stovky osob.³⁵¹

Pro všechny nově příchozí mladíky bylo třeba zajistit výuku japonštiny a následně jejich přijetí na některou z japonských škol, což vyžadovalo nejen finance, ale především podporu Japonců. Z tohoto důvodu se Phan Bội Châu obrátil na Cujošiho Inukaie, který jej dovedl ke generálu Fukušimovi, řediteli vojenské školy Šimbu. Fukušima však odmítl další vietnamské studenty, protože již to, že zpočátku čtyři studenty přijal, bylo proti pravidlům diplomacie. Jako představitelé japonské vlády Fukušima a Inukai nemohli Vietnamcům pomoci, ale zajistili jim přímou podporu díky svým osobním kontaktům s japonskými nacionalisty Tóa dóbunkai. Inukai Phan Bội Châua představil generálnímu tajemníkovi Tóa dóbunkai generálním tajemníkem Tóa dóbunkai majoru Nezuovi a ředitelem Tóa dóbun šoin markýzi Hosokawovi. Phan Bội Châu s nimi dojednal otevření speciální třídy pro vietnamské studenty ve škole Tóa dóbun šoin. Zde se Vietnamci dopoledne učili kromě japonštiny a japonské literatury obecné předměty, jako byly matematika, zeměpis, dějiny, chemie, fyzika, etika, atd., a odpoledne měli základy vojenství.³⁵²

Jelikož měl Phan Bội Châu neustále na mysli násilné vyhnání Francouzů z Vietnamu, naléhal na Japonce, aby studentům zajistili i vojenská cvičení, která

³⁴⁹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 98.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 91–92.

³⁵¹ Tamtéž, s. 92.

³⁵² Tamtéž, s. 96.

původně nebyla součástí výuky Tóa dóbun šoin. Za tímto účelem byl pověřen podplukovník záložní armády Tamba, který bojoval v rusko-japonské válce, aby několikrát týdně bral vietnamské studenty na polní cvičení.³⁵³ Z tohoto hlediska hnutí Đông Du dosáhlo maxima toho, co bylo za dané situace možné.

Dosud si Phan Bội Châu zajistil finanční pomoc od svých krajanů z Vietnamu i v zahraničí a podporu japonských politiků a čínských exulantů v Japonsku v oblasti vzdělání a publikace propagačních děl. Vzhledem k tomu, že počet vietnamských studentů v Tokiu již přesáhl stovku, bylo zapotřebí je nějakým způsobem organizovat, aby měl jejich činnost pod kontrolou. Proto v říjnu 1907 založil Vietnamskou konstituční společnost (Việt Nam công hiến hội [Viet Nam kong hien hoi]).³⁵⁴ Jakkoliv zní tento název vznešeně, tato organizace byla ve skutečnosti pouze sdružením vietnamských studentů v Japonsku, jejímž předsedou byl princ Cường Đê a místopředsedou a tajemníkem Phan Bội Châu. Nebyla přímo napojena na aktivity vietnamských nacionalistů ve Vietnamu, avšak podle japonského historika a vietnamisty Širaišiho její význam pro vietnamské národní hnutí spočívá v tom, že sjednocovala studenty ze všech tří vietnamských zemí, čímž představovala první jednotné osvobozené hnutí vietnamského národa.³⁵⁵

Vietnamská konstituční společnost se dělila na čtyři výbory: ekonomický výbor, disciplinární výbor, výbor pro zahraniční styky a sekretariát. Do těchto výborů byli vždy jmenováni zástupci jednotlivých vietnamských oblastí Tonkinu, Annamu a Kočičíny. Mimo ně stála kontrolní kancelář, která měla dohlížet na jejich činnost. Ekonomický výbor zodpovídal za účetnictví, disciplinární výbor sledoval výsledky studentů a rozhodoval o odměnách a trestech. Zahraniční výbor zajišťoval kontakty s cizinci (tj. ne-Vietnamci) a dohlížel na cesty Vietnamců do zahraničí. Sekretariát měl na starosti vedení všech písemností včetně úředních

³⁵³ Phan Bội Châu Niênbieu, s. 96 a 97.

³⁵⁴ Výraz „konstituční“ bylo magickým slovem pro čínské i vietnamské reformátory. Reprezentovalo totiž japonskou konstituční monarchii, která byla ideálem pro tyto asijské obrozence. Phan Bội Châu mohl nalézt inspiraci také v názvech japonských politických stran, jež obsahovaly znak „ústava/konstituce“, např. Pravá konstituční strana 憲政本党, Strana přátel konstituční vlády 立憲政友会 apod.

³⁵⁵ Shiraishi, „Những hoạt động ...“, s. 31.

záznamů a archivace dokumentů o kontaktech.³⁵⁶ „Každou neděli se konala schůze všech členů společnosti v pronajatých prostorách školy. Nejprve předseda společnosti a po něm tajemník sdělili studentům, co měli na srdci, pak mohl promluvit kdokoliv z členů společnosti. Takto bylo upevňováno vzájemné porozumění a kolektivní citění.“³⁵⁷

Od podzimu 1907 do léta 1908 hnutí Đông Du vzkvétalo, aniž by se o tom doslechly indočínské úřady. V únoru 1908 do Tokia přijelo několik Vietnamců z Kočičíny, aby se podívali, jak se daří jejich synům na studiích v zahraničí. Phan Bội Châu je provedl v prostorách Tóa dóbun šoin, navštívili učebny, jídelnu a hřiště a podívali se, jak probíhají vojenská cvičení pod vedením důstojníka záložní armády Tamba.³⁵⁸ Návštěvníci byli nadšeni, a proto přislíbili, že obstarají finance a jejich odeslání z Vietnamu do Japonska. Právě nestálé příjmy činily Phan Bội Châuovi velké starosti. V první polovině roku 1908 do Tokia zavítal i Mai Lão Bạng [Mai Lao Bang], zástupce vietnamských křesťanů ve Společnosti obnovy. Přivedl s sebou několik katolických mladíků jako Luru Yén Đana [Lu Jen Dan], Lê Kim Thanhe [Le Kim Thaň], Lê Hồng Chunga [Le Hong Ťung], Nguyễn Mẫu Đona [Ngujen Mau Don],³⁵⁹ kteří se připojili k hnutí Đông Du stejně jako ostatní vietnamští studenti.

Když sledujeme vývoj událostí od Phanova setkání s japonskými politiky, je zcela jasné, že hnutí Đông Du bylo výsledkem především osobního úsilí Phan Bội Châua. Phan Bội Châu přiměl japonské politiky Ókumu a Inukaie, aby mu pomohli zajistit studium pro vietnamské mladíky v Japonsku. Poté neustálou spoluprací s kolegy ze Společnosti obnovy Vietnamu a cestami do Hongkongu, Kuang-tungu a po Vietnamu hledal další podporu pro svou činnost. Apeloval na vlastenecké citění svých krajanů buď osobně, nebo prostřednictvím svým propagačních děl, která si mezi obrozenci ve Vietnamu získala velkou úctu a pozornost. Někteří z nich se dokonce vydali na dalekou cestu do Japonska, aby na

³⁵⁶ Phan Bội Châu Niën biêu, s. 96–97.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 97.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 97 a 99.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 115.

vlastní oči viděli výsledek Phanových aktivit. Phan Bội Châu to jen uvítal, protože mu nadšení návštěvníci zpravidla přislíbili ještě horlivější podporu.

Ve svém plánu na osvobození země Phan Bội Châu přikládal důležitost princůvi Cường Đê, který měl reprezentovat Vietnam jako jeho vládce. Avšak vzhledem k princově postavení na vietnamském dvoře a vzhledem k mezinárodní situaci v té době jej japonská politika odmítla oficiálně přijmout jako člena císařského rodu. Přestože Cường Đê vystupoval jako předseda Společnosti obnovy Vietnamu a předseda Vietnamské konstituční společnosti, jeho role v hnutí Đông Du byla v podstatě reprezentativní ve vztahu k Vietnamcům, o jejichž podporu Phan Bội Châu usiloval. Toto potvrzují slova vietnamského reformisty Phan Châu Trinh: „Nyní naděje naší vlasti spočívá pouze na vás, u prince nemůžeme doufat v nic.“³⁶⁰

Spojení s čínským národním hnutím

Vzhledem k historickému spojení vietnamského státu s Čínou a s čínskou kulturou, myšlení vietnamských učenců bylo ovlivněno díly čínských obrozenců. Přímo ve své vlasti se Vietnamci inspirovali tzv. „novými texty“ (tân thư [tan thu]). Phan Bội Châua asi nejvíce ovlivnil reformista Liang Čchi-čchao, jehož kontaktoval bezprostředně po svém příjezdu do Japonska. Avšak nelze říci, že Phanovy vztahy s Číňany byly založeny pouze na společném zájmu o myšlenku monarchismu.

Phan Bội Châu usiloval především o osvobození své vlasti, proto ani v Japonsku nepromarnil příležitost seznámit se s osobou, která mohla nějak přispět k realizaci jeho cíle. Jeden z prvních vietnamských studentů v Japonsku Luong Lật Nham [Luong Lap Nham] navázal přátelství s čínskými studenty z Jün-nanu v Tokiu. Zde náhodou narazil na redakci čínského revolučního tisku Min-pao (Lidové noviny, 民聞), která po vyslechnutí jeho pohnutého osudu nabídla

³⁶⁰ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 73.

práci jemu i několika dalším vietnamským studentům.³⁶¹ V druhé polovině roku 1905 Phan Bội Châu ještě neměl finanční podporu z Vietnamu, a proto vítal každou pomoc. Jeho zájem o studenty z Jün-nanu vzrostl zejména poté, co se dověděl od Liang Čchi-čchaa o jejich pobouření kvůli francouzským právům na stavbu jünnanské železnice. Proto požádal Lianga o kontakt na jünnanského studenta Šimbu gakkó jménem Jin Čeng-sien (Yin Zhengsian), který jej seznámil se svými krajany studujícími na této škole.³⁶² Takto se Phan Bội Châu dověděl o vojenské škole Šimbu ještě předtím, než na ni díky Fukušimovi nastoupili čtyři vietnamští studenti, mezi nimi byl i Luong Lập Nham.

Phanův zájem zjevně vzbudila informace, že Číňané z Jün-nanu protestují proti francouzským aktivitám v této oblasti, které byly spojené s vlastnictvím železnice z Tonkinu do jižní Číny: „Kvůli rozvoji země byly vybudovány železnice do všech stran, ty nejdůležitější z Hải Phòngu [Hai Fongu] přes Việt Trì [Viet Ěi] do Lào Cai [Lao Kai] směrem na Jün-nan-sien v čínské provincii Jün-nan a z Hanoje do Lạng Sơn [Lang Son]. Ale tyto práce postupují pomalu a v cestě jim stojí zřídka skrývaný odpor místních lidí.“³⁶³ Phan Bội Châu to chápal tak, že Jünnanci mají s Vietnamci společného nepřítele, Francii, a tudíž by mohli být ochotni podpořit vietnamský boj za nezávislost. Spojení mezi Vietnamci a Číňany se upevnilo v následujících letech, kdy vietnamští mladíci studovali na školách, které byly původně určeny jen Číňanům (Tóa dóbun šoin, Šimbu gakkó).

Koncem roku 1905 se Phan Bội Châu setkal i se Sunjatsenem, jak mu doporučil vikomt Inukai. Podle Inukaie vítězství by revoluční strany v Číně vytvořilo příznivé podmínky a podpořilo boj Vietnamců proti Francii. Phan s tímto čínským revolucionářem, který tehdy působil v Jokohamě, diskutoval po několik hodin, avšak nenašli společnou řeč. Sunjatsen si přál, aby se Phan připojil k čínské revoluční straně, ale ten byl v této době zastáncem konstituční monarchie, a proto pro něj idea republiky byla nepochopitelná a cizí. Velký vliv na to měla skutečnost, že obrozenci ve Vietnamu četli především díla čínských reformátorů a následně Phan Bội Châu měl blíže k Liang Čchi-čchaovi než

³⁶¹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 63–64.

³⁶² Tamtéž, s. 66.

³⁶³ Douglas, Robert K. Europe and the Far East. Cambridge 1904, s. 388.

Sunjatsenovi. Zde je třeba podotknout, že Phan Bội Châuovým hlavním cílem nebyla reforma vládního systému ve Vietnamu, ale vyhnání Francouzů a obnova nezávislosti.³⁶⁴ Proto i když Phan poznal, že se Sunjatsenem nesdílí představy co do cíle činnosti a názoru na politický systém, přesto mu byl zavázán. Jak píše ve svých pamětech: „Později, když jsme byli v nouzi, čínští revolucionáři nám několikrát podali pomocnou ruku právě díky spojení, jež vzniklo během těchto dvou večerních diskusí.“³⁶⁵

O tom, že Phanovo spojení s čínskými revolucionáři neskončilo ani přes ideologické rozdíly vypovídá několik zmínek v jeho pamětech. Koncem léta 1907 nabyly aktivity revolucionářů na intenzitě, a proto si Phan Bội Châu chtěl zajistit s nimi dobré vztahy, jež by v budoucnu mohly být přínosné. To znamená, že otázka politického systému nebyla pro něj tak důležitá jako nezávislost jeho vlasti. Čínští revolucionáři a zejména ti z Jün-nanu mu mohli být nápomocni a za tímto účelem přispíval do revolučního časopisu Jün-nan Revue, která v roce 1907 vydala jeho články v čínštině „Nárek nad Vietnamem a žalozpěv za Jün-nan“ (Ai-jüe tiao-Tchien) a „Tragédie zániku Vietnamu“ (Jüe-wang cchang-čchang). Díky tomu si čínští aktivisté včetně Sunjatsena přečetli také část Dějin ztráty Vietnamu (Việt Nam vong quốc sử), která vyšla v šestém čísle Jünnan Revue (1907),³⁶⁶ a Phanovo jméno stalo známým mezi Číňany. V souvislosti s tím Phan Bội Châu příznává, že právě pod vlivem těchto vztahů začal přemýšlet i o demokracii, ačkoliv své plány držel i nadále v mezích konstituční monarchie.³⁶⁷

O důvěře Phan Bội Châua k čínským revolucionářům svědčí také skutečnost, že se na ně začátkem května 1908 obrátil v souvislosti se zajištěním tajného převodu velké částky peněz z Kočínčiny do Japonska. Od jednoho z revolučních předáků získal pověřující dopis pro člena jejich finančního výboru, který byl právě v Saigonu a měl záležitost bezpečně vyřídit.³⁶⁸ Operace ztroskotala kvůli zatčení dvou vietnamských studentů, kteří měli dopis předat.

³⁶⁴ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 86.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 67–68.

³⁶⁶ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 91. Shiraishi, Masaya. „Phan Bội Châu in Japan“, s. 88 pozn. 22 in Phan Bội Châu and the Đông-Du Movement.

³⁶⁷ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 91.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 100.

Avšak skutečnost, že s dopisem dopluli do Saigonu, ukazuje na Phanovo odhodlání nechat vyřešení onoho problému na čínské revoluční straně.

Vedle Jün-nanu byly pro Vietnam důležité také další sousední provincie Kuang-tung a Kuang-si. Při svých cestách z Japonska do Vietnamu a zpět Phan Bội Châu využíval kontakty s Kantonci žijícími v Hongkongu a na území Vietnamu často vstupoval z Kuang-tungu, kde se neopomněl zastavit u slavného vůdce povstalců Liu Jung-fua.³⁶⁹ Díky náhodnému setkání s Kantoncem jménem Čuan (Zhuan) v Hongkongu v únoru 1906 Phan Bội Châu dokonce navázal kontakty s německým konzulátem v Hongkongu.³⁷⁰

V souvislosti s aktivisty čínského hnutí a hnutí dalších asijských zemí se Phan Bội Châu zmiňuje o svém členství v Tóa dómeikai (Liga východní Asie, 東亞同盟会), jež sdružovala japonské socialisty a anarchisty spolu s aktivisty z Číny, Vietnamu, Indie, Koreje a Filipín. Podle Phanových pamětí tato společnost byla založena v říjnu 1908.³⁷¹ Avšak Masaja Širaiši na základě japonských a čínských pramenů dokázal, že časová posloupnost událostí v pamětech Phan Bội Châu Niên biêu neodpovídá vždy skutečnosti a že Phan Bội Châua Dómeikai je s největší pravděpodobností totožná s Ašú wašinkai (Asociace asijského přátelství, 亜洲和親会), která existovala od podzimu roku 1907 do začátku roku 1908.³⁷² S několika jejími členy se Phan Bội Châu znal z dřívějšíka, protože například Čang Ping-lina (Zhang Binlin 章炳麟, 1868–1936) a Čang Čiho (Zhang Ji 張繼, 1882–1947) byli redaktori zmíněných revolučních novin Min-pao. Také znal osobně dalšího člena, japonského socialistu a anarchistu Mijazaki Tótenem (宮崎滔天, 1871–1922), který podporoval Sunjatsena v jeho revolučních aktivitách.³⁷³

Z výše uvedených informací je zjevné, že Phan Bội Châuovy aktivity nebyly izolované, bez spojení s dalšími hnutími, ale naopak Phan usiloval o dobré vztahy a spolupráci s aktivisty zahraničních hnutí v Japonsku, zejména s Číňany.

³⁶⁹ Viz kapitola Vznik hnutí Đông Du.

³⁷⁰ Phan Bội Châu Niên biêu, s. 69.

³⁷¹ Tamtéž, s. 118.

³⁷² Širaiši, Masaja. Meidži mekki no zainiči Betonamudžin to Adžia šominzoku renkei no kokoromi. In *Southeast Asian Studies*, vol. 20, no. 3. Kyoto 1982, s. 335–372.

³⁷³ Širaiši, Cooperation between Vietnamese..., s. 363.

Dokonce můžeme říci, že hnutí Đông Du vzniklo a existovalo také díky podpoře účastníků čínského národního hnutí, jak reformistů, tak i revolucionářů. Přitom jejich přínos nespočíval pouze v tom, že Vietnamcům poskytli nové myšlenky a rady, ale i v konkrétní pomoci, kterou realizovali prostřednictvím své organizační sítě. Obě strany v tomto motivoval zájem na dobrých vztazích s ohledem na zeměpisnou blízkost Vietnamu a jižní Číny a na podobné problémy se stejným nepřítelem.

Japonsko-francouzská dohoda

Phan Bội Châu poprvé dorazil do Japonska na sklonku rusko-japonské války a od té doby díky jeho úsilí a spolupráci s Japonci, Číňany, Vietnamci atd. se rozvíjelo hnutí Đông Du. Současně s tím se vyjasňovaly vztahy mezi velmocemi a zejména vztahy západních velmocí a Japonska, které v uvedené válce zvítězilo. Již 8. dubna 1904 Velká Británie s Francií dohodou urovnaly své neshody v mimoevropských oblastech. Uzavření japonsko-ruského míru (5. září 1905) předcházelo prodloužení britsko-japonské aliance (12. srpna 1905), jejíž platnost byla oproti původní smlouvě rozšířena o Indii, kde měla Velká Británie zvláštní zájmy, a která zavazovala obě smluvní strany k vzájemné pomoci při napadení jinou velmocí.³⁷⁴

Japonsko získalo od Velké Británie půjčky již během roku 1904, ty však nemohly pokrýt všechny jeho válečné výlohy. Reparace, v něž tokijská vláda doufala, Rusko odmítlo platit. Navíc se japonské hospodářství potýkalo s těžkostmi již v roce 1903, kdy jen 50 procent bankovek bylo kryto zlatem. Tento problém trval až do konce rusko-japonské války a k němu se připojily ztráty z dovozu. Japonská vláda byla nucena se za velice tvrdých podmínek zadlužit (úroky až 9 %). Zatímco před válkou činil japonský státní dluh 561

³⁷⁴ Les grands traités politiques. Principaux textes diplomatique depuis 1815 jusqu'à nos jours. Svazek II, s. 482–484.

miliónů jenů, ke konci války dosáhl až 1,851 miliardy jenů (tj. přibližně 50
miliónů franků).³⁷⁵

Francie využila této situace ke zlepšení vztahů s Japonskem. Jak apeluje
článek *La vérité sur le Japon* z ledna 1907, Francouzům nezbývalo než si v
Japonsku „dobít vyvýšené místo uvedením francouzského kapitálu, jehož příchod
si jistě přejí finančníci a politici.“³⁷⁶ Jedním z hlavních důvodů francouzského
zájmu o porozumění s Japonskem byla Indočína: „Nebot' japonská otázka... se
týká naší koloniální budoucnosti vzhledem k blízkosti Indočíny, která je zjevně
neschopna čelit šoku invaze, a tak zajímá všechny mocnosti etablované na
Dálném východě.“³⁷⁷ V tomto smyslu také v březnu 1907 japonský velvyslanec
ve Francii Šin'ičiró Kurino ve své zprávě ministru zahraničí Hajašimu uvedl, že
„francouzská vláda považuje podepsání dohody za věc nejvyšší důležitosti
především proto, že je jejím cílem bezpečnost a mír v Indočíně.“³⁷⁸

Francouzský velvyslanec v Tokiu Auguste Gérard ve své knize *Ma
mission au Japon 1907–1914* píše, že francouzsko-japonská jednání probíhala
v Paříži v době jeho jmenování v říjnu 1906.³⁷⁹ Francouzský ministr financí
Joseph Caillaux předložil návrh půjčky nejprve japonskému velvyslanci Kurinovi
a v listopadu 1907 byl s ním seznámen také viceguvernér Japonské banky
Korekijo Takahaši, který přijel do Evropy o půjčce jednat.³⁸⁰ Počátkem března
francouzský ministr zahraničí Stephen Pichon, který vedl zmíněná jednání
s Kurinem, informoval velvyslance Gérarda, že vláda schválila půjčku Japonsku
ve výši 290 375 000 franků s úrokem 5 %. Současně s touto půjčkou schválenou
v Paříži 12. března 1907 byla vydána půjčka v Londýně na 11,5 miliónu liber
šterlinků. Podle Gérarda byla „také signálem k zahájení aktivní fáze jednání,
která měla uspořádat uzavření ujednání a politických dohod nejprve mezi Francií a

³⁷⁵ *Dorient*, c. d. s. 140–142.

³⁷⁶ *La revue diplomatique*, 6. a 13. leden 1907. JACAR: B03030316100, 1-00970117 až 1-00970118.

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ *Nihon gaikó mondžo*, 40. svazek 1. díl, s. 49. Širaiši, *Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia...*, s. 582.

³⁷⁹ Gérard. *Ma mission au Japon*, s. 6.

³⁸⁰ *Nihon gaikó mondžo*, 39. svazek 1. díl.

Japonskem, a poté mezi Japonskem a Ruskem.³⁸¹ Začátkem dubna byla dohoda s Francií předmětem zasedání japonské vlády a k jejímu uzavření došlo 10. června 1907 v Paříži.³⁸²

„Vláda Francouzské republiky a vláda Jeho veličenstva japonského císaře, pohnuty přáním upevnit přátelské vztahy, jež mezi nimi existují, a zabránit do budoucna všem příčinám neshod, se rozhodly uzavřít následující dohodu: vlády Francie a Japonska se dohodly, že budou respektovat nezávislost a celistvost Číny stejně jako princip rovných příležitostí pro obchod v této zemi pro příslušníky všech národů a že mají zvláštní zájmy ve vztahu k pořádku a stavu věcí v Tichomoří, zaručených jmenovitě v sousedících oblastech čínského císařství na územích, kde mají práva suverenity, ochrany nebo okupace, a zavazují se, že budou společně usilovat o zajištění míru a bezpečnosti v těchto oblastech za účelem zachování příslušné situace a územních práv obou smluvních stran na asijském kontinentu.“³⁸³

Uzavření dohody krátce po půjčce ukazuje, že dojednání výše uvedené půjčky mělo zásadní význam pro francouzsko-japonské vztahy. Vedle vyřešení finanční situace si Japonsko od porozumění s Francií slibovalo také posílení svého vlivu v Koreji a Mandžusku a dále ve zlepšení ekonomických vztahů s Indočínou. Na první pohled by se mohlo zdát, že tato dohoda byla vágní podobně jako většina smluv zaručující integritu Číny a stávající stav na Dálném východě. V jejím textu není výslovná zmínka o Francouzské Indočíně, avšak v ní si Japonsko a Francie uznaly své zájmy „jmenovitě v sousedících oblastech čínského císařství na územích, kde mají práva suverenity, ochrany nebo okupace“, což se týkalo i Francouzské Indočíny. Tímto se oproti předchozím smlouvám japonská vláda zavázala, že bude respektovat zájmy Francie ve Vietnamu a v dalších oblastech sousedících s Čínou.

Jak uvedl francouzský velvyslanec Auguste Gérard, uzavření francouzsko-japonské dohody mělo příznivý vliv na rusko-japonská jednání. 30.

³⁸¹ Gérard. *Ma mission au Japon*, s. 13.

³⁸² Francouzsko-japonská obchodní dohoda, JACAR: B04120028800, Z-00060241–244 (Zápisy ze zasedání vlády, červen 1907) a B04120028700, Z-000600000240 (Zápis ze zasedání vlády, 16. 4. 1907).

³⁸³ Abour, c. d. s. 94–95. *Les grands traités politiques*, s. 506–507.

července 1907 podepsal japonský velvyslanec Motono s ruským ministrem zahraničí Izwolským dohodu o integritě a nezávislosti Číny,³⁸⁴ kterou 31. srpna 1907 následovala britsko-ruská dohoda o Persii, Afghánistanu a Tibetu. Tímto si evropské mocnosti Velká Británie, Francie a Rusko vyjasnily vztahy mezi sebou a s Japonskem, čímž se Německo dostalo do určité izolace. Uvedené smlouvy týkající se mimoevropských území vytvořily příznivé podmínky pro vznik Dohody, která posléze zvítězila v první světové válce. Gérard přičítá zásluhu na jejím vytvoření právě Japonsku, jehož vítězství v rusko-japonské válce přimělo uvedené tři velmoci k dohodě.³⁸⁵ Tento názor je diskutabilní, ačkoliv porážka Ruska ve válce způsobila, že Velká Británie již Rusko nevnímala jako rivala.

Události ve Vietnamu v roce 1908

Rusko-japonská válka přiměla Francii k tomu, aby přehodnotila svou politiku v Indočíně. Vzhledem k tomu, že zde měla situaci pod kontrolou, přešla z politiky asimilace k politice asociace, aby získala místní obyvatelstvo pro spolupráci na rozvoji Indočíny. Generální guvernér Paul Beau (v úřadě 1902–1907), který získal dobré jméno mezi Asiaty již jako francouzský vyslanec v Číně, od roku 1906 podporoval zastoupení Vietnamců v administrativě namísto francouzských úředníků.³⁸⁶ V roce 1907 byla v Tonkinu založena rada domorodých hodnostářů, jež měla tonkinské finanční radě pomáhat v utváření politiky vůči indočínskému obyvatelstvu.³⁸⁷ V březnu 1907 byla otevřena první indočínská univerzita (Tonkinská škola) v Hanoji, která se stala centrem vietnamské vzdělanosti. Období těsně po rusko-japonské válce tedy přálo vlasteneckým aktivitám ve Vietnamu i v Japonsku, kde se začalo slibně rozvíjet Phan Bội Châuovo hnutí Đông Du.

Vlastenečtí aktivisté a reformisté ve Vietnamu, jejichž představitelem byl Phan Châu Trinh zakládali obchodní společnosti, pod jejichž záštitou

³⁸⁴ Les grands traités politiques, s. 507–508

³⁸⁵ Gérard. La triple entente et la guerre, Paris 1918.

³⁸⁶ Ennis, e. d. s. 100.

³⁸⁷ Roberts, c. d. s. 471.

organizovali veřejná shromáždění na téma rozvoje obchodu, zemědělství a průmyslu. Na těchto shromážděních mimo jiné také kritizovali úředníky protektorátní správy, zkorumpované hodnostáře císařského dvora, zastaralý systém státních zkoušek apod. V srpnu 1906 Phan Châu Trinh dokonce odeslal dopis generálnímu guvernérovi Beauovi, v němž upozorňoval na nedostatky francouzské správy a kritizoval úředníky vietnamského dvora.³⁸⁸ Jeho zájem o rozvoj Vietnamu ve spolupráci s Francouzi odpovídal politice asociace, a proto v této době indočínské úřady nezakročily proti němu, ani proti Tonkínské škole, kterou spoluzaložil. Avšak situace se změnila s rokem 1908. V prosinci 1907 byla zavřena Tonkínská škola.³⁸⁹ To ale neznamenal konec projevů odporu proti Francouzům.

Nejprve začátkem března 1908 vypuklo rolnické povstání proti daním v Đà Nẵng ([Da Nang], Tourane) v provincii Quảng Nam [Kwang Nam], po němž byly zatčeny tři osoby podezřelé z šíření protifrancouzské propagandy. Krátce poté se 11. března 1908 sešlo 300 Vietnamců před provinčním úřadem v Hội An ([Hoi An], Faifo), rovněž v provincii Quảng Nam, kde demonstrovali za snížení povinné účasti na veřejných pracech a za snížení daně z hlavy. Ve svém naléhání pokračovali do 20. března, kdy vnikli dovnitř citadely Quảng Nam a přinutili vietnamského prefekta, aby s nimi předložil stížnost francouzskému rezidentovi. Avšak cestou k rezidentovi v Hội Anu byli rozehnáni jednotkou francouzské policie, která prefekta osvobodila. Tyto rolnické nepokoje se postupně rozšířily na celou provincii Quảng Nam a francouzské správě se podařilo nastolit pořádek až 1. dubna 1908 s pomocí ozbrojených akcí a zatýkání.³⁹⁰

Mezitím 31. března 1908 podobné nepokoje začaly v sousední provincii Quảng Ngãi [Kwang Ngai]. Rolníci se opakovaně domáhali slyšení u francouzského rezidenta. Ten je 12. dubna vyzval k návratu do jejich vesnic a zdálo se, že ho Vietnamci poslechli. Nicméně nepokoje pokračovaly v dalších

³⁸⁸ Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 149–150. Marr, c. d. s. 159–163.

³⁸⁹ Đỗ Đức Hùng. Biên niên sử Việt Nam, s. 171.

³⁹⁰ Histoire militaire de l'Indochine de 1664 à nos jours. Hanoi–Haiphong 1922, s. 313. Marr, c. d. s. 189. Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 156–157.

annamských provinciích. Od 9. dubna se Francouzi v provincii Thừa Thiên [Thua Thien] u hlavního města Huế [Hue] potýkali se skupinami rebelů, kteří byli nakonec potlačeni 12. dubna vojskem.³⁹¹ Asi největšího rozsahu nabyly rolnické bouře v provincii Bình Định [Biñ Diñ], kde počet demonstrujících před citadelou 16. dubna údajně dosáhl jednoho tisíce a další dny klesl na 400 osob. Také zde protesty proti vysokým daním probíhaly formou demonstrací po celé provincii s centrem okolo sídla provinčního úřadu. Pořádek nastolila koloniální armáda.³⁹² Vietnamský pramen Biền niên sử Việt Nam uvádí, že Francouzům podařilo v annamských provinciích nastolit pořádek až 5. srpna 1908.³⁹³

V každém případě tato povstání způsobila mezi Francouzi paniku. Zapálenost a organizovanost rebelů byla v jejich očích výsledkem vlivu vietnamských obrozenců, kteří pohlíželi na vzdělání jako prostředek k osvobození a využili jej k „zmanipulování“ lidových mas. Francouzskou reakcí na tyto protesty byl teror, zatýkání a rozsudky smrti po celé Indočíně. Neunikl ani Phan Châu Trinh, stoupenec reformy prostřednictvím spolupráce s Francouzi a odpůrce cesty ozbrojeného odporu. Soud v Huế jej odsoudil k smrti, ale na příkaz generálního guvernéra Klobukowskiho (v úřadě září 1908–leden 1910) byl rozsudek změněn na vyhoštění na ostrov Poulo Condor, odkud byl Phan Châu Trinh propuštěn v roce 1911 na podnět Ligy lidských práv.³⁹⁴

Nepokoje proti nadměrným daním a robotě nezasáhly Tonkin, ale ani zde nebyla klidná situace. Koncem června 1908 Francouze šokoval pokus o otrávení posádky hanojské pevnosti, protože do akce byli zapojeni příslušníci koloniální armády. Čin nebyl úspěšně dokonán, nicméně vyšlo najevo, že vietnamští vojáci koloniální armády spolu s vojskem Hoàng Hoa Thám [Hoang Hoa Tham]³⁹⁵ plánovali otrávu francouzských vojáků a důstojníků, aby mohli zpět

³⁹¹ Histoire militaire de l'Indochine de 1664 à nos jours, s. 313. Roberts, c. d. s. 469. Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 157–158.

³⁹² Histoire militaire de l'Indochine de 1664 à nos jours, s. 314. Marr, c. d. s. 191.

³⁹³ Đỗ Đức Hùng. Biền niên sử Việt Nam, s. 171.

³⁹⁴ Đại cương lịch sử Việt Nam, 2. díl, s. 151. Buttinger, Joseph. A. Dragon Embattled, s. 458, pozn. 14.

³⁹⁵ Přítel Phan Bội Châu. Více viz kapitola Hnutí Cần Vương.

dobýt Hanoj.³⁹⁶ Francouzský tisk v srpnu 1908 komentoval tento vývoj událostí zděšenými slovy, že se mírumilovná Indočína změnila v rozbouřenou.³⁹⁷ Když se Francouzům zdálo, že konečně mají kontrolu v Indočíně pevně v rukou a že tedy mohou dát Vietnamcům větší prostor ve vzdělávání, v místní správě apod., ukázalo se, že toho indočínské obyvatelstvo využilo proti svým vládcům. Tyto události nahrály stoupencům kolonialistickému kurzu francouzské politiky, kteří s odkazem na „žluté nebezpečí“ žádali rázná opatření v duchu politiky přímé kontroly a asimilace. Po uzavření dohody s Japonskem Francie snížila rozpočet pro francouzskou armádu v Indočíně, jelikož dorozumění s tokijskou vládou odvrátilo domnělou hrozbu japonského útoku. Nyní však bylo zapotřebí armády kvůli vnitřní hrozbě vzpurného indočínského obyvatelstva. Poněvadž předchozí rozhodnutí o snížení vyvolalo nevoli koloniálních kruhů, pařížská vláda dokonce rozhodla, že kvůli nepokojům posílí indočínskou armádu o další jednotky.³⁹⁸

Oprávněnost nepřátelského postoje vůči Vietnamcům potvrdila zpráva o zatčení člena saigonské správní rady Gilberta Chiéua [Tieu] 31. října 1908 obviněného z protifrancouzských aktivit. Článek francouzského tisku z 3. listopadu 1908 píšící o této události pod názvem Japonské intriky v Indočíně svým tónem připomíná paniku vyvolanou obavami ze „žlutého nebezpečí“: „Gilbert Chiéu... získal francouzské občanství za svou činnost v oblasti průmyslu a obchodu. Nebyl příliš majetný, ale byl velmi ambiciózní, a tak se stal fatální kořistí japonských agentů, kteří brázdí Indočínu...V roce 1907 nakoupil současně tři hotely... Nikdy se nevědělo, jak Gilbert Chiéu, který byl chudobný, získal potřebné finance. Jeho akvizice byly vždy placeny pouze v hotovosti. Je pravděpodobné, že právě japonské peníze kryly tyto výdaje.“³⁹⁹ Při vyšetřování bylo odhaleno spojení zatčeného s osobou Phan Bội Châua a Cường Đêho v Japonsku, které Gilbert Chiéu podporoval. V tomto smyslu uvedený článek tvrdil, že japonsští agenti ve službách prince Cường Đêho nalákali nadané mladíky na vzdělání v Japonsku, následkem čehož „v Japonsku existuje velmi kompaktní

³⁹⁶ Đỗ Đức Hùng. *Biên niên sử Việt Nam*, s. 171–172. Roberts, c. d. s. 469. Marr, c. d. s. 193–194. Duiker, c. d. s. 40.

³⁹⁷ Širaiši. *Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia...*, s. 583 a 596 pozn. 22.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 584.

³⁹⁹ Le Temps, 3. listopadu 1908, JACAR: B02032272600, A-10120026–7.

skupina domorodců z Annamu a Tonkinu, kteří pokud nejsou podporováni japonskou vládou, tak přinejmenším osobnostmi z armády v Tokiu.“⁴⁰⁰

Již rolnické bouře v Annamu a Kočínčíně a pokus otrávit francouzskou posádku v Tonkinu přivedly Francouze k přesvědčení, že je třeba v Indočíně vládnout železnou rukou. Avšak zpráva o existenci protifrancouzského hnutí Vietnamců v zahraničí, kterým neposkytla podporu Čína, ale dálnovýchodní velmoc Japonsko, vyvolala novou vlnu obav ze „žlutého nebezpečí“. V tomto smyslu bylo odhalení hnutí Đông Du poslední a nejzávažnější z protifrancouzských událostí v Indočíně v roce 1908. Japonsko-francouzská dohoda z roku 1907 sice zaručovala dosažená územní práva obou velmocí zejména v oblastech sousedících s Čínou, ale především Francouzi sledující kolonialistický kurz chovali k Japonsku nedůvěru. Nejživěji bylo „žluté nebezpečí“ pocíťováno právě v Indočíně, kde se tato hrozba jakoby zhmotnila v událostech roku 1908. Zatčení Gilberta Chiéu v jejich očích znamenalo potvrzení zahraniční hrozby, kterou podporovala fáma, že japonská armáda přijde povstalcům na pomoc.⁴⁰¹ Francouzi, kteří nedůvěřovali Japonsku, tedy byli ve Francii i v Indočíně.

Následkem toho obavy z japonského nebezpečí plnily stránky francouzského tisku včetně hlavních novin, jako je *Le Temps*. Japonský tisk na toto obviňování reagoval podobně pobouřeným tónem: „Pařížský list *Le Temps* ... píše o politických skutcích proti kolonii... přehání a znásobuje počet Vietnamců pobývajících v Japonsku, podněcujících učence v Indočíně. Proto se říká, že je do toho zapleteno mnoho Japonců. Klidně si zveřejnili smyšlený příběh, v němž není nic, o čem by Japonci věděli.“⁴⁰² Jak bylo řečeno v kapitole o vzniku hnutí Đông Du, japonská vláda stejně jako téměř všichni Japonci skutečně nemohli vědět mnoho o pobytu Phan Bội Châu a dalších Vietnamců v Japonsku, protože v podstatě všechny aktivity tohoto hnutí probíhaly na bázi osobních vztahů. Nicméně tokijská vláda stejně jako japonští obchodníci měla přehled o obchodu

⁴⁰⁰ *Le Temps*, 3. listopadu 1908, JACAR: B02032272600, A-10120026–7.

⁴⁰¹ *Le Temps* 3. listopadu, 1908, *La dépeche coloniale* 3. prosince 1908, *La sémaphore de Marseille* 3. prosince 1908.

⁴⁰² *Asahi šimbun* 朝日新聞, 9. ledna 1909, JACAR: B02032272900, A-10120146.

s Indočínou, a proto se oprávněně domnívala, že Francouzi nafoukli problém vietnamského hnutí v Japonsku do přehnaných rozměrů stejně jako význam japonských aktivit v Indočíně: „Samozřejmě Japonců [v Indočíně] je několik desítek, ale mluví se o nich, jako by jich byly stovky. A když tam několik z nich podniká, zazní hlas, že je třeba se obávat japonského monopolu v podnikatelských kruzích Indočíny. Všude se zdůrazňuje, že je třeba se bránit.“⁴⁰³

Za všemi těmito zprávami stály zveličené obavy Francouzů ve Francii i v Indočíně, které byly způsobeny vědomím nedostatečné kontroly nad indočínským obyvatelstvem, jak ukázaly události roku 1908.

Rozpad hnutí Đông Du

Veřejnost se dověděla o existenci vietnamského hnutí v Japonsku díky zatčení Gilberta Chiéu [Tieu]. To muselo být provedeno na základě doloženého podezření. Širaiši na základě studia francouzských pramenů uvádí, že v polovině roku 1906 indočínské úřady obdržely informaci o tom, že v Japonsku existuje protifrancouzské hnutí v Japonsku kolem osoby prince Cường Đê, kterého podporuje organizace zvaná Tóa dóbunkai, jejíž předsedou je bývalý ministr zahraničí Šúzó Aoki. Tato zpráva tedy zpochybňovala upřímnost Japonska v dohodě, o níž právě jednalo s Francií a která byla uzavřena v roce 1907. Nicméně francouzské velvyslanectví v Tokiu bylo přesvědčeno o opaku, a proto odpovědělo úřadu generálního guvernéra Indočíny, že japonská vláda jistě nepodporuje vietnamské uprchlíky.⁴⁰⁴ Avšak počátkem roku 1907 indočínské úřady zabavily pamflet psaný klasickou čínštinou, který byl odeslán z Hongkongu do Hué [Hue], a v únoru 1907 jej poslaly francouzskému velvyslanectví v Tokiu jako důkaz se žádostí o prošetření situace Vietnamců v Japonsku.

Na základě tohoto pokynu francouzské velvyslanectví získalo informace, že princ Cường Đê v Japonsku skutečně pobývá a že prostřednictvím poslance

⁴⁰³ Asahi šimbun 朝日新聞, 9. ledna 1909. JACAR: B02032272900, A-10120146.

⁴⁰⁴ Širaiši. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 598, 618–619 pozn. 1.

Inukaie získal podporu Tóa dóbunkai, která mu hradí studijní náklady. Zjištěná fakta pak byla odeslána francouzskému ministerstvu zahraničí a úřadu generálního guvernéra Indočíny s důrazem na to, že princ v Japonsku pouze studuje a nevyvíjí žádné politické aktivity.⁴⁰⁵ Přesto však japonský ministr zahraničí Hajaši při setkání s francouzským velvyslancem Gérardem přislíbil sbírat informace o Cường Đём. Na pokyn ministerstva zahraničí tokijská policie provedla vyšetřování a 24. dubna 1907 odeslala ministerstvu hlášení o jeho výsledcích. Podle něj v roce 1906 Vietnamci i muž jménem Cường Đём navštívili Tóa dóbunkai, avšak ta nepřijímá jiné cizince než Číňany a Korejce, a v době vyšetřování o Cường Đём již nikdo nevěděl. Dále se zjistilo, že kvalita zmíněného pamfletu je příliš špatná na to, aby mohl být vytištěn v Japonsku.⁴⁰⁶ Poté, co francouzské velvyslanectví obdrželo tyto informace, 6. června 1907 o tom zaslalo hlášení francouzskému ministru zahraničí, v němž udalo jako pravděpodobné místo vytištění pamfletu Šanghaj a jako místo pobytu prince Cường Đём Kuang-tung, jak tvrdil jeden kuangtungský student.⁴⁰⁷

Avšak toto sdělení indočínské úřady neuklidnilo. V době od května do srpna 1908 velvyslanec Gérard obdržel z Indočíny několik zpráv, že tonkinský rezident a hlava École Française d'Extrême-Orient v Hanoji jsou přesvědčeni o tom, že skupinka Vietnamců vedená Phan Bội Châuem v Japonsku organizuje protifrancouzské hnutí. Mimo to tito Vietnamci údajně studují na škole Tóa dóbunkai a na vojenské škole Šimbu v Tokiu. S ohledem na tyto informace úřad generálního guvernéra Indočíny žádal francouzské velvyslanectví v Japonsku, aby se obrátil na japonskou vládu se žádostí o vyřešení této otázky, a současně se tázal na jeho názor na vyslání vyšetřovatelů z Indočíny do Japonska.⁴⁰⁸ Gérard ve své odpovědi na základě průběžných informací od ministra zahraničí Hajašiho znovu zopakoval, že Vietnamců v Tokiu je velmi málo a jejich aktivity jsou bezvýznamné. Konkrétně uvedl, že není známo, že by nějaký Vietnamec studoval

⁴⁰⁵ Širaiši. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 599, 619 pozn. 3 a 4.

⁴⁰⁶ Sbírká různých dokumentů týkající se vnitřní politiky Francie; území a državy; Indočína; členové vietnamského císařského rodu v azylu v Japonsku, 1. svazek. 12. 4. 1907–26. 1. 1909, JACAR: B02032272600, A-10120006 až A-10120047.

⁴⁰⁷ Širaiši. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 600, 620 pozn. 8.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 601, 620 pozn. 10.

na vojenské akademii, ale ví se o působení několika vietnamských studentů na škole Tóa dóbunkai, což je soukromá škola humanitního zaměření, a proto z oficiálního hlediska není důležitá.⁴⁰⁹ Přitom podle Phan Bội Châuových pamětí a podle dokumentů vojenské akademie Šimbu v této době na škole Šimbu zcela určitě studovali tři vietnamští studenti.⁴¹⁰ Vietnamští studenti ovládali klasickou čínštinu a jejich jména zapsaná čínskými znaky se nelišila od jmen Číňanů, proto se snadno vmísili mezi čínské studenty, jimž byla škola určena. K vyslání vyšetřovatelů se francouzský velvyslanec stavěl odmítavě, protože by to jen poškodilo francouzskou pověst v Japonsku.

Mezitím nepříznivá situace ve Vietnamu připravila hnutí Đông Du o jeden z důležitých finančních zdrojů. Phan Bội Châu píše, že peníze z vlasti obdržel naposledy v červnu 1908.⁴¹¹ Počátkem května 1908 obdržel dopis ze Saigonu o tom, že v Kočincíně vybrali 200 000 piastřů, které mají být poslány do Japonska. Namísto radosti Phan Bội Châu byl zděšen, protože dopis byl odeslán běžnou poštou, což znamenalo, že jeho obsah byl s velkou pravděpodobností znám také indočínským úřadům. Jelikož se tak stalo, tak alespoň vyslal dva vietnamské studenty Hoàng Quang Thànhe [Hoang Kwang Thaň] a Đặng Binh Thànhe [Dang Biň Thaň], kteří měli v Saigonu požádat čínské revolucionáře o zajištění převodu této vysoké částky. Sotva však oba mladíci přistáli v Saigonu, byli zatčeni a odvedeni na policejní úřad.⁴¹² Ve svých pamětech Phan Bội Châu neuvádí časový údaj, kdy mladíci dopluli do Vietnamu. Je však jisté, že se tak stalo před zatčením Gilberta Chiêu 31. října 1908. Podle Phanových pamětí právě zatčení těchto dvou mladíků uvedlo do pohybu francouzské a následně i japonské úřady, které učinily konec vietnamskému hnutí v Japonsku. Doposud se indočínské úřady pouze dotazovaly rodičů na jejich zmizelé syny a pátraly po jejich stopách.⁴¹³ U Hoàng Quang Thànhe a Đặng Binh Thànhe policie zajistila dokumenty včetně pověřujícího dopisu týkající se převodu peněz. Tímto tedy Francouzi dostali do

⁴⁰⁹ Širaiši. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 601, 620 pozn. 11. Gérard Komurovi, Tokio, 14. ledna 1909, JACAR: B02032272600, A-10120027.

⁴¹⁰ Phan Bội Châu Niên biêu, s. 71. Šimbu gakkó „Gakusei taikó džiken“. 1908, 6945.

⁴¹¹ Phan Bội Châu Niên biêu, s. 102.

⁴¹² Tamtéž, s. 100–101.

⁴¹³ Tamtéž, s. 100.

rukou přímý důkaz o existenci vietnamského hnutí a o pobytu Phan Bội Châu v Japonsku.

Odhalení Phan Bội Châuova hnutí však nebylo způsobeno pouze neopatrností při odeslání dopisu o vybraných penězích z Kočičíny. Na základě francouzských pramenů Širaiši uvádí, že přibližně v polovině roku 1908 indočínské úřady vyslaly dva tajné agenty, aby se vmísili mezi studenty a zjistili informace o aktivitách protifrancouzského hnutí Vietnamců v Japonsku.⁴¹⁴ Saigonská policie tedy věděla předem o tom, že Hoàng Quang Thành a Đặng Bình Thành připlují, aby zajistili převod peněz pro hnutí Đông Du. Díky informacím získaných z výslechů a zabavených dokumentů mohly indočínské úřady zahájit vyšetřování a formálně požádat japonskou vládu o spolupráci. Japonské úřady na základě dosavadních instrukcí v srpnu 1908 zadržely dopis, který vietnamský student jménem Nguyễn Song Sơn [Nguyen Song Son] adresoval císaři Mucuhitovi.⁴¹⁵ Tímto i japonská strana získala doklad o tom, že Vietnamci v Japonsku nejen studují, ale mají i politické ambice namířené proti Francii.

Dopad tohoto odhalení Phan Bội Châu poprvé pocítil, když tokijská policie na rozkaz ministerstva vnitra navštívila Dóbun šoin, aby si sepsala seznam studentů a jejich bydliště. Dále na základě příkazu francouzského konzula požádala všechny vietnamské studenty, aby napsali dopis rodičům a předali jej policii k odeslání. Krátce na to studenti obdrželi dopisy od rodičů, kteří líčili své utrpení ve vězení a žádali je o návrat domů.⁴¹⁶ Poté události měli rychlý spád. Koncem září, kdy Lương Lập Nham [Luong Lap Nam], Trần Hữu Công [Tran Huu Kong] a Nguyễn Điền [Nguyen Dien] úspěšně dokončili studium na Šimbu gakkó, byla vietnamská třída na Dóbun šoin zrušena. Phan Bội Châu se ihned obrátil na Inukaie a Fukušimu, aby mu pomohli. Vyloučení studentů ze školy bylo provedeno na základě nařízení ministerstva vnitra a ministerstva

⁴¹⁴ Širaiši. *Betonamu minzoku undó to Nihon*, Adžia..., s. 625, 633 pozn. 3. Marr, c. d. s. 145.

⁴¹⁵ Dopis a dokumenty týkající se Nguyễn Song Sona, JACAR: B02032272600, A-10120015 až A-10120022.

⁴¹⁶ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 101.

zahraničních věcí, a proto ani jeden z nich nemohli nic podniknout.⁴¹⁷ Takto v průběhu roku 1908 Phan Bội Châu a studenti přišli nejprve o finanční podporu z Vietnamu a na podzim i o institucionální zázemí v Japonsku, což nakonec vedlo k zániku hnutí Đông Du. Většina studentů se kvůli ohrožení rodičů a ztrátě možnosti studovat rozhodla vrátit domů, což pro Phan Bội Châuova znamenalo především problém, jak jim zajistit finance na cestu. Po týdnu úsilí se mu podařilo díky Inukaiovi získat sto lístků na cestu z Jokohamy do Hongkongu a dva tisíce jenů.⁴¹⁸ Poté většina studentů především z Kočincíny opustila Japonsko. Ti, kteří zůstali, si práci vydělávali na živobytí a na studium, někteří po krátké době odjeli do Číny, do Vietnamu, do Siamu, kde se dali na vojenskou dráhu nebo se všemožně snažili škodit Francouzům.

Jak vyplývá ze sledu událostí, indočínské úřady pojalý podezření o existenci vietnamského hnutí v Japonsku již v polovině roku 1906, přičemž princ Cường Đễ opustil Vietnam v únoru 1906. Zabavením protifrancouzského pamfletu začátku roku 1907 získaly konkrétní důkaz, a proto do vyšetřování zapojily i francouzského velvyslanectví v Tokiu. Stalo se tak právě v dobu, kdy francouzské ministerstvo zahraničních věcí a japonské ministerstvo věcí jednalo o uzavření půjčky a následně dohody týkající se stavu na Dálném východě mezi oběma zeměmi. Diplomatická zastupitelstva Francie a Japonska měla vzhledem ke změně mezinárodní situace po rusko-japonské válce zájem na vytvoření přátelské atmosféry, která by přispěla k hladkému a uspokojivému uzavření dohody. Avšak úřad generálního guvernéra Francouzské Indočíny byl podřízený ministerstvu kolonií, které kladlo na první místo koloniální zájmy Francie. Informace o aktivitách Vietnamců v zahraničí u těchto Francouzů vyvolalo obavy ze „žlutého nebezpečí“ spojené s nedůvěrou vůči Japonsku a dohodě, která s ním měla být uzavřena.

Z tohoto důvodu indočínské úřady usilovaly o odhalení a zneškodnění Vietnamců v zahraničí a za tímto účelem požádaly francouzské velvyslanectví v Tokiu, aby zjistilo situaci Vietnamců v Japonsku. V dubnu 1907 Auguste

⁴¹⁷ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 102.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 103.

Gérard podal zprávu o výsledcích japonského šetření, které vyznělo v tom smyslu, že v roce 1906 několik Vietnamců včetně prince Cường Đê navštívilo Tóa dóbunkai, ale ta je nemohla přijmout, a proto by žádní Vietnamci v Japonsku neměli být. Japonský ministr zahraničních věcí Hajaši byl dlouholetý přítel velvyslance Gérarda, a proto francouzské velvyslanectví nezpochybňovalo upřímnou snahu Japonska spolupracovat s Francií. Gérard věřil Hajašiho zprávě, a proto otázku činnosti Vietnamců v Japonsku považoval za vyřešenou – o to více, že hlavním předmětem francouzsko-japonských vztahů v té době bylo jednání o dohodě.

Také politika generálního guvernéra Paula Beauva v roce 1907 se nesla v duchu spolupráce s indočínským obyvatelstvem. To však neznamenalo, že by Francouzi zapomínali na koloniální zájmy – ve Francii i v Indočíně byli stále nadšení propagátoři důrazné koloniální politiky jako Jules Harmand. Proto jejich podezření neutichalo a indočínské úřady pátraly po nových informacích. Je zajímavé, že do dubna 1907 japonská policie nezjistila, že na Dóbun šoin jsou vietnamští studenti. Jedním z důvodů byl malý počet Vietnamců. Navíc podle Phanových pamětí se základna vietnamských aktivit Bính Ngô Hiên přesunula do Tokia v době okolo dubna 1907, přičemž sám Phan Bội Châu pobýval mimo Japonsko od konce ledna do dubna 1907.⁴¹⁹ Teprve poté začal stoupat počet vietnamských mladíků, na podzim roku 1907 jich bylo v Tokiu přibližně sto, proto se Phan Bội Châu rozhodl založit pro jejich organizaci Vietnamskou konstituční společnost (říjen 1907). Právě období od října 1907 do července 1908, tj. přibližně do doby, kdy byli zatčeni dva vietnamští studenti z Japonska v Saigonu, považoval Phan Bội Châu za rozkvět hnutí Đông Du.

Mezitím Phan Bội Châu rozvíjel aktivity i mimo Japonsko, zejména v Hongkongu a v Kuang-tungu. V Hongkongu přibližně v únoru 1907 založil Vietnamskou obchodní asociaci zajišťující spojení mezi Japonskem a Vietnamem, která byla do roka zrušena kvůli udání vietnamského tlumočnicka z francouzského konzulátu v Hongkongu, jenž o její existenci podal zprávu úřadu generálního

⁴¹⁹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 77–88

guvernéra v Hanoji.⁴²⁰ Je nasnadě, že indočínské úřady na rozdíl od francouzského velvyslanectví postupně sbíraly informace o to usilovněji, že od začátku jara 1908 Indočínu zachvátily protifrancouzské nepokoje. Nakonec indočínské úřady začátkem léta 1908 vyslaly do Japonska tajné agenty, kteří napomohli zatčení přímých účastníků hnutí Đông Du. Na základě těchto nových informací úřad generálního guvernéra Indočíny znovu kontaktoval velvyslanectví Francie v Japonsku, aby přiměla japonskou vládu proti Vietnamcům zakročit. Nejprve se vietnamští studenti v červenci 1908 dověděli o uvěznění svých rodičů a poté byla zavřena zvláštní třída pro Vietnamce na Dóbun šoin na přelomu září a října 1908. Je tedy zjevné, že hlavní vyšetřování prováděly indočínské úřady, zatímco japonská policie spíše ověřovala pravdivost předpokladů a informací, k nimž došly v Indočině. Toto potvrzuje také dopis a nota francouzského velvyslance japonskému ministru zahraničí, jež uvádí detailní popis situace Vietnamců v Tokiu.⁴²¹

Aféra Gilberta Chiéu byla další z důležitých událostí ve vztahu Japonska a Francie k hnutí Đông Du. Do konce léta 1908 indočínský a francouzský tisk psal o nepokojích a incidentech v Indočině. Začátkem listopadu 1908 na ně navázal článek *Le Temps* o zatčení Gilberta Chiéu, který poukazoval na vietnamskou hrozbu v Japonsku.⁴²² Nepřátelský a panický tón francouzských novin přetrvával až do roku 1909,⁴²³ přestože japonské úřady zasadily vietnamskému hnutí rozhodující úder v říjnu 1908, kdy byla zrušena speciální vietnamská třída na Dóbun šoin. Navíc krátce předtím se mnoho studentů vrátilo domů do Vietnamu kvůli strachu o rodiče, kteří byli uvězněni v důsledku vyšetřování indočínských úřadů. Lze tedy říci, že vlna obav ze „žlutého nebezpečí“ vypukla v reakci na aféru Gilberta Chiéu, ačkoliv samotné hnutí Đông Du v té době bylo ve stádiu kolapsu. Pravděpodobně to bylo způsobeno tím, že až do zatčení Hoàng Quang Thànhe a Đặng Binh Thànhe neměly indočínské úřady jistotu o existenci vietnamského hnutí v Japonsku, a proto o tom veřejnost neinformovaly. Naopak

⁴²⁰ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 76.

⁴²¹ Gérard Komurovi, Tokio, 14. ledna 1909. JACAR: B02032272600, A-10120027.

⁴²² *Le Temps* 3. listopadu 1908, Les menées japonais en Indochine. JACAR: B02032272600, A-10120026–7.

⁴²³ *Asahi šimbun* 朝日新聞, 9. ledna 1909. JACAR: B02032272900, A-10120146.

zatčení Gilberta Chiêu proběhlo na základě ověřených informací. Navíc Chiêu byl jako člen městské rady Saigonu vlivná osoba, a proto se jeho zatčení stalo velkou událostí pro indočínský a francouzský tisk. Na rozdíl od toho o zrušení vietnamské třídy v Dóbun šoin a o policejním dohledu nad vietnamskými studenty informovalo francouzské velvyslanectví příslušné úřady ve Francii a v Indočině na základě informací od japonského ministerstva zahraničí. Proto měli Francouzi tendenci věřit svému tisku než informacím získaných od nedůvěryhodného Japonska. Vietnamci byli stále ještě v Japonsku, proto ještě pociťovali důvod k obavám.

Francouzsko-japonská spolupráce

Počátkem roku 1908 Hajašiho na postu ministra zahraničí vystřídal baron Džutaró Komura (1855–1911), který se stal Gérardovým partnerem při diplomatickém řešení problému Vietnamců v Japonsku.⁴²⁴ Francouzský velvyslanec mu 14. ledna 1909 adresoval nótu a dopis s žádostí o prozkoumání v ní uvedených informací. Podle této nóty byl ústřední postavou protifrancouzského hnutí princ Cường Đê a Phan Bội Châu byl jedním z jeho poradců. Dále následoval podrobný popis aktivit Vietnamců včetně cesty do Japonska a zajištění studia: „Po příjezdu do Japonska předají doporučující dopis princí Cường Đê, který bydlí ve čtvrti Koišikawa, Takada a zařídí jim přijetí na Dóbun šoin. Peníze vybrané v Indočině slouží právě na studijní náklady studentů. Tito studenti podle svědeckých výpovědí nosí uniformu tmavé barvy (modrý nebo černý dolman se stojáčkem s řadou pěti měděných knoflíků a hvězdou na reliéfu knoflíku). Čepice, vojenského střihu má uprostřed vyšitý emblém nebo znaky 同文 (Dóbun). Žáci... navštěvují na jiných tokijských školách hodiny vojenství. Žáci jedí, scházejí se a spí ve třech budovách, jejichž adresa nebyla udána, ale budou situovány v sousedství Cường Đêho bydlíště. Popsali je jako

⁴²⁴ Džutaró Komura 小村寿太郎 se během svého prvního působení v úřadě ministra zahraničí podílel na dojednání britsko-japonské aliance v roce 1902, potom jako zvláštní zmocněnec uzavřel mír s Ruskem v 1905. Ministr zahraničí 1908–1911.

budovy velkých rozměrů postavené na pilířích a kryté slaměnou střešou. Každá budova se skládá z kuchyně, jídelny a dlouhé řady malých pokojů (jeden pokoj pro dva žáky). Obklopují je zahrady, kde zaznamenáme velké a krásné jehličnany... princ Cường Đê... přijímá Vietnamce... vyvolává u nich a u studentů, nad něž dohlíží, nepřátelství proti Francii, popuzuje je k povstání proti ní a vydává se za nástupce vietnamského trůnu. Tyto vzbuřenecké sklony se projevují v četných brožurách, které vytvořil nebo podnítil on a jeho dva rádcí, Pham Boi Chan [Phan Bội Châu] a Pham Chien Tri, známí nepřátelé francouzské nadvlády ve Vietnamu. Tyto brožurky, z nichž je jeden exemplář zde přiložen...“⁴²⁵

Jak je vidno, informace získané z vyšetřování v Indočíně byly velmi podrobné a konkrétní a pařížská vláda od Japonska očekávala, že podnikne náležité kroky. Od aféry Gilberta Chiêu francouzský tisk zachvátila vlna nedůvěry vůči Japonsku,⁴²⁶ a proto se tokijská vláda snažila projevit upřímnou snahu spolupracovat při řešení problému Vietnamců. Na základě jejich pokynů tokijská policie provedla důkladné pátrání, díky němuž začátkem února zjistila konkrétní fakta o vietnamských studentech: Jejich počet se v průběhu let zvýšil na sto, avšak koncem roku 1908 mnoho z nich odjelo. Většina studentů studovala na Dóbun šoin, jen čtyři z nich na Šimbu gakkó. Zhruba dvacet studentů, kteří ještě zůstali, je pod vedením Phan Bội Châua, avšak místo pobytu prince Cường Đê nebylo zjištěno.⁴²⁷

Na rozdíl od Phan Bội Châua se princ od svého příjezdu do Kóbe zdržoval neustále v Japonsku. Nejprve začal studovat na vojenské škole Šimbu spolu se třemi vietnamskými studenty, ale na rozdíl od nich musel platit školné a studia zanechal po několika měsících.⁴²⁸ Cường Đê sice nebyl japonskými politiky přijat formálně jako člen císařského rodu a zástupce vietnamské vlády, ale jeho postavení se lišilo od ostatních mladíků. Především se prezentoval ve zlatém rouchu jako budoucí panovník nezávislého Vietnamu a spolu s Phan Bội Châuovi

⁴²⁵ Gérard Komurovi, Tokio, 14. ledna 1909. JACAR: B02032272600; A-10120027 až A-10120030.

⁴²⁶ Asahi šimbun 朝日新聞, 9. ledna 1909. JACAR: B02032272900, A-10120146.

⁴²⁷ Tokijská policie, leden 1909. JACAR: B02032272600, A-10120040 až A-10120042.

⁴²⁸ Phan Bội Châu Niên biêu, s. 86.

přijímal nově příchozí studenty a návštěvy. Kromě toho vystupoval jako předseda Společnosti obnovy a Vietnamské konstituční společnosti a pomáhal Phan Bội Châuovi s propagačními díly, například se podílel na psaní Naléhavé výzvy starším z jihu (1907). Princ Cường Đê tedy pobýval v Japonsku nepřetržitě od roku 1906 až do října 1909, přičemž v hnutí Đông Du představoval zajištění zárné budoucnosti po osvobození Vietnamu.

Japonské ministerstvo zahraničních věcí bylo informováno o jeho příjezdu do Japonska v dubnu 1907, avšak jeho přítomnost zde se nepotvrdila.⁴²⁹ Navíc se podle několika zdrojů Cường Đê měl zdržovat v Kuang-tungu. Po aféře Gilberta Chiêu indočínské autority požádaly o spolupráci francouzské konzuláty v jižní Číně, aby vypátraly, jestli se zde skrývá Cường Đê a Phan Bội Châu, jak doporučilo francouzské velvyslanectví v Tokiu.⁴³⁰ Nicméně podle nového šetření v Indočině měl Cường Đê pobývat v Japonsku, konkrétně v obci Takada, v Koišikawě, o čemž Gérard 14. ledna 1909 informoval japonského ministra zahraničí. Přestože Francouzi uvedli konkrétní bydliště, princ zde nebyl zastižen. Dne 31. května 1909 otiskl *Le Temps* článek od saigonského dopisovatele pod názvem „Japonsko a domácí nepokoje v Indočině“, který uvedl na pravou míru dosavadní poplašné zprávy o japonské podpoře nebezpečné skupiny vietnamských aktivistů: „Japonská vláda zdaleka nepodporovala intriky tohoto typu, naopak přijala s nejúplnějši loajalitou všechna opatření potřebná pro zastavení hnutí... Podle došlých informací se zdá jisté, že princ Cường Đê nikdy nepobýval v Japonsku. Na druhé straně celkový počet vietnamských studentů sídlících v Japonsku nikdy nepřesáhl stovku a od té doby klesl na bezvýznamné číslo.“⁴³¹ To znamená, že Francouzi nevěděli s jistotou o princově pobytu v Japonsku, ačkoliv tam strávil tři roky. Uvedený článek byl publikován na základě rozhovoru japonského velvyslance Kurina s francouzským ministrem zahraničí Pichonem v dubnu 1909, přičemž Kurino předložil memorandum, v němž byla stručně vysvětlena situace Vietnamců v Japonsku. Mimo jiné se

⁴²⁹ Zpráva japonského ministerstva zahraničí, 11. dubna 1907. JACAR: B02032272600, A-1012006 až A-1012007.

⁴³⁰ Širaiši. *Betonamu minzoku undó to Nihon*, Adžia..., s. 602.

⁴³¹ *Le Temps*, 31. května 1909. JACAR: B02032273000, A-10120212.

v něm psalo, že cizincem pobývajícím v Košikawě je Vietnamec jménem 潘是漢 (Phan Thị Hán [Fan Thi Han]), jak se v té době nazýval Phan Bội Châu, a dále Cường Đê sice odjel z Vietnamu pod záminkou cesty do Japonska, ale zřejmě sem nikdy nedorazil. K memorandu byl připojen seznam jmen a adres sedmnácti Vietnamců včetně Phan Bội Châua.⁴³²

Indočínské úřady pátraly dále a současně se snažily přimět zbylé Vietnamce k návratu do vlasti. Proto na základě pokynu úřadu generálního guvernéra Francouzské Indočíny francouzské velvyslanectví v notě ze 21. dubna 1909 japonské ministerstvo zahraničí informovalo o nařízení vietnamského císaře, které vyzývá Vietnamce pobývající v Japonsku k návratu, aby přihlásili na francouzském konzulátu, který jim zajistí beztrestný návrat domů. Avšak Cường Đêmu a Phan Bội Châuovi neměl být vstup do Vietnamu povolen. Dále francouzské velvyslanectví požádalo, aby japonské úřady předaly dopisy pěti mladým Vietnamcům od jejich rodin, jejichž místo pobytu není známo.⁴³³ V následujícím dopise 7. června 1909 velvyslanec Gérard žádal japonského ministra zahraničí Komuru o předání přiloženého dopisu osobě jménem Đò Văn Hoàngovi [Do Van Hoang], otci adresáta, a o zjištění informací o mladíku jménem „Nguyen-Tam-Tiêp“,⁴³⁴ který nebyl na jmenném seznamu uvedených 17 Vietnamců v Tokiu k únoru 1909 stejně jako princ Cường Đê.

Ačkoliv pátrání po princí v Japonsku nebyla úspěšná, indočínské úřady našly u katolického kněze z Vinh [Viň] v provincii Nghệ An [Nge An] dopis, který mu poslal vietnamský student Lư Yén Đan [Luu Jen Dan] 27. dne 2. měsíce 1909 z Japonska.⁴³⁵ Lư Yén Đan líčil zoufalou situaci vietnamských studentů a žádal jej o zorganizování sbírky od křesťanů, aby mohl zaplatit zbytek školného, neboť se Phan Bội Châuova organizace ocitla zcela bez prostředků. Přitom chválil laskavost pana Phana a prince, kteří jej vlídně přijali a zajistili mu studium na japonské škole. Tímto tedy indočínské úřady získaly důkaz o princově

⁴³² Memorandum z 23. dubna 1909, Paříž. JACAR: B02032273000, A-10120213 až A-10120215.

⁴³³ 21. dubna 1909. JACAR: B02032272900, A-10120177 až A-10120178; A-10120194 až A-10120196.

⁴³⁴ 7. června 1909. JACAR: B02032272900, A-10120197 až A-10120198. Dopis Đò Văn Óca Đò Văn Hoàngovi, 30. března 1909. JACAR: B02032272900, A-10120192 až A-10120193.

⁴³⁵ Podle vietnamského kalendáře se jedná o 2. lunární měsíc, což odpovídá měsíci lednu.

pobytu v Japonsku. V dopise si nelze nepovšimnout naivity autora, který i po různých zákrocích japonských úřadů proti vietnamským studentům v Tokiu kněze žádá: „Pište, neboť ti, jejichž rukama dopisy prochází, jsou hlupáci, kteří tomu nemohou rozumět. Dříve jsem poslal dopis a fotografii. Otče, dejte mi prosím vědět, jestli jste je obdržel...“⁴³⁶

Dne 7. října 1909 francouzské velvyslanectví v Tokiu zaslalo překlad tohoto dopisu spolu s fotografiemi Cường Đêho, Phan Bội Châua a katolického kněze Mai Lão Bạnga [Mai Lao Banga] japonskému ministerstvu zahraniční a informovalo jej o tom, že některá asociace, možná Tóa dôbunkai, stále hradí studium několika vietnamským studentům.⁴³⁷ Ve svých pamětech Phan Bội Châu uvádí, že se nechal vyfotografovat s princem a Mai Lão Bạngem na večírku na uvítanou pro Mai Lão Bạnga a tuto fotografii pak nechal distribuovat po Vietnamu.⁴³⁸ Není tedy divu, že se dostala do rukou indočínských úřadů.

Přesné místo Phan Bội Châuova pobytu bylo známo již v únoru 1909, kdy tokijská vláda vydala příkaz k vyhoštění Phan Bội Châua a Cường Đêho. Japonské úřady zasáhly krátce poté, co tuto informaci obdrželo japonské ministerstvo zahraničí. Avšak díky Kašiwabarovu varování Phan Bội Châu uprchl i se 130 kopiemi nedávno vytištěné knihy psané krví ze zámoří (Hải ngoại huyết thư). Zbylých téměř 3000 kopií, které zabavila policie v jeho domě v tokijské čtvrti Kanda, Niši-koišikawa, bylo spáleno na dvoře francouzského velvyslanectví.⁴³⁹ Ušetřeny byly pouze exempláře pro archív japonského ministerstva zahraničí a francouzského velvyslanectví v Tokiu.

Krátce po tomto policejním zásahu Phan Bội Châu v březnu 1909 odjel z Japonska do Hongkongu. Finance na cestu získal od japonského lékaře jménem Asaba Sakitaró (浅羽佐喜太郎 1867–1910), který předtím pomohl Nguyễn Thái Bạtovi [Nguyen Thai Bat], Phanovu tlumočnickovi a průvodci. Když Phan Bội Châu nevěděl, kde hledat pomoc, po domluvě s Nguyễn Thái Bậtem napsal

⁴³⁶ Luu Yên Dan knězi Mai, 27. dne 2. měsíce 1909. JACAR: B02032273000, A-10120226 až A-10120229.

⁴³⁷ Tokio, 7. října 1909. JACAR: B02032273000, A-10120230.

⁴³⁸ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 116.

⁴³⁹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 120. Zpráva ministerstva vnitra Komurovi: 22. února 1909. JACAR: B02032272600, A-1012007. Hải ngoại huyết thư: A-10120078 až A-10120122, překlad do japonštiny: A-10120123 až A-10120139.

Asabovi, který mu v odpovědi odeslal všechny peníze, jež v tu chvíli našel ve svém domě.⁴⁴⁰ Poté v Hongkongu Phan Bội Châu obdržel další prostředky z Vietnamu, za něž zamýšlel nakoupit japonské zbraně a za tímto účelem vyslal dva své kolegy do obchodu se zbraněmi Jamaguči šóten v Tokiu. V dubnu 1909 jej v Hongkongu zastihla zpráva o tom, že Hoàng Hoa Thám (Đề Thám) napadl francouzské vojsko v Yên Thế [Jen The] v Tonkinu. Nato Phan odjel do Singapuru, aby požádal tamní členy čínské revoluční strany o zajištění dopravy nakoupených zbraní. Čínští pašeráci však vyžadovali příliš vysokou částku, proto Phan Bội Châu vyrazil do Siamu, kde se pokusil získat pomoc siamského prince, s nímž se seznámil v létě 1908. Ani ten nemohl nic udělat, protože siamský ministr zahraničí odmítl riskovat, že odhalení pašovaných zbraní pro vietnamské aktivisty by ohrozilo přátelské vztahy s Francií. V tu dobu Phan poprvé navštívil Bangkok a díky průvodnímu dopisu od knížete Ókumy se mu dostalo přijetí siamského krále Čulalongkorna (1853–1910), který byl respektován jako osvícený panovník.⁴⁴¹ Po tomto neúspěchu se Phan Bội Châu v září 1909 vrátil do Hongkongu, odtud se snažil zajistit dopravu zbraní. V této době se doslechl o porážce Hoàng Hoa Tháma, po níž následovala další smutná zpráva z Vietnamu o zatčení jednoho z jeho nejbližších druhů v boji za nezávislost Tiểu La [Tieu La]. Poslední kapkou pak byla smrt Ngu Hài [Ngu Hai],⁴⁴² o níž se dověděl v březnu 1910. Ngu Hài byl vůdcem vietnamského odboje v oblasti Nghệ-Tĩnh [Nge Tiñ] a jeho ztráta znamenala konec Phanovi naděje na jakoukoliv pomoc z vlasti. Když se Phan Bội Châu doslechl o plánu čínských revolucionářů zaútočit na Kanton, po dohodě se svými druhy jim většinu japonských zbraní daroval.⁴⁴³

Nakonec Phan Bội Châu přesunul základnu svého hnutí z Japonska do Siamu. Díky Phanovým osobním kontaktům se siamským dvorem zde Vietnamci našli relativní bezpečí před francouzskou tajnou policií. Navíc Siam přímo

⁴⁴⁰ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 118.

⁴⁴¹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 125–127.

⁴⁴² Jiným jménem Đặng Thái Thân [Dang Thai Than] (1874–1910).

⁴⁴³ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 107, 126–130.

sousedil s Annamem, díky čemuž cesta ze severovýchodu Siamu do provincie Nghê An [Nge An] trvala pouze dva týdny.⁴⁴⁴

Francouzské úřady získaly jistotu o princově pobytu v Japonsku ze zmíněného dopisu křesťanského studenta Lru Yén Đana [Luu Jen Dana], který francouzské velvyslanectví v Tokiu přiložilo ke své žádosti o další vyšetřování ze dne 7. října 1909.⁴⁴⁵ Japonská strana Francouzům vyhověla. Když se princ Cường Đê, který se mezitím ukrýval v Kóbe, v říjnu 1909 vrátil do Tokia, vypátrala ho japonská policie a vyzvala, aby opustil Japonsko. Následkem toho se princ pod policejním dohledem vrátil do Kóbe, odkud měl 30. října 1909 na lodi Ijomaru vyplout do Šanghaje. O této skutečnosti správce prefektury Hjógo informoval ministra zahraničí Komuru dne 28. října 1909, přičemž potvrdil, že v souladu s jeho pokyny nechají prince uniknout.⁴⁴⁶ Následujícího dne hjógský prefekt poslal telegraf zástupci ministra zahraničí Kikudžiróvi Išiimu, v němž oznamoval, že princ i jeho společníci unikli 28. října odpoledne mezi 16 a 17 hodin neznámo kam.⁴⁴⁷ Japonské ministerstvo zahraničí sdělilo francouzské straně informace o princově zamýšleném odplutí z Japonska. V reakci na to francouzská tajná policie 6. listopadu prohledala loď Ijomaru v Šanghaji, ale neuspěla. Nakonec se ukázalo, že cizinec, kterého na lodi zadržela, nebyl Vietnamec.⁴⁴⁸ Ve skutečnosti japonská policie dohlédla na Cường Đêho až do Šanghaje, kde zodpovědnost převzal tamní japonský konzul Jósuke Macuoka. Macuoka informoval francouzské úřady o princově příjezdu až 6. listopadu 1909, což znamená den poté, co si 5. listopadu ověřil, že se Cường Đê dorazil bezpečně do Šanghaje.⁴⁴⁹ Všechny japonské úřady měly instrukce spolupracovat s francouzskými úřady, avšak současně nemohly vyrazit spojení prince Cường Đê s japonskými občany aktivními v Tóa dôbunkai jak v Japonsku, tak i v Šanghaji.

⁴⁴⁴ Furuta, Motoo. „Vietnamese Political Movements in Thailand: Legacy of the Đông-Du Movement“, s. 151. In Phan Bội Châu and the Đông-Du Movement.

⁴⁴⁵ Gérard Komurovi: 7. října 1909. JACAR: B02032273000, A-10120227 až A-10120230.

⁴⁴⁶ Hjógský prefekt Komurovi: 28. října 1909. JACAR: B02032273100, A-10120278 až A-10120279.

⁴⁴⁷ Hjógský prefekt Išiimu: 29. října 1909. JACAR: B02032273100, A-10120281.

⁴⁴⁸ Zpráva o zásahu francouzské policie: Šanghaj, 7. listopadu 1909. JACAR: B02032273200, A-10120338 až A-10120339.

⁴⁴⁹ Širaiši, Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 617.

Indočínské úřady pokračovaly ve vyšetřování i po princově vyhoštění a francouzské velvyslanectví opakovaně žádalo japonské ministerstvo zahraničí, aby pátralo po zbývajících Vietnamcích a protifrancouzských materiálech Phan Bội Châu apod. v Japonsku. Ministerstvo zahraničí ve svých nótách ze dne 29. listopadu 1909, 27. ledna 1910, 10. února 1910 a 7. května 1910 průběžně informovalo o výsledcích pátrání japonské policie, ale žádné osoby ani dokumenty nebyly zjištěny.⁴⁵⁰

Jak vyplývá z korespondence mezi japonským ministerstvem zahraničí a francouzským velvyslanectvím v Tokiu, Japonsko projevovalo upřímnou snahu vyhovět požadavkům francouzské strany. V létě 1908 japonská policie začala sledovat vietnamské studenty v Tóa dóbun šoin, v říjnu 1908 byla na příkaz ministerstva vnitra zrušena speciální vietnamská třída a většina vietnamských studentů odjela do vlasti kvůli obavám o své rodiče, jejichž dopisy jim předaly japonské úřady. Také v případě Phan Bội Châu japonská policie zakročila ihned poté, co ministerstvo zahraničí získalo podrobné údaje o jeho pobytu od francouzské strany. Poté v říjnu 1909 byl princ Cuồng Đẽ zadržen, jakmile francouzské velvyslanectví předalo nové poznatky o něm japonskému ministerstvu zahraničí.

Francouzská strana byla při vyšetřování problému Vietnamců v Japonsku stále aktivnější. Zejména indočínské úřady, které měly na jeho vyřešení největší zájem, zjišťovaly nové informace na území Vietnamu a v nedalekých oblastech (Hongkong, Šanghaj, Kuang-tung apod.) a následně je předávaly francouzskému velvyslanectví, které o prošetření zjištěných údajů požádalo japonskou stranu. Japonské úřady naopak novými poznatky příliš nepřispěly a spíše potvrzovaly či nikoliv informace zjištěné francouzskou stranou. Důvodem toho není jen skutečnost, že problém vietnamských aktivistů tokijskou vládu netrápil tolik jako indočínské úřady, které se zejména v roce 1908 potýkaly se silnými projevy vietnamského odporu. Na rozdíl od Japonců indočínské úřady měly lepší podmínky pro získávání informací ve Vietnamu, protože měly moc přímo zasáhnout Vietnamce aktivní v protifrancouzském hnutí. Vietnamci v Japonsku

⁴⁵⁰ Gérard Komurovi: 21. října 1910. JACAR: B02032273400, A-10120394 až A-10120405.

však byli pod ochranou několika vlivných politiků a navíc se pohybovali ve stejném prostředí jako čínští aktivisté, proto bylo obtížné je odhalit a také opatření podniknuté proti nim nemohla být tak rázná, jak by si indočínské úřady představovaly.

Dalším aspektem postupu japonských úřadů proti vietnamským aktivistům byla opatrnost v důsledku spojení Vietnamců s významnými japonskými osobnostmi, jako byli politik Ókuma nebo generál Fukušima. Francouzská strana by byla jistě pobouřena zprávou, že Phan Bội Châuovy aktivity podporuje proslulý generál, který bojoval ve válce proti Rusům. Z tohoto důvodu japonské úřady byly nuceny chránit své občany a tím zabránit nedorozumění, které by tokijskou vládu stavělo do pozice patrona protifrancouzského hnutí. Krátce řečeno vietnamské aktivity byly pro japonskou vládu nežádoucí, protože ohrožovaly dobré vztahy s Francií, a proto jim učinila přítrž tak, aby to nadělalo co nejméně škody jak po stránce diplomatické, tak po stránce vnitropolitické.

5. Význam hnutí Đông Du a vývoj myšlení Phan Bội

Châu

Vlastenectví, sociální darwinismus a reformy

Dokud Phan Bội Châu neopustil území své vlasti, ve svém pojetí osvobození Vietnamu vycházel z dosavadních zkušeností svého národa, zejména z odkazu protifrancouzského hnutí Cần Vương [Kan Vương], s jehož účastníky udržoval úzké spojení. Dále bylo jeho myšlení mimo tradiční konfuciánské vzdělání ovlivněno díly čínských reformátorů, která Vietnamcům zprostředkovala dosud neznámé myšlení západní civilizace.

Hlavním cílem Phanova úsilí bylo vyhnat Francouze a obnovit samostatnost Vietnamu, což podle jeho názoru bylo možné pouze ozbrojeným bojem. Z tohoto hlediska navázal na myšlenku hnutí Cần Vương, kdy vietnamská vojska vytvořená kolem vůdců věrných sesazenému císaři napadala francouzská vojska ve své oblasti. Spojení Phan Bội Châu s tímto hnutím dokládají mj. i jeho opakované návštěvy u jednoho z nejvýznamnějších vůdců Cần Vương Đê Tháma [De Tham] (Hoàng Hoa Tháma) v době, kdy se Đông Du slibně rozvíjelo. Také ve svých pamětech u účastníků svého hnutí vyzdvihuje jejich odhodlání bojovat a obětavost.⁴⁵¹

Dalším společným rysem byla důležitost přikládána vietnamskému vládci. Hnutí Cần Vương ji mělo přímo ve svém názvu „Zachraňte císaře“, proto se toto hnutí někdy nazývá rojalistické. Nicméně Vietnamci jej ve svých dějinách řadí k vlasteneckým hnutím, protože boj za císaře proti zahraničnímu nepříteli byl současně bojem za vlast. Pro Phan Bội Châu byla idea vládce natolik důležitá, že se pro své úmysly rozhodl získat člena císařské dynastie Nguyễn [Ngujen], prince Cường Đê [Kuong De], kterému v době jejich prvního setkání v roce 1903 bylo 21 let. Důvodem nebyla pouze Phanova snaha legitimizovat jeho hnutí jako hnutí vietnamského národa sjednoceného pod osobou panovníka, ale také inspirace

⁴⁵¹ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 100–114.

příkladem japonského císaře, o němž se dověděl z čínských „nových knih“ (tân thư). Císař Mucuhito (1852–1912) se chopil vlády také velmi mladý a proslavil se jako osvícený panovník, který reformami dovedl svou zemi k nezávislosti a prosperitě.

Phan Bội Châu si zvolil Cường Đêho proto, že pocházel z císařského rodu a byl ochotný zapojit se do jeho hnutí. Naopak stávající císař Thành Thái [Thaï Thai],⁴⁵² ani jeho synové nejevili žádné známky toho, že by byli schopni čelit Francouzům.⁴⁵³ Z tohoto důvodu podle Phana vietnamský vládce neexistoval, protože to byla pouhá loutka v rukou Francouzů. Stejně tak neexistoval Vietnam jako stát, protože byl pod francouzskou nadvládou rozdělen na tři správní útvary, z nichž jeden (Kočinčina) byl přímo francouzskou kolonií. Jinými slovy Phan Bội Châu vnímal ztrátu nezávislosti Vietnamu jako „ztrátu vlasti“ (mát nước [mat nuok], 國亡).⁴⁵⁴ Toto spojení se vyskytuje přímo v názvu knihy, kterou Phan napsal pod vlivem Liang Čchi-čchaa po svém příjezdu do Japonska: Dějiny ztráty vlasti Vietnam, Việt Nam vong quốc sử (越南亡国史). Ve třech jejích kapitolách Phan Bội Châu líčí příčiny a okolnosti ztráty nezávislosti, příběhy vietnamských hrdinů, kteří padli v boji s francouzským nepřítelem, a popisuje žalostnou situaci vietnamského národa. V poslední, čtvrté kapitole hovoří o budoucnosti, která Vietnam čeká, jen pokud Vietnamci budou bojovat proti Francouzům, jinak i jejich zemi čeká záhuba.⁴⁵⁵ Tato obava o budoucnost se promítla již do Phanova prvního díla: Nové knihy krve a slz souostroví Rjúkjú (Luu Câu huyết lệ tân thư). Osud království Rjúkjú měl být odstrašujícím případem pro Vietnam, kterému hrozí, že podlehne expanzivním ambicím Francie. Na rozdíl od Francie však Japonsko nelíčí jako agresora, který anektoval sousední stát, ale jako úspěšnou velmoc, která kvůli potřebám svého rozvoje při své expanzi pohltila zaostalé

⁴⁵² Thành Thái (na trůnu v letech 1889–1907) se stal císařem v 8 letech. Rád četl knihy v čínštině a japonštině, proto měl zájem o posílení Vietnamu a o reformy. Ale francouzský rezident v Annamu dohlížel na to, aby nemohl udělat nic, co by nebylo v souladu s francouzskými zájmy. V roce 1907 byl Thành Thái sesazen z vietnamského trůnu, protože dostatečně nespolupracoval s protektorátní správou, a vyhoštěn na ostrov Réunion.

⁴⁵³ Phan Bội Châu. Việt Nam vong quốc sử. In Chương Thâu. Những tác phẩm của Phan Bội Châu, Tập 1, s. 92–93.

⁴⁵⁴ Také ve spojení „Kráľ zemřel, země je zničena“: vua mát, nước tán (sinovietnamsky: quốc phá, quân vong, 國破、君亡).

⁴⁵⁵ Việt Nam vong quốc sử, s. 69–127.

království. V obou případech však Phan Bội Châu pod vlivem čínských reformátorů prezentuje vztah Japonska a Rjúkjú a vztah Francie a Vietnamu v duchu sociálního darwinismu, kdy je slabý a zaostalý stát přirozenou kořistí silnějšího. Zároveň však Japonsko bylo státem, který byl před reformami Meidži potenciální kořistí západních velmocí podobně jako Vietnam a další asijské státy, ale modernizací podle západního vzoru se zachránil. Bylo tedy logické, že když Phan Bội Châu nenalezl pomoc v Číně, obrátil se na Japonsko, jehož síla a odhodlanost se právě projevily ve válce s Ruskem.

Nicméně nelze rozhodně říci, že by Phan Bội Châu považoval reformy za první a zásadní bod pro nezávislost své vlasti. Společnost na záchranu Vietnamu, kterou se svými druhy založil v roce 1904, sice později dostala jméno Duy Tân Hội [Zuy Tan Hoi] (Společnost obnovy), psáno znaky 維新会, což jsou stejné znaky jako ve spojení „restaurace Meidži“ 明治維新, avšak tři hlavní body jejího programu neobsahovaly jedinou zmínku o reformách nebo modernizaci. Hlavní Phanovou starostí bylo, aby tato organizace získala široký vliv, prostředky pro povstání proti Francouzům a zahraniční pomoc.⁴⁵⁶ Navzdory čínským textům zdůrazňující potřebu reform jako prostředek proti západním velmocím, navzdory názornému příkladu Japonska Phan Bội Châu nepovažoval reformy za prvořadé. Pouze viděl nepřítele, kterého je třeba porazit a vyhnat, čehož mohlo být dosaženo pouze zbraněmi a silou. Těmi Phanova organizace nedisponovala, a proto jej vyslala do Japonska.

Panasiatismus

Rusko-japonská válka byla bezesporu nejvýraznějším projevem nabyté moci Japonska. Asijské národy nevzhlížely k Japonsku jen jako ke svému vzoru, ale také jako ke svému učiteli. Aktivita Tóa dóbunkai (Společnosti příbuzných kultur) a další japonských společností zejména v Číně svědčily o tom, že Japonci mají skutečný zájem pomoci podmaněným asijským národům, aby dosáhly

⁴⁵⁶ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 42.

podobného postavení jako oni sami. Phan Bội Châu se o tomto japonském postoji dověděl z Číny, kde byly po čínsko-japonské válce zřízeny japonské školy a organizace na podporu japonsko-čínského přátelství. Také pomoc, kterou japonští panasiatisté poskytovali čínským reformátorům v Japonsku (Liang Čchi-čchao, Kchang Jou-wej atd.) naznačovala, že je japonská snaha upřímná.

Právě spojení s Liang Čchi-čchaem dovedlo Phan Bôi Châua k panasiatistům, kteří byli ochotni podpořit vietnamské vlastence stejně jako čínské reformátory. Především díky tomu, že japonští panasiatisté šířili svůj vliv prostřednictvím vzdělání, mohlo vzniknout hnutí Đông Du. Phan Bôi Châu v podstatě pouze využil možností, které Japonci vytvořili pro Číňany. Zde je třeba si připomenout důležitý fakt o Tóa dôbunkai. Tuto organizaci založil nacionalistický politik Acumaro Konoé v roce 1898, čili v době, kdy probíhalo tzv. krájení čínského melounu. V tomto kontextu panasiatismus sloužil jako nástroj, s jehož pomocí se Japonsko snažilo čelit vlivu, který západní velmoci realizovaly prostřednictvím svých koncesí v Číně. Jinými slovy západní velmoci zde prosazovaly svůj vliv nátlakem, což Japonsko zatím dost dobře nemohlo, a tak se snažilo získat si Číňany svým přátelstvím. Panasiatisté tedy měli na mysli především osud Japonska, které mohlo čelit západní konkurenci prostřednictvím spolupráce s asijskými národy. To vysvětluje, proč japonští nacionalisté stáli o velmi dobré vztahy s jinými Asiaty.

Další důležitým rysem panasiatismu bylo jeho spojení s armádou. Úspěšnost Japonska byla hodnocena z velké části podle uznání, jež se dostalo jeho armádě v čínsko-japonské válce, na tažení proti boxerům a především ve válce s Ruskem. Jednou z hlavních idejí panasiatismu bylo, že národ žluté rasy se vyrovná národu bílé rasy nebo jej dokonce porazí, pokud dosáhne takové úrovně rozvoje jako Japonsko. To implikovalo, že asijský národ je schopen porazit západního vetřelce, pokud bude mít moderní armádu jako Japonsko. Navíc asijsťi vlastenci jako Phan Bôi Châua často viděli v ozbrojeném boji jediný účinný způsob, jak se zbavit útlaku cizinců. Z tohoto důvodu měli zájem studovat nejen reformy, ale především moderní vojenství, které očividně dovedlo Japonsko k vítězství.

Za takovýchto okolností japonský generál Jasumasa Fukušima, který se účastnil tažení proti boxerům, během svého působení v Číně propagoval myšlenku japonsko-čínského přátelství. Po návratu do vlasti se stal ředitelem vojenské školy Šimbu gakkó, kterou v roce 1903 založil japonský generální štáb pro čínské studenty se zájmem o studium na Vojenské akademii (陸軍士官学校).⁴⁵⁷ Není tedy divu, že také Phan Bội Châu přilákal japonský úspěch, a když nezískal od Japonska zbraně a vojáky, nezbylo mu než využít nabídku pomoci od čínského reformátora Liang Čchi-čchaa a japonských politiků na poli vzdělávání. Hnutí Đông Du tedy nebylo přesně tím, co si Phan Bội Châu představoval, přestože dosáhlo ve Vietnamu relativně velkého vlivu. V každém případě se Phanovo zaměření na vojenskou sílu nevytratilo. Na počátku hnutí Đông Du několik vietnamských mladíků nastoupilo na vojenskou školu Šimbu gakkó a také vietnamští studenti na Tóa dóbun šoin (Institut příbuzných kultur) měli speciální hodiny vojenského cvičení.⁴⁵⁸ Phan Bội Châu rozhodně považoval vojenskou výchovu za nezbytnou součást svého hnutí: „Někteří studenti byli zapsáni do soukromých škol, které neměly formální náležitosti a dostatečný studijní program. Navíc tam nebyla žádná vojenských cvičení, což bylo v rozporu s cílem cesty za studiem.“⁴⁵⁹

Panasijská myšlenka byla mezi asijskými národy nejsilnější v období rusko-japonské války a těsně po ní. Jak napovídá název Tóa dóbunkai (東亜同文会, Společnost příbuzných kultur), vycházela ze vzájemné příbuznosti asijských kultur. Phan Bội Châu, který se inspiroval novými myšlenkami z děl čínských obrozenců, přijal také panasijský výklad o spřízněnosti asijských národů. Ve svých textech pro ně používá slova „đồng văn, đồng chủng, đồng châu“ [dong van, dong tung, dong tau] (同文、同種、同洲) s významem „stejná kultura, stejná rasa, stejný kontinent“. Příslušníci západních velmocí v Asii aplikovali jinou, cizí kulturu, byli jiné rasy a pocházeli z jiného kontinentu. Naopak Čína a Japonsko měly v tomto ohledu k Vietnamu velice blízko. Jelikož se Japonsko

⁴⁵⁷ Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 99, pozn. 29.

⁴⁵⁸ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 95–97.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 93.

hlásilo k asijským státům šířením panasijské myšlenky, Phan Bội Châu k němu podle toho přistupoval. Když žádal Japonce o pomoc, interpretoval to jako morální povinnost Japonska. Z hlediska stoupců panasiatismu Japonsko bylo starší bratr asijských národů a podle konfuciánské tradice měl starší bratr povinnost pomáhat svým mladším sourozencům.⁴⁶⁰ Podle Phan Bội Châua tedy Japonsko mělo povinnost pomoci Vietnamu, protože mezi nimi existoval sourozenecký vztah.⁴⁶¹

Je však třeba zdůraznit, že panasiatismus nebyl politikou tokijské vlády, ale součástí politiky její opozice, k níž patřila i Pokroková strana (進歩党). Ókuma a Inukai, hlavní představitelé této strany, v roce 1905 přiživovali pobouření japonské veřejnosti nad podmínkami čerstvě podepsané portsmouthské smlouvy. Ale v lednu 1906 získala oligarchická vláda kontrolu nad situací v zemi, v roce 1907 se Ókuma stáhl z aktivní politiky a také Inukaiův vliv na japonskou politiku byl bezvýznamný.⁴⁶² To znamená, že v době Phanova příjezdu do Japonska v roce 1905 byla moc Pokrokové strany velmi výrazná, ale od roku 1907 neměl klub Ókumy a Inukaie významný podíl na utváření politiky, a proto ani nemohl Phan Bội Châua ochránit před dopadem požadavků francouzské vlády.

Nový výklad panasiatismu

Phan Bội Châu tedy od Japonska nezískal vojenskou pomoc, jak očekával. Nicméně přibližně do poloviny roku 1907 věřil, že panasijská myšlenka vyjadřuje upřímnou snahu Japonska zachránit ostatní asijské národy. Od jara 1905 sice pobýval v Japonsku, ale často cestoval po jihovýchodní Asii, proto lze předpokládat, že získal určitý přehled o světovém dění. Například musel být obeznámen s japonským postupem na asijské pevnině. Po rusko-japonské válce tokijská vláda nejprve přiměla korejského krále k podpisu smlouvy o protektorátu

⁴⁶⁰ „Người anh cả da vàng“ (starší bratr celé žluté rasy). Vĩnh Sinh, „Phan Bội Châu and Fukuzawa Yukichi: Perceptions of National Independence“ in Vĩnh Sinh. Phan Bội Châu and the Đông-du Movement, s. 130.

⁴⁶¹ Širaiši. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 359.

⁴⁶² Marr, c. d. s. 147.

(17. listopadu 1905), po níž následovala čínsko-japonská dohoda (22. prosince 1905), která měla Japonsku zajistit nově nabytá práva v Mandžusku. Možná, že to Phan Bội Châu vnímal podobně jako japonskou anexi království Rjúkjú, protože Korea a Mandžusko leží v sousedství Japonska. Navíc Japonci v Koreji vyžadovali provedení reform, proto v této době nemuselo být jejich jednání hodnoceno jako jednoznačně agresivní. Oči asijským aktivistům včetně Phan Bội Châua otevřelo až uzavření dohody mezi Japonskem a Francií 10. června 1907. Stalo se tak v době, kdy hnutí Đông Du právě vstoupilo do fáze rozkvětu.

Přibližně od tohoto okamžiku Phan Bội Châu zintenzívnil kontakty s účastníky národního hnutí ostatních zemí, kteří pobývali v Japonsku. Jednalo se především o revolucionáře z jižní Číny. V této souvislosti se Phan ve svých pamětech zmiňuje o tom, že byla v říjnu 1908 založena Tóa dómeikai (Liga východní Asie, 東亜同盟会 Đông Á Đông Minh Hội), která sdružovala japonské socialisty a anarchisty s čínskými, vietnamskými, korejskými, filipínskými a indickými aktivisty v Japonsku.⁴⁶³ Svou účast v této organizaci zasazuje do kontextu pomoci, které se mu dostalo od asijských kolegů v době, kdy se hnutí Đông Du nacházelo ve fázi rozpadu v důsledku tlaku japonských úřadů. Masaja Širaiši však tuto skutečnost uvádí na pravou míru v tom smyslu, že Tóa dómeikai je s největší pravděpodobností totožná s Ašú wašinkai (Asociace asijského přátelství), která v Japonsku existovala od podzimu roku 1907 do začátku roku 1908. Příčinou Phanových úzkých vztahů s aktivisty jiných asijských zemí tedy nebyl tlak japonských úřadů na Vietnamce v Japonsku, ale spíše uzavření japonsko-francouzské dohody v červnu 1907 a japonsko-ruské dohody v červenci 1907, které odhalilo skutečný postoj japonské vlády vůči velmocím a jejím asijským držávám.⁴⁶⁴ Dále Širaiši studiem pramenů zjistil, že se korejští aktivisté zřejmě neúčastnili schůzek Ašú wašinkai, pokud na nich byli přítomni Japonci.⁴⁶⁵ Příčinou toho bylo výše zmíněné přitvrzení japonské kontroly v Koreji. Koncem června 1907 korejský král vyslal tajnou misi, aby na mírové konferenci v Hágu protestovala proti japonskému útlaku. Tato mise nejen

⁴⁶³ Phan Bội Châu Niën biêu, s. 119.

⁴⁶⁴ Širaiši. Meidži mekki no zaiči Betonamudžin..., s. 335–372.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 343.

neuspěla, ale navíc byla jejím důsledkem králova abdikace a posílení japonského protektorátou dohodou z 24. července 1907.⁴⁶⁶ Není tedy divu, že Korejci nechovali k Japoncům důvěru a stáli pouze o spolupráci stejně postižených národů.

Tento postoj stále ještě vycházel z myšlenky panasiatismu, protože podporoval spojení asijských národů na základě příbuznosti, avšak s vyloučením Japonska, které své bratrské národy zradilo a postavilo se na stranu západních agresorů. Podmaněné asijské národy se nechtěly smířit se svým osudem „slabšího“, který v souladu s teorií sociálního darwinismu podlehl „silnějšímu“. Proto se vedle hesla „příbuzná kultura“ (đồng văn [dong van], 同文), na němž Japonsko stavělo svůj vliv v Číně a v Asii obecně, objevilo nové heslo „stejná nemoc“ (đồng bệnh [dong beň], 同病).⁴⁶⁷

Když Phan Bội Châu žádal Japonce o vojenskou pomoc, vykládal mezinárodní situaci v tom smyslu, že je v japonském zájmu zastavit francouzský postup v jihovýchodní Asii a pomoci tak Vietnamcům, protože francouzská expanze podporovaná Ruskem by v budoucnosti mohla ohrozit japonské državy Rjúkjú a Tchaj-wan.⁴⁶⁸ V obraze rusko-japonské války se Japonsko skutečně jevilo jako asijská země bojující proti bílé velmoci, jako přítel všech národů žluté rasy. Ale jeho poválečné dohody se západními velmocemi z něj učinily stejného nepřítele, jakým byly Francie, Rusko, Velká Británie apod. Nicméně myšlenka spolupráce na základě koncepce stejného nepřítele, jinými slovy „stejně nemoci“, se u Phan Bôi Châu vyskytla již dříve. Vždyť na samém začátku své cesty do zámoří oslovil Číňany trpící francouzským útlakem podobně jako Vietnamci. Dobré vztahy s jünnskými aktivisty a studenty také pěstoval od počátku svého hnutí.⁴⁶⁹ Severovietnamské provincie jsou vstupní branou do jihočínských provincií Jün-nan, Kuang-tung a Kuang-si, což potvrzovaly francouzské aktivity v této části Číny. Význam sousedství Vietnamu s Jün-nanem Phan Bôi Châu zdůraznil ve svém díle Zármutek nad Vietnamem, žal pro Jün-nan (Ái Việt điếu

⁴⁶⁶ Akagi, c. d. s. 276–278.

⁴⁶⁷ Phan Bôi Châu Niên biểu, s. 117.

⁴⁶⁸ Širaiši. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia..., s. 359.

⁴⁶⁹ Phan Bôi Châu Niên biểu, s. 55–56, 63–64, 68–69, 91.

Điền [Ai Viet dieu Dien], 1907), kde píše, že jejich vztah vzájemné závislosti se podobá vztahu „rtů a zubů“, přičemž rty znázorňují Vietnam a zuby Jün-nan.⁴⁷⁰

Lze tedy říci, že spolupráce s podobně postiženými národy byla součástí Phanova myšlení ještě před japonskou „zradou“, ale nabyla zvláštního významu až v polovině roku 1907. Současně s tím je třeba zdůraznit, že Phan Bội Châu vždy zůstával vlastencem a nacionalistou než panasiatistou. Panasiatistou byl jen do té míry, pokud to bylo užitečné pro vietnamské národní hnutí. Podle Phanova názoru mezi národy „trpící stejnou nemocí“ nepatřili ani Kambodžané a Laosané, přestože žili ve Francouzské Indočíně spolu s Vietnamci.⁴⁷¹ To dokazuje také skutečnost, že v jeho pamětech není ani zmínka o lidech této národnosti, ani o dalších národnostech žijících ve Vietnamu a naopak jsou vyzdvihovány osobnosti vietnamské, čínské nebo japonské národnosti.

Phan Bội Châu a vietnamské národní hnutí

O významu Phan Bội Châua ve vietnamské historii svědčí skutečnost, že jeho jméno podobně jako jméno Phan Châu Trinh nese hanojská ulice. Na první pohled se může zdát podivné, že v komunistické zemi se ulice jmenuje po muži, který kdysi propagoval myšlenku monarchie. Hnutí Đông Du však bylo pouze prvním z období, kdy Phan Bội Châu hledal cestu k obnově nezávislosti Vietnamu. Po revoluci v Číně v roce 1911 Phan přijal myšlenku republiky za vhodnou pro samostatný vietnamský stát.⁴⁷²

Na prvním místě je třeba Phan Bội Châua vnímat jako vlastence a bojovníka za svobodu vietnamského národa. Když se jej na prvním setkání Inukai zeptal na politickou orientaci jeho organizace, Phan mu nedokázal náležitě odpovědět.⁴⁷³ Důvodem byl jeho prvořadý zájem o osvobození vlasti. To, co přijde potom, ho prozatím nezajímalo. Proto se příliš nezabýval politickou

⁴⁷⁰ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 119. Shiraishi. „Phan Bội Châu in Japan“, s. 66–67. In Phan Bội Châu and the Đông-Du Movement.

⁴⁷¹ Furuta. „Vietnamese Political Movements in Thailand: Legacy of the Đông-Du Movement“, s. 152. In Phan Bội Châu and the Đông-Du Movement.

⁴⁷² Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 15. Marr, c. d. s. 215–217.

⁴⁷³ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 56.

orientací svého hnutí a ve stopách čínských reformátorů se vybral pod vlivem jejich děl a posléze pod přímým vlivem Liang Čchi-čchaa. Současně to může být vysvětlením, proč Phan Bội Châu v té době nezaujaly Sunjatsenovy názory. Phan Bội Châu do jisté míry chápal, že existuje spojení mezi reformami a silou státu, které mohl vidět na příkladě Japonska. Naopak o pojmech „republika“ a „demokracie“ zřejmě neměl jasnou představu, a ani ho příliš nezajímaly, protože nepřinášely přímé řešení problémů ve Vietnamu.

Navzdory tomu se ve Phanových dílech objevují slova „strana“ (đảng [dang], 黨) a „revoluce“ (cách mạng [kať mang], 革命). Marr dokonce nazývá jeho první dílo publikované v Japonsku Dějiny ztráty Vietnamu (Việt Nam vong quốc sử) prvním vietnamským revolučním románem, protože zobrazuje strádání vietnamského lidu.⁴⁷⁴ Výklad těchto slov v kontextu socialismu a komunismu je však značně zavádějící. Především je třeba si uvědomit, že Phan Bội Châuovo myšlení vycházelo z konfuciánské tradice, jejíž obzory si rozšířil čtením knih čínských reformátorů (tân thư) a následným pobytem v zahraničí, tj. v jihovýchodní Asii a v Japonsku. Sám Phan Bội Châu ve svých pamětech se studem přiznává, že nemůže jet na západ, protože mimo své rodné řeči ovládá pouze psanou čínštinu: „Avšak i kdybych chtěl jet do Evropy, Ameriky, neměl jsem na to peníze, ani jsem neovládal žádný evropský jazyk. Připadal bych si tam slepý a hluchý zároveň. Rozhodl jsem se tedy nechat spojení s Evropany a Američany na jindy.“⁴⁷⁵ Ačkoliv hnutí Đông Du poprvé v moderních dějinách otevřelo cestu Vietnamcům do zahraničí, do světa, za vzděláním, Phan Bội Châu ve svém myšlení neopustil hranice vymezené posláním, kterým bylo vyhnat Francouze a osvobodit Vietnam.

Následkem toho Phan Bội Châu vnímal slova „strana“ a „revoluce“ v kontextu svého cíle osvobození vlasti. Slovem „strana“ označoval i účastníky hnutí Cần Vương (đảng Cần Vương [dang Kan Vuong]), stejně jako revolucionáře (revoluční stranu=Đảng cách mạng [Dang kať mang]), monarchisty (monarchická strana=Đảng bảo hoàng [Dang bao hoang]), přičemž účastníky

⁴⁷⁴ Marr, c. d. s. 114.

⁴⁷⁵ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 117.

svého hnutí shrnuje ve spojení „naše strana“ (đảng ta [dang ta]). V případě revoluční strany je význam v podstatě totožný s dnešním významem slova „politické strana“, ale v případě hnutí Cần Vương „strana“ (đảng) znamená spíše hnutí, přesněji vlastenecké či národní hnutí. Je zřejmé, že vzhledem k době a k tradičnímu vzdělání Phan Bội Châu nemohl plně chápat slova „moderního světa“. Podobný posun významu u slova „revoluce“ je častý ve vietnamských publikacích, které například uvádějí, že se v roce 1911 Ho Či Min vydal na cestu revoluce. Přitom je jasné, že Ho Či Min před cestou do Francie nemohl mít jasnou představu o revoluci v socialistickém či komunistickém pojetí.⁴⁷⁶

Hranice Phanova myšlení je patrná v jeho následujícím rozhovoru na prvním setkání s japonskými politiky: „Inukai se mě dále zeptal: ‚Vytvořili jste již revoluční stranu?‘ Tehdy jsem se k smrti zastyděl, protože v naší zemi není vůbec žádná revoluční organizace, a odpověděl jsem: ‚Máme organizaci, ale naše síla je zanedbatelná.‘“⁴⁷⁷ Phan Bội Châu si tedy uvědomoval, že vietnamští aktivisté včetně jeho organizace později nazývané Duy Tân Hội mají oproti Číňanům nebo Japoncům velké mezery, co se týče organizace hnutí. Chápal však, že jeho organizace musí být „revoluční“, aby dosáhla úspěchu, přičemž si nebyl jistý, co je tímto slovem přesně míněno. Každopádně Phan Bội Châu přijal toto slovo za své. Když počátkem roku 1907 v Kuang-tungu potkal dva krajany, které se rozhodl získat pro svou věc, promluvil k nim takto: „Cílem našeho nynějšího podnikání je revoluce. Pokud ji chceme uskutečnit, je nezbytně nutné, aby lidé v naší vlasti byli aktivní. Ale studium v zahraničí je také velmi nezbytné, proto lidé jezdí studovat do zahraničí, aby se naučili tvořit. Ti, kteří chtějí ničit, nemohou studovat v zahraničí.“⁴⁷⁸

Na tomto citátu vidíme, že Phan Bội Châu zacházel se slovy jako revoluce tak, jak mu to vyhovovalo. V této době nabývalo hnutí Đông Du na síle, a proto mu Phan přizpůsobil své aktivity i myšlení: zde spojil revoluci se vzděláním, které hnutí Đông Du přinášelo. Cílem Phanova snažení však nebyla buržoazní nebo socialistická revoluce, ale nezávislost Vietnamu. Pro čínské revolucionáře

⁴⁷⁶ Furuta, *Betonamu no sekaiši*, s. 75.

⁴⁷⁷ Phan Bội Châu *Niên biêu*, s. 56.

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 77.

založení republiky bylo neoddělitelné spojené s nezávislostí jejich vlasti, republika byla pro ně prostředkem k jejímu dosažení a udržení. Na rozdíl od tohoto se Phan Bội Châu soustředil na svůj cíl natolik, že ani v době rozvoje hnutí Đông Du nepřestával hledat možnosti k získání vojenské síly, která by vypudila Francouze z Vietnamu.⁴⁷⁹

Právě toto Phanovo soustředění na „záchranu vlasti“ (cứu quốc [koo kuok]) mělo za následek do jisté míry omezený vliv na Vietnamce. Hnutí Đông Du rozhodně nelze považovat za masové hnutí celého vietnamského národa. Přesto mu nelze upřít důležitost ve vietnamské historii. Tak, jako Phan Bội Châu ve svých aktivitách vycházel z odkazu hnutí Cần Vương, Ho Či Min a další vietnamští vlastenci stavěli na tom, co před nimi dokázali Phan Bội Châu, Phan Châu Trinh a další. Phan Bội Châuova vesnice se nacházela poblíž Ho Či Minova rodiště, díky tomu se Phan Bội Châu přátelil s Ho Či Minovým otcem. Když se v létě 1905 se Phan Bội Châu vrátil do Huế [Hue], aby ve Vietnamu hledal uchazeče o studium v Japonsku, opět navštívil Ho Či Minova otce a oslovil také Ho Či Mina a jeho bratra a vyzval je, aby s ním odjeli do Japonska. Ale Ho Či Min odmítl. Sám to později vysvětlil, „že dával přednost cestě do Francie, aby vysledoval tajemství západu přímo u zdroje.“⁴⁸⁰

Při svém hledání nejvhodnější cesty pro obnovu nezávislosti Vietnamu Ho Či Min udržoval kontakty s Phan Bội Châuem a Phan Châu Trinhem až do jejich smrti. Jeho vztah s Phan Châu Trinhem byl bližší než s Phan Bội Châuem, možná proto, že Trinh poznal na rozdíl od Châua Francii. Nicméně Ho Či Min měl výhrady k oběma.⁴⁸¹ Ve svém působení se neomezoval pouze na vrstvu vzdělanců, ať už učenců nebo intelektuálů s moderním vzděláním, a jeho hnutí zasáhlo celou zemi. V tomto kontextu můžeme Đông Du chápat jako přelomové vietnamské hnutí, které tvořilo přechod mezi feudálním vlastenectvím a národním hnutím v moderním slova smyslu. Význam aktivit Phan Bội Châua pro vietnamský národ

⁴⁷⁹ Văn Tạo. „Phan Bội Châu trong lịch sử dân tộc Việt Nam“ in Những tác phẩm của Phan Bội Châu. Tập 1. Hanoi 1982, s. 23–26.

⁴⁸⁰ Duiker, c. d. s. 31–32.

⁴⁸¹ Duiker, c. d. s. 42–43, 51–53, 104–105. Marr, c. d. s. 253–256. Văn Tạo, „Phan Bội Châu trong lịch sử dân tộc Việt Nam“ in Những tác phẩm của Phan Bội Châu. Tập 1, s. 9–11, 39–40. Mrázek, Rudolf. Ho Či Min. Praha 1983, s. 27.

výstižně charakterizuje následující citát: „Když byl Phan Bội Châu ve Vietnamu, nikdy nepřestal využívat učení lidu a jejich vlastenecké probuzení jako motor pro vyvolání povstání. Ze všech sil vyzdvihoval tradici vlastenectví a záchrany země v dějinách. Když byl v zahraničí, přikládal zvláštní význam formování talentů, vojenskému cvičení a přípravě zbraní, aby se mohl chopit své příležitosti.“⁴⁸²

⁴⁸² Văn Tạo, „Phan Bội Châu trong lịch sử dân tộc Việt Nam“ in Những tác phẩm của Phan Bội Châu. Tập 1, s. 26.

Závěr

Konec 19. století a začátek 20. století byl obdobím změn, které zasáhly celý svět. Zájem velmocí o východní Asii, zejména o Čínu, vedl k vzájemnému propojení dění v Evropě s děním v Asii, kde západní velmoci hrály stále významnější roli. Z tohoto důvodu můžeme vztahy Japonska a Indočíny v této době posuzovat z několika hledisek podle charakteru událostí, které je utvářely. Za prvé jsou to události v oblasti mezinárodních vztahů na vládní úrovni, tj. zahraniční politika Japonska, Francie a dalších mocností. Za druhé jsou to události na vnitropolitické úrovni v daných zemích, tj. v Japonsku, v Indočíně a ve Francii, které měly dopad na jednání jednotlivých stran v zahraniční politice. A za třetí je to rovina osobních vztahů, tj. kontakty Vietnamců s Číňany a Japonci.

V oblasti mezinárodních vztahů byl vývoj na Dálném východě ovlivněn především následujícími událostmi: čínsko-japonskou válkou (1894–1895), politikou otevřených dveří, boxerským povstáním (1899–1900), uzavřením britsko-japonské aliance (1902) a rusko-japonskou válkou (1904–1905). Nečekaná porážka ve válce s Japonskem odhalila slabost Číny, a tím ji vydala napospas politickým ambicím západních velmocí. Bezpochyby nejagresivnější politiku v Číně vedlo Rusko, jehož Transsibiřská dráha představovala důležitý nástroj pro jeho ambiciózní plány na Dálném východě, zejména na severovýchodě Číny a v Koreji. Proto japonské vítězství nad Čínou a japonská snaha získat přístav na východočínském pobřeží (Port Arthur) byly velkým překvapením pro všechny velmoci. Zejména Rusko nelibě neslo vstup nového rivala na mezinárodní kolbiště na Dálném východě, které bylo dosud doménou výlučně evropských velmocí, a spolu s Francií a Německem přinutilo Japonsko, aby se Port Arthuru vzdalo.

Francii, která se ovládnutím Vietnamu stala sousedem Číny, výsledek čínsko-japonské války otevřel cestu k dlouho očekávané expanzi do jihočínských provincií Kuang-tung (Guangdong), Kuang-si (Guangxi) a Jün-nan (Yunnan). Dokonce lze tvrdit, že jednou z hlavních pohnutek pro obsazení Vietnamu byly

její ambice v jižní Číně. To znamená, že Vietnam ve skutečnosti představoval strategickou základnu pro francouzskou expanzi ve východní Asii.

Hlavní velmocí zainteresované v Číně však zůstávala Velká Británie, která zde sledovala především obchodní zájmy. Velká Británie musela čelit francouzskému postupu z jihu a ruskému postupu ze severu. Proto v roce 1898 kvůli ochraně svých zájmů byla nucena přijmout existenci „sfér zájmů“ v Číně. Do diskuse o čínské otázce se zapojily i Spojené státy, když vyhlásily tzv. „politiku otevřených dveří“, která apelovala na všechny mocnosti, aby zajistily nezávislost a územní celistvost Číny, rovné podmínky všem národům pro obchodování v Číně a udržení stávajícího stavu na Dálném východě. Tato politika se stala významným prvkem diplomacie ve východní Asii až do 1. světové války. Ve skutečnosti o její doslovné uplatnění usilovala jen Velká Británie, protože chránila její postavení v Číně a na Dálném východě. Ostatní velmoci ji spíše využívaly k prosazování svých zájmů, následkem čehož jejich vliv v této oblasti sílil. Odpor vůči západnímu tlaku vyústil v boxerské povstání (1899–1900) proti cizincům a křesťanům, které bylo potlačeno vysláním spojeneckých vojsk, mezi nimiž vynikla japonská armáda. Pro Japonsko to byla příležitost ukázat své kvality v oblasti vojenství a postavit se tak po bok velmocím jako sobě rovným. Rusku tato situace vytvořila příznivé podmínky pro realizaci jeho plánů v severovýchodní Číně, tj. Mandžusku. Tehdy si Velká Británie ještě více uvědomila svou izolaci ve vztahu k ruským a francouzským ambicím. Německo odmítlo její nabídku na sblížení, a tak v roce 1902 londýnská vláda uzavřela alianci s Japonskem. Ve stejné době probíhala rusko-japonská jednání o korejské otázce, ale petrohradská vláda nejevila sebemenší ochotu k rozumné dohodě, a proto Japonsko dalo přednost spojení s Velkou Británií. Britsko-japonská aliance stavěla na tom, že obě smluvní strany spojoval zájem zastavit ruský postup. Tato smlouva byla významným mezníkem ve vývoji mezinárodní situace na Dálném východě. Především potvrdila postavení Japonska jako významné mocnosti, protože si jej Velká Británie zvolila za svého partnera. Dále vyjasnila konstelaci velmocí: Rusko a Francie versus Velká Británie a Japonsko, následkem čehož se Indočína ocitla v nepřátelské pozici vůči Japonsku.

Když za takovéto situace hledal vietnamský vlastenec Phan Bội Châu pomoc proti Francouzům, přirozeně se obracel na nepřátele svého nepřítele, tj. na nepřátele Francie. Jako první se nabízel Čína, která trpěla francouzským tlakem podobně jako Vietnam. Phan Bội Châu neodradilo ani to, že se Čína musela po porážce Francií vzdát suverenity ve Vietnamu (1885). Spojení s Čínou hrálo důležitou roli v utváření jeho myšlení. Z jihočínských provincií do Vietnamu tajně putovala díla čínských reformátorů, jako byli Liang Čchi-čchao (Liang Qiqao), Kchang Jou-wej (Kang Yuwei) a další, kteří kritizovali zaostalost a bezmocnost Číny vůči zahraničnímu tlaku. Pod jejich vlivem Phan Bội Châu dospěl k přesvědčení, že Čína má s Francií podobné problémy jako Vietnam, a proto je v jejím zájmu spojit se s Vietnamem v boji s Francií. Phanův pohled se tedy nevymykal tradičnímu pojetí světa jako světa čínské civilizace. Phan Bội Châu si ani neuvědomoval základní rozdíl v postavení Vietnamu a Číny jako státu. Zatímco Vietnam byl oficiálně i prakticky državou Francie, Čína se nacházela v jakémsi polozávislém stavu vůči několika velmocím. Za takovýchto okolností bylo velmi nepravděpodobné, že by se jakýkoliv stát pokusil Francii o Vietnam připravit. Současně bylo zcela jasné, že Čína se bude potýkat s dalšími a dalšími požadavky ze strany velmocí. Krátce řečeno Phan Bội Châu podle tradičního zvyku požádal Čínu o ochranu, kterou již nebyla schopna poskytnout. Proto neuspěl ani u jihočínských úřadů, ani u čínských revolucionářů.

Když Phan Bội Châu neuspěl u tradičního patrona, rozhodl se požádat Japonsko, které se na rozdíl od Číny nenacházelo v podřízeném nebo závislém postavení vůči západním velmocím a navíc šířilo myšlenku bratrství asijských národů, panasiatismus. Kromě toho Japonsko vyhovovalo Phanově teorii o společném nepříteli, protože v době, kdy se Phan Bội Châu chystal vypravit za pomoci do zahraničí, právě probíhala rusko-japonská válka. Takto mohl vidět, jak Japonsko bojuje o Koreu s Ruskem, spojencem Francie. Podobně jako mnoho evropských stoupců tzv. teorie žlutého nebezpečí tuto válku vnímal tak, že národ žluté rasy bojuje s národem bílé rasy, aby zachránil jiný národ žluté rasy. Proto došel k názoru, že Japonsko je jediná země schopná a ochotná bojovat s národem bílé rasy za záchranu jiného asijského národa.

Netřeba říkat, že Japonsko k válce s Ruskem přiměly hlavně důvody národní bezpečnosti a nikoliv starost o Korejce. V této době byla Korea především zásadním bodem v otázce japonské bezpečnosti, i když se později stala předmětem japonské expanze. Koneckonců v letech 1894–1895 Japonsko válčilo s Čínou ze stejných důvodů jako o deset let později s Ruskem.

Když se Phan Bội Châu v březnu 1905 vypravil do Japonska jako zástupce vlastenecké organizace Společnost obnovy (Duy Tân Hội), příliš se nepřipravil na to, jakým způsobem se obrátí na japonskou vládu se svým požadavkem o vojenskou pomoc proti Francouzům. Před svým odjezdem získal pro svou věc prince Cường Đêho [Kuong De], muže císařské krve v přímé linii zakladatele stávající dynastie Nguyễn. Avšak Společnost obnovy byla spíše tajným spolkem sdružujícím učence stejných zájmů než sofistikovanou organizací s reálnými schopnostmi a pevným zázemím ve Vietnamu. Navíc princ Cường Đê neměl ani významný vliv u císařského dvora v Hué. Z tohoto hlediska Phan Bội Châu přijel do Japonska jako zástupce skupinky vlastenců bez oficiální podpory či reálného zázemí. Dále je překvapivé, že v okamžiku odjezdu z Vietnamu Phan Bội Châu zjevně neměl ponětí, jak bude japonskou vládu kontaktovat. Ve svých pamětech píše, že adresu čínského reformátora Liang Čchi-čchaa v Jokohamě získal náhodně od pasažéra, který plul na stejné lodi ze Šanghaje do Kóbe. Můžeme si tedy myslet, že jen díky tomu se po svém příjezdu do Japonska mohl setkat s Liang Čchi-čchaem, který ho potom představil japonskými politikům Ókumovi a Inukaiovi. Toto náhodné setkání tedy mělo velký význam pro vznik hnutí Đông Du.

V souladu s programem Společnosti obnovy Phan Bội Châu požádal japonské politiky o vojenskou pomoc. I když opomeneme mezinárodní pozici Japonska po válce s Ruskem, Ókuma a Inukai stěží mohli přislíbit, že japonská armáda přijde na pomoc vietnamskému lidu už jen proto, že Phan pro ně představoval zástupce nevýznamné skupinky bez seriózního politického zázemí ze země, která byla pod nadvládou jedné z nejvýznamnějších mocností na světě. Následně japonští politici k Phan Bội Châuovi a jeho organizaci zaujali podobný postoj jako k politickým uprchlíkům z Číny, kteří hledali pomoc v Japonsku.

Byla to naprosto logická reakce, protože ho představil Liang Čchi-čchao, který našel v Japonsku azyl díky Ókumovi.

Když si Phan Bội Châu uvědomil, že nemá naději získat vojenskou podporu, přijal pod Liangovým vlivem novou politiku v reformátorském duchu, což znamenalo začátek hnutí Đông Du, hnutí za studium na východě, tj. v Japonsku. Vikomt Inukai seznámil Phana s řediteli dvou škol určených čínským studentům: markýzem Hosokawou, ředitelem Tóa dóbun šoin (Institut příbuzných kultur), a generálem Fukušimou, ředitelem vojenské školy Šimbu gakkó. Díky tomu mohli první Vietnamci studovat v Japonsku, kde o ně s láskou pečoval Kašiwabara Buntaró, spoluzakladatel Tóa dóbun šoin a poslanec sněmovny reprezentantů. Stručně řečeno Phan Bội Châu s pomocí sítě osobních vztahů s japonskými politiky, Liang Čchi-čchaem a dalšími Číňany zorganizoval hnutí, které umožňovalo vietnamským mladíkům studovat v Japonsku a získat tak moderní vzdělání nezávisle na francouzských školách v Indočíně.

Tato japonská pomoc však neřešila všechny problémy spojené se studiem. Úkolem pro Phan Bôi Châua bylo zajistit adepty a peníze na jejich studium v Japonsku. Za tímto účelem podnikal cesty mimo Japonsko, zejména do Vietnamu, jižní Číny, Thajska apod. a distribuoval svá díla apelující na vlastenecké cítění. V hnutí Đông Du Phan zastával roli hlavního organizátora a propagátora, při svých cestách neustále sledoval situaci ve Vietnamu a okolních zemích a zjišťoval možnosti případné vojenské pomoci od místních vůdců. V roce 1907 založil Vietnamskou obchodní asociaci, která fungovala jako spojnice mezi Japonskem a Vietnamem a sloužila k zajištění finančních zdrojů pro hnutí Đông Du, zejména ze sbírek mezi vlastenci ve Vietnamu.

Toto období rozkvětu trvalo přibližně do poloviny roku 1908, přičemž počet vietnamských studentů, kteří díky Phan Bôi Châuově organizaci studovali v Japonsku, v té době dosahoval počtu asi stovky osob. Phan ve svých pamětech píše o 200 studentech, což je vzhledem k dostupné studijní kapacitě poněkud zveličené. Nicméně to ukazuje úspěšnost jeho počínání. Phan Bôi Châu tajně dovedl stovku lidí z Vietnamu a zařídil jim studium v Japonsku včetně vojenského cvičení a francouzské úřady mu zabránily v této činnosti až po více

než dvou letech. Pobyt prince Cường Đêho dokonce zůstal pro francouzskou stranu tajemstvím až do října 1909, tedy ještě rok poté, co se většina vietnamských studentů vrátila do vlasti. Příčiny toho spočívají v povaze hnutí Đông Du. To bylo založeno na osobních vztazích Phan Bội Châu s japonskými politiky, Liang Čchi-čchaem a vlivnými osobami ve Vietnamu, Japonsku a Číně a žádná z těchto osob nechtěla tyto aktivity provádět otevřeně a oficiálně, protože by to poškodilo její zájmy. Jak řekl generál Fukušima Phanovi: „Jedna politická strana pomáhá jiné politické straně, vláda o tom nemusí vůbec vědět.“⁴⁸³

Proto se také Japonci chovali k princovi Cường Đêmu jako ke studentu zvláštního významu a nikoliv jako k následníku dynastie Nguyễn [Nguyen] a představiteli vietnamské vlády. Podle původního programu Společnosti obnovy se měl princ Cường Đê prostřednictvím vzdělávání v Japonsku stát vietnamským císařem po vzoru japonského císaře Meidži. Avšak ani v tomto bodu Phan Bội Châu neuspěl. Princovu úlohu v hnutí Đông Du lze hodnotit spíše jako podporu Phanova snu o nezávislém Vietnamu. Přestože se princ na rozdíl od Phan Bội Châu nevzdal naděje na japonskou pomoc ani po svém vyhoštění z Japonska, i v dalších obdobích byl spíše nástrojem v cizích rukou než organizátorem a budoucím panovníkem. Celou situaci odhalil již vietnamský reformista Phan Châu Trinh při své návštěvě Japonska, když Phan Bội Châuovi řekl, že Japonsko Vietnamu nijak nepomůže a že princ Cường Đê je pro Vietnam naprosto zbytečný.

Phan Bội Châu ve svých pamětech uvádí, že uzavření francouzsko-japonské dohody v roce 1907 změnilo mezinárodní situaci v neprospěch hnutí Đông Du.⁴⁸⁴ V této době se Japonsko soustředilo na udržení dobrých vztahů s velmocemi, protože si nemohlo dovolit další konflikt. Navíc jeho schopnosti, které se projevíly ve válce s Ruskem, překvapily velmocí natolik, že některé z nich v Japonsku viděli potenciální hrozbu pro své državy ve východní Asii. Tyto obavy se zejména v Indočíně a ve Francii projevíly prostřednictvím tzv. teorie žlutého nebezpečí, kterou příživily také události roku 1908.

⁴⁸³ Phan Bội Châu Niên biểu, s. 94.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 101.

Tento rok byl plný protifrancouzských nepokojů a incidentů ve Vietnamu. Na jaře rolnické demonstrace proti daním v Annamu způsobily paniku Francouzů v celé Indočíně, což mělo za následek velmi tvrdá opatření. Protestující byli rozehnáni vojsky, pak následovalo zatýkání, uvěznění a popravy podezřelých. Odsouzení se nevyhnul ani profrancouzský reformista Phan Châu Trinh. Poté v létě tonkinské úřady šokoval pokus otrávit francouzské důstojníky na banketu v Hanoji, do něhož byl údajně nepřímo zapleten i Phan Bội Châu. Zásadní význam pro hnutí Đông Du však měl incident Gilberta Chièu [Tieu].

V roce 1907 na základě pamfletu zadrženého v Hué indočínské úřady pojalý podezření, že v zahraničí existuje tajné vietnamské hnutí. Konkrétní důkazy o tom získaly v létě 1908, kdy byli v Saigonu zatčeni dva vietnamští studenti vyslaní Phan Bội Châuem. Následně byl v říjnu 1908 zatčen Gilberta Chièu, vlivný vietnamský katolík s francouzským občanstvím, který se osobně angažoval ve Phan Bội Châuově hnutí a jehož syn právě studoval v Japonsku. Bylo tedy jen otázkou času, než si Úřad generálního guvernéra Francouzské Indočíny ověřil nově získané informace u japonských úřadů. V tomto duchu francouzský velvyslanec v Tokiu Auguste Gérard poslal japonskému ministru zahraničí Džútaróovi Komurovi detaily o Phan Bội Châuovi, princí Cường Đem a vietnamských studentech v Japonsku a požádal jej o jejich prověření a o spolupráci ve věci protifrancouzských aktivit v Japonsku.

Poté indočínské úřady vyvinuly tlak na rodiče vietnamských studentů v Japonsku, aby přiměli své syny k návratu. Současně s tím tokijská policie varovala Vietnamce pobývajících v Japonsku, aby se zdrželi veškerých buřičských aktivit, a začala je sledovat. Následkem toho se většina vietnamských mladíků rozhodla vrátit domů. Od okamžiku, kdy se francouzský velvyslanec obrátil na japonského ministra zahraničí, se z hnutí Đông Du stal oficiální problém na diplomatické úrovni, proto japoňští politici již nebyli schopni Vietnamce ochránit. Většina studentů opustila Japonska a nakonec v roce 1909 byli vyhoštěni i Phan Bội Châu a princ Cường Đem.

Z hlediska mezinárodního dění na Dálném východě bylo hnutí Đông Du nevýznamným incidentem ve vztazích Japonska a Francie, který neohrozil

politiku vzájemného porozumění mezi těmito dvěma velmocemi. Toto je patrné i z Gérardových knih propagující francouzsko-japonskou spolupráci. I přesto, že tyto publikace vyšly až po 1. světové válce, v níž Japonsko podpořilo země trojdohody proti Německu, a že autor nebyl stoupencem kolonialismu, stojí za povšimnutí fakt, že se v nich nezmiňuje o vietnamských aktivitách v Japonsku. Přitom Gérard osobně několikrát požádal japonského ministra zahraničí o spolupráci při řešení tohoto problému, takže měl o vývoji událostí přesné informace. Z toho můžeme soudit, že otázku hnutí Đông Du mu nestála ani za zmínku. Co se týče japonské vlády, ta se jen snažila vyřídit celou záležitost opatrně tak, aby nevyšly najevo aktivity významných občanů Japonska, kteří měli spojení s vietnamskými vlastenci, aniž by to vzbudilo pochyby o upřímnosti japonské spolupráce.

Můžeme se tedy domnívat, že změna mezinárodní situace vlivem rusko-japonské války vedla japonské i francouzské úřady k vzájemnému přátelskému postoji při řešení problému hnutí Đông Du. Japonsko v této době nesledovalo politické zájmy v Indočíně, a proto jej k opatrnosti vedla pouze starost o angažovanost Japonců v tomto problému. Jinak nemělo důvod proč neprojevit dobrou vůli vůči Francouzům. Také francouzská vláda nemohla dopustit, aby ve své zahraniční politice podlehla obavám ze žlutého nebezpečí, protože v důsledku porážky Ruska ztratila oporu v evropské i východoasijské politice. Podpisem dohody v červnu 1907 se z Japonska a Francie stali spojenci. Nepřátelství zůstalo pouze na neoficiální úrovni v politických kruzích hájících expanzi nebo kolonialismus, mezi japonskými panasiatisty a nacionalisty na jedné straně a zastánci francouzské koloniální říše na straně druhé. Phan Bội Châu tedy správně zhodnotil, že japonsko-francouzská dohoda měla nepříznivý dopad na hnutí Đông Du.

Použitá literatura

Prameny

Archiv ministerstva zahraničí Japonska (外務省資料館), **Japan Center for Asian Historic Records** – National Archives of Japan (<http://www.jacar.go.jp>):

B03030316100 (=referenční kód); 13. 1. 1905–30. 1. 1907, 1-00970061 až 1-00970118 (58 stran): Záznamy diplomatických vztahů mezi Japonskem a zahraničím, mezi Japonskem a Francií, 1. svazek. Vyslanec Takahira, Nobuaki Makino, Ičiró Motono.

明治38年1月13日から明治40年1月30日; 帝国諸外国外交関係雑纂/日仏間 第一巻; 高平全権公使、牧野伸顕、本野一郎

B04120028700; 16. 4. 1907 Z-000600000239 až Z-000600000240 (2 strany): Francouzsko-japonská obchodní dohoda (Zápisy ze zasedání vlády, 16. 4. 1907) 日仏協商ノ件(明治四十年四月十六日閣議決定) (閣議決定書輯録 松本記録第四巻)

B04120028800; 1. 6. 1907–30. 6. 1907 Z-000600000241 až Z-000600000244 (4 strany): Francouzsko-japonská obchodní dohoda (Zápisy ze zasedání vlády, červen 1907)

明治四十年六月 日閣議決定. 日仏協商ノ件 (閣議決定書輯録 松本記録第四巻)

B02032272600; Sbírka různých dokumentů týkající se vnitřní politiky Francie; území a državy; Indočína; člen vietnamského císařského rodu v azylu v Japonsku, 1. svazek

仏国内政関係雑纂／属領関係／印度支那関係／安南王族本邦亡命関係第一卷

12. 4. 1907–26. 1. 1909, A-10120006 až A-10120047 (42 stran): Vietnamci, Afghánistán, Princ Cường Đê, vietnamský císař, Inukai Cujoshi, Tóa dóbunkai, Kašiwabara Buntaró, Vietnam, Nguyễn Song Son, Indočina.

明治40年4月12日から明治42年1月26日；安南人／アフガン／プリンス、コンデ／安南王／犬養毅／清国／東亜同文会／柏原文太郎／越南国／阮双山／印度支那

B02032272700; 27. 1. 1909–21. 2. 1909, A-10120048 až A-10120076 (29 stran): Vietnamci, Čína, Diêu Thành Công, Nguyễn Điền Chi, Nguyễn Tô Chi, Trần Hữu Chương, Trần Mỹ Tuyết, Trần Trí Quân, Chu Tiểu Lang, Hương Điền Thiên, Võ Vương Tá, Nguyễn Chánh Khí, Dóbun šoin, Hoàng Hưng, Tóa šógjó gakkó (obchodní škola), severočínský incident, Phan Thị Hán, Tóa dóbun šoin, Tóa dóbunkai, Tây Công, Kašiwabara Buntaró.

明治42年1月27日から明治42年2月21日；安南人／清国／姚成功／阮田之／阮祖之／陳有章／潘美雪／陳致君／朱少郎／郷田天／武王佐／阮正氣／同文書院／黄興／東亜商業学校／北清事変／潘是漢／東京同文書院／東亜同文会／西貢／柏原文太郎

B02032272800; 22. – 23. 2. 1909, A-10120077 až A-10120139 (63 stran): Vietnamci, Hải ngoại huyết thư, západní oděv a zbraně, Ĥiang-čou (Jiangzhou), policejní úřad.

明治42年2月22日から明治42年2月23日；安南人／海外血書／西服洋槍／江州／警視庁

B02032272900; 23. 2. 1909–14. 6. 1909, A-10120140 až A-10120204 (65 stran): Vietnamci, Francouzská Indočina, Hanoj.

明治42年2月23日から明治42年6月14日; 安南人/仏欧印度支那
/ハノイ

B02032273000; 14. 6. 1909–19. 10. 1909, A-10120205 až A-10120258 (54
stran): Vietnamci, Francouzská Indočína, Hanoj.

明治42年6月14日から明治42年10月19日; 安南人/仏欧印度
支那/ハノイ

B02032273100; 19. 10. 1909–5. 11. 1909, A-10120259 až A-10120297 (38
stran): Vietnamci, Francouzská Indočína, Hanoj.

明治42年10月19日から明治42年11月5日; 安南人/仏欧印度
支那/ハノイ

B02032273200; 5. 11. 1909–10. 11. 1909, A-10120297 až A-10120339 (43 stran):
Vietnamci, Francouzská Indočína, Hanoj.

明治42年11月5日から明治42年11月10日; 安南人/仏欧印度支
那/ハノイ

B02032273300; 25. 11. 1909–15. 2. 1910, A-10120340 až A-10120382 (43
stran): Vietnamci, Laos, Phan Bội Châu, Cao Đạt.

8 明治42年11月25日から明治43年2月15日; 安南人/暹羅/潘
佩珠/カオ、ダット

B02032273400; 16. 2. 1910–13. 2. 1911, A-10120383 až A-10120430 (47 stran):
Vietnamci, Siam, Jang Čching-čung (Yang Qingzhong), Kao Po-čcheng (Gao
Bocheng), Žuan Wen-sung (Ruan Wensong), Phan Thị Hán.

明治43年2月16日から明治44年2月13日; 安南人/暹羅/楊慶
忠/高伯成/阮文松/潘是漢

Archiv Tójó bunko, Tokio (東洋文庫, <http://www.toyo-bunko.or.jp>):

Šimbu gakkó „Šimbu gakkó sókaku ši“ 振武学校「振武学校沿革誌」
(Vojenská akademie Šimbu „Záznamy o změnách“). 1906. 6946.

Šimbu gakkó „Gakusei taikó džiken“ 振武学校「学生退校事件」(Vojenská akademie Šimbu „Absolventi“). 1908. 6945.

Ajalbert, Jean. L'Indochine en péril. P. V. Stock, Éditeur. Paris 1906. 114 s. XI-1-G-20.

Moreau, Henri. L'alliance anglo-yankee-japonaise. Maitresse de l'Indochine. Librairie Henri Anié. Paris 1904. XI-1-G-6.

Knihovna Waseda University , Tokio (早稲田大学図書館,
<http://wul.waseda.ac.jp>)

Abour, Raoul. Conventions et traités de droit international intéressant l'Indochine. Imprimerie d'Extrême-Orient. Éditeurs, Hanoi 1926.

Chéradame, André. Le Monde et la guerre russo-japonaise. Plon-Nourrit et ci. Paris 1906.

Džójaku isan, Ippan kokusai džójaku, Šina kankei šodžójaku 條約彙纂. 第二卷第三部. 一般國際條約. 支那國關係諸條約. (Sbirka smluv, 2. svazek, 3. část: Obecné mezinárodní smlouvy, Smlouvy týkající se Číny). Gaimušó džójaku kjoku, Tokio 1925. Strany 2459–2475.

Douglas, Robert K. Sir. Europe and the Far East. Cambridge University Press. Cambridge 1904.

Dyer, Henry. Japan in the World Politics. A Study of International Dynamics. Blackie & Son, London 1909.

Gérard, Auguste. Ma mission au Japon. (1907–1914). Plon-Nourrit, Paris 1919.

Millard, Thomas F. The New Far East. Charles Scribner's Sons, New York 1906.

Nihon gaikó mondžo. 日本外交文書. (Diplomatické dokumenty Japonska) 31. svazek 1. a 2. díl (1898), 41. svazek 1. a 2. díl (1908) 43. svazek 1. díl (1910). Ministerstvo zahraničí. Tokio.

Kaneko, Kentaro Baron. The Situation in the Far East. Cambridge, The Japanese Club of Harvard University 1904.

Les grands traités politiques. Principaux textes diplomatique depuis 1815 jusqu'à nos jours. Svazek II, 2. vydání. Paris 1912.

Rimbaud, Alfred. La France coloniale: histoire – géographie – commerce/ ouvrage publié sous la direction de Alfred Rimbaud. A. Colin. Paris 1895.

Revon, Michel. La Politique étrangère du Japon contemporain. Revue de politique extérieure. Paris 1909.

Taft, William H. Present Days Problems. A Collection of Addresses Delivered on Various Occasions. Dodd, Mead & Co. New York 1908.

Treaties and Agreements with and Concerning China, 1894–1919: a collection of state papers, private agreements, and other documents, in reference to the rights and obligations of the Chinese Government in relation to foreign powers, and in reference to the interrelation of those powers in respect to China, during the period from the Sino-Japanese War to the conclusion of the World War of 1914–1919. Vol. I Manchu Period (1894–1911). Compiled and edited by MacMurray, John V. A. Oxford University Press. New York 1921.

Vietnamská státní knihovna, Hanoj

(Thư viện Quốc gia Việt Nam, <http://www.nlv.gov.vn>)

Castex, R. Le péril japonais en Indo-chine. Réflexions politiques et militaires. Henri Charles-Lavauzelle. Paris 1903(?).

Chương Thâu. Những tác phẩm của Phan Bội Châu. Tập 1. Việt Nam vong quốc sử. (Dila Phan Bội Châu. 1. svazek. Dějiny ztracené vlasti Vietnam). NXB Khoa học xã hội, Hanoi 1982.

Colville, Henry. The Allies. Hutchinson & Co., London 1907.

Dorient, Roger. Le Japon et la politique française. Plon-Nourrit et Cie. Paris 1906.

Gérard, Auguste. La Triple entente et la guerre. Colmanne-Lévy, Paris 1918.

Gérard, Auguste. Nos alliés d'Extrême-Orient. Payot et Cie, Paris 1918.

L'Indo-chine et les visées japonaises. Revue française no. 314. Paris 1905.

Phan Bội Châu Niên biểu (Phan Bội Châuova chronologie, vietnamštiny z klasické čínštiny přeložili Phạm Trọng Điềm a Tôn Quang). NXB Văn sử địa, Hanoi 1957.

Literatura k činnosti Phan Bội Châu a hnutí Đông Du

Anh-Minh, Ngô-Thành-Nhân. Những chí-sĩ cùng học-sinh du-học Nhật-Bản dưới sự hướng-dẫn của cụ Sào-Nam Phan-Bội-Châu. (Učenci, kteří spolu studovali v Japonsku pod vedením Sào Nam Phan Bội Châu). Tác-giả xuất-bản và giữ-bản quyền. Huế 1952.

Hội thảo khoa học Quan hệ văn hoá, giáo dục Việt Nam-Nhật Bản và 100 năm phong trào Đông Du (Symposium: Vietnam-Japan Cultural and Educational Relations and the Centenary Commemoration of Dong Du Movement). Trường Đại Học Khoa Học Xã Hội và Nhân Văn, DHQGHN (University of Social Sciences and Humanities, VNU-Hanoi). Hanoi 2005. (nepublikováno)

Kawamoto, Kunie. „Tójú undó no zasecu“ in Tónan Adžia, Indo no šakai to bunka 川本邦衛. 「東遊運動の挫折」 in 東南アジア・印度の社会と文化：山本達郎博士古希記念. „Kolaps hnutí Đông Du“ in Společnosti a kultury jihovýchodní Asie a Indie: Výročí 70. narozenin doktora Jamamota Tacuróa. 1. díl (s. 415 – 439). Jamakawa šuppanša. Tokio 1980.

Phan Bội Châu. Overturned Chariot. The Autobiography of Phan Bội Châu. Přeložili Vinh Sinh a Wickenden, Nicholas. SHAPS Library of Translations, University of Hawaii Press. Honolulu 1999.

Phan Bội Châu. Betonamu bókokuši 潘佩珠. ヴェトナム亡国史. (Dějiny ztracené vlasti Vietnam). Přeložili Nagaoka, Šindžiró a Kawamoto Kunie. Heibonša. Tokio 1997 (druhé vydání).

Sakai, Izumi. „Betonamu ni okeru 20 seiki šotó no kó-Bucu tósó. Phan Bội Châu no šisó to undó“ in Gekkan Adžia, Afurika kenkjú 酒井いづみ. 「ベトナムにおける 20 世紀初頭の抗仏闘争. Phan Boi Chau の思想と活動」 In 月刊アジ

ア・アフリカ研究. („Protifrancouzský boj ve Vietnamu na začátku 20. století. Myšlení a činnost Phan Bội Châu.“ Bulletin of Afro-Asian Studies.), no. 133 (s. 16–33) a 134 (s. 20–37). Tokio 1972.

Shiraishi, Masaya. „Phan Bội Châu and Japan“ in Southeast Asian Studies, vol. 13, no. 3. Kyoto University 1975, s. 427–440.

Shiraishi, Masaya. Phong trào dân tộc Việt Nam và quan hệ của nó với Nhật Bản và Châu Á. Tập 1, 2. (Vietnamské národní hnutí a jeho vztahy a Japonskem a Asií, 1. a 2. díl). NXB Chính trị thế giới, Hanoi 2000. (překlad do vietnamštiny)

Širaiši, Masaja. Betonamu minzoku undó to Nihon, Adžia: Phan Bội Châu no kakumei šisó to taigai ninšiki 白石昌也.ベトナム民族運動と日本・アジア : ファン・ボイ・チャウの革命思想と対外認識 (Vietnamské národní hnutí a Japonsko a Asie – Revoluční myšlení Phan Bội Châu a jeho povědomí o zahraničí). Gannandó, Tokio 1993.

Tân Thư và xã hội Việt Nam cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX (Nové knihy a vietnamská společnost na konci 19. století a na začátku 20. století). Đại học Quốc gia Hanoi Trường đại học Khoa học xã hội và nhân văn. NXB Chính trị quốc gia. Hanoi 1997.

Širaiši, Masaja. „Meidži mekki no zainiči Betonamudžin to Adžia šominzoku renkei no kokoromi“ 白石昌也. 明治末期の在日ベトナム人とアジア諸民族連携の試み : 「東亜同盟会」ないしは「亜洲和親会」をめぐって (Cooperation between Vietnamese and Asian People in Japan in the Late Meiji Era: An Organization Called the Động Minh Hội or Ashú Washinkai). In Southeast Asian Studies, vol. 20, no. 3. Kyoto University 1982, s. 335–372.

Širaiši, Masaja. „Kaimeiteki čišikidžinsó no keisei: 20 seiki šotó no Betonamu“ 白石昌也. 開明的知識人層の形成: 20世紀初頭のベトナム (The Emergence of New Vietnamese Intellectuals at the Beginning of the 20th Century). In Southeast Asian Studies, vol. 13, no. 4. Kyoto University 1976, s. 559–579.

Ucumi, Sanbačiró. Vetonamu dokuricu undóka Phan Bội Châu den 内海三八郎. ヴェトナム独立運動家潘佩珠伝 (Příběh Phan Bội Châua, aktivisty hnutí za vietnamskou nezávislost). Fujó šobó. Tokio 1999.

Vĩnh Sính. Phan Bội Châu and the Đông-du Movement. Yale Southeast Asia Studies, The Lạc-Việt Series no. 8. New Haven 1988.

Vĩnh Sính. Việt Nam và Nhật Bản Giao Lưu Văn Hoá ベトナムと日本の文化交流 (Vietnamsko-japonské kulturní vztahy). NXB Văn Nghệ. Trung Tâm Nghiên Cứu Quốc Học. Ho Chi Min City, 2001.

Literatura k vývoji Vietnamu a Francouzské Indočíny

Buttinger, Joseph. A Dragon Defiant. A Short History of Vietnam. David & Charles Newton Abbot. London 1973.

Buttinger, Joseph. Vietnam: A Dragon Embattled. 1. díl (From Colonialism to the Viet Minh). Pall Mall P. London 1967.

Buttinger, Joseph. The Smaller Dragon. A Political History of Vietnam. Atlantic Book. London 1958.

Chesneaux, Jean. Contribution à l'histoire de la nation vietnamienne. Éditions sociales, Paris 1955.

Đại Cương Lịch sử Việt Nam. Tập II. (Velké dějiny Vietnamu, 2. díl) NXB Giáo dục, Hanoi 2000.

DeFrancis, John. Colonialism and Language Policy in Vietnam. Mouton Publishers. The Hague 1977.

Đỗ Đức Hùng. Biên niên sử Việt Nam (Từ khởi nguyên đến năm 2000). (Vietnamská kronika od počátků do roku 2000). NXB Thanh Niên, Hanoi 2002.

Ennis, Thomas E. French Policy and Developments in Indochina. The University of Chicago Press, Illinois 1936.

Furuta, Motoo. Betonamu no sekaiši 古田元夫.ベトナムの世界史 (Vietnam v kontextu světových dějin). Tókjó daigaku šuppankai. Tokio 1995.

Histoire militaire de l'Indochine de 1664 à nos jours, établie par des officiers de l'état-major sous la haute direction du général de division Puypéroux et Maurice Long. Imprimerie d'Extrême-Orient. Hanoi-Haiphong 1922.

- Le Thanh Khoi. *Le Viet-Nam: Histoire et civilisation*. Les Édition de Minuit. Paris 1955.
- Lịch sử Việt Nam giản yếu (Nástin dějin Vietnamu). NXB Chính trị quốc gia, Hanoi 2000.
- Marr, David. *Vietnamese Anticolonialism, 1885–1925*. University of California. Berkeley 1971.
- Maybon, Charles B. *Histoire moderne du pays d'Annam (1592–1820)*. Librairie Plon. Paris 1919.
- Müllerová, Petra. *Vietnam. Stručná historie států*. Libri, Praha 2004.
- Müllerová, Petra. „Dějiny státního zřízení a pramenů práva ve Vietnamu od prvopočátku až do roku 1945“ in *Kapitoly z dějin státu a práva zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky*. Západočeská univerzita v Plzni 1997, s. 123–145.
- Murakami, Sachiko. *Japan's Thrust into French Indochina 1940–1945*. University Microfilms International. Michigan 1981.
- Gen. Lemonnier. *L'éducation militaire de Gia Long*. Édition de l'I. P. P. du Tonkin. Hanoi 1943.
- Phan Khoang. *Việt Nam Pháp thuộc sử, 1884–1945 (Dějiny Vietnamu za francouzské nadvlády, 1884–1945)*. Nhà Khai-trí XB, Saigon 1961.
- Quỳnh Cư và Đỗ Đức Hùng. *Các triều đại Việt Nam (Dynastie Vietnamu)*. NXB Thanh Niên, Hanoi 2001.
- Roberts, Stephen Henry. *The History of French Colonial Policy, 1870–1925*. Franc Cass & Co. Ltd. London 1963. (2. vydání).
- Taboulet, Georges. *Alexandre de Rhodes, pionnier du rapprochement Orient-Occident (čerpáno z Indochine Sud-est asiatique, no. 22, říjen 1953)*. Ambassade de France en République Socialiste du Vietnam. <http://www.ambafrance-vn.org/pratics/rhodes.htm>.
- Vasiljev, Ivo. *Za dědictvím starých Vietů*. Etnologický ústav AV ČR, Praha 1999.

Literatura k Japonsku a jeho politice

Abbot, James Francis. *Japanese Expansion and American Policies*. The Macmillan Company. New York 1916.

Akagi, Roy Hidemichi. *Japan's Foreign Relations, 1542–1936*. The Hokuseido Press. Tokio 1979 (reprint 1936).

Allen, G. C. *A Short Economic History of Modern Japan 1867–1937. With a Supplementary Chapter on Economic Recovery and Expansion 1945–1960*. Unwin University Books, London 1962.

Kawakami, Kiyoshi K. *American-Japanese Relations. An Inside View of Japan's Policies and Purposes*. Fleming H. Revell Company. London a Edinburgh 1912.

Myers, Ramon H.; Peattie, Mark R. *The Japanese Colonial Empire, 1895–1945*. Princeton University Press. New Jersey 1984.

Nish, Ian H. *Japanese Foreign Policy, 1869–1942. Kasumigaseki to Miyakezaka*. University Press of Cambridge. London 1985 (1. vydání 1966).

Nish, Ian H. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Island Empires, 1894–1907*. The Athlone Press. London a Dower 1985.

The Problem of Japan. A Political Study of Japan and of Her Relations With Russia, Great Britain, China, Germany, the United States, the British Colonies, and Netherlands, and of the World Politics of the Far East and the Pacific. (Autor bývalý poradce vyslanectví v Japonsku.) C. L. Van Langenhuysen. Amsterdam, Rotterdam 1919.

Storry, Richard. *A History of Modern Japan*. Penguin Books, London 1988.

Ostatní literatura

Die Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871–1914. Ed. J. Leipsius, A. Mendelssohn-Bartholdy, F. Heime, Berlin 1922–1927. Bd. XIV/1, Berlin 1924, No. 3673.

Duiker, William J. *Ho Či Min. Životopis*. Nakladatelství BB/art. Praha 2003.

Fairbank, John King. *Dějiny Číny*. Lidové noviny, Praha 1998.

Hroch, Miroslav. *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Lidové noviny. Praha 1999.

- Hsü, Immanuel. *The Rise of Modern China*. Oxford University Press. New York 1975.
- Joseph, Philip. *Foreign Diplomacy in China, 1894–1910. A Study in Political & Economic Relations with China*. George Whyte & Unwin Ltd. London 1928.
- Krása, Miroslav; Marková, Dagmar; Zbavitel, Dušan. *Indie a Indové. Od dávnověku k dnešku*. Vyšehrad. Praha 1997.
- Lévy, Roger. *Relation de la Chine at du Japon*. Paul Hartmann, éditeur. Centre d'études de politique étrangère, no. 8. Paris 1938.
- Morse, Hosea Ballou, a MacNair, Harley Farnsworth. *Far Eastern International Relations*. Houghton Mifflin Company. The Riverside Press Cambridge 1931.
- Mrázek, Rudolf. *Ho Či Min*. Horizont. Praha 1983.
- Mrázek, Rudolf. *Jihovýchodní Asie ve světové politice 1900–1975*. Svoboda. Praha 1980.
- Skřivan, Aleš. *Evropská politika 1648–1914*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 1999.
- Teng, Ssu-yü; Fairbank, John K. *China's Response to the West*. Harvard University Press. Cambridge, Mass. 1982.
- Whyte, Frederick. *China and Foreign Powers. An Historical Review of Their Relations*. Oxford University Press. London: Humphrey Milford 1928 (2. vydání).
- Takekoshi, Yosaburo. *Japanese Rule in Formosa*. SMC Publishing Inc. Taipei 1996.

Přílohy

Tabulka osobních a místních jmen

Český zápis/přepis	Vietnamský zápis	Zápis čínskými znaky
Asaba Sakitaró	Thiên Vũ Tá Hỷ	朝羽佐喜太郎
Barma	Miền Điện	緬甸
Cuneja Morikoto	Hằng Ốc Thịnh Phục	恒屋盛服
Čankajšek	Tường Giới Thạch	蔣志清, 蔣介石, 蔣中正
Da Nang	Đà Nẵng	蚬港
Don Kiň, Tokio	Đông Kinh	東京
Džú Tacuja	Thập Thì Dy	十時弥
Fan Boi Tàu	Phan Bội Châu	潘佩珠
Fan Taj Ho	Phan Tây Hồ	潘西湖
Feng C'-jou	Phùng Tự Do	逢白山
Forestch	Uy-lễ-hiền	
Fukušima Jasumasa	Phúc Đảo An Chánh	福島安正
Fu-t'ien	Phúc Kiến	福建
Hanoj	Hà Nội	河内
Hoang Hoa Tham	Hoàng Hoa Thám	黄花探
Hoang Hung	Hoàng Hưng	黃興
Hongkong	Hương Cảng	香港
Hosokawa (Morišige)	Tế Xuyên	細川
Hue	Huế	順化
Chang-čou	Hàng Châu	杭州
Indočína	Đông Dương	東洋
Inukai Cujosi	Khuyển Đường Nghị	犬養毅
Joffe (Adolf)	Gia-lạp-hãn	
Jokohama	Hoành Tân	横浜
Júan Ši-kehaj	Viên Thế Khải	袁世凱
Kambodža	Cao Mên	柬埔寨
Kašiwabara Buntaró	Bách Nguyên Văn	柏原文太郎
Kchang Jou-wej	Khang Hữu Vi	康有為
Kóbe	Thần Hộ	神戸
Kon Lon (Poulo Condore)	Con Lôn	昆崙島
Korea	Triều Tiên	朝鮮
Kuong De	Cường Đê	疆抵
Kuang-si	Quảng Tây	广西
Kuang-tung	Quảng Đông	广东
Ky ngoai hau	Kỳ ngoai hầu	畿外侯
Li Chung-čchang	Lý Hồng Chương	李鴻章
Liang Čchi-čchao	Lương Khải Siêu	梁啓超
Ling Nam	Lĩnh Nam	兩南
Liu Jung-fu	Lưu Vĩnh Phúc	劉永福
Mai Lao Bang	Mai Lão Bạng	枚老蚌
Meidži	Minh Trị	明治
Mijazaki Tóten	Cung Kỳ Thao Thiên	宮崎東天
Nabešima	Oa Đảo	鍋島
Nezu Hadžime	Căn Tân Nhật	根津一

Český zápis/přepis	Vietnamský zápis	Zápis čínskými znaky
Nguyen Thai Bat	Nguyễn Thái Bạt	阮泰拔
Ókuma Šigenobu	Đại Ôi Trọng Tín	大隈重信
Rjúkjú	Lưu Cầu	琉球
Saigon, Za Đĩnh	Gia Định	嘉定
Siam	Tiêm La	暹羅
Sunjatsen	Tôn Trung Sơn	孫中山
Šanghaj, Shanghai	Thượng Hải	上海
Tamba	Đan Ba	丹波
Tang Bat Ho	Tăng Bạt Hồ	曾拔虎
Tchaj-wan	Đài Loan	台灣
Tan Dong Fong	Trần Đông Phong	陳東風
Za Long	Gia Long	嘉陸

Tabulka názvů

Český překlad	Vietnamský zápis	Zápis čínskými znaky
Biñ Ngo Hien	Bính Ngô Hiên	丙午軒
Ctít císaře a vyhnat barbary	sonnó džói	尊皇攘夷
Dějiny ztráty vlasti Vietnam	Việt Nam vong quốc sử	越南亡國史
Knihy psaná krví ze zámoří	Hải ngoại huyết thư	海外血書
Konstituční společnost	Việt Nam công hiến hội	越南公憲會
nové knihy/texty	tân thư	新書
Roajalisté (Kan Vương)	Cần Vương	勤王
Společnost obnovy	Duy Tân Hội	維新會
Společnost pro obnovu Vietnamu	Việt Nam quang phục hội	越南光復會
Tóa dóbunkai	Hội Đồng văn Đông Á	東亞同文會
Tóa dóbun šoin	Thư viện Đông văn Đông Á	東亞同文書院
Tonkinská škola	Đông Kinh Nghĩa Thực	東京義塾
Uctivá výzva starším z celé země	Kính cáo toàn quốc phụ lão văn	貴告全國父老文
Waseda University	Đại học Tào-đạo-điền	早稻田大學
Vojenská akademie Šimbu	trường Chân Võ	振武學校

Generální guvernéři Francouzské Indočíny do roku 1911

16. 11. 1887–duben 1888	Jean Antoine Ernest Constans	(1833–1913)
duben 1888–31. 5. 1889	Étienne Antione Guillaume Richaud	(1841–1889)
31. 5. 1889–duben 1891	Jules Georges Piquet	(1839–1923)
duben 1891– červen 1891	Bideau (zástupce)	
červen 1891–29. 12. 1894	Jean Marie Antoine de Lanessan	(1843–1919)
březen 1894–29. 12. 1894	Léon Jean Laurent Chavassieux	(1848–1895)
	(Lanessanův zástupce)	
prosinec 1894–únor 1895	François Pierre Rodier (zástupce)	(1854–19..)
únor 1895–10. 12. 1896	Paul Armand Rosseau	(1835–1896)
prosinec 1896–13. 2. 1897	Augustin Juline Fourès (zástupce)	(1853–19..)
13. 2. 1897–říjen 1902	Joseph Athanase Paul Doumer	(1857–1932)
říjen 1902–únor 1907	Jean Baptiste Paul Beau	(1857–1927)
únor 1907–září 1908	Louis Alphonse Bonhoure (zástupce)	(1865–1909)
září 1908–leden 1910	Antony Wladislas Klobukowski	(1855–1934)
leden 1910–únor 1911	Albert Jean George Marie Louis Picquié (zástupce)	(1853–1917)

Dohoda mezi Francií a Japonskem, 1907

Dohoda a prohlášení podepsané v Paříži 10. června 1907 mezi Francií a Japonskem o režimu japonských osob v Indočíně a osob a chráněnců Indočíny v Japonsku⁴⁸⁵

DOHODA

Vláda Francouzské republiky a vláda Jeho veličenstva japonského císaře, pohnuty přáním upevnit přátelské vztahy, jež mezi nimi existují, a zabránit do budoucna všem příčinám neshod, se rozhodly uzavřít následující dohodu: vlády Francie a Japonska se dohodly, že budou respektovat nezávislost a celistvost Číny stejně jako princip rovných příležitostí pro obchod v této zemi pro příslušníky všech národů a že mají zvláštní zájmy v ohledu k pořádku a stavu věcí v Tichomoří, zaručených jmenovitě v sousedících oblastech čínského císařství na územích, kde mají práva suverenity, ochrany nebo okupace, a zavazují se, že budou společně usilovat o zajištění míru a bezpečnosti v těchto oblastech za účelem zachování příslušné situace a územních práv obou smluvních stran na asijském kontinentu.

PROHLÁŠENÍ

Vlády Francie a Japonska si vymínají návaznost na předběžná jednání s úmyslem uzavřít obchodní konvenci, co se týče vztahů mezi Japonskem a Francouzskou Indočínou, se dohodnou na následujícím:

Postoj k národu nejvyšších výhod bude dohodnut u funkcionářů a osob Japonska ve Francouzské Indočíně ve všem, co se týče jejich osob a ochrany jejich majetku, a tentýž přístup bude aplikován na osoby a chráněnce Francouzské Indočíny v Japonském císařství, a to až do vypršení smlouvy o obchodu a navigaci podepsané mezi Francií a Japonskem dne 4. srpna 1896.

Paříž, 10. června 1907

Podepsáni: S. Pichon, S. Kurino

⁴⁸⁵ Abour, Raoul. Conventions et traités de droit international intéressant l'Indochine, Hanoi 1926, s. 94–95. Les grands traités politiques. Principaux textes diplomatique depuis 1815 jusqu'à nos jours, Paris 1912, s. 506–507. Archimbaud, Léon. Le Japon et Indochine. Revue du Pacifique. Paris 1928, s. 15.

Paměti Phan Bội Châu

Překlad Phan Bội Châuových pamětí Phan Bội Châu niên biểu (NXB Văn sử địa, Hanoi 1957, z klasické čínštiny do vietnamštiny přeložili Phạm Trọng Điềm a Tôn Quang Phiệt), strany 93–109 a 124, s přihlédnutím k anglickému překladu Vinh Sínhe a Nicholase Wickendena (Overturned Chariot. The Autobiography of Phan Bội Châu (SHAPS Library of Translations, University of Hawai'i Press, Honolulu 1999).

Třetí období

Ve třetí dekádě osmého měsíce (přelom září a října roku 1907) jsme přijeli do Tokia. Tehdy bylo v Bính Ngộ Hiên⁴⁸⁶ více než sto Vietnamců. Ti, kteří přijeli první, se učili japonsky a za půl roku mohli nastoupit do školy, a další, kteří právě přijeli, byli celí horliví jít do školy hned. Kdybychom se o ně nepostarali, nenalezli by klid. Ted' bylo tedy třeba zařídit, aby studenti byli přijati, ale s tím vyvstalo mnoho potíží.

1. Někteří studenti byli zapsáni do soukromých škol, které neměly formální náležitosti a dostatečný studijní program. Navíc tam nebyla žádná vojenských cvičení, což bylo v rozporu s cílem cesty za studiem. Každý chtěl studovat na škole založené japonskou vládou, ale nemohl být přijat, pokud k tomu neměl potvrzení od úřadů.

2. Všichni studenti, kteří ještě neuměli japonsky, se museli nejdříve učit japonsky, ale v japonských školách není speciální program pro výuku japonštiny. A pokud člověk neuměl japonsky, jak by mohl studovat jiné předměty?

3. Pro výdaje studentů bylo třeba pravidelných příjmů, ale současné hospodaření nemělo pevné základy a bylo závislé pouze na penězích ze sbírek ve vlasti, které nemohly trvat donekonečna.

Pokud jsme chtěli vyřešit dva z výše uvedených problémů, museli jsme se ve všem spolehnout na vlivné Japonce. Z tohoto důvodu jsem vyhledal Cujošiho Inukaie. Ten mě vzal za generálem Fukušimou, abychom projednali pomoc vietnamským studentům k jejich přijetí ke studiu. Zpočátku jsem vyjádřil přání zvýšit počet studentů ve vojenské škole Šimbu gakkó. Fukušima řekl: „Z osobního hlediska vám, pane, mohu projevovat své přátelství, avšak jako šéf generálního štábu vlády to není možné. Nebot' podle diplomatických pravidel vláda imperiální mocnosti nemůže otevřeně podporovat revoluční stranu jiné země. Již to, že jsem předtím přijal čtyři osoby na školu Šimbu, bylo zcela proti pravidlům. V současnosti neexistuje způsob, jak přijmout další lidi, protože tato

⁴⁸⁶ Středisko vietnamských studentů v Japonsku. Bính Ngộ Hiên znamená „Dům ohnivého koně“, protože se do něj nastěhovali na začátku lunárního roku ve znamení ohnivého koně a ohnivý kůň ve Vietnamu implikoval zářivou budoucnost. Phan Bội Châu Niên biểu, s. 71. Vinh Sinh a Wickenden, c. d. s. 106.

škola patří vládě mé země. Kdybychom přijali další vaše studenty, francouzská vláda by toho přirozeně využila k protestu, který by uškodil zahraničním vztahům naší vlády, a to by vám nepřineslo vůbec žádný užitek. Teď byste měl spíš požádat o pomoc Tóa dóbunkai (Společnost příbuzných kultur východní Asie), protože tuto společnost organizuje politická strana. Jedna politická strana pomáhá jiné politické straně, vláda o tom nemusí vůbec vědět. Takto by to bylo mnohem lepší.“

Když Fukušima domluvil, pohlédl na Cujošiho Inukaie a zeptal se: „Vietnamců vyjíždějících na studia do zahraničí je stále více. Co myslíte, jaké to bude mít následky?“ Inukai řekl: „Situace je nyní v pořádku, ale nevím, jestli to Vietnamci vydrží a budou tak dlouho trpěliví.“

Fukušima nato řekl: „Jsem voják, tak bych měl mluvit jen o strategických věcech: pokud by vypukla vietnamsko-francouzská válka, tak vítězství by bylo spíše na straně Vietnamců. Poněvadž Vietnam leží v tropickém pásmu, národ je zvyklý na horké podnebí. Avšak francouzští vojáci jsou z chladného pásma. Za horka tedy bude bojová síla francouzského vojska o dost menší než vietnamské armády. Tato šance na vítězství vychází z daného podnebí. Vojska z Evropy musí být zásobována po moři, ale ve Vietnamu je pouze jeden vojenský přístav přístupný velkým bitevním lodím v Càn Giò. Pokud jednou velkou flotilou zablokujeme tento přístav, odřízneme tím cestu vojenským posilám z Evropy. Tato šance na vítězství vychází z výhodného terénu. Je pouze jedna věc, kterou nemůžeme znát předem: tou je srdce lidí. Jestli dokážete být trpěliví a vytrvalí, pak osvobození nebude obtížné.“

Řekl jsem: „Odhodlání lidem nechybí. Jen nemáme dostatek sil, jen proto jej nemohou projevit.“ Fukušima řekl: „Tak to není čeho se obávat. Odhodlání lidu je obrovská síla bez hranic. Chceme-li poznat srdce lidí, musíme zjistit, zda dokáží vytrvat a snášet utrpení, či nikoliv.“ Jen se podívejte, jak teď Japonsko porazilo Rusko. Stalo se tak z mnoha příčin, ale hlavní příčinou je to, že Japonci byli trpěliví a schopní snášet utrpení. Určitě jste četl japonské noviny, tak to také víte. Novináři to přičítají bílé ředkvi (daikon),⁴⁸⁷ a to není žádný žert. Zkuste se

⁴⁸⁷ Nakládána ředkev (cukemono).

podívat: v mé vlasti je půda špatná a lid chudý, zásobování bylo velmi bídné a výdaje po dva roky této války dosti velké. Kdyby naši vojáci také chtěli jíst hovězí maso, máslo a mléko jako ruská armáda, tak by je neměli, kde vzít. Jen díky tomu, že se spokojili bílou ředkví a ječnými nudlemi,⁴⁸⁸ dokázali nakonec získat rozhodné vítězství.“

Ve chvíli, kdy Fukušima domluvil, služebná přinesla talíř pečených batátů. Fukušima mě vybídl, abych si posloužil, přitom si vzal jeden batát a snědl jej i se slupkou. Pak se zasmál a řekl: „Jsme vojáci, kdybychom se báli jíst slupky, jak bychom pak mohli jíst maso nepřátelského vojáka na bojišti?“

Během naší diskuse v té době jsme vypracovali plán školního rozvrhu: zvláště předmět vojenství a předměty obecného vzdělání. Oba výše uvedené body byly svěřeny Tóa dóbunkai a vyučování mělo probíhat v Dóbun šoin (Institutu Společnosti příbuzných kultur východní Asie), kde vyčlenili velký prostor pro výuku vietnamských studentů.

Jak Fukušima řekl, pánové Cujoshi Inukai a Fukušima mě představili předsedovi Tóa dóbunkai markýzi Nabešimovi a řediteli jejího institutu markýzi Hosokawovi. Oba dříve bývali knížaty (daimjóy) a nyní jsou významnými členy horní sněmovny parlamentu. Pak mě předali generálnímu tajemníkovi Hadžimemu Nezuovi a tajemníku společnosti Morikotovi Cunejovi, kteří mi také přislíbili pomoc se studijním plánem.

Jejich škola se nazývala Tóa dóbun šoin (Institut příbuzných kultur východní Asie), ve vlastní škole bylo pět místností vyčleněno pro výuku našich žáků. Rektor školy Buntaró Kašiwabara býval zástupcem ministra školství a nyní byl poslancem dolní sněmovny. Výukou literatury byl pověřen Tacuja Džú, jenž měl bakalářský titul z Fakulty humanitních věd na Tokijské císařské univerzitě. Vojenským instruktorem byl důstojník záložní armády Tamba, jenž se jako major pěchoty účastnil japonsko-ruské války, ale v té době již odešel do důchodu a zastával hodnost podplukovníka záložní armády. Rozvrh vyučování ve škole se sestával ze dvou částí: dopolední a odpolední. V dopolední části dne se kromě japonštiny a japonské literatury vyučovaly obecné předměty jako

⁴⁸⁸ Soba, tmavé nudle.

matematika, zeměpis, dějiny, chemie, fyzika, etika, atd. A v odpolední části se vyučovaly základní předměty vojenství a zvláštní pozornost byla věnována především vojenskému cvičení.

O programu ve škole rozhodovali Japonci, o mimoškolních věcech jsme si rozhodovali sami. Z toho důvodu jsme chtěli uspořádat svoji organizaci, a tak jsme kromě Společnosti obnovy jsme zorganizovali Konstituční společnost. Zatímco Společnost obnovy sdružovala všechny členy hnutí, Konstituční společnost sdružovala především studenty.

Konstituční společnost se dělila na čtyři výbory: ekonomický výbor, disciplinární výbor, výbor pro zahraniční styky a sekretariát. Předsedou společnosti byl princ, generální tajemníkem a současně ředitelem společnosti byl Phan Bội Châu. Členové všech čtyř výborů byli voleni ze tří oblastí. Členy ekonomického výboru byli Đặng Tử Kinh, Đặng Bình Thành, Phạm Chấn Yêm, zodpovídali za účetnictví, za přehled o příjmech a výdajích. Členy disciplinárního výboru byli Đạm Kỳ Sinh, Phan Bá Ngọc a Hoàng Quang Thành, zodpovídali za sledování silných a slabých stránek studentů a rozhodovali o pochvale a odměně, nebo trestu. Ve výboru pro zahraniční styky byly Phan Thế Mỹ, Nguyễn Thái Bạt a Lam Quảng Trung, zodpovídali za udržování kontaktů s cizinci a dohlíželi na vysílání našich krajanů z vlasti. Členy sekretariátu byli Hoàng Trọng Mậu, Đặng Ngô Lân a Hoàng Hưng, zodpovídali za archivaci dokumentů o udržovaných kontaktech, vedení úředních záznamů a vydávání všech písemností. Mimo tyto výbory jsme založili kontrolní úřad, aby kontroloval, zda všechny výbory dostatečně plní své povinnosti, či nikoliv. Do tohoto úřadu byli jmenováni Lương Lập Nham, Trần Hữu Công a Nguyễn Điền.

Při počítání celkové částky peněz zaslanych z vlasti se ukázalo, že nejvíce peněz je z Kočínčiny, na druhém místě pak z Annamu a nakonec z Tonkinu. Celkem to činilo více než deset tisíc piastrů, které se rozdělily podle účelu na tři druhy: 1. na finanční výdaje studentů, 2. na výdaje pro ubytování členy hnutí mimo školu, 3. na obecné náklady pro zvláštní příležitosti. Náklady studentů činily osmnáct piastrů na osobu za jeden měsíc, pro předsedu společnosti třicet šest piastrů za měsíc, pro tajemníka a ředitele společnosti dvacet čtyři piastrů za

měsíc. Členové výborů neměli mimo peníze na studijní výlohy žádné měsíční stipendium. Když členové výboru kvůli studiu někdy nemohli vykonávat svou práci, dělal ji namísto nich tajemník společnosti.

Každou neděli se v pronajatých prostorách školy konala schůze všech členů společnosti. Nejprve předseda společnosti a po něm tajemník sdělil studentům, co měli na srdci, pak mohl promluvit kterýkoliv z členů společnosti. Takto bylo upevňováno vzájemné porozumění a kolektivní cítění. Tolik k popisu programu Konstituční společnosti.

Společnost byla založena v druhé dekádě devátého měsíce roku ohnivě kozy (říjen 1907). Všichni chlapani byli přijati do institutu. Když přijeli další Vietnamci, byli také přijati mezi studenty institutu, protože zde byla speciální třída pro výuku japonštiny. Jak byla Konstituční společnost založena, všichni mladíci měli, kde studovat a kde bydlet, měli peníze na studijní výdaje, a všechno vypadalo v pořádku. Každý týden v některé dny major z armády Tamba zavedl studenty ven do polí na vojenská cvičení. Otcové studentů, kteří se přijeli podívat, se zdáli být potěšeni. Avšak bohužel v hloubi mi dělaly starost dvě věci: jak udržet úzké vztahy mezi studenty ve skupině a jak zajistit pravidelnou finanční pomoc.

První problém spočíval v tom, že předtím nedocházelo ke kontaktu vlastenců z různých oblastí. Navíc se mladíci navzájem lišili majetkem, zvyky a obyčejí. Kočincíňané jsou přímí a horkokrevní a přikládají velkou důležitost materiálním věcem. Annamci jsou loajální a smělí, mají rádi dobrodružství, ale chovají se neotesaně a je obtížné s nimi vycházet. Tonkiňané jsou dobří řečníci, ale jejich činy zaostávají za slovy. Všichni mají dobré stránky, ale když se sejdou lidé z mnoha míst v jednom domě a chcete, aby spolu dobře vycházeli, je to opravdu obtížné. Proto jsem si více než rok dělal starosti, ale neodvážil jsem se o tom mluvit a velmi jsem se styděl, že se mi k tomu nedostává schopností a odvahy, že nevím, jak to zvládnout. Naštěstí od zimy roku ohnivě kozy (1907) do podzimu roku dřevěné opice (1908) ještě nedošlo k rozmlíškám díky tomu, že studenti dostali od svých rodičů náležité vychování. Proto když někdo udělal chybu, dalo se to ihned zachránit a napravit.

Co se týče druhého problému, neměli jsme pevný zdroj financí. A proto jsme byli závislí jen na dodávce peněz z vlasti, ale pomoc v zemi byla také velmi křehká. Dostatek peněz na studium přicházelo pouze z Kočičíny. Díky tomu jsme mohli z této sumy kompenzovat jiné částky, proto bylo třeba pozorně sledovat tamní dění. V tu dobu bylo nejvíce studentů právě z Kočičíny, proto jsme se zaměřili především na pomoc z Kočičíny.

Od desátého měsíce roku ohnivé kozy (říjen 1907) do první dekády šestého měsíce roku dřevěné opice (července 1908) začali studenti jeden za druhým studovat na školách. Celkem to bylo okolo dvou set lidí, z nichž bylo sto z Kočičíny, více než padesát z Annamu a více než čtyřicet z Tonkinu. A ještě se povídalo, že mnoho lidí v zemi touží studovat v zahraničí. Všechno bylo na dobré cestě, a kdyby štedrá pomoc pokračovala, Společnost obnovy a Konstituční společnost by bezpochyby přinesly skvělé výsledky. Avšak z ničeho nic byli studenti propuštěni ze školy, z ničeho nic princ a já jsme měli být japonskou vládou vyhoštěni. Konstituční společnost zanikla a Společnost obnovy také jako by byla jen prázdným jménem. Květ nočního kaktusu⁴⁸⁹ se otevřel jen na kratičký okamžik, srpek měsíce nedoroste úplňku. To kvůli době myriádě potíží a také intrikám vychytralců.

V této době bylo několik věcí, které stojí za to, aby si na ně člověk uchoval vzpomínku:

- 1) Loučení se staršími z Kočičíny;
- 2) Přivítání pana Mai Lão Bạnga;
- 3) Přivítání pana Nguyễn Thượng Hiên;
- 4) Setkáním se šlechtěným Japoncem Sakitaróem Asabou;
- 5) Příběh Trần Đông Phonga, který položil svůj život za vlast;
- 6) Navázání kontaktů se Siamci.

Nyní postupně povím něco ke každé věci.

⁴⁸⁹ Hoa đám (Hylocereus undatus) kaktus známý jako „královna noci“, protože jeho velký bílý květ se otevírá pouze jednou, o letní noci a uvažá před svítáním. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 141 pozn. 71.

1) Loučení se staršími z Kočinčiny

Mnoho starších se vydalo do zahraničí poté, co obdrželi princovu „Uctivou výzvu starším z celé země“ a „Naléhavou výzvu starším z jihu“. Ale nejprve se ještě několikrát zastavili v Hongkongu. Před prvním měsícem roku dřevěné opice (konec února 1908) přijelo několik lidí až do Tokia, přivedli s sebou mnoho mladíků na studia. Ze starších byli nejvíce nadšení Nguyễn Thành Hiến, Trần Văn Đĩnh a Hoàng Công Đán. Zavedl jsem je do institutu, aby viděli jídelnu, učebny ve škole a hřiště pro studenty. Všichni byli potěšeni a s radostí přijali pověření, aby se postarali o zajištění peněz a jejich posílání z vlasti.

V druhé dekádě prvního měsíce (únor 1908) jsme jim se všemi studenty uspořádali rozlučkový večírek. Tehdy byli všichni senioři silnými zastánci monarchie, proto k princovi chovali nesmírnou úctu. Je mi velice líto, že ačkoliv byli tito lidé velmi nadšení pro spravedlivou věc, jejich konání bylo velmi dětinské. Když se začátkem čtvrtého měsíce (počátek května 1908) vrátili domů, poslali mi do Tokia dopis, který přišel z poštovního úřadu v Saigonu. V dopise stálo: „Spravedliví lidé (nghĩa dân) Kočinčiny dodali přibližně dvě stě tisíc piastrů, ale ještě nevíme, jak je poslat. Prosím Jeho excelenci a Vás o radu...“

Když jsem dostal tento dopis, byl jsem spíše vyděšen, než potěšen, protože jsem se obával, že tento dopis určitě viděli Francouzi. Nejenže to byla zpráva, která nepotěší, ale navíc mohla způsobit okamžitou katastrofu. Ale nedalo se nic dělat. Zatím mi nezbylo nic jiného, než vymyslet plán, jak vylovit jehlu z kupky sena.⁴⁹⁰ Myslel jsem si, že jestliže nelze tak velkou částku poslat přes banku, pak je pro Vietnamce nemožné ji převést sem do Japonska. Napadlo mě požádat o pomoc čínskou revoluční stranu. Naštěstí v té době jeden z vůdců revoluční strany Číny Chuang Sing ještě pobýval v hlavním městě Japonska a já jsem si na něj stále pamatoval. Přišel jsem za ním, abych s ním o tom promluvil. Chuang mi napsal pověřující dopis pro člena finančního výboru strany Feng C'-jou, který byl právě v Saigonu, aby mi pomohl. Pak mě požádal, abych vyslal člověka, který mu dopis předá a požádá ho, aby se o tu záležitost postaral. Chuang mi měl peníze předat, jakmile dorazí.

⁴⁹⁰ Vietnamské přísloví: vylovit jehlu ze dna moře.

Domníval jsem se, že kromě této možnosti už neexistuje žádný jiný způsob. Tak jsem vybral dva studenty z Kočičiny Hoàng Quang Thành a Đặng Bình Thành, aby to v Saigonu vyřídili. Đặng Bình Thành ovládal francouzštinu a psanou čínštinu, byl klidný a rozhodný povahy. Hoàng Quang Thành měl rád dobrodružství a byl to muž činu. Oba dva mezi kočičínskými studenty vynikali. Tentokrát byli pověřeni obtížným úkolem ve vlasti, protože finanční problémy Společnosti Obnovy mohl vyřešit teprve výsledek této cesty. V Hongkongu se nalodili na britský parník plující do Saigonu. Sotva však loď přistála, francouzské úřady provedly velice zevrubnou prohlídku. Tajnou policii tvořilo několik desítek mužů. V důsledku toho byli oba zatčeni a odvedeni na policejní úřad. Všechny dokumenty, které s sebou měli, byly zabaveny, a pak byli oba muži odsouzeni ke třem letům vězení.

Předtím se francouzská vláda dověděla, že mnoho studentů odjelo do zahraničí. Ale když se vyptávali jejich rodičů, všichni řekli, že nevědí, kam odjel jejich syn. Do chvíle, než byli ti dva zatčeni, francouzská vláda velmi pečlivě pátrala po činnosti našeho hnutí. Právě nedlouho předtím byla podepsána japonsko-francouzská dohoda, čímž se mezinárodní situace zcela změnila. Japonská vláda jednala podle požadavků Francie.

Jednoho dne na rozkaz ministerstva vnitra přišla japonská policie do školy vyptat se na přesná jména a adresy našich studentů, a řekla: „Na žádost francouzského velvyslance musí každý student vlastnoručně napsat dopis domů a předat jej japonské policii, která jej odešle. Jestliže tak neučiní, bude zatčen a předán francouzskému velvyslanectví“. Tehdy mezi studenty ve škole vypukla panika.

Několik dní poté zase studenti dostali dopis od rodičů, v němž jasně mluvili o svém utrpení ve vězení a naléhali na svého syna, aby se vrátil do vlasti a ihned se vydal úřadům. Navíc kočičínští studenti původně odjeli do zahraničí proto, že jim to naše hnutí nabídlo, ale jinak neměli žádný konkrétní cíl. Nyní šly věci ráz na ráz, následkem čehož byli studenti zmateni a rozpolceni. Přišli za mnou a žádali mě, abych jim dal peníze na cestu domů. Nejdříve jsem se je snažil

zadržet a nechtěl jsem jim finance vydat. Copak to změní situaci ve vlasti, když se studenti rozutečou?

Když dva měsíce poté, devátého měsíce roku dřevěné opice (konec září/začátek října 1908), několik studentů dokončilo studium na vojenské škole Šimbu, uspořádali jsme oslavu. Zrovna v tu dobu jsme obdrželi příkaz k propuštění studentů z institutu. Byl jsem omráčen a spěchal jsem za Inukaiem a Fukušimou požádat je o pomoc. Řekli mi: „Je to nařízení ministerstva vnitra a ministerstva zahraničí kvůli diplomatickým vztahům, nemůžeme nic udělat. Ale je to jen dočasné opatření. Pokud se studenti rozejdou po celém Japonsku, dokáží pracovat a snášet obtíže, tak během jednoho roku vymyslíme plán, jak vám pomoci, aby věci byly tak jako dříve.“ Když jsem to slyšel, šel jsem za studenty do školy a řekl jsem jim, aby přišli ke mně. Pak jsem jim řekl, že mohou zůstat v Tokiu a vydělávat si na studium. Avšak všichni studenti z Kočínčiny neoblomně žádali, aby se mohli vrátit do vlasti, někteří se rozplakali, někteří onemocněli. Pouze Hoàng Hung a Nguyễn Mạch Chi a tři malí žáci se nechtěli vrátit domů.

V tu chvíli jsem měl dva vážné problémy: náklady na cestu studentů a peníze potřebné pro ubytování těch, kteří zůstávají. Peníze na ubytování bylo možné časem našetřit, ale peníze na cestu studentů byly naléhavou záležitostí, protože nám od června z vlasti neposlali ani piastr, a také v pokladně Konstituční společnosti nebylo téměř nic. I kdyby se v tuto chvíli podařilo získat tři, čtyři tisíce piastrů na cestu do vlasti a na parník, tak by nezbylo ani na rýži, z níž by se uvařilo jídlo. Neměl jsem na vybranou, musel jsem požádat o pomoc významné osoby v Tóa dóbunkai a Společnosti zahraničních studentů z Kuang-si a Jün-nanu. Po jednom týdnu běhání a žadonění jsem získal pomoc od Inukaie. Díky němu nám společnost Nippon júsen (Japonská paroplavba) slíbila darovat sto lístků z Jokohamy do Hongkongu a sám Cujoši Inukai nám poskytl dva tisíce jenů. Takto bylo prozatím dost peněz pro studenty, kteří odjížděli. Znovu jsem svolal všechny studenty a oznámil jsem jim, že ten, kdo se chce vrátit domů, dostane peníze na cestovní výdaje.

Tehdy z kočínčinských studentů jen pět prosilo, aby smělo zůstat – Hoàng Hung, Nguyễn Mịch Chí a tři malí chlapci Trần Văn Thu, Trần Văn An a Hoàng Vĩ Hùng. Trần Văn Thu vystudoval japonskou Univerzitu Waseda, pak odjel do Siamu a zemřel na plicní chorobu. Hoàng Vĩ Hùng studoval na Pekingské důstojnické škole v Číně, a když ji téměř absolvoval, onemocněl a zemřel. Hoàng Hung zůstal v Japonsku, asi půl roku pracoval, aby mohl současně studovat. Pak odjel do Hongkongu a zcela se věnoval aktivní činnosti. Britské úřady jej zatkly za výrobu ručních granátů a přípravu povstání a předaly jej Francii, a pak byl poslán na Côn Lôn (Puolo Condor).⁴⁹¹ V současné době už je zpět ve své vesnici. Mezi mladíky z Kočínčiny Hoàng Hung vždy vyčníval jako orel v hejnu vrabců. Nguyễn Mịch Chí odjel do Hongkongu, a pak doprovázel prince do Evropy. Potom se vrátil do vlasti a v současnosti nevím, co kde dělá.

Z annamských a tonkinských studentů, kteří si přáli zůstat, vynikali následující:

Tonkin: Đặng Tữ Mãn z Nam Định byl ze studentů nejsrdečnější, pracoval v Japonsku při studiu téměř rok, než byl vyhoštěn. Odjel do Číny, pobýval v oblasti Hongkongu, Jün-nanu a Kuang-tungu a Kuang-si. Stýkal se s členy čínské revoluční strany a s několika vůdci psanců. Kamkoliv přišel, dokázal si lidi získat. Několikrát vedl povstání na hranici s Vietnamem. Ačkoliv byl několikrát poražen, zůstával odhodlaný a nikdy se nevzdával. Když v Hongkongu připravoval bezkouřové výbušniny a ruční granáty, prach explodoval, až ho to málem stálo život. Ale naštěstí přišel jen o tři prsty pravé ruky a zbylé dva mohly pracovat jako obvykle. Pak strávil šest měsíců ve vězení v Hongkongu za přepravu vojenského materiálu a zbraní. Pravidelně se pohyboval okolo siamsko-vietnamské hranice s úmyslem přejít do Annamu. Ale bohužel v té době v Siamu pobývalo příliš mnoho francouzských agentů a jeho moc byla nedostatečná, proto nedokázal nic provést. Často byl po mém boku. Jednou musel na siamském venkově žebrať o jídlo, ale absolutně nikdy nedal najevo beznaděj nebo smutek. Byl to skutečný revolucionář, i když byl poražen.

⁴⁹¹ Ostrov na jihu Vietnamu, kam byli deportováni vězni, zejména političtí vězni.

Cao Trúc Hải z Hanoje původně studoval medicínu na francouzské lékařské škole. Ovládal velmi dobře francouzštinu, přeložil knihu Cestovní zápisky z Jün-nanu napsané francouzsky pro Časopis Jün-nan. Když byli studenti propuštěni ze školy, odjel do Jokohamy, kde pracoval jako tajemník pro jednu západní firmu, naneštěstí zemřel v Jokohamě na neštovice. Měl velmi pevný charakter, dokázal snášet obtíže. Když nám zrušili studium ve škole, nechtěl se vrátit, přestože neměl peníze na jídlo a ubytování. Jednu dobu pracoval v japonské restauraci jako kuchař. Zemřel mlád, aniž by uskutečnil své sny. To je vskutku k politování.

Hoàng Đình Tuân z Hanoje se původně jmenoval Nguyễn Ké Chi. Když přijel do Tokia, bylo teprve čtrnáct let. Nastoupil do Dóbun šoin, vynikal v hodinách psané japonštiny a konverzace. Když byla naše výuka zrušena, pracoval v Japonsku více než jeden rok, navázal přátelství s čínskými studenty v Japonsku. Čínští studenti jej měli rádi a představili jej čínskému velvyslanci v Japonsku. Pak si směl změnit národnost a jako kuangtungský občan získal vládní stipendium a nastoupil na japonskou vyšší střední školu. Když ji po pěti letech absolvoval, složil přijímací zkoušky na vysokou školu pedagogickou v Japonsku, kterou ukončil s vyznamenáním.

Když se vrátil do Číny, působil jako učitel v Pekingu a k tomu byl jmenován redaktorem v redakci novin Tóa dóbunkai v Pekingu. Byl velice vzdělaný, a přitom zkušený, ovládal angličtinu, japonštinu, uměl německy a francouzsky. Když jsem několik let pobýval v Pekingu, navazoval jsem kontakty s diplomatickými kruhy právě díky jeho pomoci. Byl blízkým přítelem tajemníka ruského velvyslance Joffeho,⁴⁹² a dělal mi tlumočnicka pokaždé, když jsem mluvil s panem Forestchem,⁴⁹³ vůdčí osobností německé zahraniční politiky, který byl německým konzulem. Byl nepřekonatelně horlivý a velmi přátelský. S přáteli se dělil o oděv i stravu, sdílel hlad i chlad, i v hrozné bídě a daleko od domova se

⁴⁹² Sinovietnamsky Gia-lạp-hãn. Politik Adolf Joffe (1883–1927) jako sovětský velvyslanec v Číně v letech 1922 a 1923, vybízel ke spolupráci mezi komunisty a Sunjatsenovými nacionalisty. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 147, pozn. 77.

⁴⁹³ Sinovietnamsky Uy-lễ-hiễn. Na seznamu diplomatů v Číně v té době je však jako vyslanec Německa se zvláštní pravomocí uveden Dr. Boyé. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 147, pozn. 78.

dokázal vesele smát. Před šesti lety⁴⁹⁴ ho lidé okolo Phan Bá Ngõca medovými slovy lákali, aby se vrátil do vlasti, že by tam učil na vysoké škole. Jeho starší bratr, který měl bakalářský titul, také v dopise naléhal, aby se vrátil. On však všechny neoblomně odmítl. Jen lituji, že jeho zdraví bylo vždycky slabé. Po dlouhém pobytu v Pekingu nedokázal odolat mrazivému počasí a rok předtím, než jsem se vrátil do vlasti, zemřel na chorobu plic. Když zesnul, nepostrádal jsem jen muže, který by pomáhal v diplomatických věcech, ale odešel mi milovaný přítel. Nebesa, kdybych jen věděl, co jsem provedl!

Když bylo vyučování pro Vietnamce zrušeno, Luong Lật Nham odešel do Číny. Jako absolvent vojenské školy Šimbu byl přijat na Kuangtungskou muniční školu, pak nastoupil na Pekingskou důstojnickou školu, u obojího mu čínská vláda platila studijní náklady. Byl odvážný, většinou nevěnoval pozornost jiným předmětům než vojenství a taktice, pro něž byl nesmírně nadchnut. Ani na chvíli nezapomínal na svůj sen být kavaléristou s mečem u pasu. Těsně předtím, než vypukla světová válka v Evropě, vlivem své dobrodružné povahy často jezdil do Hongkongu. Tam ho zatkla francouzská tajná policie, odvezla jej do Hanoje, odkud byl deportován do Tháí Nguyênu. Když bylo v Tháí Nguyênu sedmidenní povstání za nezávislost,⁴⁹⁵ šel v první linii. Říká se, že se naši lidé jen bojí, nemají pevnou vůli a o nic se nestarají, a přitom nebylo dne, kdy by někdo projevil pevnou vůli. Když se podívám na Luong Lật Nhama, tak je vše jasné.

Luong Nghĩ Khanh byl mladší bratr Luong Lật Nhama. Když bylo vyučování pro vietnamské studenty zrušeno, pracoval při studiu téměř půl roku. Potom byl na doporučení jednoho Číňana přijat na japonskou vysokou školu průmyslovou, studijní náklady mu hradila vláda. Když onemocněl plicní chorobou, rozhodl se odjet na léčení do vlasti, ale byl zatčen v Hongkongu, odtud převezen do Hanoje a deportován do Kambodži.

⁴⁹⁴ Před rokem 1925, kdy byl Phan zatčen.

⁴⁹⁵ Toto povstání vypuklo ráno 31. srpna 1917. Trính Văn Cán a Luong Lật Nham stáli v čele místních milic a osvobozených vězňů. Získali kontrolu nad provincií Tháí Nguyễn a doufali, že jim přijde na pomoc armáda Společnosti za obnovu Vietnamu. Ta nepřišla, a tak byli rozprášeni francouzskými posilami z Hanoje. Luong Lật Nham byl zmrzačený, a proto spáchal sebevraždu, aby povstalce nezdržoval na útěku. Vinh Sinh a Wickenden, c. d. s. 148, pozn. 79.

Když Đàm Kỳ Sinh, alias Đàm Quốc Khí, přijel do Tokia, věděl, že stávající situace studentů nepotrvá dlouho. Jednou mi řekl: „Naše konání se musí skládat ze vzdělání na jedné straně a z přípravy povstání na druhé straně, pak teprve můžeme uspět.“ S tím jsem naprosto souhlasil. Pocházel z dobré rodiny, ovládal klasickou čínštinu a měl základní znalost francouzštiny. Jeho dobrosrdečná povaha a nadšení se často projevovaly v jeho výrazu a řeči. Když jsme naše centrum Bính Ngô Hiên přestěhovali do Tokia, sám se dobrovolně ujal vaření, přestože nás tam bylo celkem přes šedesát. Často jsme jej škádlili tím, že jsme mu říkali „ministr vnitřních záležitostí“. Ať už došlo na mytí nádobí, zametání domu, čištění rohoží, rád to udělal, vůbec nic mu nebylo zatěžko.

Když japonská vláda rozpustila studenty, řekl nahněvaně: „Ti nás nemají co rozpouštět, my se rozpustíme sami. Jak bychom mohli dostat cti a morální povinností, kdybychom se přesto věnovali jen štětcí a tušovému kamení?“ Když byli studenti rozpuštěni, každý z jeho spolužáků si vzal peníze na ubytování nebo na cestu, jedině on si nevezl vůbec nic. Všechny své knihy spálil až na mé, jen si zabalil několik svazků Knihy psané krví ze zámoří a Nový Vietnam a vesele odjel z Tokia. Tehdy uměl japonsky, tak šel do japonské stavební firmy a požádal o práci zedníka. Za každý odpracovaný den dostal 6 centů. Dělal zedníka asi půl roku o nuzné stravě a oděvu, po troškách si našetřil něco peněz. V japonském obchodě se střelnými zbraněmi si za ně koupil si dva revolvery, s nimiž proklouzl do vlasti.

Bylo to na jaře roku dřevěného kohouta (1909), kdy jsem byl zrovna v Hongkongu. Ve vlasti Hoàng Hoa Thám právě bojoval s Francouzi. Đàm tajně donesl můj dopis do Nghê Anu a předal jej panu Ngu Háoovi, který plánoval rozsáhlé povstání v Annamu, přičemž v Tonkinu mělo současně vypuknout povstání pod velením Hoàng Hoa Tháma. Ale protože finanční situace byla zoufalá, chyběly zbraně, navíc Ngu Hài předtím padl za vlast, nedalo se nic dělat. Đàm se rozhodl, že musí také obětovat svůj život. Spolu s dalším druhem a se dvěma revolvery skrytě proklouzl do domu jednoho agenta, aby jej zavraždil. Ale ani to nestačil provést, byl zatčen a odsouzen na doživotí v Cao Bàngu. Sotva ho zavřeli do vězení, ukousl si jazyk, ale nezemřel. Sebevraždu se mu podařilo

spáchat teprve, když dorazil do Cao Bàngu. Den před tím, než byl zatčen, mi poslal dopis, který zněl: „Hnutí upadá, srdce lidí nelze změnit. Vypravím se po zlatém proudu hledat Ngu Háie.“⁴⁹⁶ Škoda, že mi v Tokiu neřekl své pravé jméno. Jen jsem slyšel, že byl synem soudního úředníka.

Annam: Lam Quang Trung z provincie Quang Ngai, vlastním jménem Vũ Quán, pracoval a studoval v Japonsku téměř půl roku. Poté odešel do Číny do Pekingské důstojnické školy. Dnem i nocí se věnoval studiu vojenství a byl rozhodnut bojovat ze všech sil. Když vystudoval, požádal prezidenta Jüan Š'-kchaje o peníze na financování tajného průzkumu v oblasti Kuang-tungu a Jün-nanu na čínsko-vietnamské hranici pro přípravu budoucích vojenských operací. Když získal jeho souhlas, putoval průsmuky, brodil se potoky, čelil těžkým podmínkám džungle, až se v devátém měsíci roku zemního buvola (říjen 1913) vrátil z Jün-nanu do Kuang-tungu. Zasažen mozkovou chorobou, strávil v nemocnici několik měsíců na léčení, ale jeho nemoc se stále prohlubovala. Když se převaloval na nemocničním loži, šířalo ho, že nezemře na bitevním poli. Proto skočil do Perlové řeky a vzal si tak život. Předtím se dvakrát vrátil do vlasti, vyvezl šest studentů z Quang Namu a Quang Ngai do zahraničí. I dnes jsou ještě někteří z nich v zahraničí. Jeho životní příběh jsem popsal v básni:

„Když se Čchinové chopili císařské moci,
Čung-lien cítil smrtelný stud.
Úpadek Čchü roznítil Čchü Pchingův hněv.
Když dáte vůni do čisté vody bystřiny,
zůstane navěky v řekách a širém moři.“⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Tj. na onen svět.

⁴⁹⁷ 秦帝、仲連恥；楚濁、屈平憤、香骨投清流；江海無時盡。Phan Bội Châu niền biếu, s. 108.

„Lu Čung-lien byl schopný řečník ze státu Čchi v období Válčících států. Když čchinská armáda obklíčila Chan-tan, hlavní město státu Čao, Sin Jüan-jen ze státu Wej odjel do Čao a radil Čaoům uzavřít spojenectví s Čchínou. To oznámili Lu Čung-lienovi, který řekl: 'Pokud Čchinové získají císařský trůn, odjedu k Východnímu moři a zemřu v něm!' Když se to Čchinové doslechli, stáhli svá vojska. Čchü Pching je pravé jméno Čchü Jüana ze státu Čchu z období Válčících států. Sloužil králi Chuej-wangovi ze Čchu jako vysoký ministr. Ostatní královi ministři na něj žárlili, a tak zůstal izolován..., když Siang-wang, syn Chuej-wanga, nastoupil na trůn, Čchü Jüana byl poslán do vyhnanství. Nakonec skočil s kamenem do řeky a spáchal sebevraždu pátého dne, pátého lunárního měsíce.“ Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 151, pozn. 83.

Hoàng Trọng Mậu, vlastním jménem Nguyễn Đức Công z Nghệ Anu, dokonale ovládal klasickou čínštinu a stylistiku klasických textů k úřednickým zkouškám. Když vzniklo naše hnutí, vzdal se svých studií na dráhu úředníka, vzal veškerý svůj majetek a vydal se do zahraničí. Studoval na tokijské škole více než půl roku, úsilím předčil všechny ostatní studenty. Bez sebemenšího odpočinku se věnoval přírodním vědám a japonštině a velice se soustředil na vojenská cvičení. Když byli studenti rozpuštěni, odjel do Číny do Lingnanské školy, aby ovládl mandarínskou čínštinu úplně jako rodilý Číňan, protože se chtěl připravit pro přijetí do čínské armády. V té době pan Cchaj Sung-po cvičil nováčky v Kuang-si. Hoàng Trọng Mậu byl přijat do armády díky tomu, že ho představil velitel kasáren Jang Čchin-chung. Při vojenských cvičení vynikal ve střelbě a v pořadových cvičeních, za což jej Cchaj Sung-po chválil, že je zdatný voják. Když potom odešel z kasáren, věnoval se především strategickým plánům pro revoluci. Když jsme založili Společnost pro obnovu Vietnamu, byla vydána kniha Strategie Armády pro obnovu. Polovinu této knihy napsal právě on.

Když vypukla válka v Evropě, hořel netrpělivostí podniknout ozbrojenou akci. Několik měsíců sám jen se svým koněm a jednou puškou putoval křížem krážem po oblasti Kuang-si a Jün-nanu, navzdory dešti a větru. Udržoval blízké styky s čínskými důstojníky a vojáky, a tak se mu podařilo shromáždit několik vojáků z Kuang-tungu a Kuang-si, také zbraní měli relativně dost. Pak teprve zamýšlel zaútočit na město Lạng Sơn. Tehdy si myslel, že nějakým způsobem se mu podaří dosáhnout cíle. Čína však nečekaně změnila svou zahraniční politiku a vyhlásila válku Německu. Francie požádala Čínu, aby usilovněji chytala vietnamské revolucionáře. Já sám jsem byl zatčen kuangtungskou vládou a současně byli také rozpuštěni čínští vojáci, které on shromáždil. V té době se objevila jedna velmi dobrá zpráva, a to zpráva o povstání v Tháí Nguyênu. Ihned vymyslel plán, jak toto povstání podpořit. Postavil se do čela více než třiceti mužů, přes Čchen-nan-kuan přešel do Lạng Sonu a zaútočil na jednotku francouzských vojáků. Domníval se, že vietnamští vojáci v koloniálním vojsku obrátí zbraně proti Francouzům. K jeho překvapení však francouzští i vietnamští vojáci bojovali velice horlivě. Proto byl poražen a prehl do Kuang-tungu, aby

přes siamskou hranici vstoupil do Annamu. Ale sotva přijel do Honkongu, zatkla jej tajná francouzská policie a převezla jej zpět do Hanoje, kde byl uvězněn. Francouzští nepřátelé mu říkali, aby mě prozradil, že pak ho pustí. On byl však pevně odhodlán nepodvolit se, a tak ho zastřelili. Komentáře a epilog mé knihy Studie vietnamských dějin byly napsány právě jeho rukou.

Trần Hữu Lực se jmenoval původně Nguyễn Thúc Đường, byl z Nghệ An, druhý syn pana Đông Khê, který byl mým učitelem. Pocházel z konfucianské rodiny, ale neobyčejné bylo na něm to, že měl impozantní povahu jako muž z armády. V patnácti letech nahlédl do mé Nové knihy krve a slz souostroví Rjúkjú. Nato se vzdal studia na státní zkoušky a kariéry stát se úředníkem, přátelil se se smělymi muži velkého srdce, trénoval boj s tyčí a šerm. Právě on probodl bakaláře Nguyễn Đìema, který dělal špeha Francouzům. Hned od počátku se rozhodl, že neodjede do zámoří, ale bude aktivní v zemi. Ale poté, co probodl Nguyễn Đìema, Ngu Hải měl obavy o jeho budoucnost, a proto mu důrazně doporučil, aby odjel do zámoří.

Když nastoupil do školy, účastnil se vojenského cvičení s obrovským nadšením. Neustále s sebou nosil pušku a meč. Po propuštění vietnamských studentů z institutu zůstal dále v Japonsku a vydělával si při studiu jako námezdní pracovník. Když byl princ vyhoštěn, cítil hanbu a chtěl provést něco velmi troufalého, ale přátelé mu to ze všech sil rozmlouvali. Tak odjel do Číny. V té době Cchaj Sung-po právě cvičil vojsko v Kuang-si, kde byla otevřena vojenská škola pro pozemní armádu. Spolu s Nguyễn Tiểu Đâuem⁴⁹⁸ a Nguyễn Thái Bạtem zde požádal o přijetí ke studiu metodiky vojenského velení. Při cvičení byl vždy horlivý, jako by byl na bojišti. Po absolvování se odjel do Kuang-tungu, kde byl jmenován podporučíkem velícím jedné četě. Když pořádal manévry, každý je musel obdivovat.

Když byla založena Společnost pro obnovu Vietnamu, dobrovolně se vydal do Siamu, aby mezi svými krajany vytvořil Armádu obnovy (Quang phục quân) a osobně se chopil vrchního velení nad jejími jednotkami v Siamu. Já jsem se ujal funkce generálního prezidenta Společnosti pro obnovu a jeho jsem pověřil

⁴⁹⁸ Jiným jménem Nguyễn Bá Trác.

předsednictvím buňky Společnosti pro obnovu v Siamu. Po svém příjezdu do Siamu putoval po siamském vnitrozemí a při vietnamsko-siamské hranici. Kdekoliv našel své krajany, usilovně se je snažil přimět, aby se připojili k naší společnosti. Počet jejích členů velice rostl, také se podařilo získat základní peníze na nákup zbraní. Pouze nebyla vyřešena otázka, kdy má armáda vstoupit do Vietnamu. Právě v tu dobu siamská vláda také vyhlásila válku Německu a na žádost Francie pořádala velmi lité lovy na naše revolucionáře. Jeden francouzský špeh Hùng z Tonkinu a další z Annamu horlivě sledovali jeho stopy. Jakmile ho chytili, odvedli ho do Hanoje do vězení. Francouzský nepřítel mu radil, aby vše prozradil, ale on byl pevně rozhodnut nepodvolit se. Proto byl spolu s Hoàng Trọng Mậuem zastřelen na úpatí hory Bạch Mai. Na jejich popravu shromáždili deset mužů s puškami, aby je zastřelili. Úplně stejně, jako kdyby popravovali zajatého nepřátelského generála. Cestou na popraviště Trần Hũu Lục složil zádušní verše pro sebe sama:

„Hory a řeky zemřely.

Proč bych měl žít, když je to zbytečné.

Po deset uplynulých let jsem brousil meč, ostřil dýku,
pevně odhodlán bránit pravlast divokých husí.

Má křídla ještě nedosáhla svého cíle,
a náhle se vše zhatilo.

Dole pod Devíti prameny jmenována generálem armády,
ušlechtilá duše v temnotách pomůže mladé armádě.“⁴⁹⁹

Nguyễn Quỳnh Lâm pocházel z Hà Tĩnh. V době, kdy se vydal do zámoří, mu bylo teprve patnáct let, ale měl odhodlanou mysl. Málo mluvil, pilně studoval, v ničem se nelišil od dospělého muže. Po rozpuštění vietnamských studentů zůstal v Japonsku a více než rok pracoval při studiu. Potom odjel do Číny, kde vstoupil do armády v Kuang-tungu, aby se zde cvičil v polních manévrech. Pak armádu opustil, studoval pro změnu výrobu chemikálií a naučil se výrobu bezkouřových výbušnin. Byl to neobyčejně trpělivý člověk, žádná jakkoliv

⁴⁹⁹ 江山已死，我安得偷生，十年來礪劍磨刀，壯志擬扶鴻祖國；羽翼未成，事忽焉中負，九原下調兵鍊將，雅魂暗助少年軍。

namáhavá práce jej neodradila. V roce dřevěného kohouta (1909) jej v Hongkongu zatkla a na několik měsíců uvěznila britská policie kvůli pašování zbraní. Propustila jej teprve tehdy, když zjistila, že se jedná o vietnamského revolucionáře. Poněvadž v té době Anglie ještě s námi sympatizovala.

Když byla založena Společnost pro obnovu Vietnamu, Nguyễn Quỳnh Lâm usilovně navazoval přátelské styky s čínskými nacionalisty (Kuomintang), protože chtěl později získat její pomoc. V roce zemního buvola (1913), kdy v Číně proběhla druhá revoluce, připojil se k Chuang Čchu-čiangově armádě, která bránila Nanking, a byl jmenován velitelem roty. Když narazil v bojích na nepřítele, útočil s obrovským zanícením, jako by pole kouře a kulek bylo oázou potěšení. Jak armáda Jüan Š'-kchaje dobyla Nan-f'ing a město bylo ztraceno, Chuang uprchl. Vojáci a důstojníci čínské armády věděli, že Nguyễn Quỳnh Lâm je vietnamský bojovník, proto jej vybízeli k útěku: „Tady nemůžete nic učinit pro vaši revoluci. Proto si zachraňte život a čekejte na svou chvíli.“ Ale on zarputile prohlásil: „Svěřili mi velení vojsk, protože věřili, že dokáží nepřítele zničit. Kdybych teď při pohledu na nepřítele utekl, kdo by se mu pak odvážil postavit.“ Jak domluvil, dal se zas do boje s nepřítelem s ještě větším zápalem než předtím. Zemřel na frontě, zasažen dvěma kulkami do paže a do břicha. Ještě předtím se několikrát pokusil proklouznout siamskou cestou do vlasti, aby zde zjistil, jestli je vhodná situace pro zahájení akce. Avšak francouzští špehové jej odřízli, a tak musel hledat způsob, jak si zachránit život. Navzdory porážkám to byl muž činu.

Lê Cầu Tinh z Nghệ An byl mužem mnoha dovedností. Poté, co přestal studovat, zaměřil se na studium výroby zbraní. Podle japonského modelu uměl vyrobit pětirannou pušku, která byla k nerozeznání od japonské vyrobené v 30. roce Meidži (1897). Často jsem tajně převážel zbraně přes Siam, abych je poslal domů do vlasti. On mi na ně vyrobil kufr s tajnou přihrádkou. Když jsem přecházel hraniční přechod, celníci je nikdy nenašli. V roce zemské krysy (1912) odjel s Đặng Túr Kínhem do Siamu, aby tam obdělával naše pole, a zemřel při epidemii.

Đinh Doãn Tế a Phan Lại Lương pocházeli z Nghệ Anu. Poté, co přestali studovat, zůstali v Japonsku a pracovali tam téměř rok. Đinh pocházel z rodiny střední vrstvy. Celé své jmění prodal, aby mohl odjet do zahraničí. Po příjezdu do Siamu zamýšlel vrátit se do vlasti a přidat se k povstání. Avšak vážně onemocněl, aniž by tam dorazil, sám opuštěný ve větru a dešti ciziny. Pouze majitel domu, bývalý přívrženec Phan Đình Phùng jménem Lãn Mực chodil o něj pečovat. Pokaždé když blouznil v horečkách, volal: „Zabijte nepřítele! Zabijte nepřítele!...“ Celý měsíc strávil upoután na lůžko, nemohl se ani posadit. Když viděl Đặng Tử Kínhe přicházet, najednou si sedl a půl hodiny mluvil o revoluci, pak se velmi hlasitě zasmál a zemřel. Velice mě to zasáhlo. V té chvíli obrovské strasti jsem složil na jeho památku dvojici dvojverší:

„Je nemožné zemřít, je nemožné žít, duši tíží nespavost.

Nemoc vás dostihla, jak bezedná je má bolest!

Vyšli jsme spolu, s kým se teď vrátím zpět?

Smuten, ač svoboden, přece jsem smuten.“⁵⁰⁰

Phan Lại Lương pocházel z intelektuálské rodiny. Jeho otec složil zkoušky na bakaláře a byl jmenován okresním instruktorem. Když naše vlast ztratila nezávislost, Lương opustil úřad a vrátil se domů. Sotva se v 19. roce vlády krále Thành Thái (1907) oženil, necelý měsíc poté zanechal manželku doma a odjel do zámoří. Ve škole pilně studoval, a když bylo vyučování pro Vietnamce zrušeno, zůstal v Japonsku a téměř rok při studiu pracoval. Japonské podnebí je velmi chladné, jeho křehké zdraví to nemohlo snést, a tak onemocněl zápallem plic. Odjel do Číny na léčení, kde pak zemřel v nemocnici. Když onemocněl, strachovali jsme se, že nepřežije, a proto jsme naléhali, aby odjel domů na zotavenou a zachoval si život. Avšak on neposlouchal a statečně říkal: „Lépe zemřít v cizině mezi přáteli, než zemřít mezi psy a prasaty.“ Byl velice inteligentní, na knihu psanou čínsky nebo japonsky se podíval jen jednou a hned jí porozuměl. Jaká škoda, že pro své křehké zdraví zemřel tak mlád! Teprve tak si člověk uvědomí, jak důležité je zdraví.

⁵⁰⁰ 不能死又不能生，展轉病中魂，病史到君無底痛！興俱出誰興味俱人，簫條身後事，悲傷任我自由悲。

2) Přivítání pana Mai Lảo Bạng

V roce dřevěné opice (1908) jsem odjel do Hongkongu přivítat pana Mai Lảo Bạng, který právě odjel z vlasti. Doprovázet jej Lê Dật Trúc, který s sebou vezl několik mladých studentů. Pan Mai Lảo Bạng byl vyslán jako představitel všech křesťanů ve Společnosti obnovy. Předtím mezi studenty v zahraničí nebyl nikdo z křesťanské církve. Avšak poté, co pan Mai přijel, církev také vyslala několik lidí do zámoří jako Lê Kim Thanhe, Lê Hồng Chunga, Nguyễn Mẫu Đona, Luru Yén Đana, celkem to bylo několik desítek. Mezi seminaristy zcela vynikali Kim Thanh a Yén Đan. Yén Đan si poté změnil jméno na Lý Trọng Hoán, získal statut čínského studenta a dostal japonské stipendium. Vystudoval střední průmyslovou školu, nastoupil na císařskou univerzitu a získal inženýrský diplom. To byla velmi vysoká kvalifikace v inženýrství, ale on se nemohl vrátit domů a sloužit lidu. V současnosti pracuje jako projekční inženýr v Číně, to je opravdu k politování.

Ihned, jak pan Mai přijel do Japonska, z úcty k církvi jsem shromáždil studenty z celé školy a uspořádali jsme uvítací večírek. Velice se zajímal o činnost věřících, napsal esej zvanou Lảo Bạngovo poselství, které mělo velký vliv. Po příjezdu do Siamu se chtěl vrátit domů do vlasti, avšak kvůli udání francouzské vlády siamské vládě byl po čtyři měsíce vězněn a poté vypovězen ze země. Tak odjel do Kuang-tungu, kde jej na žádost Francie spolu se mnou chytil Jüan Š'-kchajüv přívrženec Lung Či-kuang. Ve vězení jsem napsal báseň, abych jej utěšil:

„V životě zakusil několikrát chvíle na pokraji smrti,
vousy a obočí natřikrát uvrhnuty do žaláře.“⁵⁰¹

Propustili nás až čtyři roky poté, co Lung Či-kuang uprchl. Pan Mai odjel do Šanghaje, kde na něj Francouzi upozornili britskou vládu. Britové jej chytili a předali na francouzský konzulát, odkud byl poslán zpět do vlasti a tam vězněn několik dalších let, než byl propuštěn. To pro svou lásku ke krajanům musel spolknout hořký pelyněk, a přece v žádném ohledu nezměnil své odhodlání, byl to opravdový služebník křesťanského Boha. Když jsme se předtím fotografovali

⁵⁰¹ 身世幾回瀕死地；鬚眉三度入囹圄。

na jeho uvítacím večírku, nechali jsme se spolu vyfotografovat a fotografií jsme rozeslali po celé vlasti. Proto se Francouzi dověděli o mém vzezření.

3) Uvítání pana Nguyễn Thượng Hiên

V červenci roku ohnivé kozy (září 1907), kdy byl císař Thành Thái sesazen z trůnu,⁵⁰² pan Mai Sơn Nguyễn Thượng Hiên opustil úřad a odjel do zámoří (tehdy byl provinčním školským úředníkem v Nam Định). V květnu roku dřevěné opice (červen 1908) jsem se s ním setkal v Kuang-tungu na své cestě ze Siamu a pozval jsem jej do Japonska. Nejdříve jsem v první dekádě září poslal telegram do Dóibun šoin studentům, se žádostí o vyslání zástupce do Jokohamy, který by jej přivítal a doprovodil do Tokia, a o uspořádání uvítacího večírku studenty. V té době Tóa dóbunkai otevřela nový ústav pro naše studenty, jeho prostory byly velmi světlé. Následně jsme si jej pronajali pro uspořádání uvítacího večírku. Pan Mai Sơn přečetl uvítací proslov. Napsal dlouhou esej a posláni studentům, které znělo následovně: „Teprve smažená rýže s masem z nepřítele zasytí, teprve polévka s kapkami nepřátelské krve uspokojí!“ Dále napsal svazek Návrat husí z dálného moře. Obojí bylo vytištěno a posláno do vlasti. Po velké válce v Evropě cestoval mezi Siamem, Hongkongem, Kuang-si a Kuang-tungem a zamýšlel zde vybudovat revoluční armádu, ale neuspěl. Tak se stal mnichem. Mnoho čínských buddhistů se s ním družilo. Dal by se nazvat vietnamským Čang Su-nanem nebo Ču Šun-šuejem.⁵⁰³

4) Setkání s šlechtěným Japoncem Sakitaróem Asabou

V říjnu roku dřevěné opice (1908) studenti už museli opustit institut a Konstituční společnost se rozpadla. Bylo mi jasné, že ve své práci nemohu spoléhat na Japonsko, proto jsem přesunul svou pozornost k čínskému revolučnímu hnutí a na národy světa, které trpěli stejnou nemocí jako my. Když

⁵⁰² Generální guvernér donutil císaře Thành Thái k abdikaci 3. září 1907.

⁵⁰³ Čang Su-nam žil za dynastie Sung ve 13. století. Když byla dynastie Sung svržena a nastoupila dynastie Jüan, odešel do jižní Číny a stal se symbolem loajality. Ču Šun-šuej (1600-1682) byl věrný dynastii Ming. Když Čchingové v roce 1644 svrhli Mingy, odjel do exilu do Japonska, kde si jej vzal pod ochranu Tokugawa Micukuni v knížectví Mito. Ču Šun-šuej měl velký vliv na tokugawský konfucianismus a zejména na školu Mito, která se zabývala studiem dějin a zdůrazňovala loajalitu císaři. Vĩnh Sinh a Wickenden, c. d. s. 160, pozn. 91 a 92.

jsem předtím navštívil Sunjatsena, představil mě Japonci Mijazaki Tótenovi,⁵⁰⁴ který byl plný myšlenek na světovou revoluci. Již v době, když jsem se s Mijazakim setkal, řekl mi: „Ozbrojené síly vaší země nemohou porazit nepřátelskou Francii. Není nesprávné, že žádáte o pomoc, ale Japonsko vám nemůže vůbec v ničem pomoci. Japonští politici jsou bohatí na prohnané úmysly, avšak chudí co do šlechetnosti. Nyní byste měl nabádat mnoho mladíků, aby studovali angličtinu, němčinu, ruštinu, aby se spojili s lidmi po celém světě, a ličili zlo páchané nepřátelskou Francií, aby se o tom svět dověděl. Na světě je mnoho lidí, kteří oceňují lidskost a pohrdají násilím. Ti vás podpoří.“ Předtím jsem těmto řečem nevěřil. Teprve nyní jsem to poznal na vlastní kůži a objevil jsem myšlenku světové solidarity.

Avšak i kdybych chtěl jet do Evropy, Ameriky, neměl jsem na to peníze, ani jsem neovládal žádný evropský jazyk. Připadal bych si tam slepý a hluchý zároveň. Rozhodl jsem se tedy nechat spojení s Evropany a Američany na jindy. Domníval jsem se, že nejprve bychom se měli družít s celou Asií, spojit se se všemi bojovníky, kteří ztratili svou vlast, připoutat k sobě národy, abychom společně vykročili na dějiště revoluce. Na druhé straně bychom měli šířit a propagovat revoluci, abychom vychovávali lid v době ztracené nezávislosti.

Avšak i zde vznikl problém. V té době nám již neposílali peníze vybrané ve vlasti a příspěvky od cizinců si zabalili studenti do rance a vzali si je s sebou. Nyní jsme neměli, kde vzít peníze na zaplacení nájmu, na kontakty se zahraničím, na tištění knih. Více než deset mladíků se tísnilo v jednom domě, nevěděli jsme, zda plakat nebo se smát, stále jsme nevěděli, co dělat.

„Kolem hory a voda, cestu nikde nevidět,
vrba svésila větve se svěžími květy a zas je tu ves.“

Naštěstí jsem se setkal se šlechetným člověkem, kterým byl doktor Sakitaró Asaba.⁵⁰⁵ Poprvé pomohl Nguyễn Tháí Bạtovi, když jej kdysi potkal žebrat na ulici. Když byla založena Konstituční společnost, Tháí Bạt požádal

⁵⁰⁴ Mijazaki Tóten (1871–1922) byl tzv. tairiku rónin, tj. patřil k Japoncům propagujícím japonské zájmy v Číně, Koreji a Mandžusku koncem 19. a počátkem 20. století, je známý zejména svým idealistickým panasiatismem, který jej vedl k podpoře Sunjatsena a čínského revolučního hnutí. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 161, pozn. 95.

⁵⁰⁵ Sakitaró Asaba (1867–1910) byl lékařem z prefektury Šizuoka.

pana doktora Asabu, aby mohl jet za námi do Tokia. On souhlasil a daroval mu peníze na studium v Dóbun šoin. Každý z nás chválil jeho šlechetnost. V onu chvíli jsem se nacházel v takových nesnázích, že jsem si myslel, že nám nezbyvá nic jiného, než prosit o pomoc. Avšak když mluvíme o pomoci, ani to nebylo snadné. Kdybychom předtím nepoznali tohoto šlechetného muže, neodvážili bychom se zaklepat na něčí dveře, i kdybychom byli v sebevětších nesnázích. Pohovořil jsem si s Nguyễn Tháí Bậtem, že bych chtěl požádat o pomoc pana doktora Asabu. Tháí Bậ s tím souhlasil. Teprve pak jsem mu pro něj napsal dopis. Myslel jsem si, jaká je to opovázlivost, když jsme ještě nesplatili předchozí laskavost a nyní zas žádáme o pomoc. Navíc jsem se s ním ještě nikdy nesetkal, a přece jsem nyní snil o jeho pomoci, to bylo asi hloupé. Přesto byl dopis ráno odeslán a večer dorazily peníze. Pan doktor Asaba mi poslal 1700 jenů a dopis. V dopise jen stálo: „V tuhle chvíli jsem jen posbíral vše, co jsem měl doma. Pokud ještě něco potřebujete, jen mi napište. Jak budu mít peníze, hned vám je pošlu.“ V dopise bylo jen pár těchto stručných vět, kromě toho tam nebyla vůbec žádná formální slova. Ach, jakou jsem měl radost, když jsem dostal v takových nesnázích ony peníze!

Tyto peníze jsem rozdělil na tři díly: největší díl tvořily náklady na zahraniční aktivity, další díl na tisk a další na nájem. Teprve když jsem toto vyřídil, šel jsem kontaktovat čínské revolucionáře a japonskou občanskou stranu.⁵⁰⁶ Především jsem získal podporu Čang Ping-lina, Čang Čiho⁵⁰⁷ a Čching Mej-čua⁵⁰⁸ a poté i podporu Čo So-anga⁵⁰⁹ z Koreje, Daje (Đái nebo Đói) z Indie, Chenga z Filipín a několik dalších soudruhů, kteří byli stejného myšlení. Zejména

⁵⁰⁶ Japonská občanská strana byla Společnost občanů (Heiminša 平民社), kterou v roce 1903 založil Tošihiko Sakai a Kótoku Šúsui. Tvořili ji materialisté i křesťanští socialisté. V dubnu 1907 byla úřady rozpuštěna, ale její členové byli stále aktivní v době, kdy je Phan Bội Châu kontaktoval. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 163, pozn. 98.

⁵⁰⁷ Čang Ping-lin (1868–1936) a Čang Či (1882–1947) protimandžusťi učenci, oba působili jako redaktoři známých novin Min-pao. Čang Či jako jeden z mála severních Číňanů získal vysoké postavení v Kuomintangu. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 163, pozn. 99 a 100.

⁵⁰⁸ Vietnamští překladatelé Phạm Trọng Điềm a Tôn Quang Phiệt podle Vĩnh Sinhe a Nicholas Wickendena mylně uvádějí „Čang Či-čching a Mej Ču“ namísto „Čang Či a Čching Mej-ču“. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 163, pozn. 99 a 101.

⁵⁰⁹ Čo So-ang (1887–?) byl bojovníkem za korejskou nezávislost a politikem, vystudoval japonskou Univerzitu Meidži, a pak se vrátil do Koreje. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 163, pozn. 102.

Sakae Ósugi, Tošihiko Sakai,⁵¹⁰ Mijazaki Tóten a dalších více než deset Japonců nám vyjadřovali své sympatie.⁵¹¹

V říjnu roku dřevěné opice (1908) byla založena Liga východní Asie (Tóa dómeikai, hội Đông Á đồng minh).⁵¹² Jejimi členy z naší vlasti byli Phan Thị Hán (mé alternativní jméno), Đặng Tử Kính, Nguyễn Quỳnh Lâm a dalších více než deset mužů. Tato liga se měla stát základnou pro spojení mezi východoasijskými zeměmi. Tehdy jsem v tuto společnost vkládal velké naděje. Avšak myslel jsem si také, že vzájemný vztah naší vlasti s Čínou je blízký jako ústa a zuby, a Kuang-tung, Kuang-si a Jün-nan jsou nám ještě blíže. Proto jsem byl neustále v kontaktu se studenty z Jün-nanu a Kuang-si a zamýšlel jsem založit unii těchto zemí. Předsedou jünnských studentů byl Čao Šen a předsedou kuangsiských studentů byl Ceng Jan, oba s tím velice souhlasili. Během pouhého týdne nás podpořilo mnoho studentů z Kuang-si a Jün-nanu, a tak byla založena Unie Kuang-tungu, Kuang-si, Jün-nanu a Vietnamu (Hội Điện-Quê-Việt liên minh).⁵¹³ Podle programu každá větev unie musela přispět penězi do pokladny federace, odkud jsem pak vybral 250 jenů pro členy z naší vlasti.

V tomto období jsem takto získával peníze na zahraniční aktivity. A co se týče propagace revoluce v naší vlasti, dohlížel jsem na tištění knih. Teprve díky tomu byla vytištěna Kniha psaná krví ze zámoří ve trojím vydání – v čínštině, ve vietnamštině písmem Nôm a latinizovaným písmem,⁵¹⁴ celkem bylo vytištěno 3000 kopií. Kniha Studium dějin Vietnamu nebyla ještě dopsána, tak bylo potřeba ji dokončit, aby mohla být vytištěna. Celkové náklady na to činili 700 jenů. K tomu, když Trần Đông Phong spáchal sebevraždu, napsal jsem Příběh Trần

⁵¹⁰ Phan Bội Châu uvádí v čínském originále svého rukopisu, že Sakae Ósugi (1885–1923) a Tošihiko Sakai (1890–1933) byli lídři japonských socialistů. Avšak Vĩnh Sính a Nicholas Wickenden jej opravují, že Ósugi byl japonský anarchista. Sakai byl socialista a jeden ze zakladatelů novin Heimín šinbun. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 164, pozn. 104 a 105.

⁵¹¹ Čang Či i Čching Mej-ču se v roce 1908 vrátili do Číny, Sakae Ósugi s Tošihikem Sakaiem byli od září 1908 do roku 1910 uvězněni.

⁵¹² Tóa dómeikai byla ve skutečnosti totožná s Ašú wašinkai, která vznikla na podzim 1907 a v níž působili také Vietnamci, Indové, Korejci i Filipínci. Ve vietnamštině se tato liga nazývala také Đông Á vong quốc đồng minh hội. Shiraishi, „Phan-Bội-Châu in Japan“ in Phan-Bội-Châu and the Đông-Du Movement, s. 72.

⁵¹³ Tato unie mezi Jün-nanem, Kuang-si, Kuang-tungem a Vietnamem musela vzniknout v roce 1907, pokud ovšem existovala. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 164, pozn. 107.

⁵¹⁴ Vietnamsky chữ Hán 漢字, chữ Nôm 字喃 a chữ quốc ngữ 字國語.

Đông Phonga a nechal jsem jej také vytisknout. Očekával jsem, že až se dostanu do Hongkongu, najdu způsob, jak tyto knihy poslat do vlasti. Tak takovýmto způsobem se mi v tomto období podařilo získat finance pro šíření naší věci.

Avšak nepřítel byl mocný a my jsme byli slabí. Naše síly byly nezralé a pomoc byla řídká. Následkem toho se naše starostlivá práce neustále narážející na obtíže nijak nelišila od dětské hry. Od založení Ligy východní Asie uplynulo sotva pět měsíců, když ji japonská vláda přikázala rozpustit. Důvodem bylo to, že v lize byli britští a francouzští revolucionáři a japonští socialisté, které japonská vláda velice nenáviděla, a britská a francouzská vláda ji k tomu nabádaly. A stejně tak na naléhání mandžuské a francouzské vlády japonská vláda zrušila i Unii Kuang-tungu, Kuang-si, Jün-nanu a Vietnamu. Následkem toho unie zanikla po pouhých třech měsících existence. Teprve tehdy jsem poznal, že ve světě ovládaném hrubou silou je naprosto nemožné vytvořit organizaci založenou na skutečné spravedlnosti.

Navíc 3000 výtisků Knihy psané krví ze zámoří jsme ještě ani nestačili poslat do vlasti, a už byly zabaveny japonskou vládou a spáleny na dvoře francouzského velvyslanectví v Japonsku. Naštěstí mě o tom před jejich zabavením informoval přítel, a tak 130 výtisků uniklo. Ve skutečnosti zničení dokumentů bylo také nespravedlivé. Přirozeně jsem toto považoval za bolestivou prohru. Avšak příčinou této prohry byl také předchozí úspěch. Kdyby předtím pan doktor Asaba nevyprázdnil své kapsy, aby nám pomohl, tak bychom nemohli prohrát, i kdybychom chtěli.

Předtím, než jsem opustil Japonsko, jsem navštívil pana doktora Asabu, abych se s ním navždy rozloučil. Sotva jsem vešel do domu, o němž mi řekl Nguyễn Thái Bạt, ani jsem nestačil vyjádřit své díky, a pan doktor Asaba mi spěšně potřásl rukou, vtáhl mě do domu a nabídl mi, abychom si popovídali při skleničce. Byl synem armádního generála, vystudoval medicínu a získal lékařský diplom. Otevřel si ordinaci specializovanou na léčbu chudých lidí. Za celý svůj život se nikdy nezabýval politikou. Hovořil velmi otevřeně a velice nesnášel japonské politiky, a ani na Ókumovi a Inukaiovi neviděl nic dobrého. Řekl mi:

„Jejich chování vůči vám není nic než obratné intrikaření, kterým sledují své ambice.“

Rozloučil jsem se s ním a odjel jsem do Číny. Když jsem deset let poté přijel do Tokia, byl již mrtvý. Velmi mě to zasáhlo. Myslel jsem na to, že jsme mu ani nestačili splatit jeho laskavost. Hanbil jsem se, že jsem nikdy nenašel příležitost projevít vděk příteli, a proto jsem nechal před jeho hrobem vztyčit stělu s vytesaným nápisem:⁵¹⁵

„Pohnuti nesnázemi své vlasti,
spěšně jsme se vydali do dalekého neznáma.
Měl jste pochopení pro naše odhodlání,
pomáhal jste nám v nesnázích,
nečekaje nic na oplátku.
Vskutku se vyrovnáte šlechtným mužům dávných věků!
Nyní jsme zase zpátky, avšak vy jste odešel.
Ve všech čtyřech směrech není ani živáčka,
jen širé modré moře a nebe,
komu máme žalovat?
Proto jsme vytesali své city do kamene.“
Nápis praví:
„Vaší šlechetnosti není rovno v současnosti, ani v minulosti,
naplňuje blízké kraje i vzdálené.
Daroval jste nám širé nebe,
přijali jsme od vás moře.
Naše odhodlání nedosáhlo cíle.
Nečekal jste na nás,
budeme vás postrádat
navždy.
Členové Společnosti pro obnovu Vietnamu.“⁵¹⁶

⁵¹⁵ Vĩnh Sính a Nicholas Wickenden uvádějí přesný překlad náhrobku. Phan Bội Châu toto psal po paměti asi 10 let poté. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 167–168.

⁵¹⁶ 予等以國難，奔扶桑，公哀其志，拯於厄，不計所酬，蓋古之奇傑者！今矛來此，公已逝矣，俯仰四顧，闕其無人，蒼茫海天，此心誰訴？遂勒所感于石，銘曰：豪空今古，義蓋中外，公施以天，我受以海；我志未成，公無我待，悠悠此心，其億萬載。越南光復會同人泐。

Při zařizování pomníku jsme také poznali vysokou úroveň Japonců, proto jsem si o tom poznamenal následující.

Když jsem dříve přijel do Šizuoky, myslel jsem, že zhotovení pomníku včetně materiálu a práce řezbáře bude stát 100 jenů a jeho přeprava a postavení dalších 100 jenů. Avšak já jsem měl jen 120 jenů a počítal jsem si s tím, že to nebude stačit. Nicméně jsem to slíbil zesnulému, tak bylo nutné slibu dostát. Tehdy jsem musel jít spolu s Lý Trọng Báem navštívit starostu vesnice Asaba a všechno mu podrobně vysvětlit. Podrobně jsem mu vyličil, jak nám předtím pan doktor Asaba šlechetně pomohl. Teprve když jsem mu pověděl celý příběh, pochopil jsem, že pan doktor Asaba o tom nikomu nic neřekl. Pan starosta byl velice pohnut a převelice schvaloval naše počínání, naléhaje, abych tak učinil ihned. Nato jsem mu řekl, že nemám pro to dostatek peněz, a proto nyní prosím o zaslání 100 jenů s tím, že až přijedu do Číny, obstarám peníze a vrátím je, čímž by byla celá věc vyřízena. Pan starosta mi řekl: „Zamýšlíte-li postavit muži z naší vesnice pomník, je naší povinností, jakýmkoliv způsobem zajistit splnění vašeho přání. Kdybych vás teď nechal vydat se na namáhavou cestu tam a zpět, bylo by to příliš vyčerpávající.“ Byl jsem nesmírně potěšen. Pan starosta mě nechal přenocovat ve svém domě a pomohl mi s mým trápením. V sobotu toho týdne mě zavedl do základní školy ve vesnici a vybídl žáky, aby v neděli pozvali příbuzné do školy, že jim o něčem musí povědět. V Japonsku totiž podle systému místní autonomie stojí starosta v čele správy vesnice.

Když nastala neděle a přišli jsme s panem starostou do školy, shromáždilo se tam mnoho příbuzných tamních žáků. Pan starosta pronesl řeč, mluvil především o šlechetnosti pana doktora Asaby. Pak mě a Lý Trọng Báa představil vesničanům. Lý Trọng Bá byl Vietnamec, který získal doktorát z inženýrství na japonské univerzitě. Nakonec starosta pravil:

„Jestliže lidstvo existuje, je to díky citu vzájemné náklonnosti a lásky. Pan doktor Asaba byl šlechetný a pomáhal cizincům, čímž pozvedl pověst lidí naší vesnice. Jak bychom ho mohli zanechat v této laskavosti samotného? Tady tito dva pánové vážili dalekou, namáhavou cestu až sem, do naší nicotné vesničky, aby panu doktoru Asabovi postavili pomník. Takou úctu chovají k muži z naší

vesnice. Myslím si, že bychom se museli stydět, kdybychom jim v tom nepomohli. A nebyla by to ostuda jen samotné naší vesnice, ale ostuda všech Japonců.“ Když to dopověděl, zazněl hromový potlesk. Několik lidí vstalo a řeklo: „Jsme jen nevzdělaní venkované, pouze posloucháme příkazy starosty.“ Pan starosta pokračoval: „Myslím si, že ve věci stavby pomníku bychom po nich měli chtít pouze, aby koupili kámen a zaplatili řezbáře. A co se týče jeho dopravy a vztyčení, je povinností naší vesnice jim pomoci, aby jejich úmysl byl úspěšný. Neboť obětovat trochu peněz na práci pro dokončení pomníku šlechtnosti, to je také posláni našeho japonského národa.“

Když to řekl, celou školou zaznělo volání „Souhlasíme!“ Za týden kameník památník dokončil. Byl vysoký čtyři a půl metru, vyrobený z přírodního kamene o tloušťce pět centimetrů a šířce dva metry. Znaky byly velké jako dětská dlaň. Po jeho vztyčení se vesničané sešli a provedli obřad dokončení a přispěli peníze na zábavný večírek s námi a dalšími hosty. Toto opět zařídil pan starosta. Mně to stálo jen něco přes sto piastrů. Napsal jsem o tom proto, aby o tom mí krajané věděli. Netřeba se strachovat, že by tento příběh byl zbytečný.

5) Jak Trần Đông Phong položil život za vlast

Druhého dne pátého lunárního měsíce roku dřevěné opice (31. května 1908) student institutu Trần Đông Phong odešel náhle ze školy a spáchal sebevraždu. V kapse měl dopis na rozloučenou, v němž stálo, že je z bohaté rodiny, jejíž rýžové pole má nekonečno řad, avšak dlouho mu nepřišly peníze na školné, a tak byl zcela odkázán na příspěvky z Kočičíny. Několikrát napsal otcí dopis o příkladném jednání Čang Lianga,⁵¹⁷ který se vzdal všeho pro záchranu země před nepřitelem, ale nedostal od otce jedinou odpověď. Nesnesl hanbu z toho, že je finančně závislý na jiných lidech, přestože je z bohaté rodiny. Proto musel spáchat sebevraždu, aby ukázal své jasné odhodlání. Když jeho krajané uslyšeli o jeho smrti, byli hluboce zarmoucení. Vietnamci ze všech tří částí země

⁵¹⁷ Čang Liang (†187 př. n. l.) pocházel z rodiny ministra ve státě Chan. Když jej dobyli Čchin, celé své jmění vložil do neúspěšného atentátu na prvního císaře. Poté, co Liu Pang v roce 202 př. n. l. založil dynastii Raná Chan (nesouvisí se státem Chan), Čang Liang byl uctíván jako jeden ze Tří hrdinů. Vinh Sinh a Wickenden, c. d. s. 171, pozn. 112.

mu společně uspořádali pohřeb. Pohřbu se zúčastnili i cizinci: podplukovník japonské záložní pěchoty Tamba, poslanec dolní sněmovny parlamentu Buntaró Kašiwabara a několik čínských studentů studujících v Japonsku. Japonci na jeho hrobě vztyčili kamenný pomník s vyrytým nápisem: „Hrob vietnamského džentlmena Trần Đông Phonga.“⁵¹⁸

6) Navázání kontaktů se Siamci

Kvůli vlivu japonsko-francouzské dohody japonská vláda vydala v únoru roku dřevěného kohouta (1909) příkaz k princovu a mému vyhoštění. Princ musel opustit Japonsko do čtyřadvaceti hodin a já do týdne, bez odkladu. V té době jsem se zaměřil na dvě země: Čínu a Siam. Princ odplul do Hongkongu, napsal tajný dopis několika velmi blízkým lidem v Kočinčíně, aby mu obstarali peníze na cestu do Evropy. Také já jsem odjel do Hongkongu a pronajal jsem si zde malý dům spolu s Mai Lão Bạngem a Luong Lậ Nhamem. Pak jsem poslal dopis panu Ngu Hãiovi, aby se pokusil obstarat mi nějaké peníze. Měl jsem v úmyslu, jakmile obdržím peníze, přivést propuštěné studenty do Siamu, aby zde pracovali na poli a přitom navazovali kontakty s našimi krajany žijícími v Siamu.

Předtím asi na jaře nebo v létě roku dřevěné opice (1908) poté, co byla založena Konstituční společnost a bylo postaráno o přijetí studentů do škol, chtěl jsem se do budoucna zajistit po diplomatické stránce, a proto jsem využil volný čas k návštěvě Siamu a zajel jsem do Bankoku. V té době byl starý král nejosvícenějším vládcem země, cestoval po Evropě a měl vhled do politických záležitostí.⁵¹⁹ Jeho veličenstvo si velice uvědomovalo vzájemnost vztahů mezi Siamem a Vietnamem. Navíc jsem při svém odjezdu obdržel doporučující dopis od pana Ókumy pro pana Jošikičiho Satóa, který měl doktorát z japonského práva a v současnosti pracoval jako právní poradce u siamské vlády. Díky tomuto

⁵¹⁸ Text náhrobního kamene na hřbitově Zóšigaja v Tokiu, hrob Trần Đông Phonga 陳東風 1-4A-4-14

生以甲申年

Narozen 1. roku opice

戊申年五月初二日死

Zemřel 5. roku opice začátkem 2. dne 5. měsíce (2. 5. =31.5. 1908)

同胞志士陳東風墓

Hrob krajana, džentlmena Trần Đông Phonga

⁵¹⁹ Král Čulalongkorn (1853–1920), který plně ovládl Siam v roce 1873, se zasloužil o modernizaci své země a revizi nerovnoprávných smluv s evropskými velmocemi. Vĩnh Sính a Wickenden, c. d. s. 172, pozn. 113.

doporučení mě Jošikiči Sató přijal, následně siamský král srdečně svolil k mému pobytu a byl jsem přijat ministrem zahraničních věcí. Někdy jsem se vídal s členy královské rodiny. Princové se ke mně na přání starého krále chovali se zvláštní úctou.

Siam je země se silným monarchickým systémem. To, že Siam získal v 19. století svou nezávislost od evropských mocností, je výsledkem úsilí samotného krále. Proto o domácích nebo zahraničních záležitostech nemohli rozhodovat jeho poddaní. V té době jsem si dovolil přednést princovi svou žádost o přidělení půdy. Princ svolil a pomohl nám. Poté Đặng Tử Kình, Đặng Ngộ Sinh a Hồ Vĩnh Long postupně přicestovali do Siamu, aby společně pracovali na poli. Díky této cestě začaly naše vztahy se Siamci.